

GRAMATIKA HISTORIKOA GALDERA MOTZAK

– **Kronologia erlatiboaren adibide bi:**

Zubereraz “u” > “ü” /y/ aldaketa, “o” > “u” aldaketa baino lehenago gertatu zen. Bestela “o”-ak ere /y/ bihurtuko ziren.

1. “-n-” > “-h-”, 2. *h3>hl “arena” > “areha” > “harea”

– **Gramatikalizazioa, zer da?**

Meilletek (1912) sorturiko kontzeptua: hitza gramatika – marka bihurtzen deneko prozesuari deitua. Kurylowiczek (1965) “morfema baten hedadura handitzean datza, estatus lexiko batetik gramatikal batera, edo gramatikal batetik gramatikalago batera igarota” Kontrako prozesua lexikalizazioa da.

– **Analogiaren euskarazko bi adibide:**

Egitura fonetikoan faktore ez fonetikoek eraginez gertatzen den aldaketa irregularra, “da-tor-z” > “datoz”, eta ez “**datos”; “rz” > “s” aldaketa erregularra den arren “doaz”-en analogiaz. Ekialdean “dira” -rekiko analogiaz “gira” eta “zira” formak sortu dira.

– **Protohistoria**

1545 baino lehenago badugu zenbait informazio euskarari buruz, ez zuzena, zeharkakoa baizik: akitanierak (k.o I. - III. Mendeak) eta erdi aroko dokumentazioak eskaintzen diguten. Protohistoria zehazki historia ez den, baina nolabaiteko lekukotasunak dituen garaiari deitzen zaio.

– **Noizko eta nongo hizkeraren lekuko da Refranes y Sentencias:**

RS-n ez da jasotzen biltzaileak zerabilen euskara, ezaugarri askotan askoz lehenagokoa baizik, atsotitzak, beste ahozko generoak bezala buruz ikasten eta belaunaldietan zehar ahoz transmititzen direlako. Bilbo aldeko hizkerarekin lotu da eta 1596an lekukotzen bada ere, mende bat lehenagoko hizkeraren lekuko da gutxi gorabehera.

– **Homologiak**

Jatorri bereko lekukotasunak, azaleko antzekotasun (analogia) izan edo ez.

– **Ahaidetasun hipotesiak, zein da egokiena?**

Bat ere ez, analogietan oinarritzen direnez gero eta ez homologietan. Luçhairek proposatutako akietaniera salbuespen litzateke.

– **Maileguen egitekoa euskararen historiaurrearen berreraiketan.**

Maileguetan gordetako aztarnek laguntza eman dezakete hizkuntzaren garai zaharragoez ezer jakiteko, dela hizkuntza hartzailearen, dela emailearen. Euskararen kasuan, Latinetik hartutako maileguek eta horien bilakabideak, berriz, AE-ren sistema fonologikoa berreraikitzeke oinarritzeko lekukotasunak izan ziren Mitxelenaentzat.

Maileguek lagun dezakete aldaketen kronologia erlatiboa ulertzen ere.

Maileguei buruz dakigunak maileguak ez direnen berri ematen digu. Euskararen kristoren garrantzia dute.

– **Hiru argudio bortitz/ahul oposaketaren alde AE -ko herskariaren sisteman**

Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari: lat. BB>eusk. “p”. abbas>”apaiz”

“f”-aren lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p” -ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera.

Lekukotasun zaharretako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs. <TH> hasperenduna).

– **Zer zuten komunean AE -z herskari, ozen eta txistukariak Mitxelena bortitz/ahul oposaketaren bitartez antolatzeke guztiak?**

Bortitz/ahul oposaketa, hots, neutralizazio patroia bera: hitz hasieran ahularen aldeko neutralizazioa, amaieran bortitzaren aldekoa eta bokal artean soilik mantentzea oposaketa.

– **Zergatik ez du Mitxelena /m/ AE-ren inbentarioa sortzen?**

Maileguetatik eta fonosinbolismoetatik at, testuinguru sudurkarietan sortzen zen /b-/ -ren alofono gisa bakarrik aurkitzen delako.

– **Emazu AEZ-ren ezaugarri fonologiko eta morfologiko bana.**

Leherkaririk ez hitz amaieran “*-T” eta aurrizkien erabilera.

– **Zergatik euskalkiak ez datoz leinuen hizkera zaharretik?**

Aspaldiko hipotesia da lehenik erromatarren aurreko tribuek eta ondoren elizbarrutiek euskalkien mugak xeheki markatzen dituztelakoa, ez jakin tribuek eta elizbarrutiak euskalkien kausak diren edo haien ondorioak. Funtsean euskalkiak apaingarri historikoz jazteko ahaleginak besterik ez dira.

Garai bateko leinuen egiazkotasuna zalantzan egoteaz gainera, euren banaketak eta euskalkienak ez dute bat egiten, hain zaharrak balira, euskalkiak elkarrengandik urrunago leudeke.

– **Adarkatze bitarrerako berrikuntza garrantzitsuenak.**

Berrikuntza zaharrenak, betiere paraleloak ez direnean, banaketa zaharretatik datorrelako euskalkia.

– **“u-/i- “ txandakatzea: AE, EBZ, dialektala? Zergatik?**

Dialektala. Bizkaierak gainerako euskalkiekin fonologian duen bereizgarri zaharra da. “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira, ez beti koherenteak.

– **Zenbat eta zein bokal eta diptongo fonologiko zituen AE -k?**

5 bokal (“a”, “e”, “i”, “o” eta “u”) 6, zubererazko ü kontuan izanda. Eta 5 diptongo (au, eu, ai, ei eta oi!) 6, “ui” diptongo bakunza kontuan hartuz gero.

– **Bokal irekitzeen eta itxieren hiruna adibide.**

Bokal irekiera: “e”>”a” (__R): Berri > barri, txerri> txarri. Gerri > garri

Itxiera: “o” > “u” (__n), Zubereraz “gizon”> “gizun”, “ezkondu”>”Ezkondu”, “ontsa”>”untsa”

– **Sailkapen nagusia amaierako bokalena**

Amaiera erlatiboa eta amaiera absolutua.

– **Noiztik daude soinu sabaikariak?**

AE- n soinu bezala bazeuden maila alofonikoan. Mendez mende fonema bihurtu da, lehen adierazgarri eta bazterreko ziren hotsak normaltzen joan diren heinean.

– **Fonosinbolimoak: ezaugarri formalak**

Zenbat hizkuntzan bakanago den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek. Onomatopeia, oihu, umeen hizkuntza eta antzekoetan diptongoek duten ohiz kanpoko maiztasunak erakutsi du diptongoak ez direla oso zaharrak. Bestalde, muta cum likidoak onartzen dira (kontsonante taldeak)

– **Hitz hasierako herskari ahoskabeak, jatorriak.**

1. Aurreko hotsak erori izana:BN “phaile” < Ephaile
2. Hitz adierazgarriak (fonosinbolismoak): “khiño”, “plast”, ...
3. Lehengo atzizkiak, aske erabiltzen hasitakoak:”kide”, “tegi”
4. Mialegu berriak. “pinu”, “parte”, “polit”, “taula”, ...
5. Erromantzeen eragina: “pake” < “bake”
6. Bikote ugarien eraginez, forma ez etimologikoen sorrera: BN “pi(d)aia”
Mailegu modernoak (parte), barneko asimilazioak (kalte), fonosinbolismoak (plast), analogiaz (pidaia).

– **AE-ko *d- hasierako zenbait froga**

1. “d-”> “l-” maileguetan (Mitzelena)
2. Erreduplikazioaren ondoko horzkarien disimilazioa: “do-dol”>”odol”
3. “*d-” > “j-” (V__V) adizki jokatu gabeetan (Lakarra)

– **Zer esan genezake /f/-az?**

Gurean berria den hotsa, (markinako idazleek aldarrikatu bezala: Mogel, Frai Bartolome...) Gaur egun fonema arrunta da Euskal Herri osoan, hitz hasieran zein barnean. G, B, eta GN-n maileguko “f”>”p” eta baita erdialdeko eremutik at ere. Mitxelena ez zuen AE-ren fonologiaren berreraiketan fonema bezala sartu.

– ***h2 / *h3 > zenbait adibide.**

*h2> h-: (1) “enuskara”> “euskara” > “heuskara” > “euskara”

(2) “enazur” > “*ehazur” > “*heazur” > “hezur”

*h3> h-: (1) lat. “arena” > eusk. “arena” >”areha” > “harea”

(2) “bor- geni” > “*bor gehi” > “*or gehi” > horgei> “hogei”

- **Zenbat ozen fonologiko ziren AEMn eta AEZn?**
AMNn 6 eta AEZn 3 ???
- **Non eta noiz ematen da artikulazio puntuaren neutralizazioa txistukarrietan?**

Hitz hasieran frikariak (hitz adierazgarri batzuk salbu: “tzintzarri” , “tzar”

Erroaren bukaeran afrikatua “hatz”, “hitz”, “huts”

- Mailegu zaharretan: lat. “fortis” > “bortitz”
- hitz bukaeran -TS, bokal artean -S
- Batzuetan hitz bukaeran zalantzak: “amets”/”ames”
- Salbuespenak, instrumentala “-z”, aditzoinak “haz”, “eros” ...

Herskari aurrean frikaria “hitz” - “hizkuntza”

“l” eta “n” ondoren zenbait euskalkitan afrikatuak (inoiz ez“r” ondoren)

- **Gatz / Gazi, orratz / Orrazi... Zein alomorfo zaharragoa? Nola azaltzen da bikotea?**

Gatz eta orratz ezin dira zaharrenak izan, “frikaria>afrikatua” ,euskararik zaharrenean ez zegoen oposaketa

- **Grassmann -en legeak: erro/silaba barnean eta erro/silaba desberdinetan (?)**

hor + so > hohso > ohso > otso (erroan)

hi + haur + re > hihaurre > ihaure > eure

- **Argudioak Martineten azentuaren alde eta kontra**

Alde: herskariak hitz hasieran eta barnean desberdin egokitzea azaltzen du. Azentu desmarkatzailearen bidez berak nahi duena lortzen du.

Kontra: Azentu lehen vs 1. silabaren ezegonkortasuna.

- ****TVTV: zergatik?**

AEZ.rako Lakarrak proposatutako erro kanonikoa monosilaboa delako.

- **Erro monosilabikoa AEZ-n_ hiru ondorio nagusi**

atzizki eta postposizio gutxi, VO ordena eta bokal gejiago eta kontsonante gutxiago.

- **Hizkuntza eransleek nolako erro ereduak izan ohi dituzte?**

Bisilaboak (silaba irekidunak)

- **Zer dakigu euskararen gramatika kategorien bereizkuntza zaharrez?**

Adjektiboa kategoria itxia

- **“eure” eta “zeuen” jatorria**

“*hi” + (h)au(r)+e > “*ihaure”> “eure”

zeu+en > zeuen

Artikuluaren bilakabidea

Gaurko artikulua 3. graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko bihurtuta: “*-har” > “-ha” > “-a”: gizona”< “gizon*har”.

– Zenbakien etimologiak:

- 3- “*her” (cf. “hertsi” < “*hertz – (te) i”) + “ur” > “hirur”
4. “laur” < “labur”
5. “bost” < bortz < “*bor-tz”
6. “sei” < “*sehi”
7. “zazpi” < “*(bor)zaz + bi”.
8. “zortzi” < “*zorrotz-i” (cf. Ukabileko mendixka)
9. “bederatzi” < “*beda” (cf. “bederen”, “bedera”) + “eratzi” (cf. jantzi)
10. hamar < “*han-bor”
11. hamaika < “hama(r)-be(da)-ka”.
12. “hamabi” < “*hamar – bi” - “amai” (B, XIX.mendea)
15. “*han – bor – bor -tz “
20. “*(b)o(r) – gen – i” > “ogehi” > “hoge”
100. “ehun” < “*hen” (cf. “enbor zuhaxka”) + “hun” (cf. Hiedra)

– Deklinabidea euskaraz

Euskaraz eta beste eranskarietan ez dago benetako deklinabiderik; hizkuntza flexiboan kontua baino ez da. Gainera, gurean sistema bakar bat gehituaz doana vs. latineko bost deklinabideak, bakoitza hitz kopuru ezberdin eta ezberdintasun formalekin.

– Ergatiboaren jatorria

“-k” < “*ga” Lakarrak bizidunetako ga-rekin lotu du
Leku atzizkian bizidunengan du jatorria, “aitaren – gan” . Hortik sortu da, -ga horretatik.

– Datiboaren jatorria

Pl. E – Z “-ér” < “*-ag-e-ri” (Azkue 1923) / “-ai”, “-ei” < “*-agi” (jakobsen -ekproposatuba eta Mitxelenak onartuba).

Gaur egun, “-i” < “*nin” (Lakarra, 2008)

– “gibel” ala “oste” zaharrago?

Gibel zaharrago. “gibel” < “*gi-” + “*bel” , Lakarrak “*gi-” aurrizki zahartzat proposatzen du, “bel” AEZko erro monosilabo (CVC) gisa interpretatzen dugun bitartean. “Oste” berriz ezingo genuke zatitu, - C erorketatik ezin onar genezake gainera. Izatekotan mailegua izanen da, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garairen batean hartua.

– Preposizioen aztarnarik ba ote?

Lakarrak AEZrako CVC erro kanokinoa erro monosilaboa zela proposatu zun. “Samur” , “labur” “sakon”, “samin”, “labain” , “gibel” , “gizen” ... hartzen baditugu, “sa-”, “la-” eta “gi-” aurrizkiak ateratzen zaizkigu, “*bel”, “bur”, “tzen”, “*bin”... erroen aldamenean.

– Aditz – erroen forma kanonikoak: nola eraman litezke CVC-ra? (Ziurrenik gaizki)
“*e-da-ra-CVC”

– **Hiru konbinaketa “e-da-ra-CVC”.**

*e-da-ra-dan-o> *ardano> ardao > ardo
*e-da-ra-don-i> *urbani> *urbahi> *hibai> ibai
*e-da-ra-go-tzi> *eargotzi> *eorgatzi> urgatzi

– **Multzo aditzak**

Aditz erro desberdinen pilaketaz edo elkartzez sorturiko aditzak dira. Euskararen kasuan “aplikatiboa” + “kausatiboa” + CVC. Noizbait “e- CVC- CVC -CVC” izan dugula pentstau behar. Aditz hauen ezaugarri nagusia aspektu – denbora – modu – pertsona marken falta dugu, eta beren artean simetrikoak nahiz asimetrikoak izan daitezke.

– **AE-n aditz guztiak ote sintaktiko?**

Ez. Bi dozena inguru.

– **Zein da perifrasi zaharrena? (?)**

Aditz oina + **edin/ezan**. Gramatikalizatuena delakotz eta inguruko hizkuntzetan parekorik ez duelako.

– **Aoristoa**

Aditz oina + *edin/ezan erabiltzea aspektu burutua adierazteko. Adibidez “ikus nezanean” “ikusi nuenean”

– **Berregituraketa “zuek” -ekin**

“-zu” ´kolektiboa´, ´pluraltasuna´ adierazteko sartu zen zenbait gramatika esparrutan., deklinabide mugatu plurala sortu aurretik. “zuek” berria. Ingl. You = ZU + Zuek. Eusk: “zu”- sing. Zuek

– **“da-” eta “-en” en gramatikalizazioa**

“da” aspektu burutugabea, “da-go”. *dar>da
“en” aspektu burutua, “n-en.goen”: *den>en

– **Laguntzailearen gramatikalizazio gradua**

*edin / *ezan gramatikalizatuago izan/ *edun baino.

– **Fonologiako aldaketa eta tipologia diakronikoa**

Kontsonante kopurua ugaldtu, eranletasunezko tipologiara hurbilketa.

– **Datu eta data hauen inguruan zein gertakari garrantzitsu hizkuntzalaritza historikorako eta euskararen historiarako?**

- LEIPZIG: Neogramatikoen mugimendua bertako unibertsitateko ikertzaile batzuek sortu zuten
- GINEBRA: Ginebrako eskolan (Unibertsitatean) zebiltzan hizkuntzalari talde batek estrukturalismoa sortu eta garatu zuen bertan.
- 1950: Martinet-en proposamena Bortitz/Ahul AE-ko saila berreraikitzean

d. 1961/1977: Mitxelenaren “Fonética Histórica Vascaren” 1. eta 2. argitalpenak dira. Barne – berreraiketa sortu eta AE-ren sistema fonologikoa berreraiki zuen.

– **Historiaurrea:**

Akitanieraren eta Erdi Aroko euskararen lekukotasunak protohistoriatzat hartuz, euskararen historiaurrea atzerago eramango dugu, Kristo aurreko denboretara. Lekukotasunik ez dugun garai hori litzateke.

– **Lat. Duo: arm. Erku/ eusk. Elkar: holand. Elkaar. Zer dioskute analogiez eta homologiez? (?)**

elkar / alkaar homologia da; antzekotasun grafikoa, itxurazkoaduten jatorri ez bereko bi hitz dira. Berreraiketak ez du baliorik.

Duo/erku analogia da; berreraiketak balio du.

– **Zergatik Mitxelenak ez zituen /m/ , /p/ eta sabaikariak sartu AE-ren inbentarioan?**

Ezpainkari bortitzik ez. /p/ hotsak ez du ematen izaera fonologikoa zuenik, zeren eta, gutxi agertzeaz gainera, agertzekotan /b/ren alofono gisa baino ez. Hots Palatalak (sabaikarixek). Euskara historikoa hots adierazgarriak dira edo sekundarioak; sistema nagusitik kanpo eta horren menpeko gisa leudeke, arlo fonosinbolikoan ziurrenera. /m/ ere, maileguetatik eta fonosinbolismoetatik at, testuinguru sudurkarietan sortzen zen /b/ -ren alofono gisa bakarrik.

– **Euskal morfologia zaharra, iberierarekiko eta kaukasierarekiko erkaketa, zer ikasi dugu?**

Euskara, iberikoa eta kaukasiera ez direla ahaideak.

– **Zer dute komunean T, R eta S hots – sailek Mitxelenak oposaketa bakar batean biltzeko?**

Bortitz / ahul oposaketa, hots, neutralizazio patroia bera: hitz hasieran ahularen aldeko neutralizazioa, amaieran bortitzaren aldekoa eta bokal artean soilik mantentzea oposaketa.

– **Mitxelenaren hiru argudio Martineten herskari zaharren teoriaren alde:**

(1)Geminatuen bilakabideak adierazten du, orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari: lat; BB > eusk “p”abbas > apaiz.

(2)“f”-aren lekukotasunen arabera, “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera baizik.

(3)Lekukotasun zaharrenen datuak be alde, akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs. <TH> hasperenduna)

– **/ü/: arrazoiak AEn ez sartzearen alde**

Z-k eta BN-ko hizkera batzuek /y/ <Ü> dute, Mitxelenaren arabera argi dago ordea /u/ren emaitza dela baldintza jakinetan. EBZ-ren ondoko aldaketa erregularra izanda eta beraz “*u” > “ü” prozesuaren ondorio, salbuespenak salbuespen.

- **Zenbat ozen (eta zergatik) AEZ-ean? Eta txistukariak (eta zergatik)?**

Ozenak?: Txistukariak: 2 (apikaria eta bizkarkaria)

- **EBZ: Zer da? Noizkoa? Zergatik?**

Ditugun datuekin berreraiki dezakegun garaietan gugandik hurbilena, euskalki historikoen ama – hizkuntza. K. o. 5- 6 (Mitzelena), 6- 7 (Azkarate) mendeetan kokatzen da. Nafarroan /h/-ren galera X. mendean eta X – XI mendeetatik aurrera “barri” / “berri” bezalako txandakatzeak; beraz, 10. mendearen aurretik izan behar du. Hizkuntza batuak gizarte egitura batua behar du. Mitxelena proposatu euskaldunak 5- 6 mendeetan bisigodoen aurka bildu zirela, eta Azkaratek antzera, Inperioaren gainbehera ondoko egoera berrian kokatzen delarik.

- **AEZ -tik AEB-ra bi aldaketa fonologiko eta morfologiko:**

FONOLOGIKOAK: Bi txistukari> lau txistukari, eta

MORFOLOGIKOAK: Erro kanoniko monosilabikoa> bisilaboa eta aurrizki> atzizki

- **EBZ, egin laguntzailea ote? Eta eroan/eraman?**

Egin ez, nagusia litzateke eta eroan/eraman ohitur adierazten duen perifrasiya litzateke

- **i-/u- oposaketa (ile/u, utzi/itxi) noizkoa?**

Oposaketa dialektala. Bizkaierak gainerako euskalkiekin fonologian duen bereizgarri zaharra da. “*eu-” disptongo zenbaiten emaitzak dira, ez beti koherenteak. Inor ez da ausartu AE-rako seigarren bokal bat proposatzen, izan ere, “*eu-” diptongo zenbaiten emaitza dira.

- **j-: maileguz landa ze testuinguru morfofonologikotan gertatzen da?**

Ondare zaharreko hainbat hitzetan (“jaun”, “jainko”, ...) eta badirudi toki horretan aditz morfologian paperen bat ere baduela (“jasan”, “jario”, “joan”...) Badirudi osoki edo ia “*e-” batetik datorrela. AE-n /j/-rik ez izan arren, hots hori euskalki guztietan aurkitzen dugu.

- **V asko oste euskaraz?**

Hiru proposamen: Zero hipotesia (euskal hitzen joera fonotaktikoaren ondorio), bokal eransketa eta hitz hasierako kontsonante galtzea. Lakarrak dio galdera gaizki planteatuta dagoela, kontua ez omen da hitz hasieran bokal asko egotea edo ez, baizik eta zeinen urriak diren toki horretan zilegi diren kontsonanteak.

- **Ze hizkeratan (non) dira euskaraz soinu / fonema sabaikari gehiago? (?)**

Gehiago mendebaldean, gutxiago N, BN eta L-n, (despalatalizazioak egon dira)

- **Herskari bat izan ote liteke fonosinbolismo? (?)**

Bai, esaterako /m/. Zenbat eta bakanago hots bat hizkuntzan orduan eta balio fonosinboliko gehiago izanen du hots horrek.

- **Diptongoak fonosinbolismoetan asko agertzeak zer dakar beren estatus zaharraz?**

Diptongoak ez oso zahartzat jotzeko argudioa da, izan ere, zenbat eta hizkuntza bakanago den

orduan eta balio fonosinboliko gehiago izanen du hots horrek. Onomatopeia, oihu, umeen hizkuntza eta antzekoetan diptongoek duten ohiz kanpoko maiztasuna bera da diptongoak duela gutxi arte erabat ohikoak ez direlako aski adierazle.

- **Zer esan liteke Nafarroa ekialdeko kau / gau, kori / gori, kura / gura eta gainerako dektikoetako herskarien antzinatasunaz?**

Herskaria indartsua zela, honegatik gerora > (0 tatxaute) / #__ gertatu zela. Beraz, oposaketa lenis / fortis izanda, AEB-n kokatzea litzateke.

Apika antzinako herskari indartsua haperen bihurtu ondoren (“haur”...) zenbait testuingurutan alde hartako hiztunek herskari bat berrezartzea hasperenaren orde; honek gogorarazten digu atzizki eta kidekoetan herskari belarrak duen maiztasuna, again nolabaiteko hedapen analogikoaren ondorioz: “-(k)ume”, “-(k)eria”, “-(k)ara”, “-(k)ide” ...

- **Zergatik pidaia -ren ahoskabea?**

Hitz hasierako herskari ahostuntze eta ahoskabetze prozesuetan ahoskabeak erregulariki ahostundu egin ziren baina zenbait kasutan ahoskabeak aurkitzen ditugu. Hala nola, bikote ugarien eraginez, forma ez etimologikoak sortu ziren: BN “pidaia” ...

- **Baldin eta < cella, bake < pacez zergatik zeru < coelu eta gurutze < cruce?**

Bigarrenak erromantzetik hartuak dira eta lehendabizikoak latinetik, beraz lehendabizikoek ez dituzten erromantzeetan jasandako aldaketan jasan.

- **gau haur/ gauR, biharamon / bihaR. Zergatikan?**

R bukaeran neutraltzeko joera indartsua da, baina burutu gabekoa: kontrako indarrek (alboko hizkuntzen eragina) batzuetan irabazi egin dabe. Adibidez:

MAILEGUETAN: “plazerik” ala “plazerrik”?

ONDARE ZAHARREKO HITZETAN: “nor -en” ... baina “ezer-en” ala ezeR-en”?

- **Txistukariak: zer dakigu deusere / aitzina (Z) hauetaz?**

/z/ eta /z azentukin gañin/ fonemak direla Z eta BN -n /S/ eta /s azentukin gañin/ rekin oposaketan daudela baina ezin zirela zahartzat jo, oro har mailegu berrietan, (“aitzina”) eta hitz loturan (“deusere”) baino ez baitira agertzen.

- **Bikoiztasuna: nola azaltzen da larru / narru?**

Bikoiztasuna dialektala da, hitz hasierako ozenen txandakatzea da, “l-” = “n-” -rena. Bizkaieraz “narru” / orok. “larru”

- **Solas, sasoiz, sarats, zeren lekukotasun?**

Txistukarien ahoskune aldaketaren lekuko dira. Hitz baten bi txistukari agertuz gero, ahoskune berekoak izaten dira: apikariak (solas, sarats). Bertzalde, salbuespenak daude: hauek analogiak eta analisiak azaltzen dituzte. Gure kasurakotz, analisiak bi txistukariak ez baitaude morfema berean.

- **Iruzkindu hasperenak: hilabete**

Hitz hasierako /h/a etimologikoa da eta bigarrena berriz, ez. Leherkari hasperenduna leherkari ahoskabearen alofona besterik ez da, beraz, ezdaude bi hasperen hitz berdinean.

- **Azentuera: Zer dakizu ári: arí, alhabá: alhába.**

Etzakiat ezerre jeje xd

- **Mitxelenaren 4 azentuera – eremu nagusiak.**

Erdi mendebaldekua (B GN), Zuberera eta Erronkaria (Z + E), Goi Nafarrera (GN) eta Bidasoa Aldekoa.

- **Ozentasun hierakia / Mitxelenaren euskal silaba egitura (?)**

(C) V (W) (R) (S) (T): Silaba egiturie
CV - VC: ozentasun hierakia

- **Erroaren berreraiketak balio handia izan duen bi hizkuntza familia:**

IE eta hizkuntza uralikoak.

- **Bi argudio CVC erro ereduaren antzintasunaz.**

Erre eredu monosilabikoa izan zitezkeen erroetatik % aipagarria lekukoturik du, lekukotasun horietatik mailegu gutxi eta etimologia ezezagun asko, eta azken hauen artean ia guztiek gainditzen dituzte irizpide fonotaktiko eta geografikoak. Bisilaboek, berriz, mailegaketan portzentan altuak dituzte eta etimologia ezezaguneko gutxi.

Lehen bisilabotzat edo polisilabotzat genituenak orain monosilabo konbinaketaren bidez edo mailegu gisa azaldu ditzakegu.

CVC baino eredu ttipiagoak (CV-) ´aurrizki erro´ konbinaketak direla ikusi dugu. Aurkako aukera (-CV) lehenagoko CVC higitu bat dela suposatzea litzateke, baina -C > 0tatxaute aldaketa ez da konposaketa – eratorpenean ez bestean Erdi Aroa baino lehenago lekukotzen.

- **Fonosinbolismoek erro ereduaz zein lekukotasun mota eman dezakete?**

Euskara modernoko edozein erro sailtako hitzak bost taldetan koka daitezke: maileguak, aldaera, konposatu – eratorriak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak. Erro lexikoak sailkatzeko balio izan dute.

- **Adjektiboa: klase autonomoa AEZ-n**

Adjektiborik ez edo gutxi zeudela AE-n esaten dute hizkuntzalariek. Bestalde, mailegatuta, eratorrita, partizipiotik eta erlatibotik sartua dela iradoki da; beraz, ez da klase autonomoa.

- **Euskal deklinabide historikoa ren oinarritzko egitura**

Euskaraz zein gainerako eranskarietan ez dago benetako deklinabiderik, hizkuntza flexiboen kontua da fenomeno hau. Gainera, gurean sistema bakar bat gehituaz doana vs. latineko bost deklinabideak, bakoitzak hitz kopuru desberdin eta desberdintasun formalekin.

– **Artikulua: Noizkoa?**

Gaurko artikulua 3. graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko bihurtuta, “*-har”> “-ha” > “-a” : gizona < “gizon *har”. Nahiko berankorra omen da, erromantzeen eta hizkuntza germanikoen agertzearekin antzera ager izan zitekeen euskaraz, again 8. - 10. mendeen tartean. Espainiako erromantzean 8. mendean agertzen da, eta euskaraz, beranduago. Dirudienez iparralderantz hedatu da (suomieraz 19. medean agertu baita)

– **DAT. -i < ĭ?**

Pl. E-Z “ér” < “-ag-e-ri” (Azkue, 1923) / “-ai”, “-ei”, < “*-agi” (jakobsenek proposatua eta Mitxelenak onartua). Gaur egunean, “-i”< “nin” (Lakarra 2008)

– **- REANIK**

Pleonasmoa. Ablatiboaren bi forma ditugu, bata bestearen gainean eraikita : “rean” + “rik”

– **Ebili: erabili, gaitu: **garaitu.**

“ebili” eta “erabili” erro bereko aditzak dira. “gaitu” eta “**garaitu”, berriz ez.

– **-te/-tze (etor) Zein da zaharragoa?**

“te” zaharragoa dela dirudi. Nabarmena da “te” atzeraka dabilela “tze”ren mesedetan, Euskara zaharrea, “-te” hartzen dute bukaerako erroan eta “-i” partizipio marka dutenek ere bai. “-tu” emankor bihurtu ahala “tze” ere ugariagoa da. Ondare zaharreko aditz denek “-te” hartu zuten aditz – izena egiteko. Beraz, hipotesi orokorra: “-te” orokorra da eta ´fase esparita´-n dago aspalditikan, badirudi Euskal Herri osoan konbinatzen zela antzina ondare zaharreko aditzekin “-tze” berriz, aditz modu berriekin loturiko marka da.

– **AEZ, aditz jokatuak gutxi ala asko?**

Gutxi, gehienez 75. Gaur egun bi dozena inguru, Euskarak aditz jokatuaren saila mugatua izan du, Australia eta Ginea Berriko hizkuntza askoren antzera. Aditz sintetikorik ez da maileguren artean, aditz jokatuak jokatu gabeen gainean eratu dira, soilik “*e-” aurrizkia izan zuten erro soilek hartu dute forma sintetikoa, bokal harmonia eta erreduplikazioa ez dira ditz jokatuetan eman.

– **Trask: Aditzetako da- aurrizkiaren (dator...) jatorrizko balioa?**

Aspektu markatzat azaldu zuen. Aurrizki nahiz laguntzaile ere izan zitekeela zioen baina bigarren aukera ez zuela garatuko.

– **Hiru konbinaketa *e-da-ra-CVC**

*e-da-ra-dan -no > *ardano > *ardao > ardo

*e- da- ra- don- i > arrano

*e- da- ra- gotz- i > “eargotzi” > “eorgatzi” > urgatzi

- **Egitura honetaz ze esan liteke: “Bergararroc asi dira trajioe baten asmacean”: zer esan liteke egitura honen historiaz?**

“plural hurbila” deritzaguna, lehengo gradu aniztasun horren beste arrasto bat da: berrgarar-ok, eta trajioe, -oe> -o lehenago bakundua proposatu beharko?

- **Latinetik bi atzizki: testuen kronologiak laguntzen al du jatorri hori?**

“-ebam”, “-ebas”

- **Hogei: Zelteraz, “ugeint” zer esan zenezake erkaketa honetaz?**

Euskarak zenbaki kardenaletan 20nako sistema duela, frantes zahar eta modernoak eta hizkuntza zeltikoen legez. Azken hauekin lotu izan da hogei – ren jatorria (cf. Ugeint). Gezurra da: “wiknti” zen euskararekin ukipenean zegoenean, orain gainerat, are urrutiago dago: “hogei” < “*bor-gen-i” < “*ogehi” < “hogei”

- **Zelü / Zeru , Bike / Phike . Euskaraz zein aldaer zaharrago?**

Zeru zaharragoa da “l” - “r” aldaketa euskararen barruan pairatu baitu. Beraz latinarekin ukipenean zegoenean mailegatutako da, ondorioz, zel”geroago erromantzeetatik mailegatuko da. Kontsonante hasperendun guztiak maileguak dira, edo aldaerak dituzte. Kasu honetan, leherkari ahostunak dira euskaraz zaharrenak: “bike” > “phike”. Asimilaziorik ezean hasperenketarik ez! “b” > “p”

- **Bariku < ?, biao < ?**

“bariku” < abari bagako egun/ “biao” < meridiano

- **Lege fonetikoak eta Analogia zein korronterren oinarrizko analisi – bideak dira?**

Neogramatikariena.

- **Zer dira aldaketa mota erregularrak?**

Batez ere, fonetikoak. Testuinguru, garai, geografia... jakin batean modu erregular batean (ia salbuespen barik) ematen direnak dira esanahia alde batera utzita. Baldintza egokiak dauden hitz guztietan gertatzen den aldaketa mota da (vs. noizbehinkakoa = irregularra)

- **Kronologia erlatiboa: adibide bat**

1) “-n-” > “-h-” 2) *h3 > hl = arena > areha > harea

- **Irregularitateak: Zergatik dira interesgarri?**

Garai zaharrago bateko gramatikaren isla direlako.

- **Berreraikitzailearen etsai nagusia morfologian**

Analogia

- **Berreraiketa, zer da?**

Hizkuntza batek berak eskaintzen dituen datuetan (mailegu zein bestelakoetan) oinarritutako berreraiketa (konparazioaren bidezkoa). Hizkuntzaren historiaren gertakariak aztarnak uzten dituzte geroko hizkuntzan. Hau dela eta, ahaidegabeko hizkuntzetan ezinbestekoa da barneberreraiketa, zerekin erkatu ez dagoelako.

– **AEZ: definitu**

Ditugun datuen, lekukotasunen, bidez berreraiki dezakegun euskararen garairik antzinakoena eta urrutien dagoena gugandik.

– **Mitxelenaren lanik garrantzitsuena 50. hamarkadan AE-z**

“Las antiguas consonantes vascas”

– **Bortitzak hitz hasieran: Nola gauzatzen dira? Eta bokalarlean?**

Beti ahoskabe: hitz hasieran hasperendun, eta bokalarlean hasperen barik (‘goxo’)

– **Sistema karratutik erronbora.: nola igarotzen gara herskarietan?**

Neutralizazioaren bidez.

– **Soinu sabaikariak: AE -n?**

Alofono gisa behintzat bai.

– **Bokal, diptongo eta irristariak AE -n zenbat?**

5 bokal: a, e, i, o eta u (6 zubererazko ü kontuan izaki)

5 diptongo: au, eu, ai, ei eta oi (6 ui diptongo bakundue kontun hartu ezkeo)

Irristariak: Ez daude, zenbait diptongotan hondar zati gisa besterik gabe maileguetan.

– **AE -n ondoko formak ezinezkoak dira, zergatik?**

“tarrat”: Hitz bukaeran herskaririk ez zegoelako (**-T) eta hitz hasieran ahoskabea

“greba”: Muta cum liquida. Euskaraz hitz hasieran kontsonante talderik ez.

“basalore” “lore” beranduago sortutakoa da, eta “baso-”> “basa-...” Akitaniera ondoko fenomenoak.

– **“-h”> 0 ala “h3” > “h1”:** Zein zaharragoa eta zeba?

Lehendabizikoa zaharragoa, kronologia erlatiboa. Lehenik bi “h”tatik bat erortzen da hitz berean ezin direlako bi /h/ egon, eta gero, geratzen denak ezkererako mugida egin du.

– **Erronkaria: zenbait berrikuntza berantiar**

“gra”, “zra” --- 1616. urtea baino berankorragoak.

– **Soinu sabaikari gehiago eta gutxiago? Non?**

Gehiago mendebaldean, gutxiago BN, N eta L-n despalatilazioa dela eta. Hizkuntza eransleetan ohikoa da soinu sabaikariak topatzea, sistemak gehitu egiten direlako hizkuntza mota hauetan.

– **Fonosinbolismoak: Ezaugarri formal zenbait.**

Hizkuntzan geroz eta bakanago hots bat, orduan eta balio fonosinboliko gehiago izanen du hotsak. Onomatopeia, oihiu, umeen hizkuntza eta antzekoen diptongoek duten ohiz kanpoko maiztasunak erakutsi du diptongoak ez direla oso zaharrak. Bestalde, muta cum likidoak onartzeie, (kontsonante taldeak) Askosaz diptongo gehiago, hitz amaieran normalean posible ez diren kontsonante taldeak (**-T) posible dira, soinuak eta gramatikak zerikusi estua dute, eta muta cum liquidoak. Erraterakotz: “braust”

- **Hitz hasierako herskari ahoskabe modernoak: jatorriak.**

- (1) Mailegu modernoak
- (2) Barneko asimilazioak (sekundarioak): “kalte”, “koipe”...
- (3) Fonosinbolismoak
- (4) Arrazoi zehatzik gabeak, denetarikoak

- **Hitz bukaerako herskari jatorriak.**

- (1) Fonosinbolismoetan (“eup”).
- (2) Mailegu oso modernoetan (“blog”)
- (3) Hitz elkarketetan lehendabiziko osagaiak elementu bat galtzean, erortzean (“ogi”> “ot-”).

- **AEZ-ko “*d-” hasierakoaren zenbait froga.**

- “latz”/”ardatz”, “lats”/”aldats” txandakatzeak.
- Erreduplikazioak: Hitz hasierako “*d-” falta “*do-dol”>”odol”, “*da-dar”>”adar”...

- **Atziki hasierako herskari / Ø alternantziak. Zer esan liteke horien jatorriaz?**

Herskari gabeko forma zaharragoak direla. Adibidez: “-eria” vs “-keria”.

- **Eta /f/-aren jatorriaz?**

Hots hau gurean berria dela (Markinako idazleek, Mogel, Frai Bartolome...aldarrikatu bezala). Gaur egun Euskal Herri ia osoan /f/ fonema arrunta da, bai hitz hasieran, bai hitz barnean ere. G, B eta GN-n, maileguetako “f”>”p”, eta baita erdialdeko eremutik kanpo ere. Mitxelenak ez zuen AE-ren fonologiaren berreraiketan fonema bezala sartu.

- **Mitxelenaren lau azentuera-eremu nagusiak.**

- (1) Erdi-mendebaldekoa (B, GN)
- (2) Zuberera eta Erronkaria (Z + E).
- (3) Goi-nafarrera (GN).
- (4) Bidasoa aldekoa.

- **Hiru zenbakiren etimologia**

- (3) “*her” (cf. “hertsi”<”*hertz-(te)i”) + “ur”> “hirur”.
- (4) “laur” < “labur”
- (5) “bost”< “bortz” < “*bor-tz”
- (6) “sei” < “*sehi”.
- (7) “zazpi”< “*(bor)zaz+bi

(8) “zortzi” < “*zorrotz-i” (cf. Ukabileko mendixkak).

(9) “bederatzi” < “*beda” (cf. “bederen”, “bedera”) + “eratzi” (cf. “jantzi”).

- Ergatiboaren jatorria.

- “-k” < “*ga”? Lakarrak bizidunetako “-ga”-rekin lotu du.

- Leku atzizkian bizidunengan du jatorria. “aitaren-gan” Hortik sortua, -ga horretatik.

- Datiboaren jatorria.

Pl. E-Z “-er” < “*-ag-e-ri” (Azkue 1923) / “-ai”, “-ei” < “*-agi” (Jakobsen-ek proposatu eta Mitxelenak onartua).

Gaur egun “-i” < “*nin” (Lakarra 2008)

1. Noiz hasten da hizkuntzalaritza historikoa?

XIX. mendean

2. Lege fonetikoak eta analogia zein korronterren oinarritzko analisi bideak dira?

Neogramatikarenak

3. Emaidazu kronologia erlatiboaren adibide bat.

1) “-n” > “-h”

2) *h3 > h1

Arena > areha > harea

Zubereraz “u” > “ü” /y/ aldaketa, “o” > “u” aldaketa baino lehenago gertatu zen, bestela “o”-ak ere /y/ bihurtuko ziren eta.

4. Zer dira aldaketa mota erregularrak?

Testuinguru zehatz batean salbuespenik gabe gertatzen diren aldaketak dira, gehienbat aldaketa fonetikoak dira. Aldaketa fonetiko erregularren eta besteen arteko bereizketa egingo dugu berreraiketarako.

Baldintza egokiak dauden hitz guztietan modu sistematikoan ematen diren aldaketak dira.

5. Zergatik dira hain interesgarri erregularitateak?

Beste garai zaharrago baten inguruko informazioa ematen digutelako; hau da, gramatika zaharraren isla dira erregularitateak eta antzinateko erregularitasunen berri ematen digute.

6. Berreraikitzailearen etsai nagusia morfologian.

Analogia

7. Analogiaren definizioa.

Egitura fonetikoan faktore ez-fonetikoen eraginez gertatzen den aldaketa erregularra da.

8. Analogiaren euskarazko adibide pare bat.

- “*da-tor-z” > “datoz”, eta ez “**datos”, “rz” > “s” aldaketa erregularra den arren,

“doaz”... -en analogiaz.

- Ekialdean “dira”-rekiko analogiaz “gira” eta “zira” formak sortu dira.
- ene < nere bihurtu izana
- dot / dudan > duten
- askatu / aske
- hemeretzi: emezortzi > hamazortzi
- onagoa (hobe-ren ordeaz)

9. Berranalisiaren adibide bat euskaraz

- atz-e-an > atz-e
- Paris-e-ko
- a-e integratu
- nor bait-dator > norbait dator

10. Zer da gramatikalizazioa?

Unitate lexiko beregain batek gramatikan funtzio bat hartzen duenean.

Elementu lexiko edo gramatikal bati balio gramatikala areagotzea balio lexikala kenduz edo gutxituz.

Meillet-ek (1912) sortutako kontzeptua da: hitza gramatika-marka bihurtzen deneko prozesuari esaten zaio.

Kurylowicz-ek (1965) “morfema baten hedadura handitzean datza, estatus lexiko batetik gramatikal batera igarota”

Kontrako prozesua lexikalizazioa da.

11. Zer da deriba?

Sapir-ek asmatuak terminoa. Sapir hizkuntza batean hainbat azterketa toki edo aldaketa txiki, beste sakoneko fenomeno batean.

Hizkuntzak norabide edo tipo jakin batean aldatzen dira eta ez noraezean.

12. Bete ondoko taula

		Prep	IA	IG	ID
I (=VSO)	berborea	+	+	+	+
III (=SOV)	kitxua	-	-	-	-
III (=SOV)	euskara	-	+	-	+

13. Zertan bereizten dira pidginak eta kreolerak?

Kreolerak pidgin hizkuntzatik eratortzen diren ama hizkuntza bihurturiko hizkuntzak dira. Pidgina bi hizkuntzetako hiztunek elkar ulertzeko asmatuak hizkuntzen nahasketa da. Asmatuak hizkuntza hau bigarren belaunaldiari pasatzen zaionean ama-hizkuntza bezala

kreolera da.

Pidgina ez da inoren ama-hizkuntza, kreolera bai.

14. Datu eta data hauen inguruan zein gertakari garrantzitsu hizkuntzalaritza historikorako eta euskararen historiarako?

- **Leipzig.** Neogramatikaren mugimendua bertako unibertsitateko ikertzaile batzuek sortu zuten.
- **Ginebra.** Ginebrako eskolan (unibertsitatean) zebiltzan hizkuntzalari talde batek estrukturalismoa sortu eta garatu zuen bertan.
- **1950.** Martinet-en proposamena [bortitz/ahul] AE-ko herskarien saila berreraikitzean.
- **1961 / 1977.** Mitxelenaren “Fonética Histórica Vasca”-ren 1. eta 2. argitalpenak dira. Barne berreraiketa sortu eta AE-ren sistema fonologikoa berreraiki zuen.

15. Zer da hizkuntza baten kanpo historia?

Hizkuntza horren hiztunen historia, norekin egon den ukipenean, mailegutza, literatura, soziolinguistika.

Hizkuntza horretan idatzitako testuen, autoreen edota korronteen berri ematen duena.

16. Zer da protohistoria?

1545 baino lehenago badugu zenbait informazio euskarari buruz, ez zuzena, zeharkakoa baizik: akitanierak (K.o I-III mendeak) eta Erdi Aroko dokumentazioak eskaintzen digutena. Protohistoria zehazki historia ez den, baina nolabaiteko lekukotasunak dituen garaiari deritzogu, idatzizko corpus (euskal testu) sendorik ez baina zeharka lekukotasun idatziak dituen. Historia eta historiaurrearen arteko faseko lekukotasunak.

Historiaurrea: Akitanieraren eta Erdi Aroko euskararen lekukotasunak protohistoriatzat hartuaz, euskararen historiaurrea atzerago eramango dugu, Kristo aurreko denboretara. Lekukotasunik ez dugun garai hori litzateke.

17. Noizko eta nongo hizkeraren lekuko da *Refranes y Sentencias*?

RS-n ez da islatzen biltzaileak erabiltzen zuen euskara, ezaugarri askotan askoz lehenagokoa baizik, atsotitzak, beste ahozko generoak bezala, buruz ikasten eta belaunaldietan zehar ahoz aho transmititzen direlako.

Bilbo aldeko hizkerarekin lotu da, bizkaiera (mendebaleko hizkera) eta 1596an (XVI.mendea) lekukotzen bada ere, gutxi gorabehera mende bat lehenago hizkeraren lekuko da.

18. Zer dira homologiak?

Azaleko antzekotasuna (analogia) izan edo ez jatorri bereko lekukotasun edo hitzak dira.

19. Lat. duo : arm. erku / eusk. elkar : holand. elkaar. Zer dioskute analogiez eta

homologiez?

elkar / alkaar homologia da; antzekotasun grafikoa, itxurazkoa duten jatorri ez bereko bi hitz dira. Berreraiketarako ez du baliorik.

duo / erku analogia da; berreraiketarako balio du.

20. Zer da barneberreraiketa?

Ahaiderik gabeko hizkuntza batek berak eskaintzen dituen datuetan (maileguetan zein bestelakoetan), hau da, idatzitako lekukoetan oinarritutako berreraiketa (konparazio bidezkoa) da. Hizkuntza bateko lanabesak erabiltzen dituena.

Hizkuntzaren historiaren gertakariak aztarnak uzten dituzte geroko hizkuntzan. Honegatik ahaide gabeko hizkuntzetan ezinbestekoa da barneberreraiketa, zerekin erkatu ez dagoenean.

21. Euskararen ahaidetasun hipotesien artean zein da zuretzat egokiena? Zergatik?

a) Bat ere ez da egokia, analogietan oinarritzen baitira, ez homologietan. Luchoire-k proposatutako Akitanierarena salbuespena litzateke.

b) Isolatua dela. Metodo konparatuaren bidez ez delako nahikoa beste bat defendatzeko.

22. Proposa daiteke aitzinhizkuntza batentzat bokal bakarreko sistemarik? Zergatik?

Ez. Aitzinhizkuntzak, munduko edozein egungo hizkuntza sistemak bezala bi bokal eduki behar dituelako gutxienez. Ez dago horrelako hizkuntzen lekukotasun bakar bat ere munduan.

23. Zenbat urte ditu euskarak? Zergatik?

Ezin daiteke esan ez baitago data zehatzik. Hizkuntzetan datak erlatiboak dira. Duela 4.000-5.000 urte bazegoen.

24. Zer da aitzinhizkuntza bat?

Berreraiketaren bidez lortzen den balizko hizkuntza edo hizkuntza-zatia (zaila da hizkuntza bat osotasunean berreraikitzea), lekukotasunik gorde ez badu ere.

25. Definitu aitzineuskara.

- Euskararen berreraiketaren sortutako hizkuntz egoera.
- Berreraiki daitekeen euskararik zaharrena.
- Berreraiketaren metodoaren bidez lortu den euskara zahar baten eredua. Latinarekin erkatutako aitzineko ustezko euskara zena.

26. Definitu AEZ.

Ditugun datuen (lekukotasunen) bitartez berreraiki dezakegun euskararen gugandik antzinakoan (urrutien) den garaia. Duela 4.000-5.000 urte ingurukoa.

CVC erako silaba bakarreko erroak zituen, aurrizkiak, aditza hasieran...

27. AE-ren edo euskararen ezaugarrien bat kanpo-konparaketaren bitartez antzemana.

Bat ere ez. Latineko maileguekin konparatuz, euskal hitzek erakusten dituzten aldaketa fonetikoaren ondorioz, euskararen fonetika historikoan asko aurreratu da.

28. Nork ikertu zituen AE-ko herskariak 1950ean?

Martinetek.

29. 50'etako Mitxelenaren lanik garrantzitsuena AE-z.

Las antiguas consonantes vascas (1957)

30. Maileguetan egitekoa euskararen historiaurrearen berreraiketan.

Maileguetan gordetako aztarnak laguntza eman dezakete hizkuntzaren garai zaharragoez ezer jakiteko, dela hizkuntza hartzailearen, edo emailearen. Euskararen kasuan, latinetik hartutako maileguk eta horien bilakabideak, berriz, AE-ren sistema fonologikoa berreraikitze oinarritzko lekukotasunak izan ziren Mitxelenarentzat.

Maileguk lagun dezakete ere aldaketen kronologia erlatiboa ulertzen.

Maileguei buruz dakigunak maileguak ez diren berri ematen digu. Euskararen berebiziko garrantzia dute.

- Lege fonetikoak azalratzea, euskarak maileguak nola hartu dituen agerian uzten duelako. Euskarak izan dituen aldaketen berri (euskarak maileguak bereganatzeko moduaren arabera datazio bat edo beste izango dute). Aldaketa fonetikoaren arabera, garai batean edo bestean koka ditzakegu eta jakin zein hitz den zein baino zaharragoa.

31. Nola gauzatzen dira bortitzak hitz hasieran? Eta bokal artean?

Beti ahoskabe. Hitz hasieran hasperendun, eta bokal artean luzeagoak, hasperenik gabeak (*ˈgoxo*).

32. -Hiru argudio [bortitz/ahul] oposaketaren alde AE-ko herskariaren sisteman.

-Mitxelenaren hiru argudio Martineten herskari zaharren teoriaren alde.

- Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari:
lat. “BB” > eusk. “p” → “abbas” > “apaiz”
- “f”-aren lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, baizik eta ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera.
- Lekukotasun zaharretako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs <TH> hasperenduna).

33. – Zer zuten komunean AE-z herskari, ozen eta txistukariek Mitxelenak [bortitz/ahul] oposaketaren bitartez antolatze guztiak?

- Zer dute komunean T, R, S hots-sailek Mitxelenak oposaketa bakar batean biltzeko?

[bortitz/ahul] oposaketa, hots, neutralizazio patroia bera: hitz hasieran ahularen aldeko

neutralizazioa, amaieran bortitzaren aldekoa eta bokal artean soilik mantentzea oposaketa. Euskarak bortitz/ahul oposaketa kokagunearen arabera neutralizatzeko joera du baina bi eratakoa: modu eta puntuaren arabeko neutralizazioa, hots, erronboaren sistemaren arabeko gauzatzea. Sistema alofoniko berbera.

Denek zituzten neutralizazio puntu berberak: hitz hasieran, hitz amaieran, kontsonante aurretik eta bokal aurretik.

34. Nola igarotzen da sistema karratutik erronbora herskarietan?

Neutralizazioaren bitartez, bortitzak are hasperenduago bihurtuz, hitz hasierako indartsuena ahulduz.

Hasiera batean, hitz-hasieran (gune-bortitzean) herskari bortitzak edota ahulak egon zitezkeen (sistema karratuan). Beranduago, bortitz hauek desagertu eta ahulak ahostundu ziren, soilik hitz hasieran “b”, “d” edo “g” aukerak geratu zirelarik (erronboa).

Aitzin euskara bada erronboa euskara batu zaharra neutralizazioa ahostunaren edo ahularen aldekoa da hain justu bitarte horretan ematen dena.

35. Nola igarotzen gara sistema erronbotik karratura herskarietan?

Hasperena galduz.

36. Zergatik euskalkiak ez datoz leinuen hizkera zaharretik?

Aspaldiko hipotesia da lehenik erromatarren aurreko tribuek eta gero eliz barrutiek euskalkien mugak xeheki mantentzen dituztelakoa, ez jakin tribuak eta elizbarrutiak euskalkien kausa diren, edo hauen ondorio. Funtsean euskalkiak apaingarri historikoz janzteko ahaleginak besterik ez dira.

Garai bateko leinuen egiazkotasuna dudan egoteaz gainera, euren banaketak eta euskalkienak ez dute bat egiten, hain zaharrak balira, euskalkiak elkarrengandik urrunago leudekeelako.

Ez datozelako bat gaur egungo euskalkien maparekin, ez dakigu garai hartan ze euskalki mapa zuten.

Barduliarrak, karistiarrak... III-IV. mendetik aurrera baliorik ez, ez dakigu euskararik bazen leinu hauetan.

37. Zergatik ez ditu Mitxelenak /m/ , /p/ eta sabaikariak sartu AE-ren inbentarioan?

Ezpainkari bortitzik ez, /p/ hotsak ez du ematen izaera fonologikoa zuenik, zeren eta, gutxi agertzeaz gainera, agertzekotan /b/-ren alofono gisa baino ez baita.

Hots palatalak (sabaikariak). Euskara historikoan hots adierazgarriak dira edo sekundarioak; sistema nagusitik kanpo eta horren menpeko gisa leudeke, arlo fonosinbolikoan ziurrenera.

/m/ ere maileguetatik eta fonosinbolismoetarik at, testuinguru sudurkarietan sortzen zen /b/-ren alofono gisa bakarrik.

38. **Ba ote soinu sabaikaririk AE-n?**

Bai. Beste fonemen alofono edo fonosinbolismo gisa.

39. **Zenbat bokal, diptongo eta irristari ziren AE-n?**

Bost bokal (a, e, i, o, u) eta bost diptongo (au, eu, ai, ei, oi). Hala ere, sekundarioa dirudien seigarren bat dago: oi. Ez zegoen irristaririk, diptongo zenbaiten hondar zati gisa besterik gabe maileguetan.

40. **/ü/ arrazoiak AE-n ez sartzearen alde.**

Zuberoa eta Baxe Nafarroako hizkera batzuek /y/ <ü> dute, baina argi dago /u/-ren emaitza dela baldintza jakinetan. EBZ-ren ondoko aldaketa erregularra izan da, eta beraz “*u” > “ü” prozesuaren ondorio, salbuespenak salbuespen.

41. **Zenbat ozen (eta zergatik) AEZ-ean? Eta txistukariak (eta zergatik)?**

Bi txistukari: apikaria eta bizkarkaria. Zenbat eta atzerago joan, orduan eta kontsonante gutxiago agertzen dira inbentarioan.

42. **Ondoko formak ezinezkoak dira AE-n. Zergatik?**

- **Tarrat.** Hasierako eta bukaerako “t”. Hitz bukaeran herskaririk ez zegoelako (**-T), eta hitz hasieran herskari ahoskabea.
- **Greba.** Muta cum liquida. Euskaraz hitz hasieran kontsonante talderik ez. AEn ez zegoen kontsonante bilkurarik (soilik hitz fonosinbolikoetan), ez du CVC egitura errespetatzen.
- **Basalore.** “lore” beranduago sortutakoa da, eta “baso-“ > “basa-\$. Akitaniera ondoko fenomeno.

43. **Zein da zaharrago, “zelü” / “zeru” ala “gela”? Zergatik?**

ü antzinako u batetik dator, r antzinako l batetik.

Gela da zaharrena, latin garaian sartu zelako euskarara eta ez zuelako pairatu erromantzeetan pairatutako aldaketa (euskarazkoa bai, “k” > “g”).

“zeru” Erromantzetik hartutako maileguez belarearen orde txistukaria dute. Gero “l” > “r” aldaketa Erdi Aroan pairatu zuen.

“zelü”. Ez du “l” > “r” aldaketa egin Erdi Aroan; beraz beranduagokoa da.

44. **Emazu AEZ-ren ezaugarri fonologiko eta morfologiko bana.**

Leherkaririk ez hitz amaieran “**.-T” eta CVC egitura zuten.

Aurizkien erabilera eta erro monosilabikoak.

45. **Zer da eta noizkoa Euskara Batu Zaharra?**

Ditugun datuekin berreraiki dezakegun garaietan gugandik hurbilena, euskalki historikoen ama hizkuntza. K.o 5-6 (Mitxelena), 6-7 (Azkarate) mendeetan kokatzen da. Nafarroan /h/-ren galera X.mendean, eta X-XI mendeetatik aurrera “barri” / “berri” aurretik izan behar du.

Hizkuntza batuak gizarte egitura batua behar du. Mitxelenak proposatu euskaldunak 5-6 mendeetan bisigodoen aurka bildu zirela, eta Azkaratek antzera, inperioaren gainbeheraren ondoko egoera berriari kokatzen du.

- ✓ Euskalkiak banatu aurretik zegoen euskararen batasun egoera. Mitxelena eta Zuazok V-VI. mende inguruan kokatzen dute.
- ✓ Gugandik hurbilen egon daitekeen aitzin hizkuntza komuna bilatzea da EBZ berreraikitzea. Egun ezagutzen ditugun euskalkiak sortu baino lehenagoko euskara da.

46. **Nork proposatu zuen EBZ? Zergatik / Zertarako?**

Mitxelenak proposatu zuen hizkera modernoak AEtik urrun gelditzen zirela ikusi zuelako. AEk ez digu balio dialektoen adabegi izateko, gugandik hurbilago dagoen bat behar dugu, EBZtik aterako lirateke dialektoak.

Hizkuntza bateratu bat sortu nahian elkar ulertzeko.

47. **Zer zioen Lacombe euskalkiez?**

Euskalkiak bitan banatu zituen (sailkapena bitarra zen) argudio morfologikoak eskainiz: bizkaiera (bere ustez lexiko zabalagoa eta “egin” aditz erroa desberdina) eta gainerakoak.

48. **Eta Uhlenbeckek?**

Bere ustez euskalki bizkaitarrak eta gainerakoak jatorri ezberdinekoak dira, bi hizkuntza ezberdin kontsideratzen zituen, gerora harremanaren ondorioz batu zirenak.

49. **Mitxelenak emandako EBZ ondoko berrikuntza fonologiko bat.**

- Sabaikaritzea
- Diptongoen ugaltzea, ahoskabeak hitz horietan berrezartzea, n → h hasperentzea.

50. **Mitxelenak emandako EBZ ondoko berrikuntza morfologiko bat.**

- Deklinabide-aditza, artikulua
- ‘egin’ aditz erroa Bizkaian

51. **AEZ-tik AEB-ra bi aldaketa fonologiko eta morfologiko.**

Fonologikoak

- Bi txistukari > lau txistukari.
- CVC

Morfologikoak

- Erro kanonikoa monosilaboa > bisilaboa. Erreduplikazioak
- Aurrizki > atzizki

52. **BZ-ren arkaismoek balio ote dute hura gainerako euskalkietatik bereizteko?**

Ez. Arkaismoek ez dute balio hizkerak desberdintzeko. Arkaismoak dira, beraz, garai batean

euskalki guztiek izan zituztela pentsatu behar dugu, hortaz, zerbait egitekotan batasun zaharra islatzen dute, hizkuntza bera direla besterik ez dute erakusten.

53. **Zergatik IE, austronesioan eta beste hainbatetan dira adarkatze bitarrak dialekto banaketa diakronikoan?**

Edozein banaketa linguistikotan binamismoak hori markatzen duelako.

54. **Zer eratako berrikuntzak dira garrantzitsuenak adarkatze bitarrerako? Zergatik?**

Berrikuntza zaharrenak, betiere paraleloak ez direnean, banaketa zaharrenetatik datorrelako euskalkia.

Berrikuntza zahar bereizleak. Bestela ezin direlako hizkerak edota hizkuntzak banatu.

55. **Ezagutzen duzu ezaugarriren bat EBZ-ren banaketan garrantzitsu litzatekeena lehen adarkatze bitarrerako?**

Herskarien portaera, l eta n ondoko ozenen portaera ahoskabe eta ahostunaren alde.

56. **Mendebaldeko euskara zaharraren berrikuntza fonologiko bat.**

- a + a = ea deklinabideko a enborretan
- “r” eta “l”-ren aurreko bokalaren irekitzea: txarri, barri...

57. **Eta berrikuntza morfologiko bat?**

- -gaz soziatibo marka
- “egin” laguntzailea, *eutsi erroa
- ablatibo arkaikoa (-rean)

58. **Gipuzkera goian ala behean litzakete horrelako banaketa batean? Zergatik?**

Behean. Berrikuntza zahar propio gutxi dituelako gipuzkerak, eta dituenak ez direlako oso zaharrak.

59. ***ezan laguntzailea Z-n: arkaismo ala berrikuntza? Zergatik?**

Arkaismoa. Noizbait euskalki guztietan izan delako.

60. ***eutsi laguntzailea batua eta aitzinakoan: arkaismoa ala berrikuntza? Zergatik?**

Berrikuntza komun garrantzitsuenetakoa. *eradun-etik datorrelako eta soilik aitzinakoan eta batuan eman delako.

61. **EBZ: egin laguntzailea ote? Eta eroan / eraman?**

- “egin” nagusia litzateke.
- “eroan” / “eraman” ohitura adierazten duen perifrasi.

62. - **Sailka u-/i- txandakatzea: AE, EBZ, dialektala? Zergatik?**
i-/u- oposaketa (ile / ule, utzi / itxi) noizkoa? Zergatik?

Dialektala. Ez delako euskalki guztietan gertatu EBZ baino berriagoa, beranduagokoa da. Ez

delako hedatzen hiru dialektotara baino gehiago guk dakigunez.

Bizkaierak gainerako euskalkiekin fonologian duen bereizgarri zaharra da. “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira, ez beti koherenteak. Inor ez da ausartu AE-rako seigarren bokal bat proposatzen, izan ere, “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira.

63. **-h > 0 ala *h3 > h1: zein zaharrago eta zergatik?**

Lehendabizikoa zaharragoa da. Kronologia erlatiboa. Lehenik bi “h”-tatik bat erortzen da hitz berean ezin direlako bi /h/ egon, eta gero geratzen denak ezkererako mugida egin du.

*h3 > h1 (arena > areha > harea > area)

64. **h2 > h1: bi adibide**

- leone → lehoi : leohe → lehoe → lehoi
- enazur → hezur: ehazur → he(a)zur

65. **Erronkariaren zenbait berrikuntza berantiar.**

- Erakusleetako herskariak.
- Kontsonante arteko bokal zenbait galdu: gra, zra. 1616.urtea baino beranduago gertatuak.

1. **Zenbat eta zein bokal eta diptongo fonologiko zituen AE-k Mitxelenaren arabera?**

EBZ: 5 eta 5   AE-k ez

Gaurko euskalkietatik abiatuta bost bokaleko sistema bakun batera baino ezin gaitzke iritsi berreraiketari atzera: i (goiko aitzinekoa), u (goiko atzekoa), e (erdiko aitzinekoa), o (erdiko atzekoa) eta a (behekoa).

Mitxelenak bost diptongo eraman zituen AE-raino, guztiak beheranzkoak: au, eu, ai, ei, oi. Bada seigarren bat, sekundarioa dirudiena,-oi-ren ixtearen ondorio: ui.

2. **Bokal inbentario hori aski ote ule/ile, uzen/izen, utzi/itxi eta gainerako u-/i-txandakatzek azaltzeko? Zergatik?**

Ez. Seigarren bokal baten existentziaren ondorioz sortuak lirakeela uste da. Txandakatzek hauek borobiltasunarekin lotuta daude.

3. **Bokal sudurkariak: nondik datoz? Lehen lekukotasunak.**

Bokal arteko /n/ galtzearen ondorioz; Garibai eta Madariaga (Bizkaiera zaharra) XVI. mendean.

V_V sudurkari bat galtzean, bokal horiek sudurkariaren arrastoa mantendu zuten. Hauen lehen lekukotasunak Garibairenak dira (ardao) Refranes y Sentencias. Akitanieran oraindik “n” mantentzen zen (seni). Hala ere, [n]tik ez da zuzenean lortzen bokal sudurkaria: hasperen sudurkariaren pausua aurretik.

4. **ü: non lekukotzen eta nondik dator?**

Zuberoan eta BNko eremu batean (Amikuze, Bardoz, Oihenart, Zalgize, Bela). Frantseseko sistematik sortu zen (*u > ü) “u” zahar batetik dator.

5. **Bokal irekitzearen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?**

Asimilazio eta disimilazioen ondorioz gertatzen dira.

- “e” > “a” (_r/l) : “berri” > “barri”, “txerri” > “txarri”, “(i)gerri” > “(i)garri”, “bazter” > “bazar”, “beltz” > “baltz”, “chimeldu” > “chimaldu”
- i/u-ren asimilazioz a > e : ogie, dogune
- u > i : “gutxi” > “gitxi”
- o/e: “ot(he)” > “ete”, “omen” > “emen”
- e/o: “sendo” > “sonto”

6. **Bokal ixteen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?**

- “o” < “u” (-n), Zubereraz: “gizon” > “gizun”, “ezkondu” > “ezkundu”, “ontsa” > “untsa”
- Asimilazioak: “ukusi” > “ikusi”, “ule” > “ile”, “gaztelu” > “gaztulu”
- Sudurkari inposiboaren aurrean: emanen > emeen > emain
- itxe, ipizpiku (txistukarien aurretik)

7. **Bokal borobiltzeen eta desborobiltzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?**

- i/u oposaketak hitz hasieran, gehienbat asimilazio/disimilazioen ondorioz.
- Aurreranzko asimilazioz: “gutxi” > “gitxi”, “urrin” > “urrun”, “ditut” > “dutut” (borobiltzea)
- Atzeranzko asimilazioz: “zubi” > “zibu”, “ilun” > “ulun” (desborobiltzea mendebaldean) “irten” > “urten”, “ile” > “ule”
- Bokalkontrahazioak: “ukitu” > “ukitu”

8. **a + a hiatoa: bilakabide nagusiak.**

66. Disimilazioa: a + a > ea, ia, e, ie

67. Kontrahazioa: a + a > a

68. á azentuduna bada lehen bi bokal zeuden

69. Zaraitzun: a + a > ara

70. a-z amaitutako erroa + a mugatzaile singularra= alabea

71. adizki jokatuak + -an= doa + -an > doan

9. **Gainerako hiatoak: berreraiketarako balioa.**

Geminatuak dira gainerakoetatik garrantzitsuenak berreraiketarako, arkaismoak baitira. Bokalkontrahazio bat silaba batean, bestea bestean. Funtsean hiatoek ez dute balio handirik

berreraiketarako.

10. Amaierako bokalak: sailkapen nagusia.

Amaiera absolutua. Amaiera erlatiboa

Absolutibo singularrak eragindako aldaketak, apokopeak eta paragogeak.

11. Hitz hasierako bokalak: zer diote euskararen bilakabideaz?

Uste izan da oso ugariak izan direla euskaraz, baina frogatu da ugaritasuna ez zela hainbesterako (#_ko kontsonante gutxi, kontsonante erorketak...). Benetan ugaria balitz, euskararen eranskaritasunaren seinale, hots, euskara hizkuntza eransleetara gerturatzea lortzen dute. Hitz hasierako bokal askoko beste hizkuntza batzuk bezala eranskariak bokal asko ditu.

Venneman (1994) eta Martineten (1955) hipotesia:

- bokalaren eransketa > protesi fonologiko edo antzinako aurrizkia.
- Kontsonante erorketa

12. Euskal hotsen bilakabide orokorraz dakigunaren arabera, K.a-ko XVean ala K.o-ko XV.ean ote diptongo gehiago? Zergatik eta nola?

K.o-go XV.mendean. Diptongoak modernoak dira eta gero eta diptongo gehiago daude. Aitzinan diptongoak ekiditeko bideak zeuden eta hori zen joera.

13. Goranzko diptongoak: zenbat dira? Ze bilakabide nagusi dute?

Gutxi eta berantiarrak dira. Batzuetan indartu eta beste batzuetan galdu egiten dira. Euskaraz beheranzko diptongoak izan daitezke (au-eu-ai-ei-oi).

Erromantzeetatik sortzen diren maileguetan dauden goranzko diptongoak ekiditeko moduak zeuden: bokal erorketa, kontsonantizazioa, -g- tartekatzea, -r- zubi lana.

14. Irristariak: jatorria eta bilakabidea.

Ez dira AE-koak, “w” maileguetan baino ez dugu aurkitzen, eta askotan ekiditen da, mailegu eta ondare zaharreko hainbat hitzetan gertatu izan da inoiz : swerte > sorte. -we- > -e-, VCe : suberte

“j” ugariagoa da, hitz zaharren hasieran eta aditz batzuetan ageri da, Mitxelenaren arabera aditz zaharretako /e/-ren garapenetik sortuak. Aditz zaharretako *e > j- bihurtzen da bokal aurrean: *e-da-dan > e-a-dan > ean > jan. #jV- > i(C)V: ia, iya

15. Ba ote ezer esatekorik j-ondoko bokalismoaz? Zergatik ote?

Aurrizki bat izan behar zuen noizbait. Hasieran *edV zen eta “d” hori bokal artean galdu eta “j” bihurtu zen. Hots, “j” ondoko bokalismoan “d” bat falta da, bokal artean galdutakoa. “j”-ren ondoren “a” bat omen zegoen, eta aurretik *e bat, e + a: j.

16. j- maileguez landa ze testuinguru (morfo)fonologikotan gertatzen da?

Ondare zaharreko hainbat hitzetan (“jaun”, “jainko”...) eta badirudi toki horretan aditz

morfologian paperen bat ere baduela (“jasan”, “jario”, “joan”...) Badirudi ere osoki edo ia “*e-“ batetik datorrela. AE-n /j/-rik ez izan arren, hots hori euskalki guztietan aurkitzen dugu.

17. Noizdanikoak dira soinu sabaikariak? Nola?

Aspaldikoak / betidanikoak dira soinu sabaikariak, baina lehen hizkera adierazgarrian soilik erabiltzen ziren, ez ziren sistemako fonemak. Ondoren sabaikaritzea orokortu eta adierazgarritasuna galdu zuten.

Mitxelena AE-n bazeudela uste zuen lekukotasunik egon ez arren, hots bezala agertzen ziren maila alofonikoan bazen ere. Mendez mende fonema bihurtu da, lehen adierazgarri eta bazterreko ziren hotsak normaltzen joan diren heinean.

18. Non (zein hizkeratan) dira soinu sabaikari gehiago / gutxiago? Zergatik?

Hizkuntza eransleetan ohikoa da soinu sabaikariak topatzea, sistemak gehitu egiten direlako hizkuntza mota hauetan.

Gehiago dira bizkaialdean (mendebaldean), beste eremuetan ez dagoen sabaikaritze bat gehiago dutelako. Gutxiago Lapurdi eta Behe Nafarroan (baita Sakanan ere) desabaikaritzeen ondorioz.

19. V- asko ote euskaraz? Zergatik?

Hiru proposamen daude: zero hipotesia (euskal hitzen joera fonotaktikoaren ondorio), bokal eransketa eta hitz hasierako kontsonante galtzea.

Lakarraren arabera, kontua ez da hitz hasieran bokal asko egotea edo ez, baizik eta zeinen urriak diren toki horretan zilegi diren kontsonanteak.

20. Desabaikaritzeak zein ondorio du fonosinbolismoan?

Ondorio fonetiko hutsa (maileguetan, botella : botila) eta ondorio semantiko konnotatiboa (besteetan, txakur vs zakur, txerri vs zerri).

21. Emaidazu fonosinbolismoetako [+markatu] → [-markatu] bilakabidearen zenbait adibide.

22. Fonosinbolismoen ezaugarri formal zenbait.

- Fonosinbolismoak euskaraz ez dira beti sabaikarien bitartez soilik eman, adibidez, gutun / kutun.
- Ahoskabea izateak balio erantsia dauka.
- Bokalismoari dagokionez, askoz diptongo gehiago. Onomatopeia, oihu, ume hizkuntza eta antzekoetan diptongoek duten ohiz kanpoko maiztasunak erakutsi du diptongoak ez direla oso zaharrak, hots, diptongoak duela gutxi arte erabat ohikoak ez direlako aski adierazle da.

- Hitz arruntetan arruntak ez diren kontsonante talde posibleak (braust).
- Muta cum likidoak onartzen dira (kontsonante taldea, trabari + herskari)
- Oso paper txikia euskaran.
- Adierazkortasuna.
- Zenbat eta hizkuntzan bakanagoa den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek. Hala nola, /m/ herskaria fonosinbolismoa da.
- Munduko hizkuntza guztiek dituzte, baina ez dira berdin gauzatzen.

23. Hitz hasierako ahostuntzeak: frogak, kronologia.

Kontuan hartuz latinaren ukipen-egoeran jada ahostuntzea eman zela (pacem > bake), IV. mendea baino zaharragoak dira.

Frogak: latineko mailegu zaharretatik hartuak dira.

Kronologia: lehen haustura dialektala baino lehenago gertatua (pacem > bake).

Euskalkiak sortu baino lehenagokoak dira ahostuntzeak, zenbat eta modernoago, ahostuntze gutxiago.

24. Hitz hasierako herskari ahoskabe modernoak: jatorriak.

- Barneko asimilazioak (kalte), nolabaiteko fonosinbolismoak (plast).
- Nagusienak mailegu bertakotu gabeak, modernoak, denetarikoak (parte) arrazoi zehatzik gabe analogiaz eginak (pidaia).

Gavel 1920: aurreko hotsak erori, hitz adierazgarriak, lehenengo atzizkiak, mailegu berriak, erromantzeen eragina, forma ez etimologikoak.

- Aurreko hotsak erori izana: BN “phaile” < “ephaile”
- Hitz ahoskabeak → adierazgarriak (fonosinbolismoak) : “khiño”, “plast”
- Lehengo atzizkiak, aske erabiltzen hasitakoak: “kide”, “tegi”
- Mailegu berriak: “pinu”, “parte”, “polit”, “taula”...
- Erromantzeen eragina: “bake” < “bake”
- Bikote ugarien eraginez, forma ez etimologikoen sorrera: BN “pi(d)aia”...
- Aurreko guztiak emanak izan ezker forma kanonikoa aldatzea ahoskabeen alde.

25. Hitz bukaerako herskariak jatorriak.

Hitz bukaerako bokala galtzearen ondorioz sortu ziren. Horrez gain, fonosinbolismo eta mailegu oso modernoetan:

- Mailegu oso modernoak: block, blog
- Fonosinbolismoak: eup
- Erorketa eta antzeko prozesuen ondorioak. Hitz elkarketetan lehendabiziko osagaiak elementu bat galtzean, erortzean (“ogi” > “ot-“)

Izenerroetan, atzizkietan, elkartu zaharren lehenengo osagaiean (bokala galdu ondoren): eup!; -tzat, artile

26. Zer pentsa liteke Nafarroa ekialdeko *kau / gau, kori / gori, kura / gura* eta gainerako deiktikoetako herskariaren aniztasunaz?

- Herskaria indartsua zela, eta honegatik gerora > 0 / #_ gertatu zela. Beraz, oposaketa `lenis´ / `fortis´ izaki, AEB-n kokatuko genituzke.
- Baliteke antzinako herskari indartsua hasperen bihurtu ondoren (“haur”...) zenbait testuingurutan alde hartako hiztunek herskari bat berrezartzea hasperenaren orde; honek gogorarazten digu atzizki eta kidekoetan herskari belarrak duen maiztasuna, agian nolabaiteko analogikoaren ondorioz: “-(k)ume”, “-(k)eria”, “-(k)ara”, “-(k)ide”...

27. Zergatik *pidaia*-ren ahoskabea?

Hitz hasierako herskariaren ahostuntze eta ahoskabetze prozesuetan, ahoskabeak erragulariki ahostundu egin ziren, baina zenbait kasutan ahoskabeak aurkitzen ditugu. Hala nola, bikote ugariaren eraginez, forma ez etimologikoak sortu ziren: BN “*pidaia*”...

28. AEZ-ko *d- hasierakoaren zenbait frogak.

- Erreduplikazioaren ondoko herskariaren disimilazioa: *dodol* > *odol*, *dadar* > *adar*,
- Maileguetan hitz hasieran *d* > *l* bihurtu (Mitxelena): (*dar > *lar*)
- Latz: *ardatz* / *lats*: *ardats* txandakatzeak
- “*d-*” > “*j-*” (V_V) adizki jokatu gabeetan (Lakarra)

29. Zergatik ez dugu **lulur (<*lur*), **lalats (<*lats*), ez *leleku (<*leku*) eta ez **lelehoi (<*lehoi*)?

Ez dugulako horrelako erreduplikaziorik. *d* > *l* bilakaera bat izan zen, beraz forma guzti hauek sakonean “*d*” bat zeukaten, ondoren “*l*” bihurtu zena. Erreduplikazioetan soilik “*d*” da posible, ez “*l*”.

30. AE-rako zergatik ez dugu behar /m/-rik?

AE-ren fonologi sisteman ez zegoen /m/ fonemarik, euskara historikoan oso hots arrunta izan arren. Horren aldeko argudioak

- *m*-dun hitz gehienak maileguak edo hitz fonosinbolismoak direlako.
- Latinez *b-*, *v-* (*f-*, *p-*) > eusk. *m-*
- Ondare zaharreko hitz batzuetan *m* – *b* txandakatzea.
- Hitz eraketan *m-k* *b-k* bezala jokatzeko.
- Badago *nh*, *lh*, *rrh*, baina ez *mh-rik*.
- Ez dago *m-rik* flexio atzizki sistema aberatsean, ezta gramatikaletan ere.
- Eratorpen atzizki ugarietarik –*menu* eta –*men* baino ez.

- m fonemarik ez zegoen. Soinuak bai, maileguetatik eta asimilazioz: mb.

AE-rako ezinbestean beharrezkoak diren fonemak proposatu behar dira, eta /m/ ez da fonema bat, baizik hotsa (fonematik behera gelditzen den alofono bat). /b/-ren aldaera edo alofonia da zenbait testuingurutan. Maileguetan, asimilazioz, balio adierazgarria.

Sudurkari bat bazegoen “n” eta nahikoa zen.

31. **Atziki hasierako herskari / 0 alternantziak. Zer esan liteke horien jatorriaz?**

Formarik zaharrena herskaririk gabekoa da, herskariak berranalisiagatik, aurreko hitzaren bukaeraren ondorioz sortu ziren, eta ondoren orokortu, historikoki joera nagusia.

eria → keria: herskari gabeko formak normalean zaharragoak izan ohi dira. Adibidez, “eria” zaharragoa da “keria” baino. Ahostunak hedatuago ohi daude, eta zaharragoak dira. – keria analisi gaizto / berri batez atera da ziurrekin. Herskari modernoak dira. Indartsuak ahulduz doaz eta ahulak ahostuntzen.

Latinez k- > eusk. G- ; Lat G- > eusk. G-

Txandakatzea egon daiteke -(t)ar.

32. **Eta /f/-aren jatorriaz?**

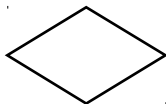
- AE-n ez zen fonema bat, b-ren alofonia baizik, baina euskalki guztietan egon da soinua.
- Hitz hasieran arruntagoa da topatzea beste tokietan baino.
- Maileguetan azaltzen zen sekundarioki, Txillardegiren arabera euskara zaharrea biezpainkaria.
- Euskararen nahiko berria da fonema modura Markinako idazleek (Mogel, Frai Bartolome..) aldarrikatu bezala.
- Gaur egun, Euskal Herri ia osoan /f/ fonema arrunta da, bai hitz hasieran, bai hitz barnean ere. G, B eta GN-n, maileguetako “f” > “p”, eta baita erdialdeko eremuetatik kanpo ere.
- Mitxelena ez zuen AE-ren fonologiaren berreraiketan fonema bezala sartu.

33. **Eta /p/-az?**

- Fonosinbolismo, mailegu edo bestelako fenomeno bidez lortzen da.
- Oso gutxitan ageri da hitz hasieran ez bada maileguetan.
- Bokalkarte arraroa
- Oso euskal hitz zahar gutxitan.
- Ahostun / ahoskabe sisteman ahoskabeak dira urriago. Baina bortitz / ahul sisteman forma oinarrizkoenak ahulak dira eta bortitzak dira markatzen direnak. Beraz, bat faltatzekotan ahula → /p/. Salbuespena: -*mendu. Berranalisi bitartez.

34. n/N AE-n? Zer froga dugu?

Sistema erronbikoan

Latineko “n” bortitza mantendu eta “n” ahula galdu edo “h” bihurtu: *annona* > *anoa*

- ✓ Bokal artean: *amona*, *corona* > *koroa* (galdu) / *aNona* (*gorde*). *Oracioa* < *oracinoa*, *ardaoa* < *ardanoa*
- ✓ Bokal arteko /n/ soilak galdu egiten dira, baita maileguak badira ere. Baina askotan galera ez da gauetik egunera gertatzen, tartean hasperena: -n > -h > 0 >
- ✓ /N/ aldiz Erdi Aroko dokumentazioan eta kasu batzuetan Akitanian agertzen da.
- ✓ Ondare zaharreko hitz batzuetan -n- < -*N-: *annaia*, *Enneco*, *arrano*
- ✓ Zenbait -N- talde batetik datoz: *baino* < *ba-din-no

35. *-n- > -n: hiru adibide.

- *arrani > arrai(n) < arraindegi
- *artzani > artzain / -tzain atzizkia “zani”-tik
- *lukanika > lukainka
- *atano > ataun

36. -r- < -*l- maileguetan.

V_Vko latineko “l” ahulak euskarari “r” eman du: *orio/olio*, *solo/soro*, *zeru/zelu*... Hala ere, ez da bilakabide orokorra izan denbora berdinean, latinezko “l” askotan mantendu da.

Begiratu (latineko *vigilare*); *aizkora* (latineko *asciola*); *gura* (latineko *gura*); *aingeru*

37. Baldin eta *gela* < *cella*, *bake* < *pace*, zergatik *zeru* < *coelu* eta *gurutze* < *cruce*?

Bigarrenak erromantzetik hartu ditugun maileguak direlako, eta lehenbizikoak berriz latin garaian sartutakoak, eta beraz ez dituzte erromantzeetan pairatu dituzten aldaketak jasan.

38. *r...R...> ? Zenbait adibide.

“r” ahularen disimilazioa, bi kontsonanteak antzekoegiak direlako: *erur* > *edur* / *el(h)ur*; *irar* > *idar* / *il(h)ar*; *berar* > *bedar* / *bel(h)ar*

39. -r > -R. Zer dakigu honetaz?

Gutziz edo sakoneko egiturari burutu ez den neutralizazioa da, ez da erregularra. Prozesu orokorrago baten sortzen da.

Amaierako kontsonanteak ozenak eta txistukariak bortitzak dira. Hitz bukaeran [r] anizkuna egon arren, atzizkia bokalez hasten bada [r] bakuna: *Zer* → *Zeri*. Hala ere, egun [r] anizkunaren alde neutralizazioa. Bortitzaren aldeko neutralizazio modernoa. *bihaR* → *ahuletik dator*, *biharamun*

40. *gau haur* / *gauR*, *biharamon* / *bihaR*. Zergatik?

R bukaeran neutraltzeko joera indartsua da, baina burutu gabekoa: kontrako indarrek (alboko hizkuntzen eragina, adibidez) batzuetan irabazi egiten dute. Adibidez:

- Maileguetan: “plazerik” ala “plazerrik”?
- Ondare zaharreko hitzetan: “nor-en”... baina “ezer-en” ala “ezeR-en”?

41. Zub. *deusere*, *aizina*: zer dakizu txistukari hauetaz?

/z/ eta /z'/ fonemak direla Z eta BN-n, /s/ eta /s'/-rekin oposaketan daudena, baina ezin zirela zahartzat jo, oro har mailegu berrietan (“aizina”) eta hitz loturan (“deusere”) baino ez baitira agertzen.

42. *narru* / *larru*: nola azaltzen da bikoiztasuna?

Bikoiztasuna dialektala da. Hitz hasierako ozenen txandakatzea da, “l-“ = “n-“ -rena. Bizkaieraz “narru” / orok. “larru”.

43. Zenbat txistukari fonologiko ziren AEM-en? Eta AEZ-ean?

AEM: 4 (2 frikari eta 2 afrikatu).

AEZ: 2 (2 frikari)

44. *sazon* > *sasoi*, *solaz* > *solas*, *zinhetsi* > *sinetsi*: zer ateratzen da honetatik?

Hitz berean bi txistukari egon direnean apikariaren aldeko asimilazioa gertatu da. Sazon, solaz eta zinhetsi zaharragoak dira.

Kontsonante homorganikoak → asimilazio absolutua sahiesteko joera apikariaren alde, euskara historikoan joera.

45. *solas*, *sasoiz*, *sarats*: zeren lekukotasuna?

Txistukarien ahoskunearen aldaketen lekuko dira. Hitz batean bi txistukari agertuz gero, ahoskune berekoak izan ohi dira: apikariak (“solas”, “sarats”). Bestalde, salbuespenak daude: hauek analogiak eta analisiak azaldu ohi dituzte. Gure kasuan, analisiak, bi txistukariak ez baitaude morfema berean (“sasoiz”).

46. Non eta noiz gertatzen da artikulazio puntuaren neutralizazioa txistukarietan?

Mendebaldean XVI. mendean, ekialderuntz hedatuz joan da: uzte → uste.

Lehen testuetan euskalki guztietan. Herskari aurrean neutralizazioa apikariaren alde, gero zabalduz doa, hirien eraginez.

1728an Lubieta gipuzkoarrak artikulazio puntuaren neutralizazioa zuen txistukarietan eta oraindik Bizkaiko hainbat lekutan neutralizaziorik ez zegoen. Beraz, Bilbo ingurutik hedatu denaren ustea okerra da. Hirietatik hirietara eta lurraldetik lurraldera hedatu zen.

- Hitz hasieran frikariak (hitz adierazgarri batzuk salbu: “tzintzarri”, “tzar”...)
- Erroaren bukaeran afrikatua: “hotz”, “hitz”, “huts”...

- Mailegu zaharretan: lat. “fortis” > “bortitz”
- Hitz bukaeran –TS, bokal artean –S
- Batzuetan hitz bukaeran zalantzak: “amets” / “ames”...
- Salbuespenak: instrumentala “-z”, aditzoinak “haz”, “eros”...
- Herskari aurrean frikaria: “hitz” → “hizkuntza” ...
- “l” eta “n” ondoren zenbait euskalkitan afrikatua (inoiz “r” ondoren)

47. **Eta artikulazio moduarena?**

EH guztian. Afrikatu vs frikari. Kontsonante aurrean. hitz + tegi → hiztegi.

48. **gatz/gazi, orratz/orrazi... Zein alomorfo zaharrago? Nola azaltzne bikotea?**

Afrikatuak ezin du zaharrena izan. Frikariduna da zaharragoa, afrikatuak berriagoak direlako. Hitz bukaerako bokala galtzean frikaria > afrikatu bihurtzen zen. Euskararik zaharrenean (AEZ) ez zegoen frikari afrikatu oposiziorik.

49. **Intsaur < * ? , Z jauntsi < * ?**

Intsaur < Intxaurtze (Mitxelena); intsausti < intsaurtze; jauntsi < *eduntsi.

Intsaurtzedi < intsausti: berranalisia: intsaur

Jaunzte > jaunse > jauntzi

rtzi → intzaurtzi

intsaur < *intxaurtze

intsausti < *intsaurtze

jauntsi < *eduntsi

Intxaurtzedi > intsausti: berranalisiaren ondorioz

Jaunzte > jaunste > jauntsi

Intsausti analogiaz izan daiteke. Ez da posible neutralizazioa

*Intzaur → intzaur-tz(e)di > rtzi > [r] desagertu, [tz] frikatu, [d] ahoskabetu > -st-

“Insausti” bizkarkaririk apikarira

*jauntz(i)-te → jaunzte > jaunste > jauntsi

50. **AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gehiago ala gutxiago? Zergatik eta zenbat?**

AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gutxiago. AEZ: 2 eta AEM: 4

51. **/h/aren testuinguruak hitz barrenean**

- V_V: aho (bokalarrean)
- #_ + V: herri (hitz hasieran eta ondotik bokala edo diptongoa)
- #_ + diptongoa: haur
- Ozen _V (ozen eta bokal artean)

Herskari hasperendunak: [ph], [th]

52. Mitxelenak eman /h/ etimologikoen sailkapena

- T^h > h: lehenengo herskari bortitzetatik datozenak
- Latin erromantzetik datozenak: f > h
- n- > h: bokalarteko -n- ahularen hedaketa. V_V datozenak
- *h: gainerakoak; nahita naho ez AE-rako behar h-ak

53. Zergatik *hire* baina *eure*? Eta *han* baina *anartean*?

Eure analogikoa da (Grassman), han zaharragoa (Mitxelena).

hi-heur-e: Grassmannen legeari jarraiki lehenengo h-a galdu, erro batean ezin baita hasperenik joan.

Han (3.graduko inesiboa) eta *anartean* forma luze berria, h-rik gabe.

Familia barneko kontraesanak. h-ren historia galerarena delako funtsean.

54. *h₂ / h₃ > h- : zenbait adibide.

- *enazur > *ehazur > *heazur > hezur
- *arena > areha > harea
- *enaitz > haitz
- *auhen > hauen
- *edoni > edohi > hedoi > hodei
- enuskara > ehuskara > heuskara > euskara
- *leone > *leohe > lehoi
- *bor-gehi > *bor gehi > *or gehi > *horgei > hogei

55. *hilebethe*: iruzkindu haspereneak

Hitz hasierako /h/-a etimologikoa da. Bigarrena, berriz, ez. Leherkari hasperenduna leherkari ahoskabearen alofona besterik ez da. Beraz, ez daude bi hasperen hitz berean

56. *ári*: *arí*, *alhabá*: *alhába*. Zer dakizu azentuera hauezaz?

Esanahiean eragiten dute eta mugatu / mugagabe bereizketa egiten dute.

57. Zer dakar azentuaz B-G-L-ko gramatikariek (baina ez Oihenartek) XVI-XVIII. mendeetan euskal hitz guztiak –a batez amaitzen zirela defendatu izanak?

58. Ba ote /h/ etimologiko gehiago?

- Gaskotik h bezala sartuak
- Jatorrizkoak, mailegu zaharrak
- -r- > h konposaketan

- Gaskoiko maileguetan
- hVR > VRh metatesia. Ez da jatorri konkretua, islada baizik.

59. Grasmannen legeak: erro/silaba barnean eta erro/silaba ezberdinetan.

Fenomeno zaharragoak zenbat eta hitzaren elementu txikiagoa hartu. Erro monosilabikoetan agertuko zaizkigu, hil + herri= ilherri modernoa.

Forma zaharrenak hitzaren zati txikienari eragiten diotenak dira, uh / + halde, hur: uhalde.

Erro silaba barnekoak zaharragoak.

Hil + herri > hilherri, 2.grassmann berriak.

Zaharrena erro monosilabikoetan ematen dena da, eskubiko /h/-k ezkerrekoa hondatzea. Hil + herri

hor + so > hohso > ohso > otso (erroan)

hi + haur + re > hihaure > ihaure > eure

60. Hasperena Antzinatean eta Erdiaroan: non?

Antzinatean euskalki guztietan eta Akitanian.

Erdi Aroan: Araban, Burgosen, Errioxan (Nafarroan jada ez)

61. saihets / sahets / saiets: /h/ etimologikoa ote?

Saihets: etimologikoa, beranduago sortu zela uste da (Mitxelena).

Hor, han: CVC errespetatzen du, jatorrizkoa da. Antietimologikoa da.

62. onherran, ilhun: zergatik -h- ez da halabeharrezko edo erantsia?

hil + un < ilhun metatesia

hon + herran > onherran

Ozenen ondoren h-a ipintzea lege fonetikoa da

63. Eta harma eta harroka-n?

Nahasketen ondorio dira; arma hartu > harma, harrokarekin berdin. Ez dira etimologikoak, ez erantsiak dira.

64. Gaskoieraren lekukotasuna /h/aren balio etimologikoaz.

Gaskoieran hVR > VRh euskaraz: hala > alha, orhartu...

65. Mitxelenaren 4 azentuera-eremu nagusiak.

- 1) Erdi-mendebaldekoa (B, GN)
- 2) Erronkari-zuberoakoa (Z + E)
- 3) Goi Nafarrerakoa (GN)
- 4) Bidasoa aldekoa

66. Leizarragaren azentuerak zeinen antza du?

Erronkari eta zubererakoarena

67. Argudioak Martinet-en azentuaren alde

Azentu demarkatiboa proposatuz bere helburua lortzen du, markatzaile onena azentu demarkatiboa delako. Hitzen autonomia lortzea helburu.

Hitz hasiera vs barrua garrantzitsua izan behar du fonologiak. Herskariak hitz hasieran eta barnean desberdin egokitzea azaltzen du.

Kontra: Azentu lehen vs 1. silabaren ezegonkortasuna

68. Argudioak Mitxelenaren azentuaren alde

Lotura azentua eta hasperenaren artean (azentua hasperenaren ondoren).

Hasperena eta azentua lotzen ditu (hizkuntza askotan ematen da hau). Azentua 2. silaban egotea zilegi da, 2. Silabatik aurrera hasperenik ez dagoelako eta hasperena azentuan egon behar delako. Hasperenaren distribuzioa azaltzen du, azentuaren eskubitara ez dagoelako hasperenik.

69. Ba ote modurik bien helburu edo abantailak bil ditzakeen proposamenik egiteko?

Bai. Bi silabako azentuera bisilabikoetan.

70. Bisilabo baten aurrizkia azentuduna ote? Eta atzizkia?

Ez, bisilaboetan azentua 2. silaban doa. Erroak darama azentua.

71. Bizkai iparraldeko tonuak izan daitezke AE-koak? Zergatik?

Nekez. Dialektoak / euskalkiak askoz ere beranduagoak, modernoagoak direlako. Horrez gain, bestelako azentua artikulua gramatikalizatu ondoren eraikitakoa da.

72. Zein da bateragarriago hizkuntza eransle batekin: lehen silabako azentua ala azkenekoa? Zergatik?

Lehen silabakoa, erro bisilaboetan azentua ezker izaten dutelako. Latinez adibidez azentua ez da azkeneko silaban jartzen.

73. Euskal silabaren egitura Mitxelenaren arabera.

(C) V (W) (R) (S) (T)

CV-VC ozentasun hierarkia

74. Kontsonante topaketa nagusiak euskaraz.

- Ozen-txistukari R-S
- Ozen-herskari R-T
- Txistukari-herskari S-T
- Txistukari-ozen S-R

75. **TVTV: zergatik?

AE-ko erro kanonikoak monosilabikoak (CVC) zirelako eta C hasi eta bukatzen zirelako. Gainera, *TVTV soilik maileguetan edo eratorrietan aurkitu.

76. **TVTV, **CV, *VC eta **-T nola azal litezke?

Ordain, mailegu, fonosinbolismo edo konposaketan ageri dira soilik.

AE-n CVC erro monosilaboa, -T ezinezkoa, beraz TV ere ez.

Ozentasunaren hierarkia.

77. Errro monosilabikoa AEZ-en: hiru ondorio nagusi.

- 1) Atzizki eta postposizio gutxi; aurrizkiak.
- 2) VO ordena
- 3) Bokal gehiago eta kontsonante gutxiago

Lexikoak: erro berriak, analisi berriak, mailegu berriak, lehendik ezagutzen genituen erro familiak zabaldu. Konbinaketa ezezagunak. CVC ez direnak azaldu beharra.

Gramatika aurrizkiak zaharra: erreduplikazioa.

78. Nola sailka litezke erro ereduak bertako hitzen jatorriaren arabera? Zein da sail garrantzitsuena euskara zaharrena aztertzeko?

Bost sail: maileguak, aldaera modernoak, konposatu deribatuak, fonosinbolismoak eta etimologia ezezagunekoak (iragazki fonologikoak alde batetik eta geografikoak bestetik.)

79. Ze iragazki ezarri ahal zaie erro erduei bere zahartasuna ikertzeko?

Fonologikoa eta geografikoa.

Mailegua, hitz elkarketa / eratorpena.

80. Eman iragazkiak gainditzen dituzten lau adibide.

CVC, OCV, aCV, vCV. Edozein monosilabo: gor, sal, bel, dar... Huts, gal, ber, gatz, hartz, sar.

81. Hizkuntza eransleek nolako erro ereduak izan ohi dituzte?

- Bisilabikoak
- Bisilaba irekiak dituztenak: CVCV / CVC CV

82. AEZ-ren bi aurrizki; ba ote zuen gero galdu den beste hitz-eraketarako biderik?

Gi-, sa-... Bai, erreduplikazioa.

83. Zer dakigu fonosinbolismoen erro-egiturez? Eta partikula gramatikalenez?

CVCtik ahalik eta urrutien dagoena (braust). Erra lexikoen antitetikoak dira, ahalik eta urrutien daudenak; partikula gramatikalak antzeko zerbait baina horrenbestera iritsi gabe.

84. Errro monosilabikoari nolako tipologia dagokio? Gogora munda / monkhemer konparaketa?

MUNDA
Erra bisilabikoa

MONKHEMER
Erra monosilabikoa

Atzizkiak
Azentua ezkerrean

Aurrizkiak
Azentua eskuinean
Aditza erdian edo hasieran
Isolatzailea

Eranslea

85. Erro zaharraren murriztapenak.

C hasi eta bukatu behar da, monosilabikoa eta CCC ezin da AE izan. Beraz, CVC.

86. Bi hizkuntza familia zeinetan erroaren ikerketak berreraiketarako balio handia izan duen:

/E/ Semitikoa/ Uralikoa/ Euskara

87. Uhlenbecken euskal erroen sailkapena:

Erro bisilabikoa zela uste zuen. Hitz sailak eta erro ereduak aztertu behar direla dio.

88. Lafonen aditz erro egitura.

89. Erro monosilabikoaren teoriaren hasierako (1995ko) emaitzak.

CVC dela erroa, hiru murriztapen desberdin: **T / **VC **CV / **TVTV

90. Eman hiru erro monosilabiko berreraiketan berreraikiak.

*ger, *bur, *bel.

91. Nola sartzen dira hitz berriak aitzin euskara zaharrean?

Erreduplikazioak.

92. Zer dakar CVC erro egiturak AEren tipologiaz?

Monosilabikoa dela

93. Eman bi hitz-familia:

94. Erro ereduak eta etimologia formala.

Maileguak, aldaera, fonosinbolismoak, konposatu / deribatua. Etimologia ezezagunekoei iragazki fonologiko eta geografikoa ezarri behar zaie.

95. Nola aldatzen da erroaren forma kanonikoa?

96. Argudioak AEren erro lexikoen eredu CVC zela esateko.

Erro monosilabikoa zelako, kontsonantez hasi eta bukatu behar zelako eta 3 kontsonanteko multzoak ez direlako AE.

97. Greenbergen tipologia eredu nagusiak? Guztiak harmonikoak ote?

Aditzaren hurrenkeraren arabera nagusiki hierarkiko 3 taldetan sailkatu zituen: VSO, SVO, SOV.

Ez, 3. taldekoak ez dira horren harmonikoak 1go taldekoekin alderatuta.

98. **Zein da euskara historikoaren tipologia eredu (lau ezaugarri garrantzitsuenak)?**

- Preposizio –
- IzAdj +
- IzGenit –
- IzD +
- SOV taldean sartzen du

99. **Hiru arrazoi pentsatzeko lehen ez zela horrela:**

- Genitibo lokatiboa ez zegoen SOV-ei dagokien lekuan.
- Lehen ez zen hizkuntza ergatiboa, beraz SVOtik SOVra pasatu ergatiboa izateko. Ergatibotasuna berria da eta SVOtik SOVra pasatzean gehitzen zaio.
- SOV-ek ez dituzte aurrizki edo laguntzaileak ezkerretara.

100. **Zer da tipologia holistikoa?**

Azentua / erritmoa garrantzitsuenak dela defendatzen dute, morfologia, sintaxia...-ren gainera.

101. **Munda eta mon-kbmerraren erkaketa: zertan balia genezake euskararen diakroniarako?**

Jatorri bera, baina oposaketa erabatekoa.

102. **Taniaren aldaketa interesgarri zenbait.**

Adjektibo kategoria aske bat garatuz doaz atzizkiak, partizipioak, erabiliz. Multzo aditz bezala erabiltzen ziren aditz bat ere erabiltzen dute, gure edin-en parekoa.

103. **Izen-Adjektiboen ordena: arrazoirik bai ala halabehar hutsa ote?**

104. **Erlatiboaren kokagune zaharra (lekukotasunak) eta berria.**

Çure pena dioçunoc (Etxepare)

105. **Atzizki eta postposizioen berankortasuna.**

106. **Berreraikitako aurrizkiek eta aur.>atz. aldaketak: zer erakusten digute?**

107. **Zer dakigu euskararen gramatika kategorien bereizkuntza zaharrez?**

Adjektibo kategoria itxia.

108. **Adjektiboaren irregulartasunak, egitura eta jatorria.**

109. **“Eure” eta “zeuen”-en jatorria.**

“*hi” + “(h)au(r) + e (genitibo) > “*ihaure” > “eure”

zeu + en > zeuen

110. **Artikulu(ar)en bilakabidea.**

Noizkoa da artikulua? Zergatik?

- Gaurko artikulua 3.graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko bihurtuta:

“*-har” > “-ha” > “-a”: “gizona” < “gizon *har”

- Nahiko berankorra bide da: akitanieraz arrastorik ez. Litekeena da erromantzeetan eta hizkuntza germanikoetan agertzearekin bateratsu agertzea euskaraz, agian, VII-X. mende bitartean. Espainiako erromantzean 8. mendean agertzen da eta euskaraz, agian, beranduago. Dirudenez iparralderantz hedatu da (Suomieraz 19. mendean agertu baita).

111. **Bi argudio CVC erro ereduaren antzinatasunaz.**

- Erro eredu monosilabikokoak izan zitezkeen erroetarik % aipagarria lekukoturik du, lekukotasun horietarik mailegu gutxi eta etimologia ezezagun asko, eta azken hauen artean ia guztiek gainditzen dituzte irizpide fonotaktiko eta geografikoak. Bisilaboek, berriz, mailegaketa portzentai altuak dituzte eta etimologia ezezaguneko gutxi.
- Lehen bisilabotzat eta polisilabotzat genituenak orain monosilabo konbinaketaren bitartez edo mailegu gisa azaldu ditzakegu.
- CVC baino ere txikiagoak (CV-) “aurrizki-erro” konbinaketak direla ikusi ditugu. Aurkako aukera (-CV) lehenagoko CVC higitu bat dela suposatzea litzateke, baina – C > 0 aldaketa ez da konposaketa-eratorpenean ez bestetan Erdi Aroa baino lehenago lekukotzen.

112. **Zein lekukotasun mota eman ahal dute fonosinbolismoek erro ereduaz?**

Euskara modernoko edozein erro-sailtako hitzak bost taldetan koka daitezke: maileguak, aldaera, konposatu-eratorriak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak. Erro lexikoak sailkatzeko balio izan dute.

113. **Nola aldatzen da erro egitura?**

114. **Iragazki geografikoa eta erro eredia.**

115. **Adjektiboa: klase autonomoa AEZ-n? Zergatik?**

Adjektiborik ez edo gutxi zeudela AE-n esaten dute hizkuntzalariek. Bestalde, mailegatuta, eratorrita, partizipiotik eta erlatibotik sartua dela iradoki da; beraz, ez da klase autonomoa.

116. **“Hiru” zenbakiaren etimologia.**

(3) “*her” (cf. “hertsi < “*hertz-(te)i”) + “ur” > “hirur”

(4) “laur” < “labur”

- (5) “bost” < “bortz” < “bor-tz”
- (6) “sei” < “*sehi”
- (7) “zazpi” < “*(bor)zaz + bi”
- (8) “zortzi” < “*zorrotz-i” (cf. Ukabileko mendixkak)
- (9) “bederatzi” < “*beda” (cf. “bederen”, “bedera”) + “eratzi” (cf. “jantzi”)
- (10) “hamar” < “*han-bor”
- (11) “hamaika” < “*hama(r)-be(da)-ka”
- (12) “hamabi” < “*hamar-bi” → “amai” (B, XIX.mendea)
- (15) “*han-bor-bor-tz”
- (20) “*(b)o(r)-gen-i” > “*ogehi” > “hogei”
- (100) “ehun” < “*hen” (cf. `enbor, zuhaiska´) + “hun” (cf. `hiedra´)

117. **–garren-en etimologia.**

X-barren < X-0arren > X-g-arren (hiatoaren aurkako –g-)

118. **Zein da deklinabide mugatuaren jatorria? Zerk pentsarazten digu hori?**

Erakusle zaharretik sortu zen: *haur>-au, -or; hori>ori; *har>-a.*

119. **Zeren menpe dago euskal deklinabideko numero morfologikoa, hots, sing./pl. bereizketa?**

120. **Zein da deklinabideko –eta-ren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa? Norena da?**

Atzizki multzokaria zen, *-aga* eta *–(t)zu* bezala. Pixkanaka atzizki bakoitza gramatika-sisteman bere lekua hartuz joan zen.

121. **Euskarak ba ote du deklinabiderik? Zergatik?**

Euskal deklinabide historikoaren oinarritzko egitura: noizkoa eta zergatik.

Euskaraz eta gainerako eranskarietan ez dago benetako deklinabiderik; hizkuntza flexiboen kontua baino ez da. Gainera, gurean sistema bakar bat gehituz doana vs. latineko bost deklinabideak, bakoitza hitz kopuru ezberdin eta ezberdintasun formalekin. Ae-ren bilakaeran zehar, aurrizkiak izatetik atzizkiak izaterako pasabidean sortuz joan zen deklinabidea.

122. **Zein da zaharragoa, deklinabide mugatua ala mugagabea?**

123. **Deklinabideko kasu edo postposizio marka guztiak garai berekoak dira? Nola ikus dezakegu hori?**

Ez. Antzinakoek kamustea berrien gardentasunarekin elkartuz, genitiboaren forma nola luzatu den (*(r)e>(r)en*) eta deklinabidea postposizio bidez nola ugaltu den antzeman delako.

124. **Ergatiboaren jatorria.**

Ergatiboko markaren jatorriaz zer dakizu?

- “-k” < “*ga”? Lakarrak bizidunetako “-ga”-rekin lotu du.
- Leku atzizkian bizidunengan du jatorria. “aitaren-gan”. Hortik sortua, -ga horretatik. / Pasibo batetik omen dator.

125. **Datiboaren jatorria.**

Pl. E-Z “-ér” < “*-ag-e-ri” (Azkue 1923) / “-ai” , “-ei” < “*-agi” (Jacobsen-ek proposatu eta Mitxelenak onartua).

Gaur egun “-i” < “*nin” (Lakarra 2008).

126. **Iruzkindu –reanik.**

Pleonasmoa dugu. Ablatiboaren bi forma ditugu, bata bestearen gainean eraikia: “-rean” + “-rik”. –rean mendebaleko ablatibo zaharra genuke eta bere erabilera oso hedatua izan bazen ere, azkenean, -rean ablatibo zahar honek indarra galtzen hasi zen eta horregatik –ik forma berria erantsi zitzaion, -reanik forma pleonasmoa sortuz.

127. **“gibel” ala “oste” da zaharrago? Zergatik?**

“gibel zaharragoa da”; “gibel” < “*gi-” + “*bel”, Lakarrak “*gi-” aurrizki zahartzat proposatzen du, “*bel” AEZ-eko erro monosilabo (CVC) gisa interpretatzen dugun bitartean. “Oste” berriz ezingo genuke zatitu, -C erorketarik ezin onar genezake gainera. Izatekotan mailegua izanen da, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garairen batean hartua.

128. **Zein da zaharrago: “-e”, “-en”, “-re”, ala “-ren”. Zergatik?**

Zein da zaharrago: -(r)e ala -(r)en? Zergatik? Ba ote daturik kronologia absoluturik ematen duenik?

-(r)e zaharrena, -(r)en aurreko formaren luzapena delako; beraz, ezinbestean azken hau berankorragoa da.

129. **Zein da -(re)kin sozietiboaren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa? Norena da?**

*-e(n) + -kide -n > -ekien>-eki, -ekin (Schuchart, Urte)

130. **Ablatibo zaharra mendebalean.**

XVI. mendean mendebalean -(r)ean + -(r)ik

131. **Ablatibo / prosekutiboaren bereizkuntza.**

Ablatiboa “nondik” –rean/-rik eta prosekutiboa “nondik zehar” –ti.

132. **Ba ote preposizioen aztarnarik?**

Lakarrak, AEZ-erako CVC erro kanonikoa monosilaboa zela proposatu zuen. “samur”, “labur”, “sakon”, “samin”, “labain”, “gibel”, “gizen”... hartzen baditugu, “sa-”, “la-” eta “gi-” aurrizkiak ateratzen zaizkigu, “*bel”, “*bur”, “*zen”, “*bin”... erroen aldamenean.

133. **Zer atera daiteke GUDUA DEISDEA iberiar idazkUNETIK euskal artikuluaREN diakroniaz?**
- Harremanik ez, eta gaizki interpretatua ‘gudur deiser’.
134. **Aditz-erroen forma kanonikoak: nola eraman litezke CVC-ra?**
- “e-da-ra-CVC”
- *e (aurrizkia) – CVC- (partizipio marka zaharrak) *i/-n*.
135. **Hiru konbinaketa “e-da-ra-CVC”.**
- *e-da-ra-dan-o > *ardano > *ardao > ardo
- *e-da-ra-dun > jardun
- *e-da-ra-din > jarrain
- *e-da-ra-don-i > *urbani < *urbahi > *hibai > ibai
- *e-da-ra-gotz-i > “*eargotzi” > “*eorgatzi” > “urgatzi”
136. **Euskarazko berranalisi sintaktiko bat.**
137. **Euskarazko hedadura sintaktiko bat.**
138. **Euskarazko mailegu sintaktiko bat.**
139. **ahal-en gramatikalizazioa.**
140. **X-ekin Y egituraren lekukotasun bi: zergatik da garrantzizkoa euskal sintaxi diakronikoarentzat?**
141. **Zer dakizu konparazio genitiboaz?**
- Are* < *har-e
142. **Arrazoiak deklinabide mugagabeko enbor kontsonantikoei erantsi –e- EZ zela epentesia erakusteko.**
- r- atzizkiaren partetzat berranalizatu zen (seme-a-ren) eta analogiaz hedatu zen mugagabera (*seme-ren*).
143. **Arrazoiak euskararik zaharrenak Adjektibo kategoria askerik ez zuela esateko.**
- Adjektiboak eratortzeko erabiltzen diren atzizki batzuk (esaterako, *-din*) oso zaharrak dira.
144. **Zein dira adjektibo kategoriaren hierarkian maila goreneko bi alor semantiko?**
- Adina > giza joerak > ezaugarri fisikoak > abiadura
145. **zu izenordainaren jatorria.**
- Pluralgile hutsa zen, *Amezua*, *Artazu*, *Otazu*... toponimoetan agertzen den bera.

146. **Multzo aditzak zer dira?**

Aditz erro ezberdinen pilaketaz edo elkartzeaz sortutako aditzak dira. Euskararen kasuan `aplikatiboa´ + `kausatiboa´ + CVC. Noizbait “e-CVC-CVC-CVC” izan dugula pentsatu behar. Aditz hauen ezaugarri nagusia aspektu-denbora-modu-pertsona marken falta dugu, eta beren artean simetrikoak nahiz asimetrikoak izan daitezke.

147. **AEZ: aditz jokatu asko ala gutxi? Irizpideak.**

Gutxi, gehienez ere 75 edo. Gaur egun bi dozena inguru. Euskarak aditz jokatuena saila mugatua izan du, Australia eta Ginea Berriko hizkuntza askoren antzera.

- Aditz sintetikorik ez da maileguen artean, aditz jokatuak jokatu gabeen gainean eratu dira, soilik “*e-” aurrizkia izan zuten erro soilak hartu dute forma sintetikoa, bokal harmonia eta erreduplikazioa ez dira aditz jokatueta eman.

148. **AE-n aditz guztiak ote sintetiko? Zenbatsu?**

Ez. Bi dozena inguru.

149. **Oina, partizipioa eta aditz-izena: zein da zaharrena? Zergatik?**

Aditzoina da zaharrena hiru arrazoirengatik.

- 3) Partizipioak eta aditz-izenak forman eta funtzioan gardenak diren markak daramatzate, (-tu, -tze adibidez), aditzoinak daraman marka bakarra *e- aurrizkia, funtzio ezezagunekoa den bitartean.
- 4) Partizipio eta aditz-izenak sortu dira aditzoinari atzizkiak erantsirik.
- 5) Deribaren teorian euskara aurrizkiak izatetik atzizkiak izatera igaro zen, beraz, aditzoinak aurrizkia bakarrik duen forma izanik, ezinbestean beste biak baino lehenagokoa izan behar.

150. **Zer dio Traskek -n partizipioez?**

Aditz hau ere -i sailekoak ziren eta erroan -n-z amaitzen zen.

151. **-i eta -n-z landako partizipioak. Zein dira horien jatorriak?**

-tu atzizkia latinezko maileguekin sartu da eta erromantzezkoekin osatuz joan da, nahiz eta une batetik aurrera bertoko oinarriekin ere erabiltzen hasi ziren: aditu,...

-o bukaera dutenak -n bukaera dutenen sail berekoak direla pentsatzen da, baina aldaketa fonologiko berreraikigaitzak pairatuta: jo, ito,...

Adjektiboetatik eratorriak: ase, busti,

Maileguak: gorde

Adlatibodunak: atera

-ki/-gi amaiera dutenak: ebaki.

152. **-tu-ren hedadura partizipio bakartzat.**

Euskaraz -tu (mendebaldean > -adu (>-au)) // lat. -ATU > gazt. eta nafar. -ado, gask. -at.

153. **Zergatik da interesgarria aditz askotan *ja-* hasiera izatea? Fonetika hutsari egotz dakioke, ala beste zerbaiti?**
 Hortik atzeman zen aditz horiek ez zirela bakunak, eratorriak baizik. *Ja-* hori hizki bat izanen da, *j-* kasu gehienak *ja-*renak direlako.
 Jaun < *e-Ca- Xun (Semantikaren laguntzarekin X=*dun* dela pentsa dezakegu; aurrizkia, berriz, *da-*, C erorkorrena *d* delako) → jaun < *e-da-dun.
154. **Zenbat trinko zeuden euskaraz XVI. mendean? Eta orain?**
 60 bat trinko zeuden XVI. mendean, baina gaur egun 12 bat baino ez dira geratzen.
155. **Zer uste zuen Lafonek aditz trinkoez eta perifrastikoez? Zein da gaur egungo ikuspegia?**
 Lafonek forma perifrastikoak sintetiko telikoen hutsune burutua osatzeko sortu zirela uste zuen. Gaur egun uste da aditz trinkoak aditz jokatuabeetatik sortuak direla.
156. **Zein da perifrasirik zaharrena euskaraz? Zergatik?**
 Aditz oina + *edin / *ezan. Zaharrentzat jotzen dira. Gramatikalizatuena delako eta inguruko hizkuntzetan parekorik ez duelako. Perifraasi hauek badituzte gaur egun desagertuak diren balioak euskaraz. Adibidez, “*etor nendin*”, 16. mendean aoristo zahar bat izango balitz bezala itzuliko genuen baina gaur egun, “*etorri nintzen*” izango litzateke bere itzulpena.
157. **Zein perifrasiri buruz esan dezakegu erdal erduen arabera sortuak direla?**
158. **partzipio + joan-eroan/eraman perifrasiak zer adierazten du? Lekukotasunak.**
 Ohitura adierazten du forma honek eta dialektala da, bizkaieraz bakarrik ez, Etxeparek ere erabiltzen duelako.
159. **Zergatik bilatzen ditu Traskek euskara SVO hitz-ordenakoa zeneko garaiko zantzuak?**
160. **Zein da, oro har, komuntadura marken jatorria?**
161. **Zer gertatzen da hirugarren pertsonako ustezko komuntadura markekin? Zein dira?**
162. **Zein zen *ikus nezan* bezalako perifrasi baten balioa? Eta *nekusen* bezalako trinko batena?**
Ikus nezan aoristo perifrastikoa (=“*ikusi nuen*”)
163. **Aoristoa.**

Aditz oina + *edin / *ezan erabiltzea aspektu burutua adierazteko. Adibidez, “ikus nezanean” `ikus nuenean´.

Hainbat hizkuntzetako aditz formei emandako deitura, ez dute esanahi eta iturri berekoak zertan izan.

164. **ebili: erabili, gaitu: **garaitu. Zergatik?**

“ebili” eta “erabili” erro bereko aditzak dira. “gaitu” eta “garaitu”, berriz, ez.

165. **-te / -tze (etor). Zein da zaharrago eta zergatik?**

- “-te” zaharragoa dela uste da. Nabaria da “-te” atzeraka dabilela “-tze”-ren mesedetan. Euskara zaharrean “-te” hartzen dute ozen bukaerako erroa eta “-i” partizipio marka dutenek ere. “-tu” emankor bihurtu ahala “-tze” ere ugariago da. Ondare zaharreko aditz guztiek “-te” hartu zuten aditz-izena egiteko.
- Beraz, hipotesi nagusia “-te” orokorra da era `fase sparita´-n dago aspalditik, eta badirudi Euskal Herri osoan konbinatzen zela antzina ondare zaharreko aditzekin. “-tze”, berriz, aditz modu berriekin lotutako marka da.

166. **XVI. mendeko aditz trinkoek zer balio izan zezaketen? Balio hauek beti berberak ziren?**

167. **Zein da Trask-en ustez, aditzetako da- aurizkiaren (dator...) jatorrizko balioa?**

Aspektu markatzaile azaldu zuen. Aurizki nahi laguntzaile ere izan zitekeela zioen, baina bigarren aukera ez zuela garatuko.

168. **Zein da, Mounoleren arabera, partizipio + izan / *edun perifrasiaren jatorrizko balioa?**

169. **Aditzoina + *edin/*ezan egitura inoiz orokorra izan bada, non eta noiz hasi zen perifrasi horretan partizipioa aditzoinaren tokia hartzen?**

XVII. mendetik aurrera mendebaldean.

170. **Aditz izenen kronologia erlatiboa.**

171. **Berregituraketa “zuek”-ekin.**

“-zu” `kolektiboa´, `pluraltasuna´ adierazteko sartu zen zenbait gramatika-esparrutan, deklinabide mugatu plurala sortu aurretik. “zuek” berria. Ingl. “you” = `zu´+ `zuek´. eusk. “zu” → sing. → “zuek”

172. **“da-” eta “-en”-en gramatikalizazioa.**

“da” aspektu burutugabea, “da-go”: *dar > da.

“en” aspektu burutua, “n-en-goien”: *den > en.

173. **Kuryłowicz-en analogiaren legetarik bat.**

174. **“Neure ama Roman ilta”:** nongoa eta noizkoa da?

175. **Laguntzailearen gramatikalizazio gradua.**

*edin / *ezan gramatikalizatuago izan / *edun baino.

176. **Bergararrok hasi dira “trajioe baten” asmatzean: zer duzu esatekorik egitura honetaz?**

“Plural hurbila” deritzaguna lehengo gradu aniztasun horren beste arrasto bat da: *berrgararok*, eta *trajioe*, -oe > -o lehenago bakundua proposatu beharko?

177. **“Han datz hilik” / “beraz Presebalen kaltean”:** zer duzu esatekorik egitura honetaz?

“Ce an daz Presebagez bere caltean”:

178. **Fonologiako aldaketa eta tipologia diakronikoa.**

Kontsonante kopurua ugaltu, eransletasunerantzko tipologiarantz hurbilketa.

179. **Aresti-Linschmann legearen definizioa (eta kronologia).**

180. **“Lotsaga nindin, ogiz as nindin”:** zergatik da interesgarri morfologia eta sintaxiaren aldetik?

181. **Euskal hitzak: zenbat sailetan sailka litezke bere etimologiaren arabera?**

Bost sailetan: maileguak, aldaera, eratorri-konposatuak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak.

182. **“Adar” eta “zulo”:** mailegu zeltikoak ote? Zergatik?

183. **Latineko bi atzizki: testuen kronologiak laguntzen ote du jatorri hori?**

“-ebam”, “-ebas”

184. **“hogei”:** zelt. “ugeint”, zer esan zenezake erkaketa honetaz?

Euskarak zenbaki kardinaletan 20nako sistema du, frantses zahar eta modernoak, eta hizkuntza zeltikoek bezala. Azken hauekin lotu izan da “hogei”-ren jatorria (cf. “ugeint”). Gezurra da: “wiknti” zen euskararekin ukipenean zenean. Orain, gainera, are urrutiago: “hoge” < “*ogehi” < “hoge”.

185. **Euskaraz zein aldaera zaharrago eta zergatik? “zelu” / “zeru”, “bike” / “phike”.**

- zeru zaharragoa da “l” > “r” aldaketa euskararen barruan pairatu baitu. Beraz, latinarekin ukipenean zegoenean mailegatutako hitza da. Ondorioz, geroago erromantzeetatik mailegatutakoa da.
- Kontsonante hasperendun guztiak maileguak dira, edo aldaerak dituzte. Kasu honetan, leherkari ahostunak dira euskaraz zaharrenak: “bike” > “phike”. Asimilaziorik ezean hasperenketarik ez, “b” > “p”.

186. **“bariku” < ?, “biao” < ?**

- “bariku” < “abari bako egun”.
- “biao” < “meridiano”.

- **Noiz hasten da hizkuntzalaritza historikoa?**

XIX. mendean

- **Lege fonetikoak eta analogia zein korronterren oinarrizko analisi bideak dira?**

Neogramatikarenak

- **Emaidazu kronologia erlatiboaren adibide bat.**
- “-n” > “-h”
- *h3 > h1

Arena > areha > harea

Zubereraz “u” > “ü” /y/ aldaketa, “o” > “u” aldaketa baino lehenago gertatu zen, bestela “o”-ak ere /y/ bihurtuko ziren eta.

- **Zer dira aldaketa mota erregularrak?**

Testuinguru zehatz batean salbuespenik gabe gertatzen diren aldaketak dira, gehienbat aldaketa fonetikoak dira. Aldaketa fonetiko erregularren eta besteen arteko bereizketa egingo dugu berreraiketarako.

Baldintza egokiak dauden hitz guztietan modu sistematikoan ematen diren aldaketak dira.

- **Zergatik dira hain interesgarri erregularitateak?**

Beste garai zaharrago baten inguruko informazioa ematen digutelako; hau da, gramatika zaharraren isla dira erregularitateak eta antzinateko erregularitasunen berri ematen digute.

- **Berreraikitzailearen etsai nagusia morfologian.**

Analogia

- **Analogiaren definizioa.**

Egitura fonetikoan faktore ez-fonetikoen eraginez gertatzen den aldaketa erregularra da.

- **Analogiaren euskarazko adibide pare bat.**
- “*da-tor-z” > “datoz”, eta ez “**datos”, “rz” > “s” aldaketa erregularra den arren, “doaz”... -en analogiaz.
- Ekialdean “dira”-rekiko analogiaz “gira” eta “zira” formak sortu dira.
- ene < nere bihurtu izana
- dot / dudan > duten
- askatu / aske
- hemeretzi: emezortzi > hamazortzi
- onagoa (hobe-ren orde)
- **Berranalisiaren adibide bat euskaraz**
- atz-e-an > atz-e
- Paris-e-ko
- a-e integratu
- nor bait-dator > norbait dator
- **Zer da gramatikalizazioa?**

Unitate lexiko beregain batek gramatikan funtzio bat hartzen duenean.

Elementu lexiko edo gramatikal bati balio gramatikala areagotzea balio lexikala kenduz edo gutxituz.

Meillet-ek (1912) sortutako kontzeptua da: hitza gramatika-marka bihurtzen deneko prozesuari esaten zaio.

Kurylowicz-ek (1965) “morfema baten hedadura handitzean datza, estatus lexiko batetik gramatikal batera igarota”

Kontrako prozesua lexikalizazioa da.

- **Zer da deriba?**

Sapir-ek asmatu-terminoa. Sapir hizkuntza batean hainbat azterketa toki edo aldaketa txiki, beste sakoneko fenomeno batean.

Hizkuntzak norabide edo tipo jakin batean aldatzen dira eta ez noraezean.

- **Bete ondoko taula**

		Prep	IA	IG	ID
I (=VSO)	berberea	+	+	+	+
III (=SOV)	kitxua	-	-	-	-
III (=SOV)	euskara	-	+	-	+

- **Zertan bereizten dira pidginak eta kreolerak?**

Kreolerak pidgin hizkuntzatik eratortzen diren ama hizkuntza bihurturiko hizkuntzak dira. Pidgina bi hizkuntzetako hiztunek elkar ulertzeko asmatu-terminoa nahasketa da. Asmatu-terminoa hau bigarren belaunaldiari pasatzen zaionean ama-hizkuntza bezala kreolera da.

Pidgina ez da inoren ama-hizkuntza, kreolera bai.

- **Datu eta data hauen inguruan zein gertakari garrantzitsu hizkuntzalaritza historikorako eta euskararen historiarako?**

- 5) **Leipzig**. Neogramatikaren mugimendua bertako unibertsitateko ikertzaile batzuek sortu zuten.
- 6) **Ginebra**. Ginebrako eskolan (unibertsitatean) zebiltzan hizkuntzalari talde batek estrukturalismoa sortu eta garatu zuen bertan.
- 7) **1950**. Martinet-en proposamena [bortitz/ahul] AE-ko herskariaren saila berreraikitzean.
- 8) **1961 / 1977**. Mitxelenaren “Fonética Histórica Vasca”-ren 1. eta 2. argitalpenak dira. Barne berreraiketa sortu eta AE-ren sistema fonologikoa berreraiki zuen.

- **Zer da hizkuntza baten kanpo historia?**

Hizkuntza horren hiztunen historia, norekin egon den ukipenean, mailegutza, literatura, soziolinguistika.

Hizkuntza horretan idatzitako testuen, autoreen edota korronteen berri ematen duena.

- **Zer da protohistoria?**

1545 baino lehenago badugu zenbait informazio euskarari buruz, ez zuzena, zeharkakoa baizik: akitanierak (K.o I-III mendeak) eta Erdi Aroko dokumentazioak eskaintzen digutena. Protohistoria zehazki historia ez den, baina nolabaiteko lekukotasunak dituen garaiari deritzogu, idatzizko corpus (euskal testu) sendorik ez baina zeharka lekukotasun idatziak dituen. Historia eta historiaurrearen arteko faseko lekukotasunak.

Historiaurrea: Akitanieraren eta Erdi Aroko euskararen lekukotasunak protohistoriatzat hartuaz, euskararen historiaurrea atzerago eramango dugu, Kristo aurreko denboretara. Lekukotasunik ez dugun garai hori litzateke.

- **Noizko eta nongo hizkeraren lekuko da *Refranes y Sentencias*?**

RS-n ez da islatzen biltzaileak erabiltzen zuen euskara, ezaugarri askotan askoz lehenagokoa baizik, atsotitzak, beste ahozko generoak bezala, buruz ikasten eta belaunaldietan zehar ahoz aho transmititzen direlako.

Bilbo aldeko hizkerarekin lotu da, bizkaiera (mendebaleko hizkera) eta 1596an (XVI.mendea) lekukotzen bada ere, gutxi gorabehera mende bat lehenago hizkeraren lekuko da.

- **Zer dira homologiak?**

Azaleko antzekotasuna (analogia) izan edo ez jatorri bereko lekukotasun edo hitzak dira.

- **Lat. duo : arm. erku / eusk. elkar : holand. elkaar. Zer dioskute analogiez eta homologiez?**

elkar / alkaar homologia da; antzekotasun grafikoa, itxurazkoa duten jatorri ez bereko bi hitz dira. Berreraiketarako ez du baliorik.

duo / erku analogia da; berreraiketarako balio du.

- **Zer da barneberreraiketa?**

Ahaiderik gabeko hizkuntza batek berak eskaintzen dituen datuetan (maileguetan zein bestelakoetan), hau da, idatzitako lekukoetan oinarritutako berreraiketa (konparazio bidezkoa) da. Hizkuntza bateko lanabesak erabiltzen dituen.

Hizkuntzaren historiaren gertakariak aztarnak uzten dituzte geroko hizkuntzan. Honegatik ahaide gabeko hizkuntzetan ezinbestekoa da barneberreraiketa, zerekin erkatu ez dagoenean.

- **Euskararen ahaidetasun hipotesien artean zein da zuretzat egokiena? Zergatik?**

- Bat ere ez da egokia, analogietan oinarritzen baitira, ez homologiez. Luchoire-k proposatutako Akitanierarena salbuespena litzateke.

- Isolatua dela. Metodo konparatuaren bidez ez delako nahikoa beste bat defendatzeko.
- **Proposa daiteke aitzinhizkuntza batentzat bokal bakarreko sistemarik? Zergatik?**

Ez. Aitzinhizkuntzak, munduko edozein egungo hizkuntza sistemak bezala bi bokal eduki behar dituelako gutxienez. Ez dago horrelako hizkuntzen lekukotasun bakar bat ere munduan.

- **Zenbat urte ditu euskarak? Zergatik?**

Ezin daiteke esan ez baitago data zehatzik. Hizkuntzetan datak erlatiboak dira. Duela 4.000-5.000 urte bazegoen.

- **Zer da aitzinhizkuntza bat?**

Berreraiketaren bidez lortzen den balizko hizkuntza edo hizkuntza-zatia (zaila da hizkuntza bat osotasunean berreraikitzea), lekukotasunik gorde ez badu ere.

- **Definitu aitzineuskara.**

- 4) Euskararen berreraiketan sortutako hizkuntz egoera.
- 5) Berreraiki daitekeen euskararik zaharrena.
- 6) Berreraiketaren metodoaren bidez lortu den euskara zahar baten eredua. Latinarekin erkatutako aitzineko ustezko euskara zena.

- **Definitu AEZ.**

Ditugun datuen (lekukotasunen) bitartez berreraiki dezakegun euskararen gugandik antzinakoen (urrutien) den garaia. Duela 4.000-5.000 urte ingurukoa.

CVC erako silaba bakarreko erroak zituen, aurrizkiak, aditza hasieran...

- **AE-ren edo euskararen ezaugarriren bat kanpo-konparaketaren bitartez antzemana.**

Bat ere ez. Latineko maileguekin konparatuz, euskal hitzek erakusten dituzten aldaketa fonetikoaren ondorioz, euskararen fonetika historikoan asko aurreratu da.

- **Nork ikertu zituen AE-ko herskariak 1950ean?**

Martinetek.

- **50'etako Mitxelenaren lanik garrantzitsuena AE-z.**

Las antiguas consonantes vascas (1957)

- **Maileguetan egitekoa euskararen historiaurrearen berreraiketan.**

Maileguetan gordetako aztarnek laguntza eman dezakete hizkuntzaren garai zaharragoez ezer jakiteko, dela hizkuntza hartzailearen, edo emailearen. Euskararen kasuan, latinetik hartutako maileguek eta horien bilakabideak, berriz, AE-ren sistema fonologikoa berreraikitze oinarritzko lekukotasunak izan ziren Mitxelenarentzat.

Maileguek lagun dezakete ere aldaketen kronologia erlatiboa ulertzen.

Maileguei buruz dakigunak maileguak ez direnen berri ematen digu. Euskararen berebiziko garrantzia dute.

- Lege fonetikoak azalratzea, euskarak maileguak nola hartu dituen agerian uzten duelako. Euskarak izan dituen aldaketen berri (euskarak maileguak bereganatzeko moduaren arabera datazio bat edo beste izango dute). Aldaketa fonetikoaren arabera, garai batean edo bestean koka ditzakegu eta jakin zein hitz den zein baino zaharragoa.

- **Nola gauzatzen dira bortitzak hitz hasieran? Eta bokal artean?**

Beti ahoskabe. Hitz hasieran hasperendun, eta bokal artean luzeagoak, hasperenik gabeak (‘goxo’).

- **-Hiru argudio [bortitz/ahul] oposaketaren alde AE-ko herskariaren sisteman.**

-Mitxelenaren hiru argudio Martineten herskari zaharren teoriaren alde.

- Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari:
lat. “BB” > eusk. “p” → “abbas” > “apaiz”
- “f”-aren lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, baizik eta ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera.
- Lekukotasun zaharretako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs <TH> hasperenduna).
- – **Zer zuten komunean AE-z herskari, ozen eta txistukariak Mitxelenak [bortitz/ahul] oposaketaren bitartez antolatze guztiak?**
- **Zer dute komunean T, R, S hots-sailek Mitxelenak oposaketa bakar batean**

biltzeko?

[bortitz/ahul] oposaketa, hots, neutralizazio patroia bera: hitz hasieran ahularen aldeko neutralizazioa, amaieran bortitzaren aldekoa eta bokal artean soilik mantentzea oposaketa.

Euskarak bortitz/ahul oposaketa kokagunearen arabera neutralizatzeko joera du baina bi eratakoa: modu eta puntuaren arabera neutralizazioa, hots, erroboaren sistemaren arabera gauzatzea. Sistema alofoniko berbera.

Denek zituzten neutralizazio puntu berberak: hitz hasieran, hitz amaieran, kontsonante aurretik eta bokal aurretik.

▪ **Nola igarotzen da sistema karratutik erroborra herskarietan?**

Neutralizazioaren bitartez, bortitzak are hasperenduago bihurtuz, hitz hasierako indartsuena ahulduz.

Hasiera batean, hitz-hasieran (gune-bortitzean) herskari bortitzak edota ahulak egon zitezkeen (sistema karratuan). Beranduago, bortitz hauek desagertu eta ahulak ahostundu ziren, soilik hitz hasieran “b”, “d” edo “g” aukerak geratu zirelarik (erroboa).

Aitzin euskara bada erroboa euskara batu zaharra neutralizazioa ahostunaren edo ahularen aldekoa da hain justu bitarte horretan ematen dena.

▪ **Nola igarotzen gara sistema errobotik karratura herskarietan?**

Hasperena galduz.

▪ **Zergatik euskalkiak ez datoz leinuen hizkera zaharretik?**

Aspaldiko hipotesia da lehenik erromatarren aurreko tribuek eta gero eliz barrutiek euskalkien mugak xeheki mantentzen dituztelako, ez jakin tribuak eta elizbarrutiak euskalkien kausa diren, edo hauen ondorio. Funtsean euskalkiak apaingarri historikoz janzteko ahaleginak besterik ez dira.

Garai bateko leinuen egiazkotasuna dudan egoteaz gainera, euren banaketak eta euskalkienak ez dute bat egiten, hain zaharrak balira, euskalkiak elkarrengandik urrunago leudekeelako.

Ez datozelako bat gaur egungo euskalkien maparekin, ez dakigu garai hartan ze euskalki mapa zuten.

Bardularrak, karistiarrak... III-IV. mendetik aurrera baliorik ez, ez dakigu euskararik bazen leinu hauetan.

▪ **Zergatik ez ditu Mitxelenak /m/ , /p/ eta sabaikariak sartu AE-ren inbentarioan?**

Ezpainkari bortitzik ez, /p/ hotsak ez du ematen izaera fonologikoa zuenik, zeren eta, gutxi agertzeaz gainera, agertzekotan /b/-ren alofono gisa baino ez baita.

Hots palatalak (sabaikariak). Euskara historikoan hots adierazgarriak dira edo sekundarioak; sistema nagusitik kanpo eta horren menpeko gisa leudeke, arlo fonosinbolikoan ziurrenera.

/m/ ere maileguetatik eta fonosinbolismoetarik at, testuinguru sudurkarietan sortzen zen /b/-ren alofono gisa bakarrik.

- **Ba ote soinu sabaikaririk AE-n?**

Bai. Beste fonemen alofono edo fonosinbolismo gisa.

- **Zenbat bokal, diptongo eta irristari ziren AE-n?**

Bost bokal (a, e, i, o, u) eta bost diptongo (au, eu, ai, ei, oi). Hala ere, sekundarioa dirudien seigarren bat dago: oi. Ez zegoen irristaririk, diptongo zenbaiten hondar zati gisa besterik gabe maileguetan.

- **/ü/ arrazoiak AE-n ez sartzearen alde.**

Zuberoa eta Baxe Nafarroako hizkera batzuek /y/ <ü> dute, baina argi dago /u/-ren emaitza dela baldintza jakinetan. EBZ-ren ondoko aldaketa erregularra izan da, eta beraz “*u” > “ü” prozesuaren ondorio, salbuespenak salbuespen.

- **Zenbat ozen (eta zergatik) AEZ-ean? Eta txistukariak (eta zergatik)?**

Bi txistukari: apikaria eta bizkarkaria. Zenbat eta atzerago joan, orduan eta kontsonante gutxiago agertzen dira inbentarioan.

- **Ondoko formak ezinezkoak dira AE-n. Zergatik?**

- **Tarrat.** Hasierako eta bukaerako “t”. Hitz bukaeran herskaririk ez zegoelako (**-T), eta hitz hasieran herskari ahoskabea.

- **Greba.** Muta cum liquida. Euskaraz hitz hasieran kontsonante talderik ez. AEn ez zegoen kontsonante bilkurarik (soilik hitz fonosinbolikoetan), ez du CVC egitura errespetatzen.

- **Basalore.** “lore” beranduago sortutakoa da, eta “baso-“ > “basa-“\$. Akitaniera ondoko fenomeno.

- **Zein da zaharrago, “zelü” / “zeru” ala “gela”? Zergatik?**

ü antzinako u batetik dator, r antzinako l batetik.

Gela da zaharrena, latin garaian sartu zelako euskarara eta ez zuelako pairatu

erromantzeetan pairatutako aldaketa (euskarazkoa bai, “k” > “g”).

“zeru” Erromantzetik hartutako maileguk belarearen ordeztatik txistukaria dute. Gero “l” > “r” aldaketa Erdi Aroan pairatu zuen.

“zelü”. Ez du “l” > “r” aldaketa egin Erdi Aroan; beraz beranduagokoa da.

- **Emazu AEZ-ren ezaugarri fonologiko eta morfologiko bana.**

Leherkaririk ez hitz amaieran “**.-T” eta CVC egitura zuten.

Aurrizkien erabilera eta erro monosilabikoak.

- **Zer da eta noizkoa Euskara Batu Zaharra?**

Ditugun datuekin berreraiki dezakegun garaietan gugandik hurbilena, euskalki historikoen ama hizkuntza. K.o 5-6 (Mitzelena), 6-7 (Azkarate) mendeetan kokatzen da. Nafarroan /h/-ren galera X.mendean, eta X-XI mendeetatik aurrera “barri” / “berri” aurretik izan behar du. Hizkuntza batuak gizarte egitura batua behar du. Mitxelenak proposatu euskaldunak 5-6 mendeetan bisigodoen aurka bildu zirela, eta Azkaratek antzera, inperioaren gainbeheraren ondoko egoera berrian kokatzen du.

- Euskalkiak banatu aurretik zegoen euskararen batasun egoera. Mitxelena eta Zuazok V-VI. mende inguruan kokatzen dute.
- Gugandik hurbilen egon daitekeen aitzin hizkuntza komuna bilatzea da EBZ berreraikitzea. Egun ezagutzen ditugun euskalkiak sortu baino lehenagoko euskara da.
- **Nork proposatu zuen EBZ? Zergatik / Zertarako?**

Mitxelenak proposatu zuen hizkera modernoak AEtik urrun gelditzen zirela ikusi zuelako. AEk ez digu balio dialektoen adabegi izateko, gugandik hurbilago dagoen bat behar dugu, EBZtik aterako lirateke dialektoak.

Hizkuntza bateratu bat sortu nahian elkar ulertzeko.

- **Zer zioen Lacombe euskalkiez?**

Euskalkiak bitan banatu zituen (sailkapena bitarra zen) argudio morfologikoak eskainiz: bizkaiera (bere ustez lexiko zabalagoa eta “egin” aditz erroa desberdina) eta gainerakoak.

- **Eta Uhlenbeckek?**

Bere ustez euskalki bizkaitarrak eta gainerakoak jatorri ezberdinekoak dira, bi hizkuntza ezberdin kontsideratzen zituen, gerora harremanaren ondorioz batu zirenak.

- **Mitxelenak emandako EBZ ondoko berrikuntza fonologiko bat.**
- Sabaikaritzea
- Diptongoen ugaltzea, ahoskabeak hitz horietan berrezartzea, n → h hasperentzea.
- **Mitxelenak emandako EBZ ondoko berrikuntza morfologiko bat.**
- Deklinabide-aditza, artikulua
- ‘egin’ aditz erroa Bizkaian
- **AEZ-tik AEB-ra bi aldaketa fonologiko eta morfologiko.**

Fonologikoak

- Bi txistukari > lau txistukari.
- CVC > CV(C)CV(C)

Morfologikoak

- Erro kanonikoa monosilaboa > bisilaboa. Erreduplikazioak
- Aurizki > atzizki
- **BZ-ren arkaismoek balio ote dute hura gainerako euskalkietatik bereizteko?**

Ez. Arkaismoek ez dute balio hizkerak desberdintzeko. Arkaismoak dira, beraz, garai batean euskalki guztiek izan zituztela pentsatu behar dugu, hortaz, zerbait egitekotan batasun zaharra islatzen dute, hizkuntza bera direla besterik ez dute erakusten.

- **Zergatik IE, austronesioan eta beste hainbatetan dira adarkatze bitarrak dialekto banaketa diakronikoan?**

Edozein banaketa linguistikotan binamismoak hori markatzen duelako.

- **Zer eratako berrikuntzak dira garrantzitsuenak adarkatze bitarrerako? Zergatik?**

Berrikuntza zaharrenak, betiere paraleloak ez direnean, banaketa zaharrenetatik datorrelako euskalkia.

Berrikuntza zahar bereizleak. Bestela ezin direlako hizkerak edota hizkuntzak banatu.

- **Ezagutzen duzu ezaugarriren bat EBZ-ren banaketan garrantzitsu litzatekeena**

lehen adarkatze bitarrerako?

Herskarien portaera, l eta n ondoko ozenen portaera ahoskabe eta ahostunaren alde.

- **Mendebaldeko euskara zaharraren berrikuntza fonologiko bat.**

- a + a = ea deklinabideko a enborretan
- “r” eta “l”-ren aurreko bokalaren irekitzea: txarri, barri...

- **Eta berrikuntza morfologiko bat?**

- -gaz soziatibo marka
- “egin” laguntzailea, *eutsi erroa
- ablatibo arkaikoa (-rean)

- **Gipuzkera goian ala behean litzakete horrelako banaketa batean? Zergatik?**

Behean. Berrikuntza zahar propio gutxi dituelako gipuzkerak, eta dituenak ez direlako oso zaharrak.

- ***ezan laguntzailea Z-n: arkaismo ala berrikuntza? Zergatik?**

Arkaismoa. Noizbait euskalki guztietan izan delako.

- ***eutsi laguntzailea batua eta aitzinakoan: arkaismoa ala berrikuntza? Zergatik?**

Berrikuntza komun garrantzitsuenetakoa. *eradun-etik datorrelako eta soilik aitzinakoan eta batuan eman delako.

- **EBZ: egin laguntzailea ote? Eta eroan / eraman?**

- “egin” nagusia litzateke.
- “eroan” / “eraman” ohitura adierazten duen perifrasi.
- - **Sailka u-/i- txandakatzea: AE, EBZ, dialektala? Zergatik?**

i-/u- oposaketa (ile / ule, utzi / itxi) noizkoa? Zergatik?

Dialektala. Ez delako euskalki guztietan gertatu EBZ baino berriagoa, beranduagokoa da. Ez delako hedatzen hiru dialektotara baino gehiago guk dakigunez.

Bizkaierak gainerako euskalkiekin fonologian duen bereizgarri zaharra da. “*eu-” diptongo

zenbaiten emaitzak dira, ez beti koherenteak. Inor ez da ausartu AE-rako seigarren bokal bat proposatzen, izan ere, “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira.

- **-h > 0 ala *h3 > h1: zein zaharrago eta zergatik?**

Lehendabizikoa zaharragoa da. Kronologia erlatiboa. Lehenik bi “h”-tatik bat erortzen da hitz berean ezin direlako bi /h/ egon, eta gero geratzen denak ezkererako mugida egin du.

*h3 > h1 (arena > areha > harea > area)

- **h2 > h1: bi adibide**

- leone → lehoi : leohe → lehoe → lehoi

- enazur → hezur: ehazur → he(a)zur

- **Erronkarieraren zenbait berrikuntza berantiar.**

- Erakusleetako herskariak.

- Kontsonante arteko bokal zenbait galdu: gra, zra. 1616.urtea baino beranduago gertatuak.

- **Zer dakigu euskararen gramatika kategorien bereizkuntza zaharrez?**

Adjektiboa kategoria itxia.

- **Adjektiboaren irregulartasunak, egitura eta jatorria.**

- **“Eure” eta “zeuen”-en jatorria.**

“*hi” + “(h)au(r) + e (genitiboa) > “*ihaure” > “eure”

zeu + en > zeuen

- **Artikulu(ar)en bilakabidea.**

Noizkoa da artikulua? Zergatik?

- Gaurko artikulua 3.graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko bihurtuta:

“*-har” > “-ha” > “-a”: “gizona” < “gizon *har”

- Nahiko berankorra bide da: akitanieraz arrastorik ez. Litekeena da erromantzeetan eta hizkuntza germanikoetan agertzearekin bateratsu agertzea euskaraz, agian, VII-X. mende bitartean. Espainiako erromantzean 8. mendean agertzen da eta euskaraz,

agian, beranduago. Dirudienez iparralderantz hedatu da (Suomieraz 19. mendean agertu baita).

- **Bi argudio CVC erro ereduaren antzinasunaz.**
- Erro eredu monosilabikokoak izan zitezkeen erroetarik % aipagarria lekukoturik du, lekukotasun horietarik mailegu gutxi eta etimologia ezezagun asko, eta azken hauen artean ia guztiek gainditzen dituzte irizpide fonotaktiko eta geografikoak. Bisilaboek, berriz, mailegaketa portzentai altuak dituzte eta etimologia ezezaguneko gutxi.
- Lehen bisilabotzat eta polisilabotzat genituenak orain monosilabo konbinaketaren bitartez edo mailegu gisa azaldu ditzakegu.
- CVC baino ere txikiagoak (CV-) “aurrizki-erro” konbinaketak direla ikusi ditugu. Aurkako aukera (-CV) lehenagoko CVC higitu bat dela suposatzea litzateke, baina – C > 0 aldaketa ez da konposaketa-eratorpenean ez bestetan Erdi Aroa baino lehenago lekukotzen.
- **Zein lekukotasun mota eman ahal dute fonosinbolismoek erro ereduaz?**

Euskara modernoko edozein erro-sailtako hitzak bost taldetan koka daitezke: maileguak, aldaera, konposatu-erortriak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak. Erro lexikoak sailkatzeko balio izan dute.

- **Nola aldatzen da erro egitura?**
- **Iragazki geografikoa eta erro eredu.**
- **Adjektiboa: klase autonomoa AEZ-n? Zergatik?**

Adjektiborik ez edo gutxi zeudela AE-n esaten dute hizkuntzalariek. Bestalde, mailegatuta, eratorrita, partizipiotik eta erlatibotik sartua dela iradoki da; beraz, ez da klase autonomoa.

- **“Hiru” zenbakiaren etimologia.**

(3) “*her” (cf. “hertsi < “*hertz-(te)i”) + “ur” > “hirur”

(4) “laur” < “labur”

(5) “bost” < “bortz” < “bor-tz”

(6) “sei” < “*sehi”

(7) “zazpi” < “*(bor)zaz + bi”

- (8) “zortzi” < “*zorrotz-i” (cf. Ukabileko mendixkak)
- (9) “bederatzi” < “*beda” (cf. “bederen”, “bedera”) + “eratzi” (cf. “jantzi”)
- (10) “hamar” < “*han-bor”
- (11) “hamaika” < “*hama(r)-be(da)-ka”
- (12) “hamabi” < “*hamar-bi” → “amai” (B, XIX.mendea)
- (15) “*han-bor-bor-tz”
- (20) “*(b)o(r)-gen-i” > “*ogehi” > “hogei”
- (100) “ehun” < “*hen” (cf. `enbor, zuhaiska´) + “hun” (cf. `hiedra´)

- **–garren-en etimologia.**

X-barren < X-0arren > X-g-arren (hiatoaren aurkako –g-)

- **Zein da deklinabide mugatuaren jatorria? Zerk pentsarazten digu hori?**

Erakusle zaharretik sortu zen: *haur* > *-au, -or*; *hori* > *ori*; **har* > *-a*.

- **Zeren menpe dago euskal deklinabideko numero morfologikoa, hots, sing./pl. bereizketa?**

- **Zein da deklinabideko –eta-ren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa? Norena da?**

Atzizki multzokaria zen, *-aga* eta *-(t)zu* bezala. Pixkanaka atzizki bakoitza gramatika-sisteman bere lekua hartuz joan zen.

- **Euskarak ba ote du deklinabiderik? Zergatik?**

Euskal deklinabide historikoaren oinarritzko egitura: noizkoa eta zergatik.

Euskaraz eta gainerako eranskarietan ez dago benetako deklinabiderik; hizkuntza flexiboen kontua baino ez da. Gainera, gurean sistema bakar bat gehituaz doana vs. latineko bost deklinabideak, bakoitza hitz kopuru ezberdin eta ezberdintasun formalekin. Ae-ren bilakaeran zehar, aurrizkiak izatetik atzizkiak izaterako pasabidean sortuz joan zen deklinabidea.

- **Zein da zaharragoa, deklinabide mugatua ala mugagabea?**
- **Deklinabideko kasu edo postposizio marka guztiak garai berekoak dira? Nola ikus dezakegu hori?**

Ez. Antzinakoek kamustea berrien gardentasunarekin elkartuz, genitiboaren forma nola luzatu den ((r)e>(r)en) eta deklinabidea postposizio bidez nola ugaltu den antzeman delako.

- **Ergatiboaren jatorria.**

Ergatiboko markaren jatorriaz zer dakizu?

- “-k” < “*ga”? Lakarrak bizidunetako “-ga”-rekin lotu du.
- Leku atzizkian bizidunengan du jatorria. “aitaren-gan”. Hortik sortua, -ga horretatik. / Pasibo batetik omen dator.
- **Datiboaren jatorria.**

Pl. E-Z “-ér” < “*-ag-e-ri” (Azkue 1923) / “-ai” , “-ei” < “*-agi” (Jacobsen-ek proposatu eta Mitxelenak onartua).

Gaur egun “-i” < “*nin” (Lakarra 2008).

- **Iruzkindu –reanik.**

Pleonasmoa dugu. Ablatiboaren bi forma ditugu, bata bestearen gainean eraikia: “-rean” + “-rik”. –rean mendebaleko ablatibo zaharra genuke eta bere erabilera oso hedatua izan bazen ere, azkenean, -rean ablatibo zahar honek indarra galtzen hasi zen eta horregatik –ik forma berria erantsi zitzaion, -reanik forma pleonasmoa sortuz.

- **“gibel” ala “oste” da zaharrago? Zergatik?**

“gibel zaharragoa da”; “gibel” < “*gi-” + “*bel”, Lakarrak “*gi-” aurrizki zahartzat proposatzen du, “*bel” AEZ-eko erro monosilabo (CVC) gisa interpretatzen dugun bitartean. “Oste” berriz ezingo genuke zatitu, -C erorketarik ezin onar genezake gainera. Izatekotan mailegua izanen da, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garairen batean hartua.

- **Zein da zaharrago: “-e”, “-en”, “-re”, ala “-ren”. Zergatik?**

Zein da zaharrago: -(r)e ala -(r)en? Zergatik? Ba ote daturik kronologia absoluturik ematen duenik?

-(r)e zaharrena, -(r)en aurreko formaren luzapena delako; beraz, ezinbestean azken hau berankorragoa da.

- **Zein da -(re)kin sozietiboaren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa? Norena da?**

*-e(n) + -kide -n > -ekien>-eki, -ekin (Schuchart, Urte)

- **Ablatibo zaharra mendebalean.**

XVI. mendean mendebalean -(r)ean + -(r)ik

- **Ablatibo / prosekutiboaren bereizkuntza.**

Ablatiboa “nondik” –rean/-rik eta prosekutiboa “nondik zehar” –ti.

- **Ba ote preposizioen aztarnarik?**

Lakarrak, AEZ-erako CVC erro kanonikoa monosilaboa zela proposatu zuen. “samur”, “labur”, “sakon”, “samin”, “labain”, “gibel”, “gizen”... hartzen baditugu, “sa-”, “la-” eta “gi-” aurrizkiak ateratzen zaizkigu, “*bel”, “*bur”, “*zen”, “*bin”... erroen aldamenean.

- **Zer atera daiteke GUDUA DEISDEA iberiar idazkUNETIK euskal artikuluaREN diakroniaz?**

- Harremanik ez, eta gaizki interpretatua ‘gudur deiser’.

- **Aditz-erroen forma kanonikoak: nola eraman litezke CVC-ra?**

“e-da-ra-CVC”

*e (aurrizkia) – CVC- (partizipio marka zaharrak) *i/-n*.

- **Hiru konbinaketa “e-da-ra-CVC”.**

*e-da-ra-dan-o > *ardano > *ardao > ardo

*e-da-ra-dun > jardun

*e-da-ra-din > jarrain

*e-da-ra-don-i > *urbani < *urbahi > *hibai > ibai

*e-da-ra-gotz-i > “*eargotzi” > “*eorgatzi” > “urgatzi”

- **Euskarazko berranalisi sintaktiko bat.**

- **Euskarazko hedadura sintaktiko bat.**

- **Euskarazko mailegu sintaktiko bat.**

- **ahal-en gramatikalizazioa.**

- X-ekin Y egituraren lekukotasun bi: zergatik da garrantzizkoa euskal sintaxi diakronikoarentzat?

- Zer dakizu konparazio genitiboaz?

Are < *har-e

- Arrazoiak deklinabide mugagabeko enbor kontsonantikoei erantsi -e- EZ zela epentesia erakusteko.

-r- atzizkiaren partetzat berranalizatu zen (seme-a-ren) eta analogiaz hedatu zen mugagabera (seme-ren).

- **Arrazoiak euskararik zaharrenak Adjektibo kategoria askerik ez zuela esateko.**

Adjektiboak eratortzeko erabiltzen diren atzizki batzuk (esaterako, -din) oso zaharrak dira.

- **Zein dira adjektibo kategoriaren hierarkian maila goreneko bi alor semantiko?**

Adina > giza joerak > ezaugarri fisikoak > abiadura

- **zu izenordainaren jatorria.**

Pluralgile hutsa zen, *Amezua, Artazu, Otazu...* toponimoetan agertzen den bera.

- **Multzo aditzak zer dira?**

Aditz erro ezberdinen pilaketaz edo elkartzeaz sortutako aditzak dira. Euskararen kasuan `aplikatiboa´ + `kausatiboa´ + CVC. Noizbait “e-CVC-CVC-CVC” izan dugula pentsatu behar. Aditz hauen ezaugarri nagusia aspektu-denbora-modu-pertsona marken falta dugu, eta beren artean simetrikoak nahiz asimetrikoak izan daitezke.

- **AEZ: aditz jokatu asko ala gutxi? Irizpideak.**

Gutxi, gehienez ere 75 edo. Gaur egun bi dozena inguru. Euskarak aditz jokatuena saila mugatua izan du, Australia eta Ginea Berriko hizkuntza askoren antzera.

- Aditz sintetikorik ez da maileguen artean, aditz jokatuak jokatu gabeen gainean eratu dira, soilik “*e-” aurrizkia izan zuten erro soilek hartu dute forma sintetikoa, bokal harmonia eta erreduplikazioa ez dira aditz jokatueta eman.

- **AE-n aditz guztiak ote sintetiko? Zenbatsu?**

Ez. Bi dozena inguru.

- **Oina, partizipioa eta aditz-izena: zein da zaharrena? Zergatik?**

Aditzoina da zaharrena hiru arrazoiengatik.

- Partizipioak eta aditz-izenak forman eta funtzioan gardenak diren markak daramatzate, (-tu, -tze adibidez), aditzoinak daraman marka bakarra *e- aurrizkia, funtzio ezezagunekoa den bitartean.
- Partizipio eta aditz-izenak sortu dira aditzoinari atzizkiak erantsirik.
- Deribaren teorian euskara aurrizkiak izatetik atzizkiak izatera igaro zen, beraz, aditzoinak aurrizkia bakarrik duen forma izanik, ezinbestean beste biak baino lehenagokoa izan behar.
- **Zer dio Traskek -n partizipioez?**

Aditz hau ere -i sailekoak ziren eta erroan -n-z amaitzen zen.

- **-i eta -n-z landako partizipioak. Zein dira horien jatorriak?**

-tu atzizkia latinezko maileguekin sartu da eta erromantzezkoekin osatuz joan da, nahiz eta une batetik aurrera bertoko oinarriekin ere erabiltzen hasi ziren: aditu,...

-o bukaera dutenak -n bukaera dutenen sail berekoak direla pentsatzen da, baina aldaketa fonologiko berreraikigaitzak pairatuta: jo, ito,...

Adjektiboetatik eratorriak: ase, busti,

Maileguak: gorde

Adlatibodunak: atera

-ki/-gi amaiera dutenak: ebaki.

- **-tu-ren hedadura partizipio bakartzat.**

Euskaraz -tu (mendebaldean > -adu (>-au)) // lat. -ATU > gazt. eta nafar. -ado, gask. -at.

- **Zergatik da interesgarria aditz askotan ja- hasiera izatea? Fonetika hutsari egotz dakioke, ala beste zerbaiti?**

Hortik atzeman zen aditz horiek ez zirela bakunak, eratorriak baizik. Ja- hori hizki bat izanen da, j- kasu gehienak ja-renak direlako.

Jaun < *e-Ca- Xun (Semantikaren laguntzarekin X=dun dela pentsa dezakegu; aurrizkia, berriz, da-, C erorkorra d delako) → jaun < *e-da-dun.

- **Zenbat trinko zeuden euskaraz XVI. mendean? Eta orain?**

60 bat trinko zeuden XVI. mendean, baina gaur egun 12 bat baino ez dira geratzen.

- **Zer uste zuen Lafonek aditz trinkoez eta perifrastikoez? Zein da gaur egungo ikuspegia?**

Lafonek forma perifrastikoak sintetiko telikoen hutsune burutua osatzeko sortu zirela uste zuen. Gaur egun uste da aditz trinkoak aditz jokatugabeetatik sortuak direla.

- **Zein da perifrasiarik zaharrena euskaraz? Zergatik?**

Aditz oina + *edin / *ezan. Zaharrentzat jotzen dira. Gramatikalizatuena delako eta inguruko hizkuntzetan parekorik ez duelako. Perifrasi hauek badituzte gaur egun desagertuak diren balioak euskaraz. Adibidez, “etor nendin”, 16. mendean aoristo zahar bat izango balitz bezala itzuliko genuen baina gaur egun, `etorri nintzen´izango litzateke bere itzulpena.

- **Zein perifrasiari buruz esan dezakegu erdal ereduen arabera sortuak direla?**

- **partizipio + joan-eroan/eraman perifrasiak zer adierazten du? Lekukotasunak.**

Ohitura adierazten du forma honek eta dialektala da, bizkaieraz bakarrik ez, Etxeparek ere erabiltzen duelako.

- **Zergatik bilatzen ditu Traskek euskara SVO hitz-ordenakoa zeneko garaiko zantzuak?**

- **Zein da, oro har, komunztadura marken jatorria?**

- **Zer gertatzen da hirugarren pertsonako ustezko komunztadura markekin? Zein dira?**

- **Zein zen *ikus nezan* bezalako perifrasi baten balioa? Eta *nekusen* bezalako trinko batena?**

Ikus nezan aoristo perifrastikoa (=“ikusi nuen”)

- **Aoristoa.**

Aditz oina + *edin / *ezan erabiltzea aspektu burutua adierazteko. Adibidez, “ikus

nezanean” `ikusi nuenean´.

Hainbat hizkuntzetako aditz formei emandako deitura, ez dute esanahi eta iturri berekoak zertan izan.

- **ebili: erabili, gaitu: **garaitu. Zergatik?**

“ebili” eta “erabili” erro bereko aditzak dira. “gaitu” eta “garaitu”, berriz, ez.

- **-te / -tze (etor). Zein da zaharrago eta zergatik?**
- “-te” zaharragoa dela uste da. Nabaria da “-te” atzeraka dabilela “-tze”-ren mesedetan. Euskara zaharrean “-te” hartzen dute ozen bukaerako erroa eta “-i” partizipio marka dutenek ere. “-tu” emankor bihurtu ahala “-tze” ere ugariago da. Ondare zaharreko aditz guztiek “-te” hartu zuten aditz-izena egiteko.
- Beraz, hipotesi nagusia “-te” orokorra da era `fase sparita´-n dago aspalditik, eta badirudi Euskal Herri osoan konbinatzen zela antzina ondare zaharreko aditzekin. “-tze”, berriz, aditz modu berriekin lotutako marka da.
- **XVI. mendeko aditz trinkoek zer balio izan zezaketen? Balio hauek beti berberak ziren?**

- **Zein da Trask-en ustez, aditzetako da- aurizkiaren (dator...) jatorrizko balioa?**

Aspektu markatzat azaldu zuen. Aurizki nahi laguntzaile ere izan zitekeela zioen, baina bigarren aukera ez zuela garatuko.

- **Zein da, Mounoleren arabera, partizipio + izan / *edun perifrasiaren jatorrizko balioa?**
- **Aditzoina + *edin/*ezan egitura inoiz orokorra izan bada, non eta noiz hasi zen perifrasi horretan partizipioa aditzoinaren tokia hartzen?**

XVII. mendetik aurrera mendebaldean.

- **Aditz izenen kronologia erlatiboa.**

- **Berregituraketa “zuek”-ekin.**

“-zu” `kolektiboa´, `pluraltasuna´adierazteko sartu zen zenbait gramatika-esparrutan, deklinabide mugatu plurala sortu aurretik. “zuek” berria. Ingl. “you” = `zu´+ `zuek´. eusk. “zu” → sing. → “zuek”

- **“da-” eta “-en”-en gramatikalizazioa.**

“da” aspektu burutugabea, “da-go”: *dar > da.

“en” aspektu burutua, “n-en-goena”: *den > en.

- **Kurylowicz-en analogiaren legeetarik bat.**

- **“Neure ama Roman ilta”: nongoa eta noizkoa da?**

- **Laguntzailearen gramatikalizazio gradua.**

*edin / *ezan gramatikalizatuago izan / *edun baino.

- **Bergararrok hasi dira “trajioe baten” asmatzean: zer duzu esatekorik egitura honetaz?**

“Plural hurbila” deritzaguna lehengo gradu aniztasun horren beste arrasto bat da: *berrgararok*, eta *trajioe*, -oe > -o lehenago bakundua proposatu beharko?

- **“Han datz hilik” / “beraz Presebalen kaltean”: zer duzu esatekorik egitura honetaz?**

“Ce an daz Presebagez bere caltean”: eta hemengoaz?

- **Fonologiazko aldaketa eta tipologia diakronikoa.**

Kontsonante kopurua ugaltu, eransletasuneranzko tipologiarantz hurbilketa.

- **Aresti-Linschmann legearen definizioa (eta kronologia).**

- **“Lotsaga nindin, ogiz as nindin”: zergatik da interesgarri morfologia eta sintaxiaren aldetik?**

- **Euskal hitzak: zenbat sailetan sailka litezke bere etimologiaren arabera?**

Bost sailetan: maileguak, aldaera, eratorri-konposatuak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak.

- **“Adar” eta “zulo”: mailegu zeltikoak ote? Zergatik?**

- **Latineko bi atzizki: testuen kronologiak laguntzen ote du jatorri hori?**

“-ebam”, “-ebas”

- **“hogei”:zelt. “ugeint”, zer esan zenezake erkaketa honetaz?**

Euskarak zenbaki kardinaletan 20nako sistema du, frantses zahar eta modernoak, eta hizkuntza zeltikoek bezala. Azken hauekin lotu izan da “hogei”-ren jatorria (cf. “ugeint”). Gezurra da: “wiknti” zen euskararekin ukipenean zenean. Orain, gainera, are urutiago: “hogei” < “*ogehi” < “hogeit”.

- **Euskaraz zein aldaera zaharrago eta zergatik? “zelu” / “zeru”, “bike” / “phike”.**

- zeru zaharragoa da “l” > “r” aldaketa euskararen barruan pairatu baitu. Beraz, latinarekin ukipenean zegoenean mailegatutako hitza da. Ondorioz, geroago erromantzeetatik mailegatutakoa da.

- Kontsonante hasperendun guztiak maileguak dira, edo aldaerak dituzte. Kasu honetan, leherkari ahostunak dira euskaraz zaharrenak: “bike” > “phike”. Asimilaziorik ezean hasperenketarik ez, “b” > “p”.

- **“bariku” < ?, “biao” < ?**

- “bariku” < “abari bako egun”.

- “biao” < “meridiano”.

historikorako eta euskararen historiarako?

- a) Leipzig: Neogramatikoen mugimendua bertako unibertsitateko ikertzaile batzuek sortu zuten.
  - b) Ginebra: Ginebrako Eskolan (unibertsitatean) zebiltzan hizkuntzalari talde batek estrukturalismoa sortu eta garatu zuen bertan.
  - c) 1950: Martinet-en proposamena [bortitz / ahul] AE-ko herskariaren saila berreraikitzean.
  - d) 1961 / 1977: Mitxelenaren “Fonética Histórica Vasca”-ren 1. eta 2. argitalpenak dira. Barne-berreraiketa sortu eta AE-ren sistema fonologikoa berreraiki zuen.
- Nire ustez, guztiak dira garrantzitsuak! Batzuek hizkuntzalaritza historikoa garatzen lagundu zuten eta besteek euskararen gramatika historikoan mugarriak dira.

2. Analogiaren definizioa.

‘Forma’ batzuetan aldatetak egitea beste forma batzuen eraginez. Aldaketa horiek, baina, EZ dira ERREGULARRAK. Egitura fonetikoan faktore ez-fonetikoen eraginez gertatzen den aldaketa irregularra irregularra da.

Beste definizio aukera bat: Forma batzuek jasandako aldatetari deritza “analogia”, hiltunek forma horiek beste batzuekin sumatu duten antzekotasunagatik aldatu direnean.

Adibidez: (a) “*da-tor-z” > “datoz”, eta ez “**datos”; “rz” > “s” aldaketa erregularra den arren, “doaz”...-en analogiaz. (b) Ekialdean “dira”-rekiko analogiaz “gira” eta “zira” formak sortu dira.

3. Protohistoria / historiaurrea.

- Protohistoria: 1545 baino lehenago badugu zenbait informazio euskarari buruz, ez zuzena, zeharkakoa baizik: akitanierak (K. o. I-III. mendeak) eta Erdi Aroko dokumentazioak eskaintzen digutena. Protohistoria zehazki historia ez den, baina nolabaiteko lekukotasunak dituen garaia deritzogu. Historiaurrea: Akitanieraren eta Erdi Aroko euskararen lekukotasunak protohistoriatzat hartuaz, euskararen historiaurrea atzerago eramango dugu, Kristo aurreko denboretara. Lekukotasunik ez dugun garai hori litzateke. Protohistoria: corpus handirik ez, baina lekukotasun urri edo osogabeak dituen hizkuntzaren historiaren zatia. Historiaurrea: hizkuntzaren inongo lekukotasunik gabeko garaia.

(?) 4. lat. duo: arm. erku/ eusk. elkar: holand. elkaar. Zer dioskute analogiez eta homologiez?

elkar / alkaar homologia da; antzekotasun grafikoa, itxurazkoa duten jatorri ez bereko bi hitz dira.

Berreraiketarako ez du baliorik. duo / erku analogia da; berreraiketarako balio du.

Gaizki dago erantzuna: duo eta erku homologia dira, eta berreraiketaren laguntzen dute. elkar eta elkaar analogiak dira, azaleko itxura baino ez dute, eta ez dute ezer berreraikitzeke balio.

5. Zergatik Mitxelenak ez zituen / m /, / p / eta sabaikariak sartu AE-ren inbentarioan?

Errazago: ez zituelako behar. Egon zitezkeen, baina beste soinu batzuen alofonoak edo fonosinbolismoetakoak ziren, hortaz ez zute fonema izaera.

- Ezpainkari bortitzik ez. /p/ hotsak ez du ematen izaera fonologikoa zuenik, zeren eta, gutxi agertzeaz gainera, agertzekotan /b/-ren alofono gisa baino ez baita. - Hots palatalak (sabaikariak). Euskara historikoan hots adierazgarriak dira edo sekundarioak; sistema nagusitik kanpo eta horren menpeko gisa leudeke, arlo fonosinbolikoan ziurrenera. - /m/ ere, maileguetarik eta fonosinbolismoetarik at, testuinguru sudurkarietan sortzen zen /b/-ren alofono gisa bakarrik.

6. Zer ikasi dugu euskal morfologia zaharraz iberikoarekiko eta kaukasikoarekiko erkaketaren bidez? Euskara, iberikoa eta kaukasikoa ez direla ahaide.

Ezer ez, ez direlako ahaideak.

7. Zer dute komunean T, R eta S hots-sailek Mitxelenak oposaketa bakar batean biltzeko?

[bortitz / ahul] oposaketa, hots, eta neutralizazio patroia bera: hitz hasieran ahularen aldeko neutralizazioa, amaieran bortitzaren aldekoa eta bokal artean soilik mantentzea oposaketa.

Ondo, esango nuke

8. Mitxelenaren hiru argudio Martineten herskari zaharren teoriaren alde.

Ondo, baina nik uste laburrako azal daitekeela.

- 1) Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari: lat. “BB” > eusk. “p”. “abbas” > “apaiz”. 2) “f”-aren

lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, baizik eta ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera. 3) Lekukotasun zaharretako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs. <TH> hasperenduna).

9. / ü /: arrazoiak AE-n ez sartzearen alde. Z-k eta BN-ko hizkera batzuek /y/ <ü> dute, baina argi dago (Mitzelenaren arabera) /u/-ren emaitza dela baldintza jakinetan. EBZ-ren ondoko aldaketa erregularra izan da, eta beraz, “*u” > “ü” prozesuaren ondorio, salbuespenak salbuespen. → Ez dago sartzeko beharrik

(?) 10. Zenbat ozen (eta zergatik) AEZ-ean? Eta txistukariak (eta zergatik)? 3

- Ozen: 3 - Txistukari:2 (apikaria eta bizkarkaria). Bortitz/ahul oposaketa fonetikoa zelako, ez fonologikoa.

Bikain!

11. EBZ: Zer da? Noizkoa? Zergatik? Ditugun datuekin berreraiki dezakegun garaietan gugandik hurbilena, euskalki historikoen ama-hizkuntza. K. o. 5-6 (Mitzelena), 6-7 (Azkarate) mendeetan kokatzen da. Nafarroan /h/-ren galera X. mendean, eta X-XI mendeetatik aurrera “barri” / “berri” bezalako txandakatzeak; beraz, 10. mendearen aurretik izan behar du. Hizkuntza batuak gizarte egitura batua behar du. Mitxelenak proposatu euskaldunak 5-6 mendeetan bisigodoen aurka bildu zirela, eta Azkaratek antzera, Inperioaren gainbeheraren ondoko egoera berrian kokatzen du.

Ederto. ‘Lengua común y dialectos vascos’ artikulua honetaz da.

(?) 12. AEZ-tik AEB-ra bi aldaketa fonologiko eta morfologiko.

- Fonologiko:Bi txistukari > lau txistukari, eta eta *d- > l- Ondo.

- Morfologiko:Erro kanonikoa monosilaboa > bisilaboa, eta aurrizki > atzizki. Lehenengoarekin ez nago seguru. Hobeto: erreduplikazioa / erreduplikaziorik ez

(?) 13. EBZ: egin laguntzailea ote? Eta eroan / eraman?

- “egin” ez, nagusia litzateke.- “eroan” / “eraman” ohitura adierazten duen perifrasiak litzateke. Lehenengo zatia ondo. Bigarren galdera ideiarik ez, baina esango nuke ondo dagoela.

(?) 14. i- / u-oposaketa (ile / ule, utzi / itxi): noizkoa? Zergatik? Oposaketa dialektala.

Bizkaierak gainerako euskalkiekin fonologian duen bereizgarri zaharra da. “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira, ez beti koherenteak. Inor ez da ausartu AE-rako seigarren bokal bat proposatzen, izan ere, “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira.

Nahiko modernoa, dialektala delako → EBZaren ondorengoa. *eu’ diptongotk oro har.

15. Bokal irekiera eta itxiera: hiruna adibide.

- Bokal irekiera: “e” > “a” (___R): “berri” > “barri”, “txerri” > “txarri”, “gerri” > “garri”.

- Bokal itxiera: “o” > “u” (___n), Zubereraz: “gizon” > “gizun”, “ezkondu” > “ezkundu”, “ontsa” > “untsa”.

Ondo

16. j-: maileguez landa ze testuinguru (morfo)fonologikotan gertatzen da?

Aditz morfologian, *e- > j- / _a gertatu delako zenbait aditzetan: jakin, jasan, jan... Aditzetatik eratorriak diruditen zenbait hitzetan ere ageri da: jaun, jainko, jabe

Ondo

Ondare zaharreko hainbat hitzetan (“jaun”, “jainko”...) eta badirudi toki horretan aditz morfologian paperen bat ere baduela (“jasan”, “jario”, “joan”...). Badirudi osoki edo ia 4“*e-” batetik datorrela. AE-n /j/-rik ez izan arren, hots hori euskalki guztietan aurkitzen dugu.

17. V- asko ote euskaraz? Zergatik? Euskarak jasan duen deribak hori iradkoitzen badu ere, ezetz dirudi, lekukotasun zaharrenekin ere ezin baita beste bokalik berreraiki.Hiru proposamen daude: zero hipotesia (euskal hitzen joera fonotatikoaren ondorio), bokal eransketa, eta hitz hasierako kontsonante galtzea. Lakarrak dio galdera gaizki planteatuta dagoela. Kontua ez bide da hitz hasieran bokal asko egotea edo ez, baizik eta zeinen urriak diren toki horretan zilegi diren kontsonanteak.

Esango nuke: ez, jatorrizko erroa CVC zelako.

(?) 18. Non (ze hizkeratan) dira euskaraz soinu / fonema sabaikari gehiago? Nola azaltzen

gertakari hori? Gehiago mendebaldean, eta gutxiago N, BN eta L-n (despalatalizazioak egon dira). Mendebaldean sabaikaritze automatikoa emankorragoa da.

Bai edo, mendebaldean gehiago, sabaikaritzeak emankorrak izan direlako (ez dut uste despalatalizazioak egon direnik ekialdean, baizik eta palatalizazioak bestean).

(?) 19. Herskari bat izan ote liteke fonosinbolismo? Zergatik? Bai, batez ere hitz bukaeran., hala nola /m/. Zenbat hizkuntzan bakanago den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek. Hitz arruntetan ez direlako normalean hitz bukaeran agertzen. Ez dakit galdera ondo planteatuta dagoen. Hots bat bakarrik = fonosinbolismo? Bat baino gehiago behar duela esango nuke. Hala ere, baietz esango nuke, fonosinbolismo batean ager daitekeela. Hala ere, litekeena da oso ugariak ez izatea.

20. Diptongoak fonosinbolismoetan asko agertzeak zer dakar beren estatus zaharraz?

Diptongoak ez oso zahartzat jotzeko argudioa da. Izan ere, zenbat hizkuntza bakanago den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek. Onomatopeia, oihu, umeen hizkuntza eta antzekoetan diptongoek duten ohiz kanpoko maiztasuna bera da diptongoak duela gutxi arte erabat ohikoak ez direlako aski adierazle.

Ez dakit eskolan horrelakorik aipatu duen, baina erantzuna nahiko zentzuzkoa ematen du.

21. Zer pentsa liteke Nafarroa ekialdeko kau / gau, kori / gori, kura / gura eta gainerako deiktikoetako herskari antzinatasunaz?

- Herskaria indartsua zela, eta honegatik gerora > Ø / #___ gertatu zela. Beraz, oposaketa 'lenis' / 'fortis' izaki, AEB-n kokatuko genituzke.

- Baliteke antzinako herskari indartsua hasperen bihurtu ondoren ("haur"...) zenbait testuingurutan alde hartako hiztunek herskari bat berrezartzea hasperenaren orde; honek gogorarazten digu atzizki eta kidekoetan herskari belarrak duen maiztasuna, agian nolabaiteko hedapen analogikoaren ondorioz: "-(k)ume", "-(k)eria", "-(k)ara", "-(k)ide"...

Ez direla oso zaharrak, leku bereko lekukotasun zaharragoek erakusten dutelako lehendik ez zeudela.

22. Zergatik pidaia-ren ahoskabea? Hitz hasierako herskari ahostuntze eta ahoskabetze prozesuetan, gahoskabeak erregulari ahostundu egin ziren, baina zenbait kasutan ahoskabeak aurkitzen ditugu. Hala nola, bikote ugarien eraginez, forma ez etimologikoak sortu ziren: BN "pidaia"...Gerora sortutakoa da, agian veste forma batzuen analogiaz.

Bai edo. Ez zait erantzun hobeagorik okurritzen.

23. Baldin eta gela < cella, bake < pace, zergatik zeru < coelueta gurutze < cruce? Bigarrenak erromantzetik hartu ditugun maileguak direlako, eta lehendabizikoak, berriz, latin garaian sartutakoak, eta beraz ez dituzte erromantzeetan pairatu dituzten aldaketak jasan.

Oso ondo.

24. gau haur / gauR, biharamon / bihaR. Zergatik? R-ren hitz bukaerako neutraltzea berantiarra da (eta guztiz burutu gabea). Horregatik, neutraldu zenerako biharamon bezalako formak sortuak ziren. R bukaeran neutraltzeko joera indartsua da, baina burutu gabekoa: kontrako indarrek (alboko hizkuntzen eragina, adibidez) batzuetan irabazi egin dute. Adibidez:(a) Maileguetan: "plazerik" ala "plazerrick"? (b) Ondare zaharreko hitzetan: "nor-en"... baina "ezer-en" ala "ezeR-en"?

Oso logikoa ematen du.

25. Zub. deusere, aizina: zer dakizu txistukari hauezaz? /z/ eta /z̄/ fonemak direla Z eta BN-n, /s/ eta /s̄/-rekin oposaketan daudena, baina ezin zirela zahartzat jo, oro har mailegu berrietan ("aizina") eta hitz loturan ("deusere") baino ez baitira agertzen.

Ondo.

26. Iarru / narru: nola azaltzen bikoiztasuna? Bikoiztasuna dialektala da. Hitz hasierako ozenen txandakatzea da, "l-" ≈ "n"-rena. Bizkaieraz "narru" / orok. "Iarru".

Sakanan *lazka* 'nazka'. Dialektala da eta biek artikulazio puntu bera dira eta, are, ozenak. Hortik aurrera...

27. solas, sasoiz, sarats: zeren lekukotasun? Txistukari ahoskunearen aldaketen lekuko dira.

Hitz batean bi txistukari agertuz gero, biak ahoskune berekoak izan ohi dira: apikariakapikarirantz neutraldu ohi dira (“solas”, “sarats”). Bestalde, salbuespenak daude: hauek analogiak eta analisiak azaldu ohi dituzte. Gure kasuan, analisiak, bi txistukariak ez baitaude morfema berean (“sasoiz”).

Erro berean, bi txistukari desberdin ezin dira eman. Gainera, neutralizazioa apikariaren aldekoa da (beti).

28. *h2 > h1: bi adibide; *h3 > h1: beste bi adibide. - *h2 > h-: (1) “enuskara” > “ehuskara” > “heuskara” > “euskara”. (2) “*enazur” > “*ehazur” > “*heazur” > “hezur”. - *h3 > h-: (1) lat. “arena” > eusk. “*arena” > “*areha” > “harea”. (2) “*bor-gehi” > “*bor gehi” > “*or gehi” > “*horgei” > “hoge”.
Ondo

29. hilebethe: iruzkindu hasperenak → Hitz hasierako /h/-a etimologikoa da. Bigarrena, berriz, ez. Leherkari hasperenduna leherkari ahoskabearen alofona besterik ez da. Beraz, ez daude bi hasperen hitz berean.

Ez dakit ba. Herskari hasperenduna ez da hasperena, konforme, eta hasperen bakarra dago, baina horren historiaz ideiarik ez. Lehenengo hari dagokionez: zergatik ez h1 > h2? (cf. *hala > alha; *honetsi > onhetsi).

(?) 30. ári: arí, alhabá : alhába. Zer dakizu azentuera hauezaz?

Zubereraz forma mugatua eta mugagabea azentuaren arabera bereizten dira. Azentua bukaeran dueña (arí, alhabá) mugatua da, bestea mugagabea

Bai edo. Erabilera gramatikala du gutxienez mugatu / mugagabe bereizteko eta mendebaldean sg / pl erakusleetan (ári / arí horren adibide dela uste dut)

31. Mitxelenaren 4 azentuera-eremu nagusiak. (1) Erdi-mendebaldekoa (B, GN). (2) Zuberera eta Erronkaria (Z + E). (3) Goi-nafarrera (GN). (4) Bidasoa aldekoa.

Baliteke eskolan aipatu izana. Ideiarik ez.

32. Zer dakar azentuaz B-G-L-ko gramatikariak (baina ez Oihenartek) XVIXVIII. mendeetan euskal hitz guztiak –a batez amaitzen zirela defendatu izanak?

Zubereraz azentuak mugatua eta mugagabea bereizteko balio zuela eta B-G-L-n ez.

Ni idea

(?) 33. Mitxelenaren euskal silaba egitura eta ozentasun hierarkia.-

(C) V (W) (R) (S). (T).- CV-VC: Ozentasun hierarkia.

Ondo, baina ozentasun hierarkia... Ez dakit, ez bada ordena horretan agertu behar direla ez dakit

34. Bi hizkuntza familia zeinetan erroaren ikerketak berreraiketarako balio handia izan duen. IE eta hizkuntza uralikoak. (eta euskara)

35. Bi argudio CVC erro ereduaren antzinasunaz.

Aurizkiak eta erreduplikazioak. Ondo. Nire ustez, nahikoa. Erro zaharrenek hori erakusten dute - Erro eredu monosilabikokoak izan zitezkeen erroetarik % aipagarria lekukoturik du, lekukotasun horietarik mailegu gutxi eta etimologia ezezagun asko, eta azken hauen artean ia guztiek gaintzen dituzte irizpide fonotaktiko eta geografikoak. Bisilaboek, berriz, mailegaketa portzentai altuak dituzte eta etimologia ezezaguneko gutxi. - Lehen bisilabotzat edo polisilabotzat genituenak orain monosilabo konbinaketaren bitartez edo mailegu gisa azaldu ditzakegu. - CVC baino eredu txikiagoak (CV-) `aurizki-erro´ konbinaketak direla ikusi dugu. Aurkako aukera (-CV) lehenagoko CVC higatu bat dela suposatzea litzateke, baina -C > Ø aldaketa ez da konposaketa-eratorpenean ez bestetan Erdi Aroa baino lehenago lekukotzen.

35. Zein lekukotasun mota eman ahal dute fonosinbolismoek erro ereduaz?

Fonosinbolismoek erro kanonikoaren kontrako erro eredu izan ohi dute. Euskara modernoko edozein erro-sailtako hitzak bost taldetan koka daitezke: maileguak, aldaera, konposatu-errotariak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak. Erro lexikoak sailkatzeko balio izan dute.

Ezer ez, fonosinbolismoak ez dutelako eredu jarraitzen.

36. Nola aldatzen da erro egitura? Deribaren eraginez. Hitz errotariak edo elkartuak lexikalizatuaz. Ondo

37. Iragazki geografikoa eta erro eredia. Etimologia ezezaguneko erroek pasa beharreko bigarren iragazkia da: erroa elkarrengandik bereizita dauden bi dialektotan agertu behar da behintzat. Ondo. bigarrena edo ehungarrena den ez dut uste axola handirik duenik. Eskolan nahikoa matraka eman zuen honekin eta esango nuke galdetuko duela, hau edo besteren bat martxoaren 26ko orrietan dago gutxienez.

38. Adjektiboa: klase autonomoa AEZ-n? Zergatik? Adjektiborik ez edo gutxi zeudela zeuden AE-n esaten dute hizkuntzalariek. Bestalde, mailegatuta, eratorrita, partizipiotik eta erlatibotik sartua dela iradoki da; beraz, ez da klase autonomoa.

Ondo. Adjak kategoria itxia diren hizkuntzetan, (ia) lehen adj 'beregainak' koloreak dira (adinarekin eta dimentsioarekin batera; apirilaren 16ko eskorrietan, lehen orrialdean). Euskaraz, koloreak goian aipatuetatik datoz. Hortaz, ez dira berezko adjektiboak. Nolabait eratorriak dira. Koloreak adierazteko adj beregainik ez badago, ondorengo guztiak ez dira egongo. Hortaz, adj gutxi.

39. "Hiru" zenbakiaren etimologia. (3) **"*her"** (cf. "hertsi" < **"*hertz-(te)i"**) + **"ur"** > **"hirur"**. (4) "laur" < "labur"(5) "bost" < "bortz" < **"*bor-tz"**(6) "sei" < **"*sehi"**.(7) "zazpi" < **"*(bor)zaz + bi"**. (8) "zortzi" < **"*zorrotz-i"** (cf. Ukabileko mendixkak). (9) "bederatzi" < **"*beda"** (cf. "bederen", "bedera") + "eratzi" (cf. "jantzi"). (10) "hamar" < **"*han-bor"**.(11) "hamaika" < **"*hama(r)-be(da)-ka"**.(12) "hamabi" < **"*hamar-bi"** ¶"amai" (B, XIX. mendea). (15) **"*han-bor-bor-tz"**.(20) **"*(b)o(r)-gen-i"** > **"*ogehi"** > "hoge".(100) "ehun" < **"*hen"** (cf. `enbor, zuhaiska´) + "hun" (cf. `hiedra´). Galdera horretarako, lehen zatiarekin nahiko.

40. Neure ama, Roman iltza: nongoa eta noizkoa da? (Ez dut uste hau sartzen denik)

Ni idea

41. Euskal deklinabide historikoaren oinarrizko egitura: noizkoa eta zergatik. Ideiarik ez, baina honekin ibili zen azkeneko eskolan

Euskaraz eta gainerako eranskarietan ez dago benetako deklinabiderik; hizkuntza flexiboen kontua baino ez da. Gainera, gurean sistema bakar bat gehituaz doana vs. latineko bost deklinabideak, bakoitza hitz kopuru ezberdin eta ezberdintasun formalekin.

42. Noizkoa da artikulua? Zergatik?- Gaurko artikulua 3. graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko bihurtuta: **"*-har"** > **"-ha"** > **"-a"**: "gizona" < "gizon *har".

Hau fijo galdetuko duela. Gora eta behera ibili da honekin. (Endikak ez zirela sartzen jarri zuelako esaten dut)

- Nahiko berankorra bide da: akitanieraz arrastorik ez. Litekeena da erromantzeetan eta hizkuntza germanikoetan agertzearekin bateratsu agertzea euskaraz, agian, 8-10. mende bitartean. Espainiako erromantzean 8. mendean agertzen da eta euskaraz, agian, beranduago. Dirudienez iparralderantz hedatu da (Suomieraz 19. mendean agertu baita).

43. Dat. -i < ğ? Pl. E-Z **"-ér"** < **"*-ag-e-ri"** (Azkue 1923) / **"-ai"**, **"-ei"** < **"*-agi"** (Jakobsen-ek proposatu eta Mitxelenak onartua). Gaur egun **"-i"** < **"*nin"** (Lakarra 2008). Baliteke 'forma kanonikoa...' artikuluan zehatzago esatea.

44. Iruzkindu -reanik. Pleonasmoa dugu. Ablatiboaren bi forma ditugu, bata besteari gainean eraikia: **"-rean"**+ **"-rik"**.

Ondo

45. Ergatiboko markaren jatorriaz zer dakizu? - **"-k"** < **"*ga"**? Lakarrak bizidunetako **"-ga"**-rekin lotu du.- Leku atzizkian bizidunengan du jatorria. **"aitaren-gan"**. Hortik sortua, **-ga** horretatik. 'ha (erakuslearen gramatikalizazioa = artikulua) + ga (bizidunetakoa)' > *****ag** > **ak**

46. Zein da perifrasiarik zaharrena euskaraz? Zergatik? `Aditz oina + *edin / *ezan´. Zaharrentzat jotzen dira.

Ondo edo, baina agian esan daiteke *dator* nolabaiteko perifrasiak dela. Bi aditz ondoz ondo.

Perifrasi hauek badituzte gaur egun desagertuak diren balioak euskaraz. Adibidez, "etor nendin", 16. mendean aoristo zahar bat izango balitz bezala itzuliko genuen baina gaur egun, `etorri nintzen´ izango litzateke bere itzulpena.

47. ebili : erabili, gaitu : **garaitu. Zergatik? "ebili" eta "erabili" erro bereko aditzak dira. "gaitu" eta **"**garaitu"**, berriz, ez.

Ebili aditz zaharrak (AEZ) → e-CVC. *gaitu* ez. **-ra-** hartzen dutenak zaharrak dira.

48. **-te / -tze (etor__)**. Zein da zaharrago eta zergatik? - “-te” zaharragoa dela uste da. Nabaria da “-te” atzeraka dabilela “-tze”-ren mesedetan. Euskara zaharrea “-te” hartzen dute ozen bukaerako erroa eta “-i” partizipio marka dutenek ere. “-tu” emankor bihurtu ahala “-tze” ere ugariago da. Ondare zaharreko aditz guztiek “-te” hartu zuten aditzizena egiteko. - Beraz, hipotesi nagusia “-te” orokorra da eta fase sparita¹-n dago aspalditik, eta badirudi Euskal Herri osoan konbinatzen zela antzina ondare zaharreko aditzekin. “-tze”, berriz, aditz modu berriekin lotutako marka da. -te lekua galtzen ari da eta hori lekukotasunak erakusten dute. → Hori da zaharra

49. **AEZ: aditz jokatu asko ala gutxi? Irizpideak.** Gutxi, gehienez ere 75 edo. Gaur egun bi dozena inguru. Euskarak aditz jokatuena saila mugatua izan du, Australia eta Ginea Berriko hizkuntza askoren antzera. - Aditz sintetikorik ez da maileguren artean, aditz jokatuak jokatu gabeen gainean eratu dira, soilik “*e-” aurrizkia izan zuten erro soilek hartu dute forma sintetikoa, bokal harmonia eta erreduplikazioa ez dira aditz jokatueta eman...

Oso, oso gutxi. ‘dator’ < da (< jarri < *edarra) + t(h)or. Jatorriz jokaturik ez.

50. **XVI. mendeko aditz trinkoek zer balio izan zezaketen? Balio hauek beti berberak ziren?**

Buf, ez dut gogoratzen, baina ezetz esango nuke. Etorkizunekoak, alegiazkoak, orainaldikoak, iragana...

51. **Zein da, Trask-en ustez, aditzetako da- aurrizkiaren (dator..) jatorrizko balioa?**

Aspektu markatzaile azaldu zuen. Aurrizki nahiz laguntzaile ere izan zitekeela zioen, baina bigarren aukera ez zuela garatuko.

Ondo

52. **Hiru konbinaketa *e-da-ra-CVC.** → *e-da-ra-dan-o > *ardano > *ardao > ardo/*e-da-ra-don-i > arrano/*e-da-ra-gotz-i > “*eargotzi” > “*eorgatzi” > “urgatzi”

edaranon > eroan

53. **Aditzoina + *edin/*ezanegitura inoiz orokorra izan bada, non eta noiz hasi zen perifrasi horretan partizipioa aditzoinaren tokia hartzen?**

Ni idea. Ez dakit ikusi dugun. Ez zait ezaguna egiten

43. **Aresti-Linschmann legearen definizioa (eta kronologia).**

Kronologia ez dakit ikusi dugun, baina legeak izenordain indartuei egiten die erreferentzia.

zuk nire/*neure lana ikusi duzu // nik neure/*nire lana egin dut

(?) 44. **“Bergararroc asi dira trajioe baten asmacean”: zer esan liteke egitura honen historiaz?** “Plural hurbila” deritzaguna lehengo gradu aniztasun horren beste arrasto bat da: berrgarar-ok, eta trajioe, -oe > -olehenago bakundua proposatu beharko?

Hau ez dugu ikusi

45. **“Ce an daz Presebalegaz bere caltean”: eta hemengoaz?**

Hau ere ez

46. **“Lotsaga nindin, ogiz as nindin”: zergatik da interesgarri morfologia eta sintaxiaren aldetik?**

edin? Adibiderik ez dugu ikusi

(?) 47. **Euskal hitzak: zenbat sailetan sailka litezke beren etimologiaren arabera?** Bost sailetan: maileguak, aldaera, eratorri-konposatuak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak.

Ondo

48. **“Adar” eta “zulo”: mailegu zeltikoak ote? Zergatik?** (?) Latinetiko bi atzizki: testuen kronologiak laguntzen ote du jatorri hori? “-ebam”, “-ebas”. Ez. Adar erredulikazio bidez azaltzen duelako Lakarrak. Zulo??

Adar ondo, bestea ez dakit ez ote den mailegua, baina mailegu zeltak ez dira.

50. **“hogei”: zelt. “ugeint”, zer esan zenezake erkaketa honetaz?** Euskarak zenbaki kardenaletan 20nako sistema du, frantses zahar eta modernoak, eta hizkuntza zeltikoek bezala. Azken hauekin lotu izan da “hogei”-ren jatorria (cf. “ugeint”). Gezurra da: “wiknti” zen euskararekin ukipenean zenean. Orain, gainera, are urrutiago: “hogei” < “*bor-gen-i” < “*ogehi” < “hogei”.

Asko jota analogiak dira. Non dago zeltikoaren hasperena? + ‘hogeiren etimologia ‘hogei’ < “*bor-

gen-i'

51. Euskaraz zein aldaera zaharrago eta zergatik? “zelü” / “zeru”, “bike” / “phike”.

- “zeru” zaharragoa da “l” > “r” aldaketa euskararen barruan pairatu baitu. Beraz, latinarekin ukipenean zegoenean mailegatutako hitza da. Ondorioz, “zelü” geroago erromantzeetatik mailegatutakoa da.

ondo

- “bike” zaharragoa. → azal kren asimilazioaz azal daitekeelako, eta alderantziz ez. Kontsonante hasperendun guztiak maileguak dira, edo aldaerak dituzte. Kasu honetan, leherkari ahostunak dira euskaraz zaharrenak: “bike” > “phike”. Asimilaziorik ezean hasperenketarik ez! “b” > “p”.

52. “gibel” ala “oste”. Zein berriago eta zergatik? “gibel zaharragoa da”; “gibel” < “*gi-” + “*bel”, Lakarrak “*gi-” aurrizki zahartzat proposatzen du, “*bel” AEZ-eko erro monosilabo (CVC) gisa interpretatzen dugun bitartean. “Oste” berriz ezingo genuke zatitu, -C erorketarik ezin onar genezake gainera. Izatekotan mailegua izanen da, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garairen batean hartua.

Gibel zaharragoa: gi (gi-zon...) + bel (bel-tz); oste (< lat. poste(m)). Bata euskarazkoa bestea mailegua. Ikusi toponimia.

53. “bariku” < ?, “biao” < ?- “bariku” < “abari bagako egun”.- “biao” < “meridiano”

Ondo

---

1. zenbat eta zein bokal eta diptongo fonologiko zituen AE-k Mitxelenaren arabera?

EBZ: 5 eta 5 (a,e,i,o,u eta au, eu, ai, ei, oi. Bada seigarren bat, sekundarioa dirudiena, -oi-ren ixtearen ondorio: ui.

Bokalak: a, e, i, o, u. Diptongoak: au, eu, ai ei, oi (6.bat egon liteke: ui: oi-ren ixtea)

Ondo

2. bokal inbentario hori aski ote ule/ile, uzen/izen, utzi/itxi eta gainerako u-/i- txandakatzeak azaltzeko? zergatik?

Ez, txandaketa hori dialektala delako, beraz ez da AE ezta EBZkoa.

Baietz esango nuke. Txandaketa dialektala delako eta, oro har, *eu > i/u-

3. Bokal sudurkariak nondik datoz? Lehen lekukotasunak.

VnV, bokalarteko “n” galdutako batetik. Bizkaiera zaharra, Garibaiek deskribatu zituen. Sudurkari honen erabateko galera baino lehen sortu ziren bokal sudurkariak. Ahoko etena zeharo galdu aurretik, aurreko bokala sudurkaritu egin zen. Sudurkariaren galeraren lekukotasunak erdi arokoak dira. Eta bokal sudurkariak XVI, XVII mendeetan agertu ziren BZ-n.

VnV-galdutako n batetik. Garibai eta Kapanaga

Ondo

4. ü: non lekukotzen eta nondik dator?

Amikuzen, Bardozen eta Zuberoan. U zahar batetik dator.

Oihenart, Zalgize, Bela. U zahar betetik: *u>u..

Ondo

5. bokal irekitzen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?

Asimilazio eta disimilazioen ondorioz gertatzen dira.

u> i: gutxi>gitxi

e/o: Sendo > sonto / omen, ot(h)e > emen, etc.

R eta l aurretik ditzutenean.

Beltz > baltz.

Txerri > Txarri

Berri > Barri.

Barri/bardin (dardarkari anizkunaren aurrean) baltz (albokariaren aurrean) ogie, dogune (i/u-ren asimilazioz a>e)

Ondo

6. bokal ixteen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?

Asimilaziozkoak: ukusi -> ikusi

gaztelu > gaztulu

n aurrean: gizon>gizun;

Palatal baten aurretik:

itxe, itxola < etxe, etxola

gexto < gaxto, gaizto

Txistukari baten aurretik (ziurrenik aurretik sabaikaria izanda):

pisu, pizu > p(h)ezu

Sudurkari inplosiboaren aurrean ixtea:

emain < emanen

zein < ze(r)en

emain (sudurkari inplosiboaren aurrean : eman>emanen>emaen>emain) ; itxe (txistukariaren aurretik)

Ondo

7. Bokal borobiltzeen eta desborobiltzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?

-zubi>zibi desborobiltzea mendebaldean.

-Ditut > dutut borobiltzea

irten>urten

ile>ule

-Atzeranzko asimilazioa: ilun>ulun;

-Bokal metatesiak: ikutu>ukitu;

-Aurreranzko asimilazioa: urrin>urrun.

Atzeranzko asimilazioa: ilun>ulun, bokal metatesiak: ikutu>ukitu, aurreranzko asimilazioa:

urrin>urrun

Ondo

8. a + a hiatoa: bilakabide nagusiak.

1) disimilazioak, ea, ia, e, ie

2) kontrakzioa $a + a = a$

3) á azentuduna atera = $a + a = á$

4) zaraitzun = $a + a = aro$

Disimilazioa (a-z amaitutako erroa + a mugatzaile sing= alabea; aditz jokatuak +-an=doa +

-an>doean)

Ez dakit ba hau ikusi dugun

9. Gainerako hiatoak: berreraiketarako balioa.

Funtsean hitz berreraiketarako balio gutxi. Garrantzitsuenak luze eta geminatuak, arkaismoak baitira.

Funtsean hitz berreraiketarako balio gutxi. Garrantzitsuenak luze eta geminatuak, arkaismoak baitira.

Ezin dut hobetu

10. Amaierako bokalak : sailkapen nagusia.

Amaiera absolutua eta amaiera erlatiboa.

???

11. Hitz hasierako bokalak: zer diote euskararen bilakabideaz?

Hipot.: 1. bokal eransketa: protesi fonologiko edo aintzinako aurrizkiak.

2. konts.erorketa (Venneman 1994; Martinet 1955)

Aurrizkiak zituela hortaz **SOV (???)

12. Euskal hotsen bilakabide orokorraz dakigunaren arabera, k.a.ko XVean ala k.o.ko XV.ean ote diptongo gehiago? Zergatik edo nola?

k.o.XV mendean, diptongoen maiztasuna goraka joan delako AE-tik aurrera, urrats hauen ondorioz:

1- C<Ø / V_V

2- V.V (hiatoa)

3- diptongoa (diptongazioa?) handi > haundi

Gero eta diptongo gehiago.

13. Goranzko diptongoak: zenbat dira? Ze bilakabide nagusi dute?

(bilakabide modura esan nahi badu diptongo berriak zelan sortu diren:)

-C>Ø / V_V

-V.V (hiatoa)

- diptongoa

HAU BERANZKO DIPTONGOETAN GERTATZEN DA TTIKI

13'. 11. Goranzko diptongoak.

Euskaraz oso gutxi eta berantiarrek. Izan ere, antzina bide batzuk zeuden diptongoak sahiesteko. (kontsonanteren bat txertatuz, irristaria galduz...) Hori da. Ez dira jatorrizkoak

14. Irriariak: jatorria eta bilakabidea

/w/ Maileguetan eta ondare zaharreko hainbat hitzetan.

/j/ Aditz zaharretako e-ak bokal aurrean j bilakatuak (*e>j-)

Ez dira AE-koak. *e>j-. /W/ maileguetan

Ondo, eta hau askotan aipatu du, batez ere j

15. ba ote ezer esatekorik j- ondoko bokalismoaz ? zergatik ote?

Hasieran *e-da zen eta d- hori bokal artean galdu eta *ea->ja- bihurtu zen.

Aitzina aurrizki bat izango zen tartean.

Ondo

16. noizkoak dira soinu sabaikariak? Nola?

Aspaldikoak, "betidanikoak" baina ez agian fonema bezala. Hasieran fonosinbolismoetan bakarrik. Mitxelenaren ustez, AE-an sabaikaritzeak bazeudela uste zuen, lekukotasunik ez dagoen arren.

Ondo

17. Non (zein hizkeratan) dira soinu sabaikari gehiago/gutxiago? zergatik?

Gehiago mendebaldean. Gutxiago, baxe-nafarreran, nafarreran eta lapurteran, despalatalizazioak daudelako.

Gehiago mendebaldean eta erdialdean. BN, lapurtera eta sakanan despalatalizazioak egon dira.

18. Desabaikaritzeak zein ondorio du fonosinbolismoan?

hots fonosinbolikoak galtzen dira fonosinbolismoetako hotsak > fonemetan banandu

18': Desabaikaritzeak zein ondorio du?

Maileguetan: ondorio fonetiko hutsa (botella>botila) . Besteetan: ondorio semantikoak (txakur/zakur; txerri/zerri)

19. emaidazu fonosinbolismoetako [+markatu] → [-markatu] bilakabidearen zenbait adibide:

diptongoak:

hitz hasierako zenbait afrikatu: txiki ?

hitz hasierako ahoskabeak (p-, t-, k-): purrestada ?

zenbait palatalizazio:

ozenak (l-, n-):

m: musu ?

APUNTEETAN EZ DA ADIBIDERIK AGERTZEN! (jarri dotezenak inbentada hutsa direz)

Hau ez dakit ikusi dugun ba. Ez zait ezaguna egiten

20. Fonosinbolismoen ezaugarri formal zenbait.

Hots inbentarioan ez dauden zenbait kontsonante talde hartzen dituzte, lexiko arruntean agertzen ez direnak.

Adierazkortasuna.

Diptongoak sarriago agertzen dira.

Muta cum liquida-k (trabari + herskari) agertzen dira.

Oso paper txikia euskarari. Adierazkortasuna.

Ez dugu ikusi (?)

21. Hitz hasierako herskari ahoskabe modernoak: jatorriak.

- maileguetatik zuzenean hartuak
- fonosinbolismoak
- asimilazioa
- Analogiaren bat (?)

ONDO

gavel 1920: aurreko hotsak erori, hitz adierazgarriak, lehenengo atzizkiak, mailegu berriak, erromantzeen eragina, forma ez etimologikoak

21'. Hitz hasierako herskari ahoskabeak: jatorriak.

-nagusienak mailegu bertakotu gabeak, modernoak, denetariakoak, arrazoi zehatzik gabe, analogiaz eginak.

- barneko asimilazioak.

-nolabaiteko fonosinbolismoak.

AURREKOAREN GALDERA BERA DA! LEHEN ETZEGUEN HITZ HASIERAKO HERSKARI AHOSKABERIK, BERAZ MODERNOAK IZAN BEHAR DIRA

22. Hitz hasierako ahostuntzeak: frogak, kronologia.

Frogak: latinetik (pacem>bake)

Kronologia: lehen haustura dialektala baino lehenago.

Latineko maileguetatik hartutak// lehen haustura dialektala baino lehenago: pacem>bake

Ondo

23. Hitz bukaerako herskariak jatorriak.

Fonosinbolismoetan (eup)

mailegu oso modernoetan (blog)

Hitz elkarketan, lehenbiziko osagaiak elementu bat galtzean. Ogi -> ot

Bukaerako V-ren galera (aditz oinetan)

Izenerroetan, atzizkietan, elkartu zaharren lehenengo osagaiean (bokala galdu ondoren): eup!, -tzat, artile.

CV(C)+CV > CVC

24. AEZ-eko *d- hasierakoaren zenbait froga.

*dar> adar

*dol>dodol> odol

*dats>lats/adats

Hitz hasieran (*dor>lor), erreduplikazioan galdu disimilazioaz: *dodol>odol

Ondo

25. Zergatik ez dugu **lulur (<lur) **lalats (<lats), ez **leleku (<leku) eta ez **lelehoi (<lehoi)?

*d->l- gertatu zenerako erreduplikazioa bukatua zegoelako.

Ondo

26. AE-rako zergatik ez dugu behar /m/ -rik?

-m-dun hitz gehienak maileguak edo hitz fonosinbolismoak direlako.
-Latinez b-,v-(f-,p-)>eusk. m-
-Ondare zaharreko hitz batzuetan m~b txandatzea.
-Hitz eraketan m-k b-k bezala jokutzen du.
-Badago nh, lh, rh, rrh, baina ez mh-rik.
-Ez dago m-rik flexio atzizki sistema aberatsean, ezta gramatikaletan ere.
-Eratorpen atzizki ugarietarik -mendu eta -men baino ez.
-m fonemarik ez zegoen. Soinuak bai, maileguetatik eta asimilazioz: mb

AE.ko -m-ak maileguak, fonosinbolismoak edo testuinguruaren araberakoak direlako (-nb)
b-ren aldaera delako. Maileguetan, asimilazioaz, balio adierazgarria.

Ondo

27. Atzizki hasierako herskari / Ø alternantziak. Zer esan liteke horien jatorriaz?

Ø litzateke zaharrena, eta herskaria berranalisiaren emaitza. Adb: eria>keria.

Txandakatzea egon daiteke (t)ar. Historikoki joera nagusia herskaridunak orokortzea

Ondo. h > k / S__ heta > keta (Sarasketa, Amezketeta, baina pago(*h)eta

28. eta /f/-aren jatorriaz?

Gavel en arabera (1920) , b batean du jatorria → erdi aroko lekukotasunak

→ /b/ahuletik gertuago f, p baino

Mailegu batetik, edota _/b/-ren alofono gisa sortu da.

28' zer esan genezake /f/-az?

AE-an ez zen fonema, euskalki guztietan egon da soinu moduan presente. Euskaraz berria da. Hitz hasieran gainerako inguruetan baino nabarmen gehiago agertzen da.

Sekundarioko maileguetan azaldu. Euskara zaharrean biezpainkaria (hipotesia, txllar)

29. eta /p/-ren jatorriaz?

Oso gutxitan azaldu. Salbuespena: -*mendu. Berranalisi bitartez

29'. eta /p/-az?

Hutsune absolutua AE-rako. Fonosinbolismo, mailegu edo bestelako fenomeno bidez lortzen da.

Hitz hasieran oso gutxitan agertzen da, maileguetan izan ezik, bokal artean ere oso bakana eta

atzizkietan ez dago p-rik. Euskal hitz zahar bakan batzuetan agertzen da. **Salbuespena: -*mendu (berranalisi bitartez).**

(f-ren antzekoa da erantzuna)

30. n/N AE-n? zer froga dugu?

1- bokalartekoa desagertu: corona> koroa ;

2-geminata sinplifikatu: nn>n: anaia, arrano.

-annona(lat.)>anoa (bi ezaugarriak betetzen ditu)

Ondo

30'. n/N AE-an. (ahul/bortitz)

Lat. -nn- > eusk. -n- → annona> anoa

Ondare zaharreko hitz batzuetan -n-<*-N → annaia, Enneco

Zenbait -N- talde batetik datoz → baino < * ba-din-no

Bokalartekoa desagertu: corona>koroa/ geminatua sinplifikatu: nn>n: anaia, arrano

31. *-n->-n: hiru adibide:

artzazni> artzain

arrani> arrain

lucanica> lukainka

atano>ataun
-tzain atzizkia, “zain”-tik//arrain, arrani//ataun, atano
Gaizki formulatuta, baina erantzun zuzena

32. -r-<*-l- maileguetan.

caelum>zeru
gula>gura
vigilare>begiratu

V_Vko latineko “l” ahulak euskaran “r” eman du: orio/ olio, solo/ soro... hala ere, ez dabilakabidea orokorra izan denbora berdinean, latinezko “l” askotan mantendu da.

33. *r...R...>? zenbait adibide.

erur>edur/el(h)ur
irar>idar/il(h)ar
berar> bedar/bel(h)ar
ondo

34. -r>-R. zer dakigu honetaz?

gutziz edo sakoneko egituran burutu ez den neutralizazioa da, ez da erregularra.
Amaierako kontsonanteak ozenak eta txistukariak bortitzak direla. Hitz bukaeran [r] anizkuna egon arren, atzizkia bokalez hasten bada [r] bakuna: Zer → zeri. Hala ere, egun [r] anizkunaren alde neutralizazioa.
Ondo

35. Zenbat txistukari fonologiko ziren AEM-en? eta AEZ-een?

AEM: 4
AEZ: 2
Ondo

36. sazón>sasoi, solaz>solas, zinhetsi>sinetsi: zer ateratzen da honetatik?

Morfema/erro berean bi txistukari egon direnean apikariaren aldeko asimilazioa gertatu da. Sazon, solaz eta zinhetsi zaharragoak dira. Homorganikoen aurkako erregela.
Aurretik erantzunda

37. Non eta noize mate da aritkulazio puntuaren neutralizazioa txistukarietan?

XI mendean, mendebaldean, euskalkiak sortu ondoren, txistukari bizkarkaiak apikariaren alde neutralizatu dira. ekialdera hedatu izan da joera hau
uzte → uste.

-Bizkaian, berandu, euskalkiak sortu ondoren.

Ondo

38. Eta artikulazio moduarena?

EH osoa, kontsonante baten aurretik (hitz+tegi>hiztegi)
Ondo

39. gatz/gazi, orratz/orrazi.. zein da alomorfo zaharrago? nola azaltzen bikotea ?

Frikariduna da zaharragoa, afrikatuak berriagoak direlako. Hitz bukaerako bokala galtzean frikaria>afrikatu bihurtzen zen.

Amaieran bortitzaren aldeko neutralizazioa, gazi sortu ondoren. -z > -tz posible, baina ez -tz- > -z-

40. Intsaur<*? , Z jauntsi < *?

intsaurtz+de	jauntsi
rtzd> rtz> tz >zt	jauntz+te
	tzt>tz

Intsaur < intxaurtze (Mitxelena); intsauri < intsaurtze; jauntsi < *eduntsi.

Intsaurtzedi < intsausti : berranalisia: intsaustur.

Jaunzte > jaunste > jauntsi.

rtzti → intzaursti

rtst > rst → intzausti

intsaustur < *intxaurtze

intsausti < *intsaurtze

jauntsi < *eduntsi.

Intxaurtzedi > intsausti: berranalisiaren ondorioz

Jaunzte > jaunste > jauntsi

(HAU BEREZ EZ DUTE EMAN: ENDIKA DIXIT)

Guk ez dugu eman, baina...

41. AEZean AEM-n baino txisukari eta ozen gehiago ala gutxiago ? zergatik eta zenbat ?

AEZ-n gutxiago. AEZ-n bi txistukari eta hiru ozen, eta AEM-n lau txistukari eta sei ozen. AEZ-n ez zegoen bortitz/ahul oposaketarik txistukari eta ozenetan.

Aurretik erantzunda

42. /h/-aren testuinguruak hitz barnen.

(1) Hitz hasieran (#__): “herri”, “haur”

(2) Bokal artean (V__V): “ahate”, “ohe”

(3) Diptongo eta bokal artean (Dipt__V): “oihan”, “leiho”

(4) Ozen ondotik (“lh”, “nh”, “rh”, “rrh”__): “elhe”, “senhar”, “erhi”, “urrhe”

(5) Herskari leherkari hasperendunak (“ph”, “th”, “kh”).

Ondo edo. Uste dut banatutako fitxa batean ageri direla

43. Mitxelenak eman /h/ etimologikoen sailkapena.

(1) AE-ko “h” zahar batetik letorkeena. “h” > “h”: “hortz”, “behi”...

(2) Latinezko “f” batetik letorkeena; “f-” > “h-”. (forma>horma)

(3) Bokalarteko “-n-” zahar batetik letorkeena. VnV > VhV (anate<ahate)

(4) Hitz hasierako herskari (**hasperendun**) ahoskabe edo bortitz batetik letorkeena; (*Halsko>Talsko)

Ondo, baina beste galdera posible bat: *hen* beste etimologia batzuk. Bere fitxetako batean ageri da

44. Zergatik *hire* bana *eure* ? eta *han* baina *anartean*?

“hire” = “hi + re”

“eure” = “hi + haur + re” 1. “h” Grassmannen legeari jarraiki galdu (h.....h > Ø.....h). “*hihaure” > “*ihaure”. 2. Grassmann-en legea. (2.pausua ez da Grassman, gramatikalizazioz galdu da).

Gramatikalizazioz paradigma osora hedatu da:

“zeure”, “geure”...

Ondo

han (3. graduko inesiboa) eta **anartean** forma luze berria h-rik gabe.

h-ren historia galerarena delako funtsean. **hanartean>anhartean>anartean.**

45. *h2/*h3>h-:zenbait adibide.

2*enazur>*ehazur>hezur

2*enaitz>haitz

3*arena>areha>harea

3*edoni>edohi>hedoi>hodei

Ondo. Fitxetan gehiago

46. Ba ote /h/-aren jatorri etimologiko gehiago?

Konposizioko 1. elementuko r-a>r>h ur+alde>uholde//gaskoitik h bezala
sortuak //mailegu zaharrago batzuk ezkerretik 2.silabaren hasierara pasatzen dutenak hil-argi
-r>h

-gaskoiko h

-hVRV>VRh (metatesia)

-V arteko espiranteak> h (HAU LAKARRAK IDATZI ZUEN ARBELEAN)

Ondo

47. Grassmannen legeak: erro/silaba barnean eta erro/silaba ezberdinetan.

zaharrena erro monosilabikoetan ematen dena da. Eskubiko /h/- ezkerrekoa hondatzean (hil+harri- 2
h daude eta lehenak bigarrena ezabatzen du.)

hil+herri >hilerri >ilherri

h_h>_h

H>Ø/_C

hVh>Vh: hur+alde>*hualde>uhalde

hVChVC>VChVC: *hilhotz>ilhotz

Ondo

48. hasperena Antzinatean eta Erdiaroan: non?

antzinatean gutxi gorabehera lurralde osoan, Akitaniako lekukotasunak

Erdi Aroa: Araban, Burgosen, Errioxan (Nafarroa Garaian jada ez)

Ondo

49. saihets/sahets/saiets: /h/ etimologikoa ote? eta hor, hon-en?

saihets: etimologikoa, -/i/ beranduago txertatu zen (Mitxelena)

Hor hon: CVC errespetatzen du , jatorrizkoa da.

Ondo

50.onherran, ilhun: zergatik -h- ez da halabeharrezko edo erantsia?

ozenen ondoren h-a agertzea lege fonetikoa da.

hon+erran>onherran (metatesia) HAU ONDO

hil+hun> ilhun ETA HAU

51. eta harma eta harroka?

hor ez erantsia da

nahasketaren ondorio dira; armar hartu> harma, harrokarekin berdin. <ez dira etimologikoak.

ANALOGIAK harrirekin

52. Gaskoieraren lekukotasuna /h/-aren balio etimologikoaz.

Gaskoieran hVR> VRh → euskaraz<. hala >alha, orhartu...

hele(gask.)>elhe

Ondo

53. Mitxelenaren 4 azentuera-eremu nagusiak:

- bizkaia aldekoa (erdi-mendebaldekoa)
- zuberua-erronkari
- goi-nafarrera
- erdialdekoa (Bidasoa aldekoa)

Izango da, baina eskolan ez dut uste ikusi dugunik

54. Leizarragaren azentuerak zeinen antza du?

erronakari eta zuberokoarena

(?)

55. argudioak Martineten azentuaren alde.

azentu demarkatiboa: markatzaile onena azentu demarkatikoa delako.

???

hitz hasiera vs. Bamsa ● ● ● garrantzitsua izan behar du fonologiak. (?)

Bortitz/ahul oposaketa azaltzen lagunduko luke Nik dakidala, hau

56. Argudioak Mitxelenaren azentuaren alde.

Hasperena eta azentuera lotzen ditu. azentua 2. silaban egotea zilegi da, 2. silabatik aurrera hasperenik ez dagoelako eta hasperena azentuan egon behar delako.

57. Ba ote modurik bien helburu edo abantailak bil ditzakeen proposamenik egiteko?

Bai (Lakarra), bi silabako azentu bisilabikoetan.

Hau igual ikusi dugu. Ezaguna edo egiten zait

58. bisilabo batean aurrizkia azentuduna ote? eta atzizkia?

ez, azentua beti erroan doalako.

Ondo

59. bizkai iparraldeko tonuak izan litezke AE.koak? zergatik?

Nekez. dialektoak askoz ere berandugokoak direlako eta deklinabidearekin lotuta daudelako.

Ondo

60. zein da bateragarriago hizkuntza eransle batekin: lehen silabako azentua ala azkenekoa? zergatik?

Lehen silabakoa . Hizkuntza eransleek atzizkiak dituztelako, ez aurrizkiak.

Ondo

61. euskal silabaren egitura Mitxelenaren arabera

(C) V (W) (R) (S) (T)

Ondo

62. kontsonante topaketa nagusiak euskaraz:

ozen-herskari: R- T

Txistukari-herskari: S-T

ozen txiztukari afrikatu: R-TS

Izango da

63. **TVTV: zergatik?

AEko erroak monosilabikoak zirelako eta C hasi eta bukatzen zirelako. Gainera, **TVTV soilik maileguetan edo eratorrietan aurkitu.

Konbinaketa faltagatik eta daudenak maileguak direlako.

Erro monosilabikoan **-T → TV + TV izan beharko zen, baina lehenengo erroa igatuta.

Morfologia azalduko litzateke eta TV(R/S) + TV izango litzateke, eta ez TVTV.

64. *TVTV:**CV:**VC eta **-T nola azal litezke?

Ordain, mailegu, fonosinbolismo edo konposaketan ageri dira soilik.

AEn CVC erro monosilabikoa. -T ezinezkoa, beraz TV ere ez.

Honek azalpen luzetxoagoa behar du, aurrekoaren bidetik. CVC > CV > C-/V- > -C-/V

65. erro monosilabikoa AEZean: hiru ondorio nagusi:

Lexikoak: erro berriak, mailegu berriak, lehendik ezagutzen genituen erro famiiak zabaldu.

CVC ez direnak maileguak direlako.

Ez dakit hau den erantzun zuzena: erredup, aurrizkiak, eta besteren bat esango nuke nik

66. nola sailka litezke erro ereduak bertako hitzen jatorriaren arabera? zein da sail garrantzitsuena euskara zaharrena atertzeko ?

5 sail: maileguak, aldaera modernoak, konposatu deribatuak, fonosinbolismoak eta etimologia ezezagunekoak. Etimologia ezezagunekoa garrantzitsuena.

Ondo

67. ze iragazki ezarri ahal zaie erro erduei beren zahartasuna ikertzeko?

fonotaktikoa eta geografikoa.

Ez dakit guztiak diren, baina garrantzitsuenak esango nuke baietz

68. eman iragazkiak gainditzen dituten 4 adibide etimologiarik gabeak:

(CVC,OCV,aCV,vCV.Edozein monsilabo:) gor , sal , bel, dar, huts, gar, ber.

Ondo

69. hizuntza eransleek nolako erro erduak izan ohi dituzte?

Bisilaboak, CVCV. Bi silabak irekiak normalean edo CVCCV.

Ondo, eta askotan aipatu du klasean

70. AEZean bi aurrizki ; ba ote zuen gero galdu den beste hitz-eraketarako biderik?

gi-, sa-

bai erreduplikazioa

71. zer dakigu fonosinbolismoen erro-egiturez? eta partikula gramatikalenez?

CVCtik ahalik eta urrutien dagoena. (braust). Erro lexikoen antzitetikoak dira, ahalik eta urritien daudenak; **partikula gramatikalak (CV).??**

Izango da, baina eskolan ez du aipatu. Dena den, zentzua du.

72. erro monosilabikoari nolako tipologia dagokio? gogora munda/ monkhemer konparaketa?

Munda: erro bisilabikoa/ atzizkiak/ azentua ezkerrean/ adtza bukaeran/ eranslea.

Monkhemer: erro monosilabikoa/aurrizkiak/ azentua eskuinean/ aditza erdia edo hasieran/ isolatzailea. Beraz hau da dagokion tipologia.

Tipologia ez SOV. Ondo dago erantzuna

72. erro zaharren murriztapenak:

C hasi eta bukatu behar da, monosilabikoa eta CCC ezin da AE izan. Beraz, CVC.

TVTV:CV:**VC eta **-T

Ondo

73. bi hizkuntza familia zeinetan erroaren ikerketak berreraiketarako balio handia izan duen:

semitikoa/ hamitikoa

IE, Txinera (?), euskara

74. Uhlenbecken euskal erroen sailkapena:

erro bisilabikoa zela uste zuen. Hitz sailak eta erro erduak aztertu behar direla dio.

PASAPALABRA

Bai, holako zerbait. Fitxetan badago Uhlenbecken aipuren bat honen inguruan, baina ez dut begiratu

75. Lafonen aditz erro egitura.

aditz erro monosilabikoaren nagusitasuaren aldean izenki erro disilabikoa monosilabikoak:

-V

-CV

-CVC

-Bisilabikoak

PFF ni idea, baina Laffonen aipuak badaude eta esnago nuke aipatu duela

76. erro monosilabikoaren teoriaren hasierako (1995eko) emaitzak:

CVC dela erroa, lau murriztapen desberdin: ****T/**VC/**CV/ **TVTV.**

Ondo edo

77. eman hiru erro monosilabiko berreraiketan berreraikiak.

*sal, *bur, *bel.

78. nola sartzen ziren hitz berriak aitzin euskara zaharrean?

erreduplikazioak, aurrizkiak.

Sartzen edo sortzen?

79. zer dakar CVC erro egiturak AEren tipologiaz?

isolatzailea zela.

Esango nuke

80. eman bi hitz-familia:

beltz, ubel, sabel

lar, jarri, indar, adar

Ondo

81. erro ereduak eta etimologia formala:

maileguak, aldaerak, fonosinbolismoak, konposatu/ deribatua. etimologia ezezagunekoei iragazki fonotaktiko eta geografikoa ezarri behar zaie.

???

82. nola aldatzen da erroaren forma kanonikoa?

Ni idea. CVC > CVCV????? Tipologia aldatuta???

83. argudioak AEren erro lexikoen ereduak CVC zela esateko.

**TVTV, **-T, **CCV (aurreko azterketan horrela esan zuen)

Azterketa kuantitatiboak, aurizkiak...

94. nola azalten narru/larru?

Uhlenbeckeek dio *rarru, disimilazioz *larru - narru*

Eta Mitxelena: *r-ren debekua antzinakoa dela, duela 2000 urtetik honakoa gutxienez. Beraz, **rarru ezinezkoa izanik, hobe dela hitz elkartuetatik abiatu: *x-larru*>*-rarru* (eta gero disimilazioz *-larru* zein *-narru*; cf. B *katanarru*).

Gorago zegoen galdera

95. *d->l.: bi adibide:

(latin) *theca*> *leka*

*begi-(h)*agin*> *betagin*>*detagin>*letagin*

-*doi*/-*dui*/-*di*> *lohi*

*din (*edin erroa)> *lin

-*dar>*lar*

-*dur>*lur*

HEMENDIK AURRERA 1) ERREPIKATURIK DAUDE EDO 2) ERANTZUNA ONDO DAGO

Erantzun itzazu laburki (lerro bana) ondoko galderak; guztira 60 minutu dituzu. (2. PARTZIALA?)

- Zenbat eta zein bokal eta diptongo fonologiko zituen AE-K Mitxelenaaren arabera?
- Bokal inbentario hori aski ote ule/ile, uzen/izen, utzi/itxi eta gainerako u-/i-txandakatzek azaltzeko? Zergatik?

Bai, eu diptongotik datozelako ardan^ô

- Bokal sudurkariak: nondik datoz? Lehen lekukotasunak

Bokal arteko -n- batetik, guztiz gablu aurretik hasi ziren agertzen bokal sudurkariak. XVI. mendean Garibai, kapanaga-errafoera

- ^u: non lekukotatzen eta nondik dator?

Zuberoan, U zahar batetik omen dator

- Boakl irekitzeen zenabit adibide. Zein testuingurutan ematen?

Baltz, barri. Kontonante urkarien aurretik agertzen da. r aurretik asimilazioz ematen da: barri/txarri. L aurretik baltz/beldur

- Bokal ixteen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?

V itxien aurrean, n aurrean, sabaikarien aurretik. Asimilazioa ezkutu, n aurretik ariña, txistukari aurretik itxe

- Bokal borobiltzeen eta desborobiltzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?

Ditu>dutun, dituzu>dituzu asimilazioa+ ubi>ibi, gutxi>gitxi, itzuli>utzuli, zubi>zibü

- A+a hiatoa: bilakabide nagusiak

A+a>a, a+a>ea

- Gainerako hiatoak: berreraiketarako balioa.

Hiato germinatuak dira gainerakoak. Orokorrean, ez due berreraiketarako garrantzi handirik.

- Amaierako bokala: sailkapen nagusia

Bukaera absolutua vs erlatiboa

- Hitz hasierako bokalak: zer diote euskararen bilakabideaz?

Isolatzailerak →eransle deriban dagoela, berriak direlako

- Euskal hotsen bilakabide orokorraz dakigunaren arabera, k.a.ko XVean ala k.o.ko XV.ean ote diptongo gehiago? Zergatik edo nola?

k.o-ko XVean, diptongo kopurua handituz joan delako izatekotan eta kontsonante erorketak, maileguak.

- Goranzko diptongoak: zenbat dira? Ze bilakabide nagusi dute?

Euskaraz ez dago horrelakorik. Salbuezpena, aditzetako j-, bestela c txertatu edo c berri bat

- Irristariak: jaorria eta bilakabidea.

Jatorrizko e batetik omen datoz.

- Ba ote ezer esatekorik j- ondoko bokalismoaz? Zergatik ote?
- Noizdanikoak dira soinu sabaikariak? Nola?

AE-N ba omen ziren, vaina urriak, eta gerora sustematizatzen Joan dira, bustiduraren ondorio dira batez ere.

- Non (zein hizkeratan) dira soinu sabaikari gehiago/gutxiago? Zergatik?

Mendebaldean gehiago (amatia etab kenduta) eta lapurdi eta baxenafarroan gutxiago, despalatalizazioaren eraginez.

- Desabaikaritzeak zein ondorio du fonosinbolismoan?
- Emaidazu fonosinbolismoetako [+markatu] → [-markatu] bilakabidearen zenbait adibide:
- Fonosinbolismoaren ezaugarri formal zenbait.

Diptongoak sariago agertzen dira+lexiko arruntean agertzen ez diren kontsonante taldeak daude+mida cum liquida-l (trabari+herskariak) agertzen dira

- Hitz hasierako herskari ahoskabe modernoak: jatorriak.

Erromantzeak imitatu, asimilazioa (erroan, atzizkian) erregistroa.

- Hitz hasierako ahostuntzeak: frogak, kronologia.

Maileguan hartutako hitzetan ahostuntzen ziren (latinetik) pacem>bake gerora, gero eta mailegu berantiaragoak izan, ez dira ahostuntzen.

- Hitz bukaerako herskari jatorriak.

Maileguak, bukaerako v galera (aditzoin, atzizki). (ahoskabeak) berriak.

- AEZ-eko d*- hasierakoaren zenbait frogak.

Lats>adats, *dar>adar

- Zergatik ez dugu **lulur (> lur), **lalats (>lats), ez **leleku (>leku) eta ez **lelehoi (>lehoi)?
- AE-rako zergatik ez dugu behar /m/-rik?

Mailegu, fono edo testuingurua (nb, b-...n)

- Atzizki hasierako herskari / 0 alternantziak. Zer esan liteke horien jatorriaz?
- 0 litzateke zaharrena, eta herskaria berranalisiaren emaitza. Eria>keria, alde>talde
- Eta /f/-aren jatorriaz?

Lehen biezpainkaria, mailegua edo b-ren alofonoa.

- Eta /p/-az?

Maileguak edo testuingurua (b>p). jatorrizko herskariaren artean (AE-n) ez egoen, beranduagokoa da.

- n/N AE-n? zer froga dugu?

annona>anoa, annaia>anaia

- *-n->-n: hiru adibide.

Artzani>artzain, arrani>arrain, lucanica>lukainka

- -r->*-l- maileguetan.

Caelum>zeru, gula>gura

- *r...R...>? zenabit adibide.

eruR: elur/edur, ziraR: zilar, zidar

- -r>R. Zer dakigu honetaz?

Hitz bukaeran neutralizazioa, baina atzizkiak sartzean r berreskuratu: zuR/zura

- Zenbat txistukari fonologiko ziren AEM-en? Eta AEZ.ean?

AEM:4, AEZ:2

- Sazon>sasoi, solaz>solas, zinhetsi>sinetsi: zer ateratzen da honetatik?

Homorganikoen aurkako erregela: asimilazioa (erro barruan)

- Non eta noiz ematen da artikulazio puntuaren neutralizazioa txistukarietan?

Bizkaian, berandu, euskalkiak sortu eta onoren. EBZ-an ondoren, hizietan hasita B eta G

- Eta artikulazio moduarena?

Euskal herri guztian, kontsonante baten aurretik. Hitz bukaeran normalean afrik.

- Gatz/gazi, orratz/orrazi...zein da alomorfo zaharrago? Nola azaltzen bikotea?

Zaharragoa da frikaria, lehen afrikaturik ez baitzegoen. Ez zegoen oposaketarik. Z>tz

- Intsaur>*?, Zjauntsi>*?

Intsaurtz+de, rtzd>rtz>tz>zt   jauntsi: jauntz+te: tzt>tz

- AEZean AEM-n baino txistukari eta ozen gehiago ala gutxiago? Zergatik eta zenbat?

Gutxiago, 2 eta 3 ez zegoelako bortitz/ahul oposaketarik (posizioaren arabera)

- /h/-aren testuinguruak hitz barnean.

VhV, diphV, RVh

- Mitxelenak eman /h/ etimologikoen sailkapena.

Th→h   -n->-h-   latin/erroa f→h   *h>h

- Zergatik hiru baina eure? Eta han baina anartean?

Hi+haur+e gramatikaltzean anhartean

- *h2/*h3>h-: zenabit adibide.

Anitz>haitz, enuskara>heurkara, ogeni>hogei

- Ba ote /h/-aren jatorri etimologiko gehiago?

r>h   gaskoierako h   -b->-h-   hVRV > VRhV

- Grassmannen legeak: erro/silaba barnean eta erro/silaba ezberdinetan.

hVHihualde hVChVC →hilkotz

- Hasperena antzinatean eta erdiaroan: non?

Akitania markatua, erdi aroan orokorra, nafarroan lehenik galdu.

- Saihets/sahets/saiets: /h/ etimologikoa ote? Eta hor, hon-en?

H etimologikoki berria da eta hor, hon etimologikoa.

- Onherran, ilhun : zergatik -h- ez da halabeharrezko edo erantsia ?

Ozenen ondoren h-a ipintzea lege fonetikoa da.

- Eta harma eta harroka-n?

Hor ez erantsia da.

- Gaskoiaren lekukotasuna /h/ aren balio etimologikoaz.

Hami (faim), femme>heme>eme

- Mitxelenaren 4 azentuetara-eremu nagusiak:

Bizkaia aldekoa(gip, lap, bn), zuberua-erribaru, goi-naf, erdialdekoa (bidasoa-bortz)

- Leizarragaren azentuerak zeinen antza du?

Zuberokoarena

- Argudioak Martineten azentuaren alde.

Bortitz/ahul oposaketa azaltzen lagunduko luke.

- Argudioak mitxelenaren azentuaren alde.

Hasperena eta azentuera lotzen ditu

- Ba ote modurik bien helburu edo abantailak bil ditzakeen proposamenik egiteko?

Bai, 2 silabako hitzen 2. Silabako azentuera.

- Bisílabo baten aurrizkia azentuduna ote? Eta atzizkia?

Ez

- Bizkai iparraldeko tonuak izan litezke AE-koak? Zergatik?

Ez, artikularekin lotuta daudelako daklinabidearekin.

- Zein da bateragarriago hizkuntza eransle batekin: lehen silabako azentua ala azkenekoa? Zergatik?

Lehena, atzizkiak dituelako.

- Nola aldatzen da erroaren forma kanonikoa Unlenbeeken euskal erroen sailkapena erro eredu eta etimologia formala intsaura*? Z jauntsia*?

ENDIKAREKIN ZUZENDUTAKOA:

- ✓ Nor da aitzineuskara verba edo kideren bat lehendabizikoz darbailena? Ez dakigu %100. Baliteke mitxelena izatea.
- ✓ Zergatik ez darabilte Scuchardt, Uhlenbeck edo Tocarrek? Haien helburua ez delako aitzinhizkuntza berreraikitzea
- ✓ Aitzinesukara modernoaren definizio kronologikoa (martinet-mitxelena) → erromatarrekin kontaktuan sartu ziren garaikoa 2000 urte
- ✓ Mitxelenaren argudioak martinetek herskarietarako proposatu (bortitz/ahul) oposaketaren alde → /f/-ren portaera, grafiak akitanieraz, geminatuen portaera (trinkotasuna)...
- ✓ Zertan oinarritzen da Mitxelena (bortitz/ahul) oposaketa hori ozen eta txistukarietara hedatzeko? Erronbo sisteman. Neutralizazio puntuak berak direla batean eta bestean baita moduak ere.
- ✓ Zergatik ez da sartzen /m/ AE-ren sistema berreraikian? Mailegua fonosinbolismoa edo testuinguruaren araberakoa
- ✓ Eta sabaikariak? Adierazgarriak edo testuingurua
- ✓ Zein ote azentuera egokiagoa hasperenaren distribuzioa azaltzeko? Martinetena ala mitxelenarena? Martinetena 1.silaban (zentu demarkatzailea) eta bigarren silaban mitxelenak.
- ✓ Martineten azentu-proposamenak zer bilatzen zuen? Herskarietari buruzko hipotesia indartzea, herskarietako fenomenoak azaltzea.
- ✓ Martinet-mitxelenaren aurkako alternatibak? Ba ote aurrerapenik? Trask eta uhalde. Ez , ez da gauzarik gehitzen etimologia gehiagorik ez.
- ✓ trask sailkatu hasperen historikoaren jatorriak →
- ✓ AE zaharra: definizioa. Gutxi gora behera duela 3000 urte. Barne-berreraiketaren

- bitartez lekukotasunik gabeko euskararen garairik zaharrena
- ✓ AE zaharraren sistema fonologikoa: bereizkuntza larri bat AE modernoaz. AEZ 9C, AEM 16
  - ✓ AE zaharraren IS-ren gramatika: AE (ia) iartuak zituen bi ezaugarri. Aurrizki eta erreduplikazioa
  - ✓ Euskararen aditz jokatuan ez dugu erreduplikazioarik antzematen; zer ondoriozta liteke hortik? Aditz jokatu AEZ baino modernoagoa dela
  - ✓ I-adj ordenak zein oinarritzko ordenaren alde hitz egiten du? SVO edo VSO aurrizkiak zeudela eta gaur egun SOV
  - ✓ Ba ote norabide berean garamatzen beste ezaugarririk? Aurrizkiak zeudela
  - ✓ Oin bisilabikoetan azentua eskubiko silaban eramateak zer diosku egitura morfologiko eta sintaktiko zaharraz? Aurrizki gehiago zeudela lehen atzizkiak baino, eta aditza hasieran zegoela VO
  - ✓ Ba ote aztarnarik esateko AE zaharra ez zela eransle? CVC isolatzaile
  - ✓ Euskarak izandako deribaren antzekoa izan duen beste hizkuntza familia bat. Munda
  - ✓ AE modernoarekin erabili barne-berrareiketa “hutsa” garbia da ala beste metodoren batekin konbinatua? Eta AE zaharrarekin erabilia? Mixtoa da. mitxelena/martinet, latina eta maileguetakin erabili +AEZ tipologia diakronikoak garrantzia du
-

- **Ári : arí, alhabá: alhába: zer dakziu azentuera hauetaz?** Esanahiean eragiten dute eta mugatu / mugagabe bereizketa egiten dute.

187. AEZ-eko *d- hasierakoaren zenbait froga.

Disimilazioaz erreduplikazioa galdu zela. (dodol > odol)

Hitz hasieran d > l bihurtu. (*dor > lor)

188. AE-z herskari, ozena eta txistukariak zer zuten oposaketa berean antolatzeke guztiak?

Euskarak ahostun/ahoskabe oposaketa kokagunearen arabera neutralizatzeko joera du baina bi eratakoa: modu eta puntuaren arabera neutralizazioa

189. Zer zuten komunean AE-z herskari, ozen eta txistukariak Mitxelenak [bortitz/ ahul] oposaketaren bitartez antolatzeke guztiak?

Denek zituzten neutralizazio puntu berberak (hitz hasieran, hitz amaieran, kontsaurretik eta bokal aurretik). Erronboaren sistemaren arabera gauzatzea.

Neutralizazioa. Sistema alofoniko berbera.

190. Nola igarotzen gara sistema karratutik erronbora herskarietan?

Hasiera batean, hitz-hasieran (gune bortizean) herskari bortitzak edota ahulak egon zitezkeen (sistema karratuan). Beranduago, bortitz hauek desagertu eta ahulak ahostundu ziren, soilik hitz hasieran “b”, “d” edo “g” aukerak geratu zirelarik (erronboa).

Neutralizazioaren bitartez

191. Ba ote soinu sabaikaririk AE-n?

Bai, bazeuden. Beste fonemen alofono edo fonosinbolismoak bakarrik.

192. Zergatik ez dugu **lulur (<lur), **lalats (<lats), ez **leleku (<leku) eta ez **lelehoi (<lehoi)?

Ez dugulako horrelako erreduplikaziorik. D>l bilakaera bat izan zen, beraz forma guzti hauek sakonean “d” bat zeukaten, ondoren “l” bihurtu zena. Erreduplikazioetan soilik “d” da posible, ez “l”.

193. Bokal sudurkariak: nondik datoz? Lekukotasunak.

Bokal arteko /n/ galtzearen ondorioz; Garibai eta Madariaga.

V_Vko sudurkari bat galtzean, bokal horiek sudurkariaren arrastoa mantendu zuten. Hauen lehen lekukotasunak Garibairenak (ardao)/ akitanieran oraindik “n” mantetzen zen (seni)

194. n/N AE-n? Zer froga dugu? n

Sistema erronbikoan: n N

N;latineko “n” bortitza mantendu eta “n” ahula galdu edo “h” bihurtu:

annona > anoa.

195. *-n- > -n: hiru adibide:

*arrani > arrain

*artzani > artzain

*lukanika > lukainka

*atano > ataun

196. -r- > *-l- maileguetan: (bi erantzun)

Begiratu (latineko vigilare); aizkora (latineko asciola); gura (latineko gura).

V_Vko latineko “l” ahulak euskaran “r” eman du: orio/ olio, solo/ soro... hala ere, ez da bilakabidea orokorra izan denbora berdinean, latinezko “l” askotan mantendu da.

197. *r...R... > ? Zenbait adibide:

Disimilazioa “r” ahularena:

Erur > edur/

el(h)ur Irar > idar/

il(h)ar

Berar > bedar/ bel(h)ar

198. -r > -R. Zer dakigu honetaz?

Gutziz edo sakoneko egituran burutu ez den neutralizazioa da, ez da erregularra.

Amaierako kontsonanteak ozenak eta txistukariak bortitzak direla. Hitz

bukaeran [r] anizkuna egon arren, atzizkia bokalez hasten bada [r] bakuna:

Zer → zeri. Hala ere, egun [r] anizkunaren alde neutralizazioa.

199. Zenbat txistukari fonologiko ziren AEMen? Eta AEZean?

AEM: 4 eta AEZ: 2

200. sazón > sasoi; solaz > solas; zinhetsi > sinetsi: Zer ateratzen da honetatik? Hitz berean bi txistukari egon direnean apikariaren aldeko asimilazioa gertatu da. Sazon, solaz eta zinhetsi zaharragoak dira.

Kontsonante homorganikoak → asimilazio absolutua saihesteko joera apikarien alde.

201. Non eta noiz gertatzen da artikulazio puntuaren neutralizazioa txistukarietan?

Mendebaldean XVI. mendean. Ekialderuntz hedatuz joan da. uzte → uste.

202. Eta artikulazio moduaren neutralizazioa txistukarietan.

EH guztian. Hitz + tegi > hiztegi.

203. Gatz/ gazi, arratz/ arrazi... Zein da alomorfo zaharragoa? Nola azaltzen da bikotea?

Afrikatuak ezin du zaharrena izan.

Frikariduna da zaharragoa, afrikatuak berriagoak direlako. Hitz bukaerako bokala galtzean frikaria > afrikatu bihurtzen zen.

204. Intsaur < *?, Z jauntsi < *?

Intsaur < intxaurtze (Mitxelena); intsausti < intsaurtze; jauntsi < *eduntsi.

Intsaurtzedi < intsausti : berranalisia: intsaur.

Jaunzte > jaunste > jauntsi.

rtzti → intzaursti

rtst > rst → intzausti

intsaur < *intxaurtze

intsausti < *intsaurtze

jauntsi < *eduntsi.

Intxaurtzedi > intsausti: berranalisiaren ondorioz

Jaunzte > jaunste > jauntsi

205. AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gehiago ala gutxiago? Zergatik eta

zenbat?

AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gutxiago. Alofonoak zirelako. Ozenak 3 nfonema eta txistukariak 2.

206. /h/aren testuinguruak hitz barrenean:

V_V: aho (bokalar-tean).

#_ + V: herri (hitz hasieran eta ondotik

bokala). #_ + diptongoa: haur.

Ozen_V. (ozen eta bokal artean).

207. Mitxelenak emandako /h/aren sail etimologikoa:

-Th > h

-Erromantze eta latineko f > h

-n- > h

-*h

(AEkoa)

Edo

72. Latineko fonologia.

73. Bokalarteko -n- ahularen

edaketa. 3-Hitz hasierak herskari

bortitzetan.

4-Gainerakoak; nahita nahi ez Aerako behar h-ak.

208. 15. Zergatik hire baina eure? Eta han baina anartean?

Eure analogikoa da (Grassman); han zaharragoa (Mitxelena).

hi-heur-e: Grassmanen legeari jarraiki lehenengo h-a galdu, erro batean ezin baita hasperenik joan.

Han (3. graduko inesiboa) eta anartean forma luze berria, h-rik

gabe. h-ren historia galerarena delako funtsean.

209. *h2/ *h3 > h-: zenbait adibide:

*enazur > *ehazur > hezur

*arena > areha > harea

*enaitz > haitz

*auhen > hauen

*edoni > edohi > hedoi > hodei

*h2: ehuskara, ahitz, hezur.

*h3: arena, barea

6) *h2 > h-: (1) “enuskara” > “ehuskara” > “heuskara” > “euskara”.

(2) “*enazur” > “*ehazur” > “*heazur” > “hezur”.

7) *h3 > h-: (1) lat. “arena” > eusk. “*arena” > “*areha” > “harea”.

▪ “*bor-geni” > “*bor gehi” > “*or gehi” > “*horgei” > “hoge”.

210. Ba ote /h/ etimologiko gehiago?

▪ -r- > h konposaketan.

▪ Gaskoiko maileguetan.

▪ hVR > VRh.

211. Grassmanen legeak:

Erro/ silaba barnekoa zaharrena eta erro/ silaba ezberdinekoa 1500etik aurrerakoa, heterosilaboa: hil + herri > hilerri > ilherri.

h_h >

_h h >

Ø/_C

212. Hasperena Antzinatean eta Erdi Aroan: non?

Antzinatean euskalki guztietan eta Akitanian.

Erdi Aroan: Araban, Burgosen, Errioxan (Nafarroan jada ez).

213. saihets/ sahets/ saiets: /h/ etimologikoa ote? Eta hor, hon-en?

Saihets: etimologikoa, beranduago sortu zela uste da

(Mitxelena). Hor, hon: CVC errespetatzen du, jatorrizkoa da.

Antietimologikoa da.

214. Onherran, ilhuri: zergatik -h- ez da halabeharrezkoa edo erantsia?

Hil + un < ilhun metatesia.

215. Eta harma eta harroka-n?

Nahasketaren ondorio dira; armar hartu > harma, harrokarekin berdin. Ez dira

etimologikoak.

216. Gaskoiaren lekukotasuna /h/aren balio etimologikoaz:

Gaskoieran hVR > VRh euskaraz: hala > alha, orhartu...

217. Mitxelenaren 4 azentuera eredu nagusiak:

- Erdi-mendebaldekoa
- Erronkari-zuberoakoa
- Goi Nafarrerakoa
- Bidasoa aldekoa

218. Leizarragaren azentuerak zeinen antza du?

Erronkari eta Zubererakoarena.

219. Argudioak Martineten azentueraren alde:

Azentu demarkatikoa: markatzaile onena azentu demarkatikoa delako. Hitz hasiera vs. Bamsa garrantzisua izan behar du fonologiak.

220. Argudioak Mitxelenaren azentuaren alde:

Lotura azentua eta hasperenaren artean (azentua hasperenaren ondoren).

Hasperena eta azentua lotzen ditu (hizkuntza askotan ematen da hau). Azentua 2. silaban egotea zilegi da, 2. silabatik aurrera hasperenik ez dagoelako eta hasperena azentuan egon behar delako.

221. Ba ote modurik bien helburu edo abantailak bil ditzakeen

proposamenik egiteko? Martinete eta leizarraga azentua

Bai (Lakarra): bi silabako azentuera bisilabikoetan.

222. Bisilabo batean aurrizkia azentuduna ote? Eta atzizkia?

Ez, bisilaboetan azentua 2. silaban doalako.

223. Bizkai iparraldeko tonuak izan litezke AEkoak? Zergatik?

Nekez. Dialektoak askoz ere beranduagokoak direlako, modernoagoak direlako.

224. Zein da bateragarriago hizkuntza eransle batekin: lehen silabako azentua

ala azkenekoa? Zergatik?

Lehen silabakoa. Latinez adibidez azentua ez da azkeneko silaban jartzen.

225. Euskal silabaren egitura Mitxelenaren arabera:

(C) V (W) (R) (S) (T)

226. Kontsonante topaketa nagusiak euskaraz:

Ozen-txistukari R-S

Ozen-herskari R-T

Txistukari-herskari

S-T Txistukari-ozen

S-R

227. **TVTV: zergatik?

AEko erroak monosilabikoak zirelako eta C hasi eta bukatzen zirelako. Gainera, **TVTV soilik maileguetan edo eratorrietan aurkitu.

228. **TVTV; **CV; **VC eta **-T nola azal litezke?

Ordain, mailegu, fonosinbolismo edo konposaketan ageri dira soilik. (?) AEn CVC erro monosilaboa. -T ezinezkoa, beraz TV ere ez.

229. Erro monosilabikoa AEZe: hiru ondorio nagusi:

Lexikoak: erro berriak, mailegu berriak, lehendik ezagutzen genituen erro familiak zabaldu.

230. Nola sailka litezke erro ereduak bertako hitzen jatorriaren arabera? Zein da sail garrantzitsuen euskara zaharrena aztertzeko?

5 sail: maileguak, aldaera modernoak, konposatu deribatuak, fonosinbolismoak eta etimologia ezezagunekoak (iragazki fonologikoak alde batetik eta geografikoak bestetik).

231. Ze iragazki ezarri ahal zaie erro erduei beren zahartasuna ikertzeko?

Fonologikoa eta geografikoa.

232. Eman iragazkiak gainditzen dituzten 4 adibide etimologiarik gabeak:

CVC, OCV, aCV eta vCV. Edozein monosilabo: gor, sal, bel, dar,... Huts, gar, sal, ber.

233. **Hizkuntza eransleek nolako erro ereduak izan ohi dituzte?**

-Bisilabikoak.

-Bisilaba irekiak dituztenak: CVCV/ CVC CV.

234. AEZean bi aurrizki; ba ote zuen gero galdu den beste hitz-eraketarako biderik?

Gi-, sa-.

Bai, erreduplikazioa.

235. Zer dakigu fonosinbolismoen erro-egiturez? Eta partikula gramatikalenez?
CVCtik ahalik eta urrutien dagoena. (braust).

Erro lexikoen antitetikoak dira, ahalik eta urrutien daudenak; partikula gramatikalak antzeko zerbait baina horrenbestera iritsi gabe.

236. Erro monosilabikoari nolako tipologia dagokio? Gogora munda/monkhemer konparaketa?

Munda: erro bisilabikoa/ atzizkiak/ azentua ezkerrean/ aditza bukaeran/ eranslea.

Monkhemer: erro monosilabikoa/ aurrizkiak/ azentua eskuinean/ aditza erdian edo hasieran/ isolatzailea.

237. Erro zaharraren murriztapenak:

C hasi eta bukatu behar da, monosilabikoa eta CCC ezin da AE izan. Beraz, CVC.

238. Bi hizkuntza familia zeinetan erroaren ikerketak berreraiketarako balio handia izan duen:

/E/ Semitikoa/ Uralikoa/ Euskara.

239. Uhlenbecken euskal erroen sailkapena:

Erro bisilabikoa zela uste zuen. Hitz sailak eta erro ereduak aztertu behar direla dio.

240. Erro monosilabikoaren teoriaren hasierako (1995eko) emaitzak:

CVC dela erroa, hiru murriztapen desberdin: **T/ **VC **CV/ **T₁V₁T₂V₂.

241. Eman hiru erro monosilabiko berreraiketan berreraikiak.

*ger, *bur, *bel.

242. Nola sartzen ziren hitz berriak aitzin euskara zaharrean?

Erreduplikazioak.

243. Zer dakar CVC erro egiturak AEren tipologiaz?

Monosilabikoa dela.

244. Erro ereduak eta etimologia formala:

Maileguak, aldaerak, fonosinbolismoak, konposatu/ deribatuak. Etimologia ezezagunekoei iragazki fonologiko eta geografikoa ezarri behar zaie.

▪ **Nola aldatzen da erroaren forma kanonikoa?**

o **Argudioak AEren erro lexikoen ereduak CVC zela esateko.**

Erro monosilabikoa zelako, kontsonantez hasi eta bukatu behar zelako eta 3 kontsonanteko multzoak ez direlako AE.

o **Greenbergen tipologia eredu nagusiak? Guztiak harmonikoak ote?**

Aditzaren hurrenkeraren arabera nagusiki hierarkikoki 3 taldetan sailkatu zituen: VSO, SVO, SOV.

Ez, 3. taldekoak ez dira horren harmonikoak 1go taldekoekin alderatuta.

o **Zein da euskara historikoaren tipologi ereduak (lau ezaugarri garrantzitsuenak)?**

Preposizio

- IzAdj +

IzGenit

- IzD +

SOV taldean sartzen du.

o **Hiru arrazoi pentsatzeko lehen ez zela horrela:**

Genitibo lokatiboa ez zegoen SOV Hei dagokien lekuan.

Lehen ez zen hizkuntza ergatiboa, beraz SVOTik SOVra pasatu ergatiboa izateko. Ergatibotasuna berria da eta SVOTik SOVra pasatzean gehitzen zaio.

SOV Hek ez dituzte aurrizki edo laguntzaileak ezkerretara.

o **Zer da tipologia holistikoa?**

Azentua/ ritmoa garrantzitsua dela defendatzen dute, morfologia, sintaxia, etab-en gainetik.

- o **Munda eta mon-kbmerraren erkaketa: zertan balia genezake**

euskararen diakroniakarako?

Jatorri bera, baina oposaketa erabatekoa.

- o **Taniaren aldaketa interesgarri zenbait.**

Adjektibo kategoria aske bat garatuz doaz atzizkiak, partizipioak, erabiliz.

Multzo aditz bezala erabiltzen ziren aditz bat ere erabiltzen dute, gure edin-en parekoa.

- ***d- > l-: bi adibide:**

- o **Zein da -k ergatiboaren markaren jatorria? zerekin lot daiteke?**

e) -ga, kasu lokatiboetan erabiltzen den “bizigabetezko” markatik dator

- o **Datiboko markaren jatorria:**

f) -i < *-nin

- o **Zein da zaharrago: -(r)e ala -(r)en? zergatik? Ba ote daturik kronologia**

absoluturik ematen duenik?

g) Zaharragoa da -(r)e aitzin-lokatibotik dator : Izenordainetan nire, hire, gure, zure ditugulako. Hor e gatik eta hor e kin bezalako formetan agertzen delako; ablatibo zaharra -(r)e genitiboaren gainean eraikita dagoelako, baita soziatiboa ere >-(r)ekin eta -(r)ean.

Lope iaun Ortire semea (1125)

- o **Hiru konbinaketa *e-da-ra-CVC**

h) * e-da-dan > *e-aan > ja(an)

*e-da-dus-i > *e-a-dus-i > *e-aus-i > jausi

i) *e-dakin > jakin

*e-da-ra-non > joan

*e-da-ra-gotz-i > urgatzi

- o **Datu eta data hauen inguruan zein gertakari garrantzitsu**

hizkuntzalaritza historikorako eta euskararen historiarako?

- Leipzig: Neogramatikoen mugimendua bertako unibertsitateko ikertzaile batzuek sortu zuten.
- Ginebra: Ginebrako Eskolan (unibertsitatean) zebiltzan hizkuntzalari talde batek estrukturalismoa sortu eta garatu zuen bertan.
- 1950: Martinet-en proposamena [bortitz / ahul] AE-ko herskarien saila berreraikitzean.
- 1961 / 1977: Mitxelena-ren “Fonética Histórica Vasca”-ren 1. eta 2. argitalpenak dira. Barne-berreraiketa sortu eta AE-ren sistema fonologikoa berreraiki zuen.
  - o **2. Analogiaren definizioa.**

Egitura fonetikoan faktore ez-fonetikoen eraginez gertatzen den aldaketa irregularra da. Adibidez:

- “*da-tor-z” > “datoz”, eta ez “**datos”; “rz” > “s” aldaketa erregularra den arren, “doaz”...-en analogiaz.
- Ekialdean “dira”-rekiko analogiaz “gira” eta “zira” formak sortu dira.
  - o **Protohistoria / historiaurrea.**

8) Protohistoria: 1545 baino lehenago badugu zenbait informazio euskarari buruz, ez zuzena, zeharkakoa baizik: akitanierak (K. o. I-III. mendeak) eta Erdi Aroko dokumentazioak eskaintzen digutena. Protohistoria zehazki historia ez den, baina nolabaiteko lekukotasunak dituen garaiari deritzogu.

9) Historiaurrea: Akitanieraren eta Erdi Aroko euskararen lekukotasunak protohistoriatzat hartuaz, euskararen historiaurrea atzerago eramango dugu, Kristo aurreko denboretara. Lekukotasunik ez dugun garai hori litzateke.

o **lat. *duo* : arm. *erku* / eusk. *elkar* : holand. *elkaar*. Zer dioskute analogiez eta homologiez?**

elkar / *alkaar* homologia da; antzekotasun grafikoa, itxurazkoa duten jatorri ez bereko bi hitz dira. Berreraiketarako ez du baliorik.

duo / *erku* analogia da; berreraiketarako balio du.

o **Zergatik Mitxelenak ez zituen / m /, / p / eta sabaikariak sartu AE-ren inbentarioan?**

10) Ezpainkari bortitzik ez. /p/ hotsak ez du ematen izaera fonologikoa zuenik, zeren eta, gutxi agertzeaz gainera, agertzekotan /b/-ren alogono gisa baino ez baita.

11) Hots palatalak (sabaikariak). Euskara historikoan hots adierazgarriak dira edo sekundarioak; sistema nagusitik kanpo eta horren menpeko gisa leudeke, arlo fonosinbolikoan ziurrenera.

12) /m/ ere, maileguetarik eta fonosinbolismoetarik at, testuinguru sudurkarietan sortzen zen /b/-ren alofono gisa bakarrik.

o **Zer ikasi dugu euskal morfologia zaharraz iberikoarekiko eta kaukasikoarekiko erkaketaren bidez?**

Euskara, iberikoa eta kaukasikoa ez direla ahaide.

o **Zer dute komunean T, R eta S hots-sailek Mitxelenak oposaketa bakar batean biltzeko?**

[bortitz / ahul] oposaketa, hots, neutralizazio patroia bera: hitz hasieran ahularen aldeko neutralizazioa, amaieran bortitzaren aldekoa eta bokal artean soilik mantentzea oposaketa.

o **Mitxelenaren hiru argudio Martineten herskari zaharren teoriaren alde.**

- Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari: lat. “BB” > eusk. “p”. “abbas” > “apaiz”.
- “f”-aren lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, baizik eta ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera.
- Lekukotasun zaharrenetako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs. <TH> hasperenduna).

o **/ ü /: arrazoiak AE-n ez sartzearen alde.**

Z-k eta BN-ko hizkera batzuek /y/ <ü> dute, baina argi dago (Mitxelenaren arabera) /u/-

ren emaitza dela baldintza jakinetan. EBZ-ren ondoko aldaketa erregularra izan da, eta beraz, “*u” > “ü” prozesuaren ondorio, salbuespenak salbuespen.

- o **Zenbat ozen (eta zergatik) AEZ-ean? Eta txistukariak (eta zergatik)?**

13) Ozen:

14) Txistukari: 2 (apikaria eta bizkarkaria).

- o **EBZ: Zer da? Noizkoa? Zergatik?**

Ditugun datuekin berreraiki dezakegun garaietan gugandik hurbilena, euskalki historikoen ama-hizkuntza. K. o. 5-6 (Mitxelena), 6-7 (Azkarate) mendeetan kokatzen da. Nafarroan /h/-ren galera X. mendean, eta X-XI mendeetatik aurrera “barri” / “berri” bezalako txandakatzeak; beraz, 10. mendearen aurretik izan behar du. Hizkuntza batuak gizarte egitura batua behar du. Mitxelenak proposatu euskaldunak 5-6 mendeetan bisigodoen aurka bildu zirela, eta Azkaratek antzera, Inperioaren gainbeheraren ondoko egoera berrian kokatzen du.

- o **AEZ-tik AEB-ra bi aldaketa fonologiko eta morfologiko.**

15) Fonologiko: Bi txistukari > lau txistukari, eta

16) Morfologiko: Erro kanonikoa monosilaboa > bisilaboa, eta aurrizki > atzizki.

- o **/u- oposaketa (ile / ule, utzi / itxi): noizkoa? Zergatik?**

Oposaketa dialektala. Bizkaierak gainerako euskalkiekin fonologian duen bereizgarri zaharra da. “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira, ez beti koherenteak. Inor ez da ausartu AE-rako seigarren bokal bat proposatzen, izan ere, “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira.

- o **Bokal irekiera eta itxiera: hiruna adibide.**

17) Bokal irekiera: “e” > “a” (R): “berri” > “barri”, “txerri” > “txarri”, “gerri” > “gari”.

18) Bokal itxiera: “o” < “u” (n), Zubereraz: “gizon” > “gizun”, “ezkondu” > “ezkundu”, “ontsa” > “untsa”.

- o **j-: maileguez landa ze testuinguru (morfo)fonologikotan gertatzen da?**

Ondare zaharreko hainbat hitzetan (“jaun”, “jainko”...) eta badirudi toki horretan aditz

morfologian paperen bat ere baduela (“jasan”, “jario”, “joan”...). Badirudi osoki edo ia “*e-” batetik datorrela. AE-n /j/-rik ez izan arren, hots hori euskalki guztietan aurkitzen dugu.

o **V- asko ote euskaraz? Zergatik?**

Hiru proposamen daude: zero hipotesia (euskal hitzen joera fonotatikoaren ondorio), bokal eransketa, eta hitz hasierako kontsonante galtzea. Lakarrak dio galdera gaizki

planteatuta dagoela. Kontua ez bide da hitz hasieran bokal asko egotea edo ez, baizik eta zeinen urriak diren toki horretan zilegi diren kontsonanteak.

o **Non (ze hizkeratan) dira euskaraz soinu / fonema sabaikari gehiago?**

Nola azaltzen gertakari hori?

Gehiago mendebaldean, eta gutxiago N, BN eta L-n (despalatalizazioak egon dira).

o **Herskari bat izan ote liteke fonosinbolismo? Zergatik?**

Bai, hala nola /m/. Zenbat hizkuntza bakanago den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek.

o **Diptongoak fonosinbolismoetan asko agertzeak zer dakar beren**

estatus zaharraz?

Diptongoak ez oso zahartzat jotzeko argudioa da. Izan ere, zenbat hizkuntza bakanago den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek.

Onomatopeia, oihu, umeen hizkuntza eta antzekoetan diptongoek duten ohiz kanpoko maiztasuna bera da diptongoak duela gutxi arte erabat ohikoak ez direlako aski

adierazle.

o **Zer pentsa liteke Nafarroa ekialdeko *kau / gau, kori / gori, kura / gura***

eta gainerako deiktikoetako herskariaren antzintasunaz?

19)

Herskaria

indartsua zela, eta honegatik gerora > Ø / #_____gertatu zela.

Beraz, oposaketa `lenis´ / `fortis´ izaki, AEB-n kokatuko genituzke.

20) Baliteke antzinako herskari indartsua hasperen bihurtu ondoren (“haur”...)
zenbait testuingurutan alde hartako hiztunek herskari bat berrezartzea hasperenaren
ordez;

honek gogorarazten digu atzizki eta kidekoetan herskari belarrak duen maiztasuna, agian nolabaiteko hedapen analogikoaren ondorioz: “-(k)ume”, “-(k)eria”, “-(k)ara”, “-(k)ide”...

o **Zergatik *pidaia*-ren ahoskabea?**

Hitz hasierako herskarien ahostuntze eta ahoskabetze prozesuetan, gahoskabeak erregularri ahostundu egin ziren, baina zenbait kasutan ahoskabeak aurkitzen ditugu. Hala nola, bikote ugarien eraginez, forma ez etimologikoak sortu ziren: BN “*pidaia*”...

o **Baldin eta *gela* < *cella*, *bake* < *pace*, zergatik *zeru* < *coelu* eta *gurutze* < *cruce*?**

Bigarrenak erromantzetik hartu ditugun maileguak direlako, eta lehendabizikoak, berriz, latin garaian sartutakoak, eta beraz ez dituzte erromantzeetan pairatu dituzten aldaketak jasan.

o ***gau haur* / *gauR*, *biharamon* / *bihaR*. Zergatik?**

R bukaeran neutraltzeko joera indartsua da, baina burutu gabekoa: kontrako indarrek (alboko hizkuntzen eragina, adibidez) batzuetan irabazi egin dute.

Adibidez:

- Maileguetan: “plazerik” ala “plazerrik”?
- Ondare zaharreko hitzetan: “nor-en”... baina “ezer-en” ala “ezeR-en”?

o **Zub. *deusere*, *aizina*: zer dakizu txistukari hauezaz?**

/z/ eta /ʒ/ fonemak direla Z eta BN-n, /s/ eta /ś/-rekin oposaketan daudena, baina ezin zirela zahartzat jo, oro har mailegu berrietan (“*aizina*”) eta hitz loturan (“*deusere*”) baino ez baitira agertzen.

o ***larru* / *narru*: nola azaltzen bikoiztasuna?**

Bikoiztasuna dialektala da. Hitz hasierako ozenen txandakatzea da, “l-” ≈ “n-”-rena. Bizkaieraz “*narru*” / orok. “*larru*”.

o ***solas*, *sasoiz*, *sarats*: zeren lekukotasun?**

Txistukarien ahoskunearen aldaketen lekuko dira. Hitz batean bi txistukari agertuz ger, ahoskune berekoak izan ohi dira: apikariak (“*solas*”, “*sarats*”).

Bestalde, salbuespenak daude: hauek analogiak eta analisiak azaldu ohi dituzte.

Gure kasuan, analisiak, bi

txistukariak ez baitaude morfema berean (“sasoiz”).

o **hilebethe: iruzkindu hasperenak**

Hitz hasierako /h/-a etimologikoa da. Bigarrena, berriz, ez. Leherkari hasperenduna leherkari ahoskabearen alofona besterik ez da. Beraz, ez daude bi hasperen hitz berean.

(?) **30. ári : arí, alhabá : alhába. Zer dakizu azentuera hauezaz?**

- **Zer dakar azentuaz B-G-L-ko gramatikariek (baina ez Oihenartek)**

XVIXVIII. mendeetan euskal hitz guztiak -a batez amaitzen zirela defendatu izanak?

o **Mitxelenaren euskal silaba egitura eta ozentasun hierarkia.**

- (C) V (W) (R) (S) (T).

21) CV-VC: Ozentasun hierarkia.

o **Bi argudio CVC erro ereduaren antzintasunaz.**

22) Erro eredu monosilabikokoak izan zitezkeen erroetarik % aipagarria lekukoturik du, lekukotasun horietarik mailegu gutxi eta etimologia ezezagun asko, eta azken hauen artean ia guztiek gaintitzen dituzte irizpide fonotaktiko eta geografikoak. Bisilaboez, berriz, mailegaketaren portzentai altuak dituzte eta etimologia ezezaguneko gutxi.

23) Lehen bisilabotzat edo polisilabotzat genituenak orain monosilabo konbinaketaren bitartez edo mailegu gisa azaldu ditzakegu.

24) CVC baino eredu txikiagoak (CV-) `aurrizki-erro´ konbinaketak direla ikusi dugu.

Aurkako aukera (-CV) lehenagoko CVC higitu bat dela suposatzea litzateke, baina -C > Ø aldaketa ez da konposaketa-eratorpenean ez bestetan Erdi Aroa baino lehenago lekukotzen.

o **Zein lekukotasun mota eman ahal dute fonosinbolismoek erro**

ereduaz? Euskara modernoko edozein erro-sailtako hitzak bost taldetan koka daitezke: maileguak, aldaera, konposatu-eratorriak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak. Erro lexikoak sailkatzeko balio izan dute.

▪ **Nola aldatzen da erro egitura?**

▪ **Iragazki geografikoa eta erro eredia.**

o **Adjektiboa: klase autonomoa AEZ-n? Zergatik?**

Adjektiborik ez edo gutxi zeudela AE-n esaten dute hizkuntzalariek. Bestalde, mailegatuta, eratorrita, partizipiotik eta erlatibotik sartua dela iradoki da; beraz, ez da klase autonomoa.

o **“Hiru” zenbakiaren etimologia.**

- “*her” (cf. “hertsi” < “*hertz-(te)i”) + “ur” > “hirur”.
- “laur” < “labur”
- “bost” < “bortz” < “*bor-tz”
- “sei” < “*sehi”.
- “zazpi” < “*(bor)zaz + bi”.
- “zortzi” < “*zorrotz-i” (cf. Ukabileko mendixkak).
- “bederatzi” < “*beda” (cf. “bederen”, “bedera”) + “eratzi” (cf. “jantzi”).
- “hamar” < “*han-bor”.
- “hamaika” < “*hama(r)-be(da)-ka”.
- “hamabi” < “*hamar-bi” ☐ “amai” (B, XIX. mendea).

(15) “*han-bor-bor-tz”.

(20) “*(b)o(r)-gen-i” > “*ogehi” > “hoge-i”.

- ✓ “ehun” < “*hen” (cf. `enbor, zuhaiska´) + “hun” (cf. `hiedra´).

o **Euskal deklinabi. de historikoaren oinarrizko egitura: noizkoa eta zergatik.**

Euskaraz eta gainerako eranskarrietan ez dago benetako deklinabiderik; hizkuntza flexiboen kontua baino ez da. Gainera, gurean sistema bakar bat gehituaz doana vs. latineko bost deklinabideak, bakoitza hitz kopuru ezberdin eta ezberdintasun

formalekin.

o **Noizkoa da artikulua? Zergatik?**

25) Gaurko artikulua 3. graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko

bihurtuta: “*-har” > “-ha” > “-a”: “gizona” < “gizon *har”.

26) Nahiko berankorra bide da: akitanieraz arrastorik ez. Litekeena da erromantzeetan eta

hizkuntza germanikoetan agertzearekin bateratsu agertzea euskaraz, agian, 8-10. mende bitartean. Espainiako erromantzean 8. mendean agertzen da eta euskaraz, agian, beranduago. Dirudienez iparralderantz hedatu da (Suomieraz 19. mendean agertu baita).

104. **Dat. -i < ĭ?**

Pl. E-Z “-ér” < “*-ag-e-ri” (Azkue 1923) / “-ai”, “-ei” < “*-agi” (Jakobsen-ek proposatu eta Mitxelenak onartua).

Gaur egun “-i” < “*nin” (Lakarra 2008).

▪ **Iruzkindu -reanik.**

Pleonasmoa dugu. Ablatiboaren bi forma ditugu, bata bestearen gainean eraikia: “-rean” + “-rik”.

▪ **Ergatiboko markaren jatorriaz zer dakizu?**

27) “-k” < “*ga”? Lakarrak bizidunetako “-ga”-rekin lotu du.

28) Leku atzizkian bizidunengan du jatorria. “aitaren-gan”. Hortik sortua, -ga horretatik.

▪ **Zein da perifrasiarik zaharrena euskaraz? Zergatik?**

‘Aditz oina + *edin / *ezan’. Zaharrentzat jotzen dira. Perifrasi hauek badituzte gaur egun desagertuak diren balioak euskaraz. Adibidez, “etor nendin”, 16. mendean aoristo zahar bat izango balitz bezala itzuliko genuen baina gaur egun, `etorri nintzen´ izango litzateke bere itzulpena.

▪ **ebili : erabili, gaitu : **garaitu. Zergatik?**

“ebili” eta “erabili” erro bereko aditzak dira. “gaitu” eta “**garaitu”, berriz, ez.

▪ **-te / -tze (etor). Zein da zaharrago eta zergatik?**

29) “-te” zaharragoa dela uste da. Nabaria da “-te” atzeraka dabilela “-tze”-ren mesedetan. Euskara zaharrean “-te” hartzen dute ozen bukaerako erroa eta “-i” partizipio marka dutenek ere. “-tu” emankor bihurtu ahala “-tze” ere ugariago da. Ondare zaharreko aditz guztiek “-te” hartu zuten aditzizena egiteko.

30) Beraz, hipotesi nagusia “-te” orokorra da eta `fase sparita´-n dago aspalditik, eta badirudi Euskal Herri osoan konbinatzen zela antzina ondare

zharreko aditzekin. “-

tze”, berriz, aditz modu berriekin lotutako marka da.

- **AEZ: aditz jokatu asko ala gutxi? Irizpideak.**

Gutxi, gehienez ere 75 edo. Gaur egun bi dozena inguru. Euskarak aditz jokatuena saila mugatua izan du, Australia eta Ginea Berriko hizkuntza askoren antzera.

31) Aditz sintetikorik ez da maileguren artean, aditz jokatuak jokatu gabeen gainean eratu dira, soilik “*e-” aurrizkia izan zuten erro soilek hartu dute forma sintetikoa, bokal harmonia eta erreduplikazioa ez dira aditz jokatueta eman...

50. XVI. mendeko aditz trinkoek zer balio izan zezaketen? Balio hauek beti berberak ziren?

111. **Zein da, Trask-en ustez, adizetako *da-* aurrizkiaren (dator...) jatorrizko balioa?**

Aspektu markatzat azaldu zuen. Aurrizki nahiz laguntzaile ere izan zitekeela zioen, baina bigarren aukera ez zuela garatuko.

53. Aditzoina + *edin/*ezan egitura inoiz orokorra izan bada, non eta noiz hasi zen perifrasi horretan partizipioa aditzoinaren tokia hartzen?

43. Aresti-Linschmann legearen definizioa (eta kronologia).

112. **“Bergararroc asi dira trajioe baten asmacean”:** zer esan liteke egitura honen historiaz?

“Plural hurbila” deritzaguna lehengo gradu aniztasun horren beste arrasto bat da: *berrgarar-ok*, eta *trajioe*, *-oe* > *-o* lehenago bakundua proposatu beharko?

- **“Ce an daz Presebalegaz bere caltean”:** eta hemengoaz?
- **“Lotsaga nindin, ogiz as nindin”:** zergatik da interesgarri

morfologia eta sintaxiaren aldetik?

o **Euskal hitzak:** zenbat sailetan sailka litezke beren etimologiaren arabera?

Bost sailetan: maileguak, aldaera, eratorri-konposatuak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak.

o **“hogei”:** zelt. “ugeint”, zer esan zenezake erkaketa honetaz?

Euskarak zenbaki kardenaletan 20nako sistema du, frantses zahar eta modernoak, eta hizkuntza zeltikoez bezala. Azken hauekin lotu izan da “hogei”-ren jatorria (cf.

“ugeint”). Gezurra da: “wiknti” zen euskararekin ukipenean zenean. Orain, gainera, are urrutiago: “hogei” < “*bor-gen-i” < “*ogehi” < “hogei”.

o **Euskaraz zein aldaera zaharrago eta zergatik? “zelü” / “zeru”, “bike” / “phike”.**

32) “zeru” zaharragoa da “l” > “r” aldaketa euskararen barruan pairatu baitu. Beraz, latinarekin ukipenean zegoenean mailegatutako hitza da. Ondorioz, “zelü” geroago erromantzeetatik mailegatutakoa da.

33) Kontsonante hasperendun guztiak maileguak dira, edo aldaerak dituzte. Kasu honetan, leherkari ahostunak dira euskaraz zaharrenak: “bike” > “phike”. Asimilaziorik ezean hasperenketarik ez! “b” > “p”.

o **“gibel” ala “oste”. Zein berriago eta zergatik?**
“gibel zaharragoa da”; “gibel” < “*gi-” + “*bel”, Lakarrak “*gi-” aurrizki zahartzat proposatzen du, “*bel” AEZ-eko erro monosilabo (CVC) gisa interpretatzen dugun

bitartean. “Oste” berriz ezingo genuke zatitu, -C erorketarik ezin onar genezake gainera. Izatekotan mailegua izanen da, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garairen batean hartua.

o **“bariku” < ?, “biao” < ?**

34) “bariku” < “abari bagako egun”.

35) “biao” < “meridiano”.

o **Zenbat eta zein bokal eta diptongo fonologiko zituen AE-k?**

EBZ: 5 eta

5 AE-k ez

Gaurko euskalkietatik abiatuta bost bokaleko sistema bakun batera baino ezin gaitezke iritsi berreraiketara atzera:

-Goiko aitzinekoa: i

-Goiko atzekoa: u

-Erdiko aitzinekoa: e

-Erdiko atzekoa: o

36) Behekoa: a

Mitxelenak bost diptongo eraman zituen AE-raino, guztiak beheranzkoak: au, eu, ai, ei, oi. Bada seigarren bat, sekundarioa dirudiena, -oi-ren ixtearen ondorio: ui.

o **Ü: non lekukotzen eta nondik dator?**

Amikuzen, Bardozen eta Zuberoan. U zahar batetik dator.

o **Bokal irekitzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?**

Asimilazio eta disimilazioen ondorioz gertatzen

dira. u > i: gutxi > gitxi

e/o: Sendo > sonto / omen, ot(h)e > emen,

ete. R eta l aurretik ditzutenean.

Beltz > baltz.

Txerri > Txarri

Berri > Barri.

o **Bokal ixteen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?**

Asimilaziozkoak: ukusi ->

ikusi gaztelu > gaztulu

o **Bokal borobiltzeen eta desborobiltzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen?**

i > u oposaketak hitz hasieran.

(gehienbat asimilazio / disimilazioen

ondorioz) zubi > zibi desborobiltzea

mendebaldean.

Ditut > dutut

borobiltzea irten /

urten

ile/ule

o

a + a hiatoa: bilakabide nagusia:

- disimilazioak, ea, ia, e, ie
- kontrakzioa $a + a = a$
- a azentuduna atera $= a + a = a$
- zaraitzun $= a + a = aro$

o **Gainerako hitoak: berreraiketarako balioa.**

(funtsean hitz berreraiketarako balio gutxi)

Asko dira baina garrantzitsuenak: geminatuak. Bokal bat silaba batean, bestea bestean.

o **Amaierako bokalak: sailkapen nagusia.**

Amaiera
absolutua.

Amaiera
erlatiboa.

o **Hitz hasierako bokalak: zer diote euskararen bilakabideaz?**

Uste zena baino gutxiago baina gainerako hitz hasierako bokal askoko beste hizkuntza batzuk bezala eranskariak bokal asko ditu.

o **Goranzko diptongoak.**

Euskaraz oso gutxi eta berantiarrak. Izan ere, antzina bide batzuk zeuden diptongook sahiezteko.

o **Irristariak: jatorria eta bilakabidea**

w maileguetan baino ez dugu aurkitzen, mailegu zahar batzuetan gertatu izan da inoiz. mailegu ondoan bertakotu gabeak.

--We->-e-, Vce-: suberte.

Maileguetan eta ondare zaharreko hainbat hitzetan. Aditz zaharretako e-ak bokal aurrean j bilakatuak.

37)#jV-> i(C)V: ia, iya.

o **Noizdanikoak dira soinu sabaikariak?**

Aspaldikoak, "betidanikoak" baina ez agian fonema bezala.

Mitxelenaren ustez, AE-an sabaikaritzeak bazeudela uste zuen, lekukotasunik ez dagoen arren.

o **Desabaikaritzeak zein ondorio du?**

Maileguetan: ondorio fonetiko hutsa.

Besteetan: ondorio semantikoak (txakur vs. zakur)

o **Fonosinbolismoen ezaugarri formal zenbait.**

Fonosinbolismoak euskaraz ez dira beti sabaikarien bitartez soilik eman, adibidez, gutun/ kutun. Ahoskabea izateak balio erantsia dauka.

Bokalismoari dagokionez, askoz diptongo gehiago.

o **Hitz hasierako herskari ahoskabeak: jatorriak.**

-nagusienak mailegu bertakotu gabeak, modernoak, denetarikoak, arrazoi zehatzik gabe, analogiaz eginak.

38) barneko asmilazioak.

-nolabaiteko fonosinbolismoak.

o **Hitz hasierako ahostuntzeak: frogak, kronologia.**

Frogak: latineko maileguetatik hartuak.

Kronologia: lehen haustura dialektala baino lehenago.

o **Hitz bukaerako herskari jatorria.**

Fonosinbolismoetan (enp)

mailegu oso modernoetan (blog)

Hitz elkarketan, lehenbiziko osagaiak elementu bat galtzean. Ogi -> ot

o **AE-rako zergatik ez dugu behar /m/-rik? (fonema)**

Ae-ren fonologi sisteman ez zegoen /m/ fonemarik, euskara historikoan oso hots arrunta izan arren. Horren aldeko argudioak.

m-dun hitz gehianak maileguak edo hitz fonosinbolismoak

direlako. Latinez b-,v-(f-,p-)>eusk. m-

Ondare zaharreko hitz batzuetan ondare zaharreko hitz batzuetan m~b

txandatzea. Hitz eraketan m-k b-k bezala jokatzen du.

Badago nh, lh, rh, rrh, baina ez mh-rik.

Ez dago m-rik flexio atzizki sistema aberatsean, ezta gramatikaletan ere.

Eratorpen atzizki ugarietarik -mendu eta -men baino ez.

m fonemarik ez zegoen. Soinuak bai, maileguetatik eta asimilazioz: mb

o **Atzizki hasierako herskari alternantziak. Zer esan liteke?**

Latinez k-> eusk. G-; Lat. G-> eusk. GAhostunak

hedatuago ohi daude, eta zaharragoak dira.

-eria vs. -keria.

-eria fonema zaharra.

-keria analisi gaizto / berri batez atera da ziurrenik. Herskari modernoak dira.

Indartsuak ahulduz doaz eta ahulak ahostuntzen.

o **Zer esan genezake /f/-az?**

AE-an ez zen fonema, euskalki guztietan egon da soinu moduan presente. Euskaraz berria da. Hitz hasieran gainerako inguruetan baino nabarmen gehiago agertzen da.

o **Eta /p/-az?**

Hutsune absolutua AE-rako. Fonosinbolismo, mailegu edo bestelako fenomeno bidez lortzen da.

Hitz hasieran oso gutxitan agertzen da, maileguetan izan ezik, bokal artean ere oso bakana eta atzizkietan ez dago p-rik. Euskal hitz zahar bakan batzuetan agertzen da. .

o **n/N AE-an. (ahul/bortitz)**

Lat. -nn- > eusk. -n-: annona> anoa

Ondare zaharreko hitz batzuetan -n-<*-N-: annaia, Enneco

Zenbait -N- talde batetik datoz: baino < * ba-din-no

o ***-n- > -n: hiru**

adibide: tzain atzizkia

arra(n) < arraindegi

lukainka < lucanica

o **-r- < *-l-maileguetan**

orio -> olio

soro -> solo

aingeru,

gura.

- o ***r...R...> ? Zenbait adibide.**

Disimilazio bat ematen du. Antzekoegiak direlako, bi kontsonante hauek. Belar < berar --- belar / bedar.

- o **-r>-R. Zer dakigu honetaz?**

Prozesu orokorrago batean sortzen da. Ozen ≠ txistukar: joeraz, bukaeran bortitzak hitz bukaeran gertatzen da, baina Err-en ez beti.

- o **Zenbat txistukari fonologiko ziren AEM-en? Eta AEZ-ean?**

AEMn 4 eta AEZn 2.

- o **sazon>sasoi, solaz>solas, zinhetsi>sinetsi: zer ateratzen da honetatik?**

Euskara historikoan joera. Kontsonanete homorganikoak saihesteko, berdintzearen alde, apikarien

alde.

- o **Eta artikulazio moduarena?**

Afrikatu vs frikari. EH guztian. Kontsonante aurrean afrikaturik ez, kontsonante ondorean.

35. gatz/gazi, orratz/orrazi... Zein alomorfo zaharrago? Nola azaltzen bikotea?

Zaharragoa dira gazi orrazi, frikaria afrikatua baina zaharragoa zelako. Euskararik zaharrenean ez

zegoen frikari afrikatu oposiziorik.

BATEN BAT GEHIAGO, BAINA EZTOT TOPATU!

- 147. **Grassmannen legeak. Erro/silaba barnean eta erro/silaba ezberdinetan.**

Fenomeno zaharragoak zenbat eta hitzaren elementu txikiagoa hartu. Erro monosilabikoetan agertuko zaizkigu hil+herri=ilherri modernoa.

- Ba ote modurik bien helburu edo abantailak bil ditzakeen proposamenik?

Bai, 2. silabako azentuera bisilaboetan.

ondoren eraikitako da.

- o ****T\TV, **CV, **VC eta **-T nola azal litezke?**

Monosilabikoa zelako AE-ko erroa.

- o **Erro monosilabikoak AEZ-en: hiru ondorio nagusiak.**

Lexikoak: analisi berriak (erro bezala)/Erro berriak topatzea.

Gramatika aurrizkiak zaharra: erreduplikazioa.

(ESKUZ IDATZITAKOA)

- **Datu eta data hauen inguruan zein gertakari garrantzitsu hizkuntzalaritza historikorako eta euskararen historiarako?: a)Leipzig; b)Ginebra; c) 1950; d) 1961/77.**

- o neogramatikariak.

- o Mitxelenaren Fonetika Historica Vasca

- o Martineten teoria herskarietz

- **Analogiaren definizioa.**

- Forma batek beste baten eraginez berdintze alderako aldaketa ematea.

- **Protohistoria / historiaurrea**

- Historiaurrea testuak agertu baino lehenagoko garaia da. Protohistoria hori oinarri harturik eraikitzen saiatzen den historia.

- **lat. duo: arm. erku / eusk. elkar : holand. alkaar. Zer dioskute analogiez eta homologiez?**

- **Zergatik Mitxelenak ez zituen / m / , / p / eta sabaikariak sartu AE-ren inbentarioan?**

- Hots hauek izaera alofonikoa dutelako eta ez fonetikoa.

- **Zer dute T, R eta S hots-sailek Mitxelenak oposaketa bakar batean biltzeko?**

- Ahoskapenaren indarra dute denek komunean. Hauek bortitzen sailean daude.

- **Mitxelenaren hiru argudio Martineten herskari zaharren teoriaren alde.**

- Geminatuen bilakaera, /f/ -ren bilakaera eta akitanierazko eta Erdi Aroko lekukotasunak.

- **/ü/ : arrazoiak AE-n (ez) sartzearen alde.**

- Erroaren araberakoa delako honen erabilera. Bestalde, eztabaidagarria da bere

izaera.

- **Zenbat ozen (eta zergatik) AEZ-ean? Eta txistukariak (eta zergatik)?**

Ozenak sei ziren eta txistukariak lau.

- **EBZ: noizkoa? Zergatik?**

K.o. V-VI. mendekoa. Mitxelenak dioenaren arabera garai honetan euskaldunak batuta baitzeuden franko eta bisigodoen aurkako borroketarako.

- **AEZ-tik AEM-ra bi aldaketa.**

*Th > h
 espirantizazioa.

T > D ahostuntzea

- **EBZ: egin laguntzailea ote? eta eroan?**

Egin badirudi bazela, beste euskalki batzuetan esaterako Gipuzkeran agertzen baita.

- **i-/u- oposaketa (ile/u): noizkoa? zergatik?**

X. mende ingurukoa izango da, orduan adaude eta lekukotasunak.

- **Bokal irekiera eta itxiera: hiruna adibide.**

- **j- maileguez landa non?**

Aditzetan agertzen da a*e --> aurrizki zaharraren aldaera gisa.

- **V- asko ote euskaraz? zergatik?**

Pentsatzekoa da AE-n 7-10 bokal zeudela. Izan ere, armonia bokalikoa baitzegoen eta hau ez da jazotzen bost bokaleko sistema batean.

22. Baldin eta gela < cella, bake < pace, zergatik zer< coelu eta gurutze< cruce?

Erromantzetik etorritako maileguak direlako.

31. Mitxelenaren euskal silaba egitura eta oozentasun hierarkia.

C V (W) (R) (S) (T)

C --> Kontsonantea

R--> ozena

V --> Bokala

S--> txistukariak

W --> irristaria

T--> herskaria.

2013/IV/22ko ariketak

- **Zenbat eta zein bokal eta diptongo fonologiko zituen AE-k?**

5 bokal (6 zubererako ü kontuan hartuz

gero) 5 diptongo

- **Bokal sudurkariak: nondik datoz? Lehen lekukotasunak.**

Kontsonante sudurkarietatik; hauen galera absolutua baina lehenago sortu ziren bokal sudurkariak. V_V batetik.

- **ü: non lekukotzen eta nondik dator?**

Zuberoan, u zahar batetik dator. (u > ü), (o > u).

- **Bokal irekitzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen da?**

(barri, txarri, baltz) L edo r baten aurretik.

- **Bokal ixteen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen da?**

midiku, ipizpiku. n, txistukari aurrean edota asimilazioz.

- **Bokal borobiltzeen eta desborobiltzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?**

i > u oposaketak hitz hasieran gehien bat asimilazio / disimilazioen ondoren mendebaldean. irten/urten, ile/uile.

zubi > zibi:

desborobiltzea ditut >

dutut:: borobiltzea.

- **a + a hiatoa: bilakabide nagusiak.**

bilakabide nagusiak a + a > ea.

a + a > a

- **Gainerako hiatok: berreraiketarako balioa.**

Geminatuak: berreraiketarako garrantzia.

Funtsean hiatok ez dute balio handirik berreraiketarako.

- **Amaierako bokalak: sailkapen nagusia.**

amaiera-----amaiera

erlatiboa absolutua

- **Hitz hasierako bokalak: zer diote euskararen baliabideaz?**

Euskara hizkuntza eransleeta gerturatzea lortzen dute.

- **Goranzko diptongoak.**

Euskaraz ez.

- **Irristariak: jatorria eta bilakabidea.**

39) Mitxelena: aditz zaharretako e-ren garapenetik sortuak

40) Maileguak (ondo bertakotu gabeak)

- **Noizdanikoak dira soinu sabaikariak?**

AE-n soinu bezala jada agertzen ziren (esplizituki ez dakigu) modu marginalean bazen ere. Mendez mendez normalizatuz joan dira.

- **Non (zein hizkeretan) dira soinu sabaikari gehiago / gutxiago? Zergatik?**

Hizkuntza eransleetan ohikoa da soinu sabaikariak topatzea, despalatalizazioa egon delako. Soinu sabaikari gehiago mendebaldean, gutxiago Baxe Nafarreran eta lapurteran.

- **Desabaikaritzeak zein ondorio du?**

-Ondorio fonetikoak (maileguetan)

-Ondorio semantikoak besteetan.

- **Fonosinbolismoen ezaugarri formal zenbait.**

1.-Askoz diptongo gehiago.

2.-Aditz normaletan arruntak ez diren kontsonante taldeak posible dira fonosinbolismoetan (amaieran)

3.- Muta cum liquidorik ez hitz arruntetan, fonosinbolismoetan bai.

- **Hitz hasierako herskari ahoskabeak: jatorriak.**

-Mailegu modernoak

41) Barneko asimilazioak: kalte, koipe

-Fonosinbolismoak

. Arrazoi garbirik ikusten ez zaizkienak aurrekoen analogiaz

- **Hitz hasierako ahostuntzeak: frogak, kronologia.**

Latineko maileguak zenbat eta modernoago ahostuntze gutxiago. Euskalki guztietan gertatzen da eta euskalkiak sortu baino lehenagokoak dira ahostuntzeak.

- **Hitz bukaerako herskarien jatorria.**

Maileguak, onomatopeiak (fonosinbolismoak), erorketen eta antzeko prozesuen ondorioak.

- **AE zaharreko *d-hasierakoaren zenbait froga.**

latz: ardartz

lats: ardats

dadar >

adar

- **AE-rako zergatik ez dugu behar /m/-rik?**

n kontsonantearen aldaera delako, b aurretik.

-nb- taldetik > m.

- **Atzizki hasierako herskari alternantziak. Zer esan liteke?**

Herskari gabeko formak normalean zaharragoak izan ohi dira.

-eria (zaharragoa) --> -keria (berranalisia)

- **Zer esan genezake /f/-az?1**

AE-rako ez da postulatu baina gero soinu bezala

bai. Konbinatu b, p.

- **Eta /p/-az?**

AE-ko hutsune absolutua. Gero gehitu zen maileguetan, fonosinbolismoetan...

- **n/N AE-n.**

anona. Bokal artean batez ere: amona galdu eta anona gorde.

- ***-n- > -n: hiru adibide.**

-tzain < zani.

lukainka < lukanika

arrain < arrani.

Ataun: atano

- ***h2/*h3 > h-: zenbait adibide.**

harea: arena > areha > harea.

- **-r- < *-l- maileguetan.**

caelum > zeru

orio > olio

soro > solo

- ***r...R...>? Zenbait adibide.**

Disimilazioa beraR ---> belar , bedar

- **-r> -R. Zer dakigu honetaz?**

Salbuespenak erronkarian. plateR < platera. Bortitzaren aldeko neutralizaziorik ez.

- **Zenbat txistukari fonologiko ziren AEM-en? Eta AEZ-ean?**

AEM-n 4 eta AEZ-n 2.

- **sazon > sasoi, solaz > solas, zinhetsi > sinetsi: zer ateratzen da honetatik?**

kontsonante homorganikoak - asimilazio

absolutua saihesteko joera - apikarien

alde

- **Non eta noiz ematen da artikulazio puntuaren neutralizazioa txistukarietan?**

Bizkaian. Apikari VS bizkarkari gehienetan.

- **Eta artikulazio moduarena?**

Euskal Herri guztian. Kontsonante aurrean. Adibidez: hitz + tegi > hiztegi.

- **gatz/gazi, orratz/orrazi... Zein alomorfo zaharrago? Nola azaltzen bikotea?**

Afrikatuak ezin du zaharrena izan. frikaria > afrikatua. Euskararik zaharrenean ez zegoen oposaketarik frikaria VS afrikatua.

- **Intsaur < *?, Z jauntsi < *?**

intzaurtz (e) di ---> intzaursti ---> intsausti ---> intsausti. Intsaur bestela ez dago

azaltzerik. rtzti --> rtst --> rst

jauntz(i)-te ---> jaunzte --> jaunste ---> jauntsi

- **/h/-aren testuinguruak.**

- V_V: aho. (ozen_V)

- #_ + bokala : herri

- #_ + diptongoa: haur

38. Mitxelenak eman /h/-aren jatorri etimologikoak.

- Lehenengo bortitzetatik datozenak.
- Lehenagoko latin / erromantzeko f hasieratik datozenak
- V_V etatim datozenak.

- Aitzineuskarazko h-ak.

39. Ba ote gehiago?

9) Konp. lehenengo elementuko R.

10) Gaskoitik h bezala sartuak.

11) Gaskoitik bai jatorrizkoak bai mailegu zaharrak ezkerretik bigarren silabara pasatzen direnak.

- **Grassmannen legeak: erro / silaba barnean eta erro / silaba ezberdinetan.**

f: zaharrenak: hitzaren zati txikienari eragiten diotenak.

Erro/silaba barnean zaharragoak. hil + herri > hilherri. 2 grassmann berriak.

- **Hasperena Aitzinatean eta Erdiaroan: non?**

Aitzinatean Akitanian, Nafarroan, Sorian, Araban.

Erdi Aroan Nafarroan ez. Araban bai. Burgos, Errioxa. Zaharrena erro monosilabikoetan ematen dena da, eskubiko /n/-k ezkerrekoa hondatzean hil + herri --> 2 h. Lehen h -ak bigarrena

ezabatzen du.

- **saihets/sahets/saiets, /h/ etimologikoa ote? Eta hor, non-en?**

Sahets da zaharrena. h etimologikoa. Z-en bakarrik gorde da.

- **Mitxelenaren 4 azentuera eremu nagusiak:**

7) Erdi mendebaldekoa

3. Goi Nafarroakoa

8) Zuberoa-Erronkarikoa

4. Bidasoa aldekoa,

- **Leizarragaren azentuerak zeinen antza du?**

Zuberoa-Erronkarikoa; gehiago zuberokoa.

- **Argudioak Martineten azentueraren alde.**

Azento demarkatiboa proposatuz bere helburuak lortzen ditu.

- **Argudioak Mitxelenaren azentueraren alde.**

Lotura azentua eta hasperenaren artean. (azentueraren eskubitara hasperenik ez)

- **Ba ote modurik bien helburu edo abantailak bil ditzakeen proposamenik egiteko?**

Bai, 2 silabako azentuera bisilaboetan.

- **Bizkai iparraldeko tonuak izan litezke AE-koak? Zergatik?**

Nekez, dialektoak askozaz beranduagokoak dira.

- **Euskal silabaren egitura Mitxelenaren arabera.**

(C) V (W) (R) (S) (T)

- **Kontsonante topaketa nagusiak euskaraz.**

ozen-txistukari.

R-S ozen-

horskari. R-T

txistukari-horskari. S-T

- ****TVTV: zergatik?**

AEkoa erro monosilaboa zelako.

- ****TVTV, **CV, **VC eta **-T nola litezke?**

AE koa erro monosilaboa zelako, **CV eta **VC ozentasunaren hierarkia.

- **Noiz hasten da hizkuntzalaritza historikoa? XIX.mendean**
- **Lege fonetikoak eta analogia zein korronteren oinarritzko analisi-bideak dira?**
Neograma- tikarenak
- **Zer dira aldaketa mota erregularrak?**

Testuinguru (garai eta geografia) zehatz batean beti gertatzen diren aldaketak, fonetikoak, bereziki. Baldintza egokiak dauden hitz guztietan modu sistematikoan ematen diren aldaketak dira.

- **Emaidazu kronologia erlatiboaren adibide bat:**

j) “-n” > “-h”

·*h3 > h1

Arena > areha > harea

Zubereraz “u” > “ü” /y/ aldaketa, “o” > “u” aldaketa baino lehenago gertatu zen, bestela “o”-ak ere /y/ bihurtuko ziren eta.

- **-h > 0 ala *h3 > h1: zein zaharrago eta zergatik?**

Lehendabizikoa zaharragoa da. Kronologia erlatiboa. Lehenik bi “h”-tatik bat erortzen da hitz berean ezin direlako bi /h/ egon, eta gero geratzen denak ezkererako mugida egin du. *h3 > h1 (arena > areha > harea > area)

- **Zergatik dira hain interesgarri irregulartateak?**

Beste garai zaharrago baten inguruko informazioa ematen digutelako; hau da, gramatika zaharren isla dira irregulartateak eta antzinateko erregulartasunen berri ematen digute.

- **Berreraikitzailearen etsai nagusia morfologian Analogia**
- **Zer da gramatikalizazioa?**

Unitate lexiko beregain batek gramatikan funtzio bat hartzen duenean. Elementu

lexiko edo gramatikal bati balio gramatikala areagotzea balio lexikala kenduz edo gutxituz.

Meillet-ek (1912) sortutako kontzeptua da: hitza gramatika-marka bihurtzen deneko prozesuari esaten zaio.

Kurylowicz-ek (1965) “morfema baten hedadura handitzean datza, estatus lexiko batetik gramatikal batera igarota”

Kontrako prozesua lexikalizazioa da.

- **Analogiaren euskarazko adibide pare bat** -Dot/ dudan > duten.

-Emeretzi: emezortzi > hamazortzi.

-Ene > nire. “nire” izenordain genitiboa, zure, gure...-ren analogiaz.

-Dira-rekiko analogiaz > *gira* eta *zira* sortu.

-Onagoa (hobe-ren ordez).

- **Analogiaren definizioa:**

Egitura fonetikoan faktore ez-fonetikoen eraginez gertatzen den aldaketa erregularra da

- **Berranalisiaren adibide pare bat euskaraz:**

-Atz-e-an, Paris-e-ko, e-a integratu eta atze, Pariseko..

-nor bait-dator > norbait dator

- **Zer da deriba?**

Sapir-ek asmatu-terminoa: hizkuntzak norabide jakin batean aldatzen dira eta ez noraezean. 13. **Bete ondoko taula**

		Prep	IA	IG	ID
I (=VSO)	berberea	+	+	+	+
III (=SOV)	kitxua	-	-	-	-
III (=SOV)	euskara	-	+	-	+

- **Zertan bereizten dira pidginak eta kreoleak?**

Pidgina bi hizkuntzetako hitzunek elkar ulertzeko asmatu-terminoa nahasketa da. Asmatu-terminoa hau bigarren belaunaldiari pasatzen zaionean ama-hizkuntza bezala kreolera da. (kreolerak pidgin hizkuntzatik eratorritako ama hizkuntzak dira). Pidgina ez da inoren amahizkuntza, kreolera bai.

- **Zer da hizkuntza baten kanpo historia?**

Hizkuntza horren hitzunen historia, norekin egon den ukipenean, mailegutza, literatura, soziolinguistika.

Hizkuntza horretan idatzitako testuen, autoreen edota korronteen berri ematen duena.

- **Zer da protohistoria?**

Historia eta historiaurrearen arteko faseko testu eta lekukotasunak. Ez dago euskal testurik baina bai zeharkako lekukotasunak.

- **Noizko eta nongo hizkeraren lekuko da *Refranes y Sentencias* ?**

1596koa, hau da, XVII.mendeko mendebaldekoa

- **Zer dira homologiak?**

Azaleko antzekotasunak izan ala ez, jatorri berbera duten hitzak

- **Zer da barneberreraiketa?**

Ahaidetik ez duen hizkuntza batean lekuko idatzietan oinarrituta egindako berreraiketa.

- **Euskararen ahaidetasun hipotesien artean zein da zuretzat egokiena? Zergatik?**

-Bat ere ez da egokia, analogietan oinarritzen baitira, ez homologieta. Luchoirek proposatutako Akitanierarena salbuespena litzateke.

-Isolatua dela. Metodo konparatuaren bidez ez delako nahikoa beste bat defendatzeko.

- **Proposa daiteke aitzinhizkuntza batentzat bokal bakarrek sistemarik?**

Zergatik? Ez. Aitzinhizkuntzak edozein egungo hizkuntza sistemak bezala bi bokal eduki behar dituelako gutxienez.

- **Zenbat urte euskarak? Zergatik.**

Ezin daiteke esan ez baitago data zehatzik. Hizkuntzetan datak erlatiboak dira. Duela 4.000-5.000 urte bazegoen.

- **Zer da aitzinhizkuntza bat?**

Aitzin hizkuntza deitzen zaio berreraikitako edozein hizkuntzari lekukotasunik gorde ez badu ere.

- **Definitu aitzineuskara.**

Euskararen berreraiketaren sortutako hizkuntz egoera.

- **Definitu aitzineuskara zaharra.**

Berreraikitzea lortu den euskararen egoerarik zaharrena.

- **AE-ren edo euskararen ezaugarriren bat kanpo-konparaketaren bitartez antzemana. Bat ere ez?**

Latinek maileguekin konparatuz, euskal hitzek erakusten dituzten aldaketa fonetikoaren ondorioz, euskararen fonetika historikoa asko aurreratu da esate baterako.

- **Nork ikertu zituen AE-ko herskariak 1950ean? Martinetek.**

- **50'etako Mitxelenaren lanik garrantzitsuenak AE-z. Las antiguas consonantes vascas.**

- **Nola gauzatzen dira bortitzak hitz hasieran? Eta bokalartean?**

Hitz hasieran hasperendun, eta bokal artean luzeagoak, hasperenik gabeak (‘goxo’).

- **Hiru argudio [bortitz/ahul] oposaketaren alde AE-ko herskariaren sisteman.**

-Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari: lat. “BB” > eusk. “p”. “abbas” > “apaiz”.

-“f”-aren lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, baizik eta ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera.

-Lekukotasun zaharrenetako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs. <TH> hasperenduna).

- **Zer zuten komunean AE-z herskari, ozen eta txistukariek Mitxelenak [bortitz/ahul] oposaketaren bitartez antolatzeke guztiak?**

-Denek zituzten neutralizazio puntu berberak (hitz hasieran, hitz amaieran, kontsurretik eta bokal aurretik). Erronboaren sistemaren arabera gauzatzea. Neutralizazioa. Sistema alofoniko berbera.

-Euskarak ahostun/ahoskabe oposaketa kokagunearen arabera neutralizatzeko joera du baina bi eratakoa: modu eta puntuaren arabera neutralizazioa.

- **Nola igarotzen gara sistema karratutik erronbora herskarietan?**

Hasiera batean, hitz-hasieran (gune bortizean) herskari bortitzak edota ahulak egon zitezkeen (sistema karratuan). Beranduago, bortitz hauek desagertu eta ahulak ahostundu ziren, soilik hitz hasieran “b”, “d” edo “g” aukerak geratu zirelarik (erronboa).

Neutralizazioaren bitartez.

- **Nola igarotzen gara sistema erronbotik karratura herskarieta? Hasperena galduz**
- **Zergatik ez du Mitxelenak /m/ AE-ren inbentarioan sartzen?**

Maileguetarik eta fonosinbolismoetarik at, testuinguru sudurkarietan sortzen zen /b/-ren alofono gisa bakarrik aurkitzen delako.

- **Eta /p/?**

Ezpainkari bortitzik ez, /p/ hotsak ez du ematen izaera fonologikoa zuenik, zeren eta, gutxi agertzeaz gainera, agertzekotan /b/-ren alofono gisa baino ez baita.

- **Ba ote soinu sabaikaririk AE-n?**

Bai, AE-n soinu bezala jada agertzen ziren maila alofonikoan bazen ere. Mendez mende fonema bihurtu da, lehen adierazgarri eta bazterreko ziren hotsak normaltzen joan diren heinean.

- **Zenbat bokal, diptongo eta irristari ziren AEn?**

Bost bokal (a, e, i, o, u) eta bost diptongo (au, eu, ai, ei, oi). Hala ere, sekundarioa dirudien seigarren bat dago: oi. Ez zegoen irristaririk, diptongo zenbaiten hondar zati gisa besterik gabe maileguetan.

- **Ondoko formak ezinezkoak dira AE-n. Zergatik?**

Tarrat: hasierako eta bukaerako “t”-gaitik. Hitz hasieran ezin liteke herskari ahoskaberik agertu.

Greba: Kontsonante bilkurak ez dira posible. AEn ez zegoen kontsonante bilkurarik (soilik hitz fonosinbolikoetan) ez du CVC egitura errespetatzen.

Basalore: “a” horregatik. “lore” latineko “flore”tik dator, eta mailegu hau latinarekiko ukipenegoetatik datorrenez, AE baino berriagoa da.

- **Zein da zaharrago, zelü/zeru ala gela? Zergatik?**

Zaharrena “gela” da, latinetik dator. Hasieran txistukaria duten maileguak erromantze garaikoak dira. (ü antzinako u batetik dator. Eta r antzinako l batetik).

- **Eman ezazu AEZ-ren ezaugarri fonologiko eta morfologiko bana.**
  - Fonologiko: CVC egitura eta leherkaririk ez hitz amaieran “**T”
  - Morfologiko: aurrizkiak erabilera eta erro monosilabikoak - diptongorik ez (gutxi)
- **Zer da eta noizkoa Euskara Batu Zaharra?**

Euskalkiak banatu aurretiko euskararen batasun egoera da. Mitxelenak eta Zuazok V-

VI mendeetan kokatzen dute, egun ezagutzen ditugun euskalkiak sortu baino lehenagoko euskara da.
- **Nork proposatu zuen EBZ? Zergatik/ zertarako?**

Mitxelenak. Urruti gelditzen zirelako hizkera modernoak AEtik.
- **Zer zioen Lacombe euskalkiez?**

Euskalkiak bitan banatu zituen argudio morfologikoak eskainiz: bizkaiera (bere ustez lexiko zabalgoa eta “egin” aditz erroa desberdina) eta gainerakoak.
- **Zer zioen Uhlenbeck euskalkiez?**

Bere ustez euskalki bizkaitarrak eta gainerakoak jatorri ezberdinekoak dira, bi hizkuntza ezberdin kontsideratzen zituen.
- **Uhlenbecken euskal erroen sailkapena:**

Erro bisilabikoa zela uste zuen. Hitz sailak eta erro ereduak aztertu behar direla dio.
- **Mitxelenak emandako EBZ ondoko berrikuntza fonologiko bat.**

Sabaikaritzea

Diptongoen ugaltzea, ahoskabeak hitz horietan berrezartzea, n → h hasperentzea.
- **Mitxelenak emandako EBZ ondoko berrikuntza morfologiko bat.** Deklinabide aditza, artikulua. *egin erroa
- **Zergatik euskalkiak ez datoz leinuen hizkera zaharretatik?**

Aspaldiko hitpotesia da. Lehenik erromatarren aurreko tribuak eta elizbarrutiak eusklakien mugak xeheki markatzen zituztelako. Garai bateko leinuen egiazkotasuna dudan egoteaz gainera, euren banaketa eta euskalkienak ez dute bat egiten, hain zaharrak balira, euskalkiak elkarrengandik urrunago leudekeelako.
- **BZ-ren arkaismoek balio ote dute hura gainerako euskalkietarik bereizteko?**

Ez. Arkaismoek ez dute balio hizkerak desberdintzeko. Arkaismoak dira, beraz, garai batean euskalki guztiek izan zituztela pentsatu behar dugu, hortaz, zerbait egitekotan batasun zaharra islatzen dute.
- **Zergatik IE, austronesioan eta beste hainbatetan dira adarkatze bitarrak dialekto banaketa diakronikoan?**

Edozein banaketa linguistikotan binaidsmoak hori markatzen duelako.
- **Zer eratako berrikuntzak dira garrantzitsuenak adarkatze bitarrerako?Zergatik?**

Berrikuntza zaharrenak, betiere paraleloak ez direnean, banaketa zaharretatik datorrelako euskalkia.

Berrikuntza zahar bereizleak. Bestela ezin direlako hizkerak edota hizkuntzak banatu.

- **Ezagutzen duzun ezaugarriren bat EBZ-ren banaketan garrantzitsu litzatekeena lehen adarkatzen bitarrerako?**
Herskarien portaera, l eta n ondoko ozenen portaera ahoskabe eta ahostunaren alde.

- **Mendebaleko euskara zaharraren berrikuntza fonologiko bat.** Deklinabideko a en- borretan -a+a=ea; ‘r’ eta ‘l’ren aurreko bokalaren irekitzea: txarri, barri...

- **Mendebaleko euskara zaharraren berrikuntza morfologiko bat?**
Egin laguntzailea, -gaz deklinabide marka, ablatibo arkaikoa (-rean)

- **Gipuzkera goian ala behean litzateke horrelako banaketa batean? Zergatik?**
Behean. Gipuzkerak berrikuntza zahar propio gutxi dituelako eta dituenak ez direlako oso zaharrak.

- ***ezan laguntzailea Z-n: arkaismo ala berrikuntza? Zergatik?** Arkaismoa. Noizbait euskara osoan eman delako.

- ***eutsi laguntzailea B eta A-n: arkaismo ala berrikuntza? Zergatik?**
Berrikuntza komun garrantzitsuenetakoa. *eradun-etik datorrelako eta soilik aitzinakoan eta batuan eman delako.

- **u-/i- txandakatzea: AE, EBZ, dialektala? Zergatik?** Dialektala, ez delako euskalki guztietan gertatu.

- **Erronkariaren zenbait berrikuntza berantiar.** Erakusletako herskariak. Kontsonante arteko bokal zenbait galdu: gra, zra,...

- **Maileguen egitekoa euskararen historiaurrearen berreraiketan.**
Lege fonetikoak azaleratzea, euskarak maileguak nola hartu dituen agerian uzten duelako.
-Maileguez lagun dezakete aldaketen kronologia erlatiboa ulertzen ere.
-Maileguei buruz dakigunak maileguak ez direnen berri ematen digu. Euskararen berebiziko garrantzia dute.

- **EBZ-ren berrikuntza fonologiko bi.**

Sabaikaritzea.

Diptongoen ugaltzea, ahoskabeak hitz horietan berrezartzea, n → h hasperentzea.

- **Bokal inbentario hori aski ote ule/ile, uzen/izen, utzi/itxi eta gainerako u-/i txan- dakatzeak azaltzeko? Zergatik?**

Ez. 6. bokal baten existentziaren ondorioz sortuak liratekeela uste da. Txandakatze hauek borobiltasunarekin lotuta daude.

- **Ü: non lekukotzen da? Nondik dator?**

Zuberoan eta BNko eremu batean. Frantseseko sistematik sartu zen (*u > ü) “u” zahar batetik dator.

- **Bokal ixteen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?**

Asimilazioaren bidezkoak: ule > ile; ukusi > ikusi albokari aurretik (beldur < bildur)

- **Bokal irekitzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?**

Asimilazio edo disimilazioaren ondorioz (u > i ; gutxi > gutxi), r eta l aurretik doazenean (berri > barri; txerri > txarri; beltz > baltz) eta o/e (omen > emen; othe>ete).

- **Bokal borobiltzeen eta desborobiltzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?**

Aurreranzko asimilazioz: gutxi > gitxi

(borobiltzea). Atzeranzko asimilazioz: zubi > zibu

(desborobiltzea).

- **a+a hiatoa: bilakabide nagusiak:**

Disimilazioa: a + a > ea Kontrakzioa: a + a > a á

azentuduna bada lehen bi bokal zeuden.

Zaraitzun: a+a > ara

- **Gainerako hiatoak: berreraiketarako balioa:**

Geminatuak: berreraiketarako garrantzia.

Funtsean hiatoek ez dute balio handirik berreraiketarako.

- **Amaierako bokalak: sailkapen nagusia:**

Amaiera absolutua eta amaiera erlatiboa.

- **Hitz hasierako bokalak: zer diote euskararen bilakabideaz?**

Uste izan da oso ugariak izan direla euskaraz, baina frogatu da ugaritasuna ez zela hainbesterako (#_-ko kontsonante gutxi, konts-erorketak...). Benetan ugaria balitz, euskararen eranskaritasunaren seinale.

Venneman (1994) eta Martinek (1955) hipotesia:1) bokalaren eransketa > protesi fonologiko edo antzinako aurrizkia. 2) Kontsonante erorketa.

- **Euskal hotsen bilakabide orokorraz dakigunaren arabera, k.a-ko XVean ala k.o-go XV.ean ote diptongo gehiago? Zergatik eta nola? Gero eta diptongo gehiago daude.**

K.O.go XV.mendean. Diptongoak modernoak dira. Aitzinan diptongoak ekiditeko bideak zeuden eta hori zen joera.

- **Irristariak. Jatorria eta bilakabidea:**

Ez dira AE-koak, W maileguetan baino ez ditugu topatzen. *e > j- bihurtu bokal aurrean.

“W” maileguetatik dator eta askotan ekiditen da: swerte > sorte. “j” ugariagoa da, hitz zaharren hasieran eta aditz batzuetan ageri da, *e batetik dator: *e-da-dan > e-a-dan > ean > jan.

- **Noizdanikoak dira soinu sabaikariak? Nola?**

Aspaldikoak / betidanikoak dira soinu sabaikariak, baina lehen hizkera adierazgarrian soilik erabiltzen ziren maila alofonikoan, ez ziren sistemako fonemak. Ondoren sabaikaritzea orokortu eta adierazgarritasuna galdu zuten eta fonema bihurtu. Mitxelenak AEn bazeudela uste zuen lekukotasunik egon ez arren.

- **Non (zein hizkeratan) dira soinu sabaikari gehiago/ gutxiago? Zergatik?**

Gehiago dira bizkaialdean (mendebaldean), beste eremuetan ez dagoen sabaikaritze bat gehiago dutelako. Gutxiago Lapurdi eta Behe Nafarroan (baita Sakanan ere) desabaikaritzeen ondorioz.

Hizkuntza eransleetan ohikoa da soinu sabaikariak topatzea.

- **Desabaikaritzeak zein ondorio du fonosinbolismoan?**

Ondorio fonetikoa (maileguetan) eta ondorio semantikoa (besteetan).

Lexiko banaketa bat egin du, eta fonosinbolismoa desegin (beraien ezaugarria baitzen sabaikaritzea).

- **Fonosinbolismoen ezaugarri formal zenbait.**

Hitz arruntetan arruntak ez diren kontsonante talde posibleak

(braust) Diptongo gehiago, bokalismoari dagokionez.

Euskaraz ez dira beti sabaikarien bitartez bakarrik eman. (gutun/kutun)

- **Hitz hasierako ahostuntzeak: frogak, kronologia.**

Kontuan hartuz latinaren ukipen-egoeran jada ahostuntzea ematen zela (pacem > bake), IV. mendea baino zaharragoak dira.

Frogak: latineko mailegutatik hartuak dira.

Kronologia: lehen haustura dialektala baino lehenago gertatua. (pacem > bake)

- **AEZ-eko *d- hasierakoaren zenbait froga.**

Disimilazioaz erreduplikazioa galdu zela. (dodol >

odol) Hitz hasieran d > l bihurtu. (*dor > lor)

- **AE-ran zergatik ez dugu behar /m/-rik?**

AEn fonologia sisteman ez zegoelako m-rik, hots komuna izan arren. Izan ere, m-dun hitz

gehienak maileguak edo hitz fonosinbolismoak dira.

- **Zer dakizu /f/aren jatorriaz? Eta /p/renaz?**

/f/: AEn ez zen fonema bat, b-ren alofona baizik, baina euskalki guztietan egon da soinua. Hitz hasieran arruntagoa da topatzea beste tokietan baino. Euskaran nahiko berria da fonema modura.

/p/: fonosinbolismo, m mailegu edo bestelako fenomeno bidez lortzen da. Oso gutxitan ageri da hitz hasieran ez bada maileguetan. Bokal artean arraroa. Oso euskal hitz zahar gutxitan.

- **Goranzko diptongoak. Zenbat dira? Ze bilakabide nagusi dute?**

-Gutxi eta berantiarrak dira. Batzuetan indartu eta beste batzuetan galdu egiten dira.

-Euskaraz beheranzko diptongoak izan daitezke. (au-eu-ai-ei-oi). Erromantzeetatik sortzen diren maileguetan dauden goranzko diptongoak ekiditeko moduak zeuden:

-Bokal erorketa

-Kontsonantizazioa

- -g- tartekatzea

- -r- zubi lana

- **Ba ote ezer esatekorik j- ondoko bokalismoaz?**

Aurizki bat izan behar zuela noizbait.

“j” ondoko bokalismoan “d” bat falta da, bokal artean galdutakoa. “j”ren ondoren “a” bat omen zegoen, eta aurretik *e bat, e + a: j).

- **Hitz hasierako herskari ahoskabe modernoak: jatorriak.**

Fonosinbolismoak, hitz adierazgarriak: “khiño”,

“plast”... Maileguak: “pinu”, “parte”, “polit”,

“taula”...

Barneko

asimilazioa

Analogia

- **Hitz bukaerako herskarien jatorriak.**

Hitz bukaerako bokala galtzearen ondorioz sortu ziren. Honez gain, fonosinbolismo eta mailegu modernoetan:

-Mailegua: block

-Fonosinbolismoak: eup

-Erorketa eta antzeko prozesuen ondorioak.

- ***h₂ > h₁: bi adibide:**

-Leone → lehoi: leohe → lehoe → lehoi.

-Enazur → hezur: ehazur → he(a)zur.

- **Zergatik ez dugu **lulur (<lur), **lalats (<lats), ez **leleku (<leku) eta ez **lelehoi (<lehoi)?**

Ez dugulako horrelako erreduplikaziorik. D>l bilakaera bat izan zen, beraz forma guzti hauek sakonean “d” bat zeukaten, ondoren “l” bihurtu zena. Erreduplikazioetan soilik “d” da posible, ez “l”.

- **Bokal sudurkariak: nondik datoz? Lekukotasunak.**

Bokal arteko /n/ galtzearen ondorioz; Garibai eta Madariaga.

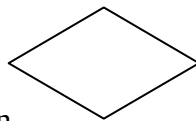
V_Vko sudurkari bat galtzean, bokal horiek sudurkariaren arrastoa mantendu zuten. Hauen lehen lekukotasunak Garibairenak (ardao)/ akitanieran oraindik “n” mantetzen zen (seni)

- **Atziki hasierako herskari/ Θ alternantziak. Zer esan liteke horien jatorriaz?**

Formarik zaharrena herskaririk gabekoa da, herskariak aurreko hitzaren bukaeraren ondorioz sortu ziren, eta ondoren orokortu.

eria → keria: herskari gabeko formak normalean zaharragoak izan ohi dira. Adibidez, “eria” zaharragoa da “keria” baino.

- **n/N AE-n? Zer froga dugu?** n

Sistema erronbikoan: n

N

N

;latineko “n” bortitza mantendu eta “n” ahula galdu edo “h” bihurtu: annona > anoa.

- ***-n- > -n: hiru adibide:**

*arrani > arrain

*artzani > artzain

*lukanika > lukainka

*atano > ataun

- -r- > *-l- mailegetan: (bi erantzun)

Begiratu (latineko vigilare); aizkora (latineko asciola); gura (latineko gura).

V_Vko latineko “l” ahulak euskarari “r” eman du: orio/ olio, solo/ soro... hala ere, ez da bilakabidea orokorra izan denbora berdinean, latinezko “l” askotan mantendu da.

- ***r...R... > ? Zenbait adibide:**

Disimilazioa “r” ahularena:

Erur > edur/

el(h)ur Irar >

idar/ il(h)ar

Berar > bedar/ bel(h)ar

- **-r > -R. Zer dakigu honetaz?**

Gutziz edo sakoneko egiturari burutu ez den neutralizazioa da, ez da erregularra.

Amaierako kontsonanteak ozenak eta txistukariak bortitzak direla. Hitz bukaeran [r] anizkuna egon arren, atzikia bokalez hasten bada [r] bakuna: Zer → zeri. Hala ere, egun [r] anizkunaren alde neutralizazioa.

- **Zenbat txistukari fonologiko ziren AEMen? Eta AEZean?**

AEM: 4 eta AEZ: 2

Zenbat ozen eta txistukari fonologiko ziren AEM-en? Eta AEZ-ean?

Ozenak:

Txistukariak:

- AEM: 6

- AEM: 6

-AEZ: 3

-AEZ: 3

EZ DUTE KOINZIDITZEN

- **sazon > sasoi; solaz > solas; zinhetsi > sinetsi: Zer ateratzen da honetatik?**

Hitz berean bi txistukari egon direnean apikariaren aldeko asimilazioa gertatu da. Sazon, solaz eta zinhetsi zaharragoak dira.

Kontsonante homorganikoak → asimilazio absolutua saihesteko joera apikariaren alde.

- **Non eta noiz gertatzen da artikulazio puntuaren neutralizazioa txistukarietan?**

Mendebaldean XVI. mendean. Ekialderuntz hedatuz joan da. uzte → uste.

-Hitz hasieran frikariak (hitz adierazgarri batzuk salbu: “tzintzarri”, “tzar”...)

-Erroaren bukaeran afrikatua: “hatz”, “hitz”, “huts”...

○ Mailegu zaharretan: lat. “fortis” > “bortitz”...

O Hitz bukaeran –TS, bokal artean –S.

- Batzuetan hitz bukaeran zalantzak: “amets” / “ames”...
- Salbuespenak: instrumentala “-z”, aditzoinak “haz”, “eros”...

-Herskari aurrean frikaria: “hitz^h” “hizkuntza”...

-“l” eta “n” ondoren zenbait euskalkitan afrikatua (inoiz “r” ondoren).

- **Eta artikulazio moduarena?**

EH guztian. Hitz + tegi > hiztegi.

- **Gatz/ gazi, arratz/ arrazi... Zein da alomorfo zaharragoa? Nola azaltzen da bikotea?**

Afrikatuak ezin du zaharrena izan. Frikaridunak dira zaharragoak eta afrikatuak berriagoak. Hitz bukaerako bokala galtzean frikaria > afrikatu bihurtzen zen.

- **Intsaur < *?, Z jauntsi < *?**

Intsaur < intxaurtze (Mitxelena); intsausti < intsaurtze; jauntsi <

*eduntsi. Intsaurtzedi < intsausti : berranalisia: intsausti.

Jaunzte > jaunste > jauntsi.

rtzti → intzaursti rtst > rst → intzaursti intsausti < *intxaurtze intsausti < *intsaurtze jantsi < *eduntsi.

Intsaurtzedi > intsausti: berranalisiaren ondorioz

Jaunzte > jaunste > jauntsi

- **AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gehiago ala gutxiago? Zergatik eta zenbat?**

AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gutxiago.

- **/h/aren testuinguruak hitz barrenean:**

V_V: aho (bokalardean).

#_ + V: herri (hitz hasieran eta ondotik

bokala). #_ + diptongoa: haur.

Ozen_V. (ozen eta bokal artean).

- **Mitxelenak emandako /h/aren sail etimologikoa:**

-T^h > h

-Erromantze eta latineko f > h

-n- > h

-*h (AEkoa)

- **Zergatik *hire* baina *eure*? Eta *han* baina *anartean*?**

Eure analogikoa da (Grassman); *han* zaharragoa (Mitzelena).

hi-heur-e: Grassmanen legeari jarraiki lehenengo h-a galdu, erro batean ezin baita hasperenik joan.

Han (3. graduko inesiboa) eta *anartean* forma luze berria, h-rik gabe. h-ren historia galerarena delako funtsean.

- ***h₂/ *h₃ > h-: zenbait adibide:**

*enazur > *ehazur > hezur

*arena > areha > harea

*enaitz > haitz

*auhen > hauen

*edoni > edohi > hedoi > hodei

- **Ba ote /h/ etimologiko gehiago?**

- -r- > h konposaketan.
- Gaskoiko maileguetan.
- hVR > VRh.

- **Grassmanen legeak:**

Erro/ silaba barnekoa zaharrena eta erro/ silaba ezberdinekoa 1500etik aurrerakoa, heterosilaboa: hil + herri > hilerri > ilherri.

h_h > _h h > Ø/_C

- **Hasperena Antzinatean eta Erdi Aroan: non?**

Antzinatean euskalki guztietan eta Akitanian.

Erdi Aroan: Araban, Burgosen, Errioxan (Nafarroan jada ez).

- **saihets/ sahets/ saiets: /h/ etimologikoa ote? Eta *hor*, *hon*-en?**

Saihets: etimologikoa, beranduago sortu zela uste da

(Mitzelena). Hor, hon: CVC errespetatzen du, jatorrizkoa da.

Antietimologikoa da.

- **Onherran, ilhuri: zergatik -h- ez da halabeharrezkoa edo erantsia?**
Hil + un < ilhun metatesia.
- **Eta harma eta harroka-n?**
Nahasketaren ondorio dira; armar hartu > harma, harrokarekin berdin. Ez dira etimologikoak.
- **Gaskoiaren lekukotasuna /h/aren balio etimologikoaz:**
Gaskoieran hVR > VRh euskaraz: hala > alha, orhartu...
- **Mitxelenaren 4 azentuera eredu nagusiak:**
  - Erdi-mendebaldekoa
  - Erronkari-zuberoakoa
  - Goi Nafarrerakoa
  - Bidasoa aldekoa
- **Leizarragaren azentuerak zeinen antza du?**
Erronkari eta Zubererakoarena.
- **Argudioak Martineten azentueraren alde:**
  - Azentu demarkatikoa: markatzaile onena azentu demarkatikoa delako.
  - Hitz hasiera vs. Bamsa garrantzisua izan behar du fonologiak.
  - Lotura azentua eta hasperenaren artean (azentua hasperenaren ondoren).
  - Hasperena eta azentua lotzen ditu (hizkuntza askotan ematen da hau). Azentua 2. silaban egotea zilegi da, 2. silabatik aurrera hasperenik ez dagoelako eta hasperena azentuan egon behar delako.
- **Ba ote modurik bien helburu edo abantailak bil ditzakeen proposamenik egiteko?**
Bai (Lakarra): bi silabako azentuera bisilabikoetan.
- **Bisilabo batean aurrizkia azentuduna ote? Eta atzizkia?**
Ez, bisilaboetan azentua 2. silaban doalako.
- **Bizkai iparraldeko tonuak izan litezke AEkoak? Zergatik?**
Nekez. Dialektoak askoz ere beranduagoak direlako, modernoagoak direlako.

- **Zein da bateragarriago hizkuntza eransle batekin: lehen silabako azentua ala azke- nekoa? Zergatik?**

Lehen silabakoa. Latinez adibidez azentua ez da azkeneko silaban jartzen.
- **Euskal silabaren egitura Mitxelenaren arabera, eta Artiagoitiaren arabera?**

Mitxelenaren arabera: (C) V (W) (R) (S)
(T) **Artiagoitiaren arabera:**
- **Kontsonante topaketa nagusiak euskaraz:**

Ozen-txistukari R-S

Ozen-herskari

R-T Txistukari-

herskari S-T

Txistukari-ozen S-R
- ****TVTV: zergatik?**

AEZ-erako Lakarrak proposatutako erro kanonikoa monosilaboa delako eta C hasi eta bukatzen zirelako. Gainera, **TVTV soilik maileguetan edo eratorrietan aurkitzen delako.
- ****TVTV; **CV; **VC eta **-T nola azal litezke?**

Ordain, mailegu, fonosinbolismo edo konposaketan ageri dira soilik. AEn CVC erro monosilaboa. -T ezinezkoa, beraz TV ere ez.
- **Erro monosilabikoa AEZe: hiru ondorio nagusi:**

-Atzizki eta postposizio gutxi; aurrizkiak.

-VO ordena.

-Bokal gehiago eta kontsonante gutxiago.
- **Nola sailka litezke erro ereduak bertako hitzen jatorriaren arabera? Zein da sail ga-**

rrantzitsuena euskara zaharrena aztertzeo?

5 sail: maileguak, aldaera modernoak, konposatu deribatuak, fonosinbolismoak eta etimologia ezezagunekoak (iragazki fonoligkoak alde batetik eta geografikoak bestetik).

- **Ze iragazki ezarri ahal zaie erro erduei beren zahartasuna ikertzeo?**

Fonologikoa eta geografikoa.

- **Eman iragazkiak gainditzen dituzten 4 adibide etimologiarik**
gabeak: CVC, OCV, aCV eta vCV. Edozein monosilabo: gor, sal, bel, dar,... Huts, gar, sal, ber.
- **Hizkuntza eransleek nolako erro ereduak izan ohi dituzte?**
-Bisilabikoak.

-Bisilaba irekiak dituztenak: CVCV/ CVC CV.
- **AEZean bi aurrizki; ba ote zuen gero galdu den beste hitz-eraketarako biderik?**
Gi-, sa-.

Bai, erreduplikazioa.
- **Zer dakigu fonosinbolismoen erro-egiturez? Eta partikula gramatikalenez?**
CVCtik ahalik eta urrutien dagoena dela. Erro lexikoen antitetikoak dira, ahalik eta urrutien daudenak; partikula gramatikalak antzeko zerbait dira, baina horrenbestera iritsi gabe.
- **Erro zaharren murriztapenak:**
C hasi eta bukatu behar da, monosilabikoa eta CCC ezin da AE izan. Beraz, CVC.
- **Bi hizkuntza familia zeinetan erroaren ikerketak berreraiketarako balio handia izan duen:**
/E/ Semitikoa/ Uralikoa/ Euskara.
- **Erro monosilabikoaren teoriaren hasierako (1995eko) emaitzak:**
CVC dela erroa, hiru murriztapen desberdin: **T/ **VC **CV/ **TVTV.
- **Eman hiru erro monosilabiko berreraiketan berreraikiak.**
*ger, *bur, *bel.
- **Nola sartzen ziren hitz berriak aitzin euskara zaharrean?**
Erreduplikazioak.
- **Zer dakar CVC erro egiturak AEren tipologiaz?**
Monosilabikoa dela.
- **Erro ereduak eta etimologia formala:**

Maileguak, aldaerak, fonosinbolismoak, konposatu/deribatuak.

Etimologia ezezagunekoei iragazki fonologiko eta geografikoa ezarri behar zaie.

- **Argudioak AEren erro lexikoen eredia CVC zela esateko.**

Erro monosilabikoa zelako, kontsonantez hasi eta bukatu behar zelako eta 3 kontsonanteko multzoak ez direlako AE.

- **Greenbergen tipologia eredu nagusiak? Guztiak harmonikoak ote?**

Aditzaren hurrenkeraren arabera nagusiki hierarkikoki 3 taldetan sailkatu zituen: VSO, SVO, SOV.

Ez, 3. taldekoak ez dira horren harmonikoak 1go taldekoekin alderatuta.

- **Zein da euskara historikoaren tipologi eredia (lau ezau- garri garrantzitsuenak)?**

Preposizio

- IzAdj +

IzGenit

- IzD +

SOV taldean sartzen du.

- **Hiru arrazoi pentsatzeko lehen ez zela horrela:**

Genitibo lokatiboa ez zegoen SOV Hei dagokien lekuan.

Lehen ez zen hizkuntza ergatiboa, beraz SVOTik SOVra pasatu ergatiboa izateko. Ergatibotasuna berria da eta SVOTik SOVra pasatzean gehitzen zaio.

SOV Hek ez dituzte aurrizki edo laguntzaileak ezkerretara.

- **Zer da tipologia holistikoa?**

Azentua/ ritmoa garrantzitsuena dela defendatzen dute, morfologia, sintaxia, etab-en gainera.

- **Munda eta mon-kbmerraren erkaketa: zertan balia genezake euskararen diakroniakarako?**

Jatorri bera, baina oposaketa erabatekoa.

- **Taniaren aldaketa interesgarri zenbait.**

Adjektibo kategoria aske bat garatuz doaz atzizkiak, partizipioak, erabiliz. Multzo

aditz bezala erabiltzen ziren aditz bat ere erabiltzen dute, gure edin-en parekoa.

- **Erlatiboaren kokagune zaharra (lekukotasunak) eta berria**

Çure pena dioçunoc (Etxepare).

- **u- / i- txandakatzea: AE, EBZ, dialektala? Zergatik?**

Dialektala. Bizkaierak gainerako euskalkiekin fonologian duen bereizgarri zaharra da. “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira, ez beti koherenteak.

- **Bokal irekitzeen eta itxieren hiruna adibide. Zein testuingurutan ematen?**

- Bokal irekiera: “e” > “a” (R): “berri” > “barri”, “txerri” > “txarri”, “gerri” > “garri”.

- Bokal itxiera: “o” < “u” (n), Zubereraz: “gizon” > “gizun”, “ezkondu” > “ezkundu”, “ontsa” > “untsa”.

- **AE-ko *d- hasierakoaren zenbait froga.**

-“d-” > “l-” maileguetan (Mitxelena).

-Erreduplikazioaren ondoko horzkarien disimilazioa: “*do-dol” > “odol”...

-“*d-” > “j-” (V_V) adizki jokatuabeetan (Lakarra).

- ***h2 / *h3 > h-: zenbait adibide.**

- *h2 > h-:   -“enuskara” > “ehuskara” > “heuskara” > “euskara”.

                                  -“*enazur” > “*ehazur” > “*heazur” > “hezur”.

- *h3 > h-:   -lat. “arena” > eusk. “*arena” > “*areha” > “harea”.

                                  -“*bor-geni” > “*bor gehi” > “*or gehi” > “*horgei” > “hoge”.

- **Zenbat ozen fonologiko ziren AEM-n? Eta AEZ-n?**

AEM-n 6 eta AEZ-n 3.

- **Grassmann-en legeak: erro / silaba barnean eta erro / silaba ezberdinetan.**

hor + so > hohso > ohso > otso (erroan). hi + haur + re > hihaure >

ihaure > eure. Erro/ silaba barnekoa zaharrena eta erro/ silaba

ezberdinekoa 1500etik aurrerakoa, heterosilaboa: hil + herri > hilerri

> ilherri.

$h\_h > \_h h > \emptyset/\_C$

- **Argudioak Martinet-en azentueraren alde eta kontra.**

Alde:

-Azentu demarkatikoa: markatzaile onena azentu demarkatikoa delako.

-Hitz hasiera vs. Bamsa garrantzisua izan behar du fonologiak.

-Lotura azentua eta hasperenaren artean (azentua hasperenaren ondoren).

-Hasperena eta azentua lotzen ditu (hizkuntza askotan ematen da hau). Azentua 2. silaban egotea zilegi da, 2. silabatik aurrera hasperenik ez dagoelako eta hasperena azentuan egon behar delako.

Kontra: Azentu lehen vs 1. silabaren ezegonkortasuna.

- **Zer dakigu euskararen gramatika kategorien bereizkuntza zaharrez?**

Adjektiboa ka- tegoria itxia.

- **“Eure” eta “zeuen”-en jatorria.**

“*hi” + “(h)au(r) + e > “*ihaure” > “eure” zeu + en

> zeuen 155. **Artikuluaren bilakabidea.**

Gaurko artikulua 3. graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko bihurtuta: “*-har” > “- ha” > “a”: “gizona” < “gizon *har”.

- **Hiru zenbakiaren etimologia.**

○ “*her” (cf. “hertsi” < “*hertz-(te)i”) + “ur” > “hirur”.

○ “laur” < “labur”

○ “bost” < “bortz” < “*bor-tz”

○ “sei” < “*sehi”.

○ “zazpi” < “*(bor)zaz + bi”.

○ “zortzi” < “*zorrotz-i” (cf. Ukabileko mendixkak).

○ “bederatzi” < “*beda” (cf. “bederen”, “bedera”) + “eratzi” (cf. “jantzi”).

○ “hamar” < “*han-bor”.

○ “hamaika” < “*hama(r)-be(da)-ka”.

O “hamabi” < “*hamar-bi” “~~abi~~ai” (B, XIX. mendea).

(15) “*han-bor-bor-tz”.

(20) “*(b)o(r)-gen-i” > “*ogehi” > “hoge”.

(100) “ehun” < “*hen” (cf. `enbor, zuhaiska´) + “hun” (cf. `hiedra´).

▪ **Euskarak ba ote du deklinabiderik? Zergatik?**

Euskaraz eta gainerako eranskarietan ez dago benetako deklinabiderik; hizkuntza flexiboen kontua baino ez da. Gainera, gurean sistema bakar bat gehituz doana vs. latineko bost deklinabideak, bakoitza hitz kopuru ezberdin eta ezberdintasun formalekin.

▪ **Ergatiboaren jatorria**

O “-k” < “*ga”? Lakarrak bizidunetako “-ga”-rekin lotu du.

O Leku atzizkian bizidunengan du jatorria. “aitaren-gan”. Hortik sortua, -ga horretatik.

▪ **Datiboaren jatorria.**

Pl. E-Z “-ér” < “*-ag-e-ri” (Azkue 1923) / “-ai”, “-ei” < “*-agi” (Jakobsen-ek proposatu eta Mitxelenak onartua).

Gaur egun “-i” < “*nin” (Lakarra 2008).

▪ **“gibel” ala “oste” da zaharrago? Zergatik?**

“gibel zaharragoa da”; “gibel” < “*gi-” + “*bel”, Lakarrak “*gi-” aurrizki zahartzat proposatzen du, “*bel” AEZ-eko erro monosilabo (CVC) gisa interpretatzen dugun bitartean. “Oste” berriz ezingo genuke zatitu, -C erorketarik ezin onar genezake gainera. Izatekotan mailegua izanen da, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garairen batean hartua.

▪ **Ba ote preposizioen aztarnarik?**

Lakarrak AEZ-erako CVC erro kanonikoa monosilaboa zela proposatu zuen. “samur”, “labur”,

“sakon”, “samin”, “labain”, “gibel”, “gizen”... hartzen baditugu, “sa-”, “la-” eta “gi-” aurrizkiak ateratzen zaizkigu, “*bel”, “*bur”, “*zen”, “*bin”... erroen aldamenean.

▪ **Aditz-erroen forma kanonikoak: nola eraman litezke CVC-ra?**

“*e-da-ra-CVC”.

▪ **Hiru konbinaketa “*e-da-ra-CVC”.**

*e-da-ra-dan-o > *ardano > *ardao > ardo

*e-da-ra-don-i > *urbani > *urbahi > *hibai > ibai *e-da-ra-gotz-i > “*eargotzi” > “*eorgatzi” > “urgatzi”

- **Multzo aditzak zer dira?**

Aditz erro ezberdinen pilaketaz edo elkartzeaz sortutako aditzak dira. Euskararen kasuan, `aplikatiboa´ + `kausatiboa´ + CVC. Noizbait “e-CVC-CVC-CVC” izan dugula pentsatu behar. Aditz hauen ezaugarri nagusia aspektu-denbora-modu-pertsona marken falta dugu, eta beren artean simetrikoak nahiz asimetrikoak izan daitezke.

- **AE-n aditz guztiak ote sintetiko? Zenbatsu?**

Ez. Bi dozena inguru.

- **Zein da perifrasisik zaharrena?**

Aditz oina + *edin / *ezan. Gramatikalizatuena delako eta inguruko hizkuntzetan parekorik ez duelako.

- **Aoristoa.**

Aditz oina + *edin / *ezan erabiltzea aspektu burutua adierazteko. Adibidez, “ikus nezanean” `ikusi nuenean´.

- **Berregituraketa “zuek”-ekin.**

“-zu” `kolektiboa´, `pluraltasuna´ adierazteko sartu zen zenbait gramatika-esparrutan, deklinabide mugatu plurala sortu aurretik. “zuek” berria. Ingl. “you” = `zu´ [z] `zuek´ [zuek] eusk. “zu” sing. “zuek”.

- **“da-” eta “-en”-en gramatikalizazioa.**

“da” aspektu burutugabea, “da-go”: *dar > da. “en” aspektu burutua, “n-en-goena”: *den > en.

- **Laguntzailearen gramatikalizazio gradua.**

*edin / *ezan gramatikalizatuago izan / *edun baino.

- **Fonologiazko aldaketak eta tipologia diakronikoa.**

Kontsonante kopurua ugaltu, eransletasuneranzko tipologiarantz hurbilketa.

- **Noiztu agortu zen erreduplikazioa? Pare bat froga.**

Disimilazioaren ondorioz galdu zen, hitz hasierako *d- galdu zenean zenean.
Adibidez:

*dodol > odol, *dadar > adar

- **Arrazoiak euskararik zaharrenak Adjektibo kategoria askerik ez zuela esateko.**

Alde batetik, euskarak lehen mailako adjektibo asko eratorriak zituen.

Bestetik, koloreetan ez zegoen lehen mailako alorrik eta azkenik, Dixonek markatutako lau sorbideetatik (eratorpena, mailegutza, erlatiboak, partizipioak) kanpo ez zegoen ezerrez.

- **Zein dira adjektibo kategoriaren hierarkian maila goreneko bi alor semantiko?**

Balioa: on, txar

Kolorea: urdin, beltz

- **zu (eta antzeko vos...) izenordainen jatorria.**

Aditz inflexioan agertzen diren komuntadura-markak, jatorriz izenordainak.
Pertsona- markak, izenordain osoen forma fonologiko laburtuak. Pertsona-marka hauek

benetako erreferentziadun izenordainak, aditzak berez predikazio osoa bete.

- **Zein da deklinabide mugatuaren jatorria? Zerk pentsarazten digu hori?**

Postposizioak eta horren aurretik aditzak. Aurrizkietatik atzizietara emandako deribagarik. Ni mendi da-joan > ni mendila (> mendira) joan 177.

Noizkoa da

artikulua? Zergatik?

Akitanieraz ez dago arrastorik. Litekeena da erromantze eta hizkera germanikoen agertzearekin batera sortzea: VIII-X mende bitartean

- **-garren-en etimologia:**

x- barren > x-∅ arren > x-garren

- **eta hamar-ena?**

Hamar < han*+ bor(tz)

- **Zer atera daiteke GUDUA DEISDEA iberiar idazkizunetik euskal artikuluaen diakroniaz?**

Gauza gutxi atera daiteke; izan ere, “gudua deisdea” artikulua gehiegi da euskara izateko. Euskaraz IS-ak hartzen duelako artikulua, ez IS-ko elementu bakoitzak. Artikulua euskaraz EBZ ondokoa da VIII-X mende artekoa.

- **Zein da zaharragoa -(r)e ala -(r)en? Zergatik?**

-(r)e da zaharragoa; izenordainetak nire, hire, zure ditugulako. Horregatik eta horrekin bezalako formetan ere agertzen da. Ablatibo zaharra -(r)e genitiboaren gainean

eraikita dago.

- **Ba ote /h/-aren jatorri etimologiko gehiago Mitxelenak aipatuez landa? Zein?**

Bai;

O -r- >h konposaketan

O Gaskoiko mailegetan

O *hVR- > VRh- metatesia

- **Ikerketa aitzinatu ahala zer gertatzen da erro monosilabikoekin? Eta bisilabikoekin? Zergatik?**

Munda: erro bisilabikoa/ atzizkiak/ azentua ezkerrean/ aditza bukaeran/ eranslea. Monkhemer: erro monosilabikoa aurrizkiak/ azentua eskuinean/ aditza erdian edo hadsieran / isolatzailea.

- **Zergatik dira hain interesgarri erregularitateak?**

Beste garai zaharrago baten inguruko informazioa ematen digutelako; hau da, gramatika zaharraren isla dira erregularitateak eta antzinateko erregularitasunen berri ematen digute.

- **Datu eta data hauen inguruan zein gertakari garrantzitsu hizkuntzalaritza histori- korako eta euskararen historiarako?**

- **Leipzig.** Neogramatikaren mugimendua bertako unibertsitateko ikertzaile batzuek sortu zuten.
- **Ginebra.** Ginebrako eskolan (unibertsitatean) zebiltzan hizkuntzalari talde batek es- trukturalismoa sortu eta garatu zuen bertan.
- **1950.** Martinet-en proposamena [bortitz/ahul] AE-ko herskarien saila berreraikitzean.
- **1961 / 1977.** Mitxelenaren “Fonética Histórica Vasca”-ren 1. eta 2. argitalpenak dira. Barne berreraiketa sortu eta AE-ren sistema fonologikoa berreraiki zuen.

- **Lat. duo : arm. erku / eusk. elkar : holand. elkaar. Zer dioskute analogiez eta homo- logiez?** elkar / alkaar homologia da; antzekotasun grafikoa, itxurazkoa duten jatorri ez bereko bi hitz dira. Berreraiketarako ez du baliorik. duo / erku analogia da; berre- raiketarako balio du.

- **Mailegetan egitekoa euskararen historiaurrearen berreraiketan.**

Mailegetan gordetako aztarnek laguntza eman dezakete hizkuntzaren garai zaharragoez ezer jakiteko, dela hizkuntza hartzailearen, edo emailearen. Euskararen kasuan, latinetik hartutako maileguk eta horien bilakabideak, berriz, AE-ren sistema fonologikoa berreraikitzeke oinarritzko lekukotasunak izan ziren Mitxelenarentzat.

Maileguek lagun dezakete ere aldaketen kronologia erlatiboa ulertzen.

Maileguei buruz dakigunak maileguak ez direnen berri ematen digu.

Euskaran berebiziko garrantzia dute.

- Lege fonetikoak azaleratzea, euskarak maileguak nola hartu dituen agerian uzten duelako. Euskarak izan dituen aldaketen berri (euskarak maileguak bereganatzeko moduaren arabera datazio bat edo beste izango dute). Aldaketa fonetikoaren arabera, garai batean edo bestean koka ditzakegu eta jakin zein hitz den zein baino zaharragoa.
- **Mitxelenaren hiru argudio Martineten herskari zaharren teoriaren alde.**
  - Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari:
lat. “BB” > eusk. “p” → “abbas” > “apaiz”
  - “f”-aren lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, baizik eta ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera.
  - Lekukotasun zaharrenetako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> gra- fiak indartsuen adierazpide ditugu (vs <TH> hasperenduna).
- **Zer dute komunean T, R, S hots-sailek Mitxelenak oposaketa bakar batean biltzeko?**
[bortitz/ahul] oposaketa, hots, neutralizazio patroia bera: hitz hasieran ahularen aldeko neutralizazioa, amaieran bortitzaren aldekoa eta bokal artean soilik mantentzea oposaketa. Euskarak bortitz/ahul oposaketa kokagunearen arabera neutralizatzeko joera du baina bi eratakoa: modu eta puntuaren araberako neutralizazioa, hots, erronboaren sistemaren araberako gauzatzea. Sistema alofoniko berbera. Denek zituzten neutralizazio puntu berberak: hitz hasieran, hitz amaieran, kontsonante aurretik eta bokal aurretik.
- **/ü/ arrazoiak AE-n ez sartzearen alde.**
Zuberoa eta Baxe Nafarroako hizkera batzuek /y/ <ü> dute, baina argi dago /u/-ren emaitza dela baldintza jakinetan. EBZ-ren ondoko aldaketa erregularra izan da, eta beraz “*u” > “ü” prozesuaren ondorio, salbuespenak salbuespen.
- **Zenbat ozen (eta zergatik) AEZ-ean? Eta txistukariak (eta zergatik)?**
Bi txistukari: apikaria eta bizkarkaria. Zenbat eta atzerago joan, orduan eta kontsonante gutxiago agertzen dira inbentarioan.
- **AEZ-tik AEB-ra bi aldaketa fonologiko eta morfologiko. Fonologikoak**

- Bi txistukari > lau txistukari.
- CVC

Morfologikoak

- Erro kanonikoa monosilaboa > bisilaboa. Erreduplikazioak ☒ Aurrizki > atzizki
- **EBZ: egin laguntzailea ote? Eta eroan / eraman?**
  - “egin” nagusia litzateke.
  - “eroan” / “eraman” ohitura adierazten duen perifrasi.

1. Erro zaharraren murriztapenak.

C hasi eta bukatu behar da, monosilabikoa eta CCC ezin da AE izan. Beraz, CVC.

14. Zein da euskara historikoaren tipologi eredua (lau ezaugarri garrantzitsuenak)?

-Eranskaritasuna ergatiboa	-Morfologia
-SOV ordena aberatsa.	-Aditz joko

15. Hiru arrazoi pentsatzeko lehen ez zela horrela.

1. “izena + adjektiboa” ordena
2. Trask (1997): SVO → SOV aldaketa, aurrizkien ordena aldatzeko.
3. Gomez (1994) – Gomez & Sainz (1995). Euskara antzina VSO iza- tea.

16. Zer da tipologia holistikoa? Tipologia holistiko diakronikoak denboran zehar hizkuntzak pairatzen dituen aldaketak osotasun gisa azaldu nahi litzuzke, elkarrekin erlazionatuz hizkuntzaren arlo bakoitzekoak.

17. Munda eta mon-khmerraren eraketa: zertan balia genezake euskararen diakroniarako?

Azentua da talde bateko edo besteko egiten duen ezaugarria. Aitzin euskara: mon-khemer
Euskara modernoa: munda

18. Taniaren aldaketa interesgarri zenbait.

hizkuntzaisolatzailea zen baina, gauregun, hizkuntzaeransleizatera pasa da.

19. Izena-Adjektibo ordena: arrazoirik bai ala halabehar hutsa ote?

Normala baino ez da adjektiboa izenaren eskuinetara agertzea, hortxe agertzen baitira adjektibo berri horren sorburuetatik hiru (eratorriak, partizipioak eta maileguak). VSO hizkuntzetan `I + Adj´ hurrenkera aukera bakarra da. Adjektiboa `tokatzen zitzaion´ lekuan sortu / sartu da.

20. Erlatiboaren kokagune zaharra (lekukotasunak) eta berria.

Gizon etorri dena – Etorri den gizona.

21. Atzizki eta postposizioen berankortasuna.

o **Postposizioa eta atzizkiak** izatea ezin hobeto datorkio SOV izateari. Postposizioak **gardenegiak** dira eta **gutxiegi gramatikalduta dira oso aspaldikoak izateko**. Hiru fasetan be- zala ditugu:

1. –en gain- (horren gainean...) erakoak, gardenak = berrienak.

2.   –rekin, -re(n) gatik erakoak, kamusten hasiak,baina oraindik ere garden xamar,
3.   –k,-i... erakoak, ilunenak eta beraz, zaharrenak ziur aski.

22. Berreraikitako aurrizkiek eta aur.>atz. Aldaketak: zer erakusten digute?

Gi gi: gibel, gihar, gizen cf. haragi, haraiki, ahariki...

Etimologikoki gibelen gi eta aharikiren ki morfema berbera dira. Horrek esan nahi du noizbait ezkerretan zegoena eskubitara pasa dela. Aurrizkiak normalean ez dira pasatzen batetik bestera. Gibel hasi zenean zenbait mendetan, horren aurrean ez zegoen gi aurrizkia bakarrik, baizik eta pre- posizioa ere bai (gi-), eta hori izan da eskubitara pasa dena atzizki bezala.

23. Eta azentuaren kokagune zaharrak?

Garai batean azentua zein hasperena edozein kokagunetan egon zitekeen. Momentu jakin batetik aurrera azentuaren kokagunea mugatu egi ten da. Euskaraz galesez bezala, hasperena azentuaren aurrean bakarrik ager daiteke; beraz, lehen silaban balego, ondoko hasperen guztiak gal- duak lirateke.

24. Fonologiazko aldaketa nagusiak AEZ-etikAEM-ra.

Bortitz vs. ahul oposaketa izatetik ahostun vs. ahoskabe oposaketa iza- tera.

25. Zer dakigu euskararen gramatika kategorien bereizkuntza zaharrez?

26. Arrazoiak euskararik zaharrenak Adjektibo kategoria askerik ez zuela esateko.

with (-gaz) hizkuntzek ez dute adjektiboen klase irekirik. Hizkuntza isolat- zaile

gehienek dituzten adjektiboak aditzaren zatiak dira, adb: gazi, jantzi.

Hizkuntza isolatzaileak ez dira izaten adjektibo klase irekiak,

27. Zein dira adjektibo kategoriaren hierarkian maila goreneko bi alor semantiko?

Koloreak.

28. Zein da deklinabide mugatuaren jatorria? Zerk pentsarazten digu hori? Eman datu bat.

Mugatu-mugagabe lehenengo eredua Oihenartek eman zuen, nahiz eta Astarloak ere bereizi zituen.

Mugatuaren jatorriaren adibidea:

Plurala:

-k

ume-a/ume-a-

ren

-e-

umeak/umeen < *ume-ag-

en

29.   Noizkoa da artikulua? Zergatik? Mitxelenarenarabera, artikulua gutxienez EBZ-koa da (V-VI. mendea). Bi hipotesin agusi:

- 1)   Artikulu zaharra. (Irigoien/Iglesias): Galizian, Iberieraz, Extremaduran eta Akita- nieraz.

- 2) Artikuluaberankorra. Euskara SOV da bainaartikuluakditu, nola da posible? Ar- tikuluaz dela zaharraproposatu.

30. Zein da deklinabideko –eta-ren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa? No- rena da? Schuchardt)

-eta- lekukasuetan: mendietan... Lehenbizi, "Pagoeta"... eta ondotik deklinabideasortu. Bere ustez –eta- latinezko atzizkitik dator

Izenetik dator deklinabidea: -etum > -eta

31. –garren-en etimologia.

x- barren > x-∅ arren > x-garren

32. Eta hamar-ena?

Hamar < han*+ bor(tz)

33. Euskarak ba ote du deklinabiderik? Zergatik?

Erroa berdin mantendu: <i>ume-, ume-a-ren</i>
Adjektiboan bakarrik ezarri kasu marka: <i>ume jakintsua-ren</i>
Deklinabide mota bakarra

34. Deklinabideko kasu edo postposizio marka guztiak garai berekoak dira? Nola ikus dezakegu hori?

Trask: zaharrak dira, ez dira azken 500 urteetakoak. Kontua da zahartasun hori noizkoa den eta betidanik izan diren postposizio frogatzea.

Lakarra: kasu-markak ez dira betidanikoak eta dira beti egon.

35. Zein da –k ergatibo markaren jatorria? Zerekin lotu daiteke? Ergatibo

plurala: *lagun-ag-ek> lagunak / lagunak.

*-agek > *-aek> -ak / -ek

Eransketasuna: morfema 1 = funtzio

1

36. Datiboko markaren jatorria.

Eman aditza gramatikalizatu da.

Azalpena: -(r)i : Nondik dator? Lakarra: Lichtenberk (1985) kaledonia berriko hizkuntzak aipatu: [*eman*] Aditza gramatikalizatu da eta DAT, ABL, PART. eman du: eman > dat/abl/partit. Adib.:

Bereterecherren kantoria: *in-dazu* → *in* = *eman* → CV? CVC beharko zen, *nin

iguzu (i sudurkaria): i- gertuago dago datibotik.

Ondorioz, Aditza, gramatikalizatu egin da, eta i- ematen du. Aditz hori, berez, eman da.

37. Zein da zaharrago: -(r)e ala -(r)en? Zergatik? Ba ote daturik kronologia absoluturik ematen duenik?

-(r)e da zaharrena.
Zergatik? EH osoan daudelako *ai ene!* bezelakoak.
-re]an.
Kronologia absolutua: XVII. Mendea.

1110. urtean: orcire çorita Leireko
monastegian 1284. urtean: orçiren çorita
soroa Orreagan.

**38. Zein da -(re)kin sozietiboaren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa?
Norena da?**

Zaharrena da genitiboarekin agertzen delako.

**40. Zein da, Trasken ustez, adlatiboaren jatorrizko forma, -a ala -ra?
Zergatik? Zer arazo du bere proposamenak?**

)Trask: hon-a ; horr-a ; Gasteiz-a. Erakusle + leku izenetan, ondorioz /a/ izan behar da forma zaharrena. Arazoa: a) ekialdean -lat / b) /a/ zer da?.

41. Ba ote preposizioen aztarnarik? Non?

Bai. VSO hizkuntza guztiak aurrizki eta preposiziodunak dira.

42. Munduko hizkuntzen joera orokorrari begira, SOV den hizkuntza batak artikulu izatea araua da ala salbuespena?

Salbuespena.

**43. Zer atara daiteke GUDUA DEISDEA iberiar
idazkuntetik eus- kal artikuluaren diakroniaz?**

Artikulu zaharra aurkitzen dugu bertan.

49. Aditzoin + *edin/*ezan egitura inoiz orokorra izan bada, non hasi zen perifrasi horretan partizipioa aditzoinaren tokia hartzen? Zein eremu- tatic zein eremutara gertatu zen partizipioaren gailentzea?

Aditz oin + *edin/* ezan :

Perifrasi hauek zaharrenentzat jotzen dira. Gainera, perifrasi hauek badituzte gaur egun desagertuak diren balioak. Adibidez: *etor nendin*, XVI. men- dean aoristo zahar bat izango balitz bezala itzuliko genuen baina egun, *etorri nintzen* izango litzateke bere itzulpena.

51. Aditz izenen kronologia erlatiboa.

-te -tzen baino zaharragoa partizipio biak hartzen dituelako.

53. Zergatik da interesgarria aditz askotan ja- hasiera izatea? Fonetika hutsari egotz dakioke, ala beste zerbaiti?

Euskarazko diptongoetan eskuineko atala (j,w) beheranzkoa izan ohi da. Bestelako irristariak: ugarienak "ja-"

Josi: *e-os-i ; jakin: *e-akin ; jausi: *e-ausi : forma ezberdin samarrak direnez ez da segurua. Gainera, diptongoak berriak dira. Badirudi "e" horren ondoren kontsonante erorketa bat izan dela bi bokal kontaktuan jartzea ekarri duena. Nor- malean ahostunak edo "n".

Mitxelenak e=ja proposatu zuen: ezarri=jazarri ; elki=jalki: diferentzia semantikoak daude; euskalki ezberdinetan ematen dira; lege fonetiko hutsa balitz euskalki berean eman beharko lirateke. Beraz, fenomeno morfologikoa.

*j>dd>dž>ž>š>x : pauso guztiak daude dokumentatuta

54. Zenbat trinko zeuden euskaraz XVI.mendean? Eta orain?

XVI. mendean: 60

Gaur egun: 20

55. **Zer uste zuen Lafonek aditz trinkoez eta perifrastikoez? Zein da gaur egungo ikuspegia?**

Lafonek: zaharrenak trinkoak eta perifrastikoak latinaren eraginez.

Gaur egun bi hipotesi daude: euskara aditz trinkoz osatua eta euskara aditz perifrastikoz osatua (partizipioak mailegatu, beraz ez ditu maileguak trinkotzen)

56. **Zein da perifrasirik zaharrena? Zergatik?**

∅: etor zaitez

57. **Zein perifrasiri buruz esan dezakegu erdal ereduaren arabera sortuak direla? Aprobaturiko dut bezalako, adizki perifrastikoak maileguak dira eta latinezko perifrasi jakin batetik hartutako egitura dute.**

58. **Partizipio + joan-eroan / eraman perifrasiak zer adierazten du? Zer adieraziko zuen jatorrian?**

Joan /eraman aspektua adierazteko erabiltzen dira. Munduko hizkuntzetan horrelakoak gertatzea ohikoa da.

59. **Zergatik bilatzen ditu Trasken euskara SVO hitzordenekoa zeneko garaiko zantzuak?**

Trask (1977): SVO → SOV aldaketa proposatu zuen (SVO ez ergati- boak), aditz-aurrizkien ordena azaltzeko. Da-aurrizkiaren jatorria, preposi- zioak... jorratu zituen.

61. **Zer gertatzen da hirugarren pertsonako ustezko komunztadura markekin? Zein dira?**

Polimorfismoa ematen da, forma ezberdinak bereizten dira denboraren arabera. *d(a)-, z-, b-, l-*.

62. **Zein zen ikus nezan bezalako perifrasi baten balioa? Eta nekusen bezalako trinko batena?**

ikusnezan, ikusinuen (Adizkiperifrastikoa) /nekusenikustennuen (Adizkitrinkoa, haueke- rabileraosagarriandaude).

63. **XVI. mendeko aditz trinkoek zer balio izan zezaketen? Balio hauek beti berberak ziren?**

Jatorrizko balioa *erresultatiboa* da, emaitza bat adierazten duen perifrasi bada. Adibidez: ikusi nuen *´vi`* baina XVI. mendean *´tenia visto´*, adierazten zuen. Hala ere, lehenengo balioa hartzen hasi zen, beraz, aurrekoaren erabilera murriztuz joan zen.

64. **Zein da, Trasken ustez, adiztetako da- aurrizkiaren (df. Dator...) jatorrizko balioa?**

Aspektu markatzat hartzen du. E-tor / da-tor

65. **Zein da, Mounoleren arabera, partizipio + izan/*edun perifrasiaren jatorrizko balioa?**

Honen sorrerak besteari tokia kendu dio. Adibidez: ikus nezan/ nekusen.

Garai batean, XVI. mendean adizki trinkoak ugariagoak ziren. Celine

Mounolen arabera, ikus nezan, *vi* (Adizki perifrastikoa) /nekusen *veía* (Adizki trinkoa, hauek erabilera osagarrian daude).

245. Lege fonetikoak eta analogia zein korronterren oinarritzko analisi-bideak dira?

Neogramatikarenak.

246. Emaidazu kronologia erlatiboaren adibide bat.

Arena > areha > harea.

247. Zer dira aldaketa mota erregularrak?

Testuinguru zehatz batean salbuespenik gabe gertatzen diren aldaketak dira, gehienbat aldaketa fonetikoak dira. Aldaketa fonetiko erregularren eta besteen arteko bereizketa egingo dugu berreraiketarako.

248. Zergatik dira hain interesgarri irregulartateak?

Beste garai zaharrago baten inguruko informazioa ematen digutelako; hau da, gramatika zaharren isla dira irregulartateak eta antzinateko erregulartasunen berri ematen digute.

249. Berreraikitzailearen etsai nagusia morfologian.

Analogia.

250. Zer da gramatikalizazioa?

Unitate lexiko beregain batek gramatikan funtzio bat hartzen duenean.

Elementu lexiko edo gramatikal bati balio gramatikala areagotzea balio lexikoa kenduz.

251. Zer da deriba?

Sapir-ek asmatuako terminoa: hizkuntzak norabide jakin batean aldatzen dira eta ez noraezean.

252. Zertan bereizten dira pidginak eta kreolerak?

Pidgina bi hizkuntzetako hiztunek elkar ulertzeko asmatuako hizkuntzen nahasketa da. Asmatuako hizkuntza hau bigarren belaunaldiari pasatzen zaionean ama-hizkuntza bezala kreolera da. (kreolerak pidgin hizkuntzatik eratorritako ama hizkuntzak dira).

253. Zer da protohistoria?

Historia eta historiaurrearen arteko faseko lekukotasunak. Ez dago euskal testurik baina bai zeharkako lekukotasunak.

254. Zer dira homologiak?

Azaleko antzekotasuna izan ala ez jatorri bera duten hitzak dira.

255. Euskararen ahaidetasun hipotesien artean zein da zuretzat egokiena? Zergatik?

Isolatua dela. Metodo konparatuaren bidez ez delako nahikoa. (1. aukera). Bat ere ez, ez dagoelako froga nahikorik. (2. aukera).

256. Zenbat urte (mende) ditu euskarak?

Ez dakigu.

257. Definitu aitzin euskara:

Berreraiki daitekeen euskararik zaharrena.

Berreraiketaren metodoaren bidez lortu den euskara zahar baten eredia da. Euskararen berreraiketan sorturiko hizkuntza egoera da.

258. Nork ikertu zituen AEko herskariak 1950ean?

Martinetek.

259. Zer da barne berreraiketa?

Ahaiderik gabeko hizkuntza berean idatzitako lekukoetan oinarritutako berreraiketa. Hau da, hizkuntza bateko lanabesak erabiltzen dituen.

260. Zer da aitzin hizkuntza bat?

Berreraikitaren bidez lortzen den balizko hizkuntza edo hizkuntza-zatia (zaila da hizkuntza bat osotasunean berreraikitzea).

261. Noiz hasten da hizkuntzalaritza historikoa?

XIX. mendean.

262. Emaidazu kronologia erlatiboaren adibide bat:

Arena > areha > harea

263. Zer da hizkuntza baten kanpo historia?

Hizkuntza horren hiztunen historia, norekin egon den ukipenean, mailegutza, literatura, soziolinguistika... Hizkuntza horretan idatzitako testuen, autoreen edota korronteen berri ematen duena.

264. Noizko eta nongo hizkeraren lekuko da *Refranes y Sentencias*?

1596ko bizkaiera (mendebaldeko hizkera).

265. Proposa daiteke aitzin hizkuntza batentzat bokal bakarreko sistemarik?

Zergatik?

Ez; gutxienez munduko beste hizkuntza guztietan bezala bi bokal behar direlako.

266. 50´etako Mitxelenaren lanik garrantzitsuena AEz.

Las Antiguas Consonantes Vascas.

267. Zergatik euskalkiak ez datoz leinuen hizkera zaharretik?

Ez datozelako guztiz bat gaur egungo euskalkien maparekin, ez dakigu garai hartan ze euskalki mapa zuten.

Barduliarrak, karistiarrak... III-IV. mendetik aurrera baliorik ez. ez dakigu euskararik bazen leinu hauetan.

268. Zenbat urte ditu euskarak? Zergatik?

Ezin da data jakin bat ezarri, hizkuntzetan datak erlatiboak baitira.

269. Maileguen egitekoa euskararen historiaurrearen berreraiketan.

Lege fonetikoak azaleratzea, euskarak maileguak nola hartu dituen agerian uzten duelako. Euskarak izan dituen aldaketen berri. (euskarak maileguak bereganatzeko moduaren arabera datazio bat edo beste izango dute). Aldaketa fonetikoaren arabera, garai batean edo bestean koka ditzakegu eta jakin zein hitz den zein baino zaharragoa.

270. Nola igarotzen gara sistema karratutik erronbora herskarietan?

Neutralizazioaren bitartez.

Aitzin euskara bada erronboa euskara batu zaharra (neutralizazioa ahostunaren edo ahulen aldekoa da hain justu bitarte horretan ematen dena, hau sartu beharko genuke euskara zahararen definizioan: hau Mitxelenak esaten du).

271. Zergatik ez du Mitxelenak /p/ AE-ren inbentarioan sartzen? Eta /m/?

Mitxelenak ez zuelako beharrik ikusten

-/p/:

-/m/: Mitxelenak ez zuelako beharrik ikusten. Sudurkari bat bazelako “n” eta gainera “m”a “b”ren alofonoa zen zenbait testuingurutan.

272. Zenbat bokal, diptongo eta irristari ziren AEn?

5 (a,e,i,o,u) eta 5 (au, eu, ai, ei, oi). Hala ere, sekundarioa dirudien 6.bat dago:

oi. Ez zegoen irristaririk.

273. Ondoko formak ezinezkoak dira AE-n. Zergatik?

Tarrat: hasierako eta bukaerako “t”-gaitik. Hitz hasieran ezin liteke herskari ahoskaberik agertu.

Greba: Kontsonante bilkurak ez dira posible. AEn ez zegoen kontsonante bilkurarik (soilik hitz fonosinbolikoetan) ez du CVC egitura errespetatzen.

Basalore: “a” horregatik. “lore” latineko “flore”tik dator, eta mailegu hau latinarekiko ukipen-egoeratik datorrenez, AE baino berriagoa da.

274. Zein da zaharrago, *zelü* / *zeru ala gela*? Zergatik?

Zaharrena “gela” da, latinetik dator. Hasieran txistukaria duten maileguak erromantze garaikoak dira. (*ü* antzinako *u* batetik dator. Eta *r* antzinako *l* batetik).

275. Emaidazu AEZ-ren ezaugarri fonologiko eta morfologiko bana.

Morfo: aurrizkiak

zituzten. Fono: CVC

egitura zuten.

276. Zer da eta noizkoa da Euskara Batu Zaharra?

V-VI mende ingurukoa. Gugandik hurbilen egon daitekeen aitzin hizkuntza komuna bilatzea da EBZ berreraikitzea.

Egun ezagutzen ditugun euskalkiak sortu baino lehenagoko euskara da.

277. Nork proposatu zuen EBZ? Zergatik/ zertarako?

Mitxelenak proposatu zuen hizkera modernoak AEtik urrun gelditzen zirela ikusi zuelako.

AEk ez digu balio dialektoen adabegi izateko, gugandik hurbilago dagoen bat behar dugu, EBZtik aterako lirateke dialektoak.

278. Zer zioen Lacombe euskalkiez?

Euskalkiak bitan banatu zituen argudio morfologikoak eskainiz: bizkaiera (bere ustez lexiko zabalgoa eta “egin” aditz erroa desberdina) eta gainerakoak.

279. Zer zioen Uhlenbeckek euskalkiez?

Bere ustez euskalki bizkaitarrak eta gainerakoak jatorri ezberdinekoak dira, bi hizkuntza ezberdin kontsideratzen zituen.

280. EBZ-ren berrikuntza fonologiko bi.

Sabaikaritzea.

Diptongoen ugaltzea, ahoskabeak hitz horietan berrezartzea, ~~r~~ h hasperentzea.

281. Mitxelenak emandako EBZ ondoko berrikuntza bat.

Deklinabide aditza, artikulua.

*egin erroa (bizkaieran).

282. BZren arkaismoek balio ote dute hura gainerako euskalkietatik bereizteko?

Ez. Arkaismoek ez dute balio hizkerak desberdintzeko. Arkaismoak dira, beraz, garai batean euskalki guztiek izan zituztela pentsatu behar dugu, hortaz, zerbait egitekotan batasun zaharra islatzen dute.

283. Ze eratako berrikuntzak dira garrantzitsuenak adarkatze bitarrerako? Zergatik?

Berrikuntza zahar bereizleak. Bestela ezin direlako hizkerak edota hizkuntzak banatu.

284. Mendebaldeko euskara zaharraren berrikuntza morfologiko bat eta fonologiko bat.

Morfo: -gaz sozietibo marka. / “egin” aditz erroa, *eutsi erroa...

Fono: a + a = ea. / “r” eta “l”ren aurreko bokalaren irekitzea: txarri, barri...

285. Gipuzkera goian ala behean litzateke horrelako banaketa batean? Zergatik?

Behean. Berrikuntza zahar propio gutxi dituelako gipuzkerak, eta dituenak ez direlako oso zaharrak.

286. *ezan laguntzailea Z-n: arkaismo ala berrikuntza? Zergatik?

Arkaismoa. Noizbait euskalki guztietan izan delako

287. *eutsi laguntzailea B (batua) eta A-n (antzinakoa) arkaismo ala berrikuntza?

Berrikuntza. *eradun-etik datorrelako eta soilik A eta B-n eman delako.

288. Erronkarieraren zenbait berrikuntza berantiar.

Erakusletako herskariak.

Kontsonante arteko bokal zenbait galdu: gra, zra,...

289. Bokal inbentario hori aski ote ule/ile, uzen/izen, utzi/itxi eta gainerako u-/i txandakatzeak azaltzeko? Zergatik?

Ez. 6. bokal baten existentziaren ondorioz sortuak liratekeela uste da. Txandakatze hauek borobiltasunarekin lotuta daude.

290. Ü: non lekukotzen da? Nondik dator?

Zuberoan eta BNko eremu batean. Frantseseko sistematik sartu zen (*u > ü) “u” zahar batetik dator.

291. Bokal ixteen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?

Asimilazioaren bidezkoak: ule > ile; ukusi >

ikusi albokari aurretik (beldur < bildur)

292. Bokal irekitzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?

Asimilazio edo disimilazioaren ondorioz (u > i ; gutxi > gutxi), r eta l aurretik doazenean (berri > barri; txerri > txarri; beltz > baltz) eta o/e (omen > emen; othe>ete).

293. Bokal borobiltzeen eta desborobiltzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?

Aurreranzko asimilazioz: gutxi > gitxi

(borobiltzea). Atzeranzko asimilazioz: zubi >

zibu (desborobiltzea).

294. a+a hiatoa: bilakabide nagusiak:

Disimilazioa: a + a

> ea Kontrakzioa: a

+ a > a

á azentuduna bada lehen bi bokal

zeuden. Zaraitzun: a+a > ara

295. Gainerako hiatoak: berreraiketarako balioa:

Geminatuak: berreraiketarako garrantzia.

Funtsean hiatoek ez dute balio handirik berreraiketarako.

296. Amaierako bokalak: sailkapen nagusia:

Amaiera absolutua eta amaiera erlatiboa.

297. Hitz hasierako bokalak: zer diote euskararen bilakabideaz?

Uste izan da oso ugariak izan direla euskaraz, baina frogatu da ugaritasuna ez zela hainbesterako (#_-ko kontsonante gutxi, konts-erorketak...). Benetan ugaria balitz, euskararen eranskaritasunaren seinale.

Venneman (1994) eta Martinek (1955) hipotesia:1) bokalaren eransketa > protesi fonologiko edo antzinako aurrizkia. 2) Kontsonante erorketa.

298. Euskal hotsen bilakabide orokorraz dakigunaren arabera, k.a-ko XVean ala k.o-ko XV.ean ote diptongo gehiago? Zergatik eta nola?

Gero eta diptongo gehiago daude.

K.O.go XV.mendean. Diptongoak modernoak dira. Aitzinan diptongoak ekiditeko bideak zeuden eta hori zen joera.

299. Irristariak. Jatorria eta bilakabidea:

Ez dira AE-koak, W maileguetan baino ez ditugu topatzen. *e > j- bihurtu bokal aurrean.

“W” mailegusetatik dator eta askotan ekiditen da: swerte > sorte. “j” ugariagoa da, hitz zaharren hasieran eta aditz batzuetan ageri da, *e batetik dator: *e-da-dan > e-a-dan > ean > jan.

300. Noizdanikoak dira soinu sabaikariak? Nola?

Aspaldikoak / betidanikoak dira soinu sabaikariak, baina lehen hizkera adierazgarrian soilik erabiltzen ziren, ez ziren sistemako fonemak. Ondoren sabaikaritzea orokortu eta adierazgarritasuna galdu zuten. Mitxelenak AEn bazeudela uste zuen lekukotasunik egon ez arren.

301. Non (zein hizkeratan) dira soinu sabaikari gehiago/ gutxiago? Zergatik?

Gehiago dira bizkaialdean (mendebaldean), beste eremuetan ez dagoen sabaikaritze bat gehiago dutelako. Gutxiago Lapurdi eta Behe Nafarroan (baita Sakanan ere) desabaikaritzeen ondorioz.

Hizkuntza eransleetan ohikoa da soinu sabaikariak topatzea.

302. Desabaikaritzeak zein ondorio du fonosinbolismoan?

Ondorio fonetikoa (maileguetan) eta ondorio semantikoa (besteetan).

Lexiko banaketa bat egin du, eta fonosinbolismoa desegin (beraien ezaugarria baitzen sabaikaritzea).

303. Fonosinbolismoen ezaugarri formal zenbait.

Hitz arruntetan arruntak ez diren kontsonante talde posibleak

(braust) Diptongo gehiago, bokalismoari dagokionez.

Euskaraz ez dira beti sabaikarien bitartez bakarrik eman. (gutun/kutun)

304. Hitz hasierako ahostuntzeak: frogak, kronologia.

Kontuan hartuz latinaren ukipen-egoeran jada ahostuntzea ematen zela (pacem > bake), IV. mendea baino zaharragoak dira.

Frogak: latineko mailegutatik hartuak

dira.

Kronologia: lehen haustura dialektala baino lehenago gertatua. (pacem > bake)

305. AEZ-eko *d- hasierakoaren zenbait froga.

Disimilazioaz erreduplikazioa galdu zela. (dodol >

odol) Hitz hasieran d > l bihurtu. (*dor > lor)

306. AE-ran zergatik ez dugu behar /m/-rik?

AEren fonologia sisteman ez zegoelako m-rik, hots komuna izan arren. Izan ere, m-dun hitz gehienak maileguak edo hitz fonosinbolismoak dira.

307. Zer dakizu /f/aren jatorriaz? Eta /p/renaz?

/f/: AEn ez zen fonema bat, b-ren alofona baizik, baina euskalki guztietan egon da soinua. Hitz hasieran arruntagoa da topatzea beste tokietan baino. Euskaran nahiko berria da fonema modura.

/p/: fonosinbolismo, m mailegu edo bestelako fenomeno bidez lortzen da. Oso gutxitan ageri da hitz hasieran ez bada maileguetan. Bokal artean arraroa. Oso euskal hitz zahar gutxitan.

308. AE-z herskari, ozena eta txistukariak zer zuten oposaketa berean antolatzeko guztiak?

Euskarak ahostun/ahoskabe oposaketa kokagunearen arabera neutralizatzeko joera du baina bi eratakoa: modu eta puntuaren arabeko neutralizazioa.

309. Zer da eta noizkoa Euskara Batu Zaharra.

Euskalkiak banatu aurretik zegoen euskararen batasun egoera. Mitxelena eta Zuazok V- VI mende inguruan kokatzen dute.

310. EBZren banaketan 1. adarkatze bitarreko garrantzitsu litzatekeen ezaugarriren bat.

Berrikuntzarik zaharrenak (bereizleak).

311. *ezan laguntzailea Z-n: arkaismo ala berrikuntza? Zergatik?

Arkaismoa. Uneren batean euskara osoan eman delako.

312. Goranzko diptongoak. Zenbat dira? Ze bilakabide nagusi dute?

74. Gutxi eta berantiarak dira. Batzuetan indartu eta beste batzuetan galdu egiten dira.

75. Euskaraz beheranzko diptongoak izan daitezke. (au-eu-ai-ei-oi). Erromantzeetatik sortzen diren maileguetan dauden goranzko diptongoak ekiditeko moduak zeuden:

-Bokal erorketa

-Kontsonantizazioa

a. -g- tartekatzea

b. -r- zubi lana

313. Ba ote ezer esatekorik j- ondoko bokalismoaz?

Aurrizki bat izan behar zuela
noizbait.

“j” ondoko bokalismoan “d” bat falta da, bokal artean galdutakoa. “j”ren ondoren
“a” bat omen zegoen, eta aurretik *e bat, e + a: j).

314. Fonosinbolismoetako [+markatu] [-markatu] bilakabidearen bi adibide.

315. Hitz hasierako herskari ahoskabe modernoak: jatorriak.

Fonosinbolis

moak

Maileguak

Barneko

asimilazioa

Analogia

316. Hitz bukaerako herskariaren jatorriak.

Hitz bukaerako bokala galtzearen ondorioz sortu ziren. Honez gain, fonosinbolismo eta mailegu modernoetan:

-Mailegua: block

-Fonosinbolismoak: eup

-Erorketa eta antzeko prozesuen ondorioak.

317. Analogiaren euskarazko pare bat adibide:

-Dot/ dudan > duten.

-Askatu/ aske.

-Emeretzi: emezortzi > hamazortzi.

-Ene > nire. “nire” izenordain genitiboa, zure, gure...-ren analogiaz.

-Dira-rekiko analogiaz > *gira* eta *zira* sortu.

-Onagoa (hobe-ren ordezt).

318. Berranalisiaren adibide pare bat:

-nor bait-dator > norbait dator.

-Atz-e-an > atz-e

-Paris-e-ko

-a-e integratu

319. AE-ren edo euskararen ezaugarriren bat kanpo-konparaketaren bitartez antzema.

Latineko maileguekin konparatuz, euskal hitzek erakusten dituzten aldaketa fonetikoaren ondorioz, euskararen fonetika historikoa asko aurreratu da esate baterako.

320. Nola gauzatzen dira bortitzak hitz hasieran? Eta bokalaratean?

Hitz hasieran:

hasperendunak.

Bokalaratean: hasperen

gabeak.

321. Hiru argudio [bortitz/ ahul] oposaketaren alde AE-ko herskariaren sisteman.

-/f/aren lekukotasunak (Mitxelena).

-Geminatu eta leherkariak.

-Erdi Aroko Akitanieraren lekukotasunak.

322. Zer zuten komunean AE-z herskari, ozen eta txistukariak Mitxelenak [bortitz/ ahul] oposaketaren bitartez antolatzeke guztiak?

Denek zituzten neutralizazio puntu berberak (hitz hasieran, hitz amaieran, konts-aurretik eta bokal aurretik). Erronboaren sistemaren araberrako gauzatzea. Neutralizazioa. Sistema alofoniko berbera.

323. Nola igarotzen gara sistema karratutik erronbora herskarietan?

Hasiera batean, hitz-hasieran (gune bortizean) herskari bortitzak edota ahulak egon zitezkeen (sistema karratuan). Beranduago, bortitz hauek desagertu eta ahulak ahostundu ziren, soilik hitz hasieran “b”, “d” edo “g” aukerak geratu zirelarik (erronboa).

Neutralizazioaren bitartez.

324. Nola igarotzen gara sistema erronbotik karratura herskarietan?

Hasperena galduz.

325. Zergatik IE, austronesioan eta beste hainbat dira adarkatze bitarrak dialekto banaketa diakronikoan?

Edozein banaketa linguistikotan binamismoak hori markatzen duelako.

326. **Ezagutzen duzu ezaugarriren bat EBZ-ren banaketan garrantzitsu litzatekena adarkatze bitarrerako?**

327. **Ba ote soinu sabaikaririk AE-n?**

Bai, bazeuden. Beste fonemen alofono edo fonosinbolismoak bakarrik.

328. **Sailka u-/i- txandakatzea: AE, EBZ, dialektala? Zergatik?**

Dialektala, ez delako euskalki guztietan gertatu.

329. **-h > Ø ala *h3 > h1: Zein zaharrago eta zergatik?**

*h3 > h1 (arena>areha>harea>area).

330. ***h2 > h1: bi adibide:**

-Leone → lehoi: leohe → lehoe → lehoi.

-Enazur → hezur: ehazur → he(a)zur.

331. **Zergatik ez dugu **lulur (<lur), **lalats (<lats), ez **leleku (<leku) eta ez **lelehoi (<lehoi)?**

Ez dugulako horrelako erreduplikaziorik. D>l bilakaera bat izan zen, beraz forma guzti hauek sakonean “d” bat zeukaten, ondoren “l” bihurtu zena. Erreduplikazioetan soilik “d” da posible, ez “l”.

332. **Bokal sudurkariak: nondik datoz? Lekukotasunak.**

Bokal arteko /n/ galtzearen ondorioz; Garibai eta Madariaga.

V_Vko sudurkari bat galtzean, bokal horiek sudurkariaren arrastoa mantendu zuten. Hauen lehen lekukotasunak Garibairenak (ardao)/ akitanieran oraindik “n” mantetzen zen (seni)

333. **Atzizki hasierako herskari/ Ø alternantziak. Zer esan liteke horien jatorriaz?**

Formarik zaharrena herskaririk gabekoa da, herskariak aurreko hitzaren bukaeraren ondorioz sortu ziren, eta ondoren orokortu.

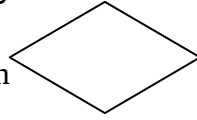
eria → keria: herskari gabeko formak normalean zaharragoak izan ohi dira. Adibidez, “eria” zaharragoa da “keria” baino.

Euskal Gramatika Historikoa

2. partziala

42) n/N AE-n? Zer froga dugu? n

Sistema erronbikoan: n

NN

;latineko “n” bortitza mantendu eta “n” ahula galdu edo “h” bihurtu: annona > anoa.

43) *-n- > -n: hiru adibide:

*arrani > arrain

*artzani > artzain

*lukanika > lukainka

*atano > ataun

44) -r- > *-l- maileguetan: (bi erantzun)

Begiratu (latineko vigilare); aizkora (latineko asciola); gura (latineko gura).

V_Vko latineko “l” ahulak euskaran “r” eman du: orio/ olio, solo/ soro... hala ere, ez da bilakabidea orokorra izan denbora berdinean, latinezko “l” askotan mantendu da.

45) *r...R... > ? Zenbait adibide:

Disimilazioa “r”

ahularena: Erur >

edur/ el(h)ur Irar >

idar/ il(h)ar Berar

> bedar/ bel(h)ar

46) -r > -R. Zer dakigu honetaz? Burutu ez den neutralizazioa da.

Gutziz edo sakoneko egituran burutu ez den neutralizazioa da, ez da erregularra.

Amaierako kontsonanteak ozenak eta txistukariak bortitzak direla. Hitz

bukaeran [r]

anizkuna egon arren, atzizkia bokalez hasten bada [r] bakuna: Zer → zeri. Hala ere,

egun [r] anizkunaren alde neutralizazioa.

47) **Zenbat txistukari fonologiko ziren AEMen? Eta AEZean?**

AEM: 4 eta AEZ: 2

48) sazón > sasoi; solaz > solas; zinhetsi > sinetsi: Zer ateratzen da honetatik?

Hitz berean bi txistukari egon direnean apikariaren aldeko asimilazioa gertatu da. Sazon, solaz eta zinhetsi zaharragoak dira.

Kontsonante homorganikoak → asimilazio absolutua saihesteko joera apikarien alde.

49) Non eta noiz gertatzen da artikulazio puntuaren neutralizazioa txistukarietan?

Mendebaldean XVI. mendean. Ekialderuntz hedatuz joan da. uzte → uste.

50) Eta artikulazio moduarena?

EH guztian. Hitz + tegi > hiztegi.

51) Gatz/ gazi, arratz/ arrazi... Zein da alomorfo zaharragoa? Nola azaltzen da bikotea?

Afrikatuak ezin du zaharrena izan.

Frikariduna da zaharragoa, afrikatuak berriagoak direlako. Hitz bukaerako bokala galtzean frikaria > afrikatu bihurtzen zen.

52) Intsaur < *?, Z jauntsi < *?

Intsaur < intxaurtze (Mitxelena); intsausti < intsaurtze; jauntsi <

*eduntsi. Intsaurtzedi < intsausti : berranalisia: intsaur.

Jaunzte > jaunste > jauntsi.

rtzti →

intzaursti rtst >

rst → intzausti

intsaur <

*intxaurtze

intsausti <

*intsaurtze jantsi

<*eduntsi.

Intxaurtzedi > intsausti: berranalisiaren

ondorioz Jaunzte > jaunste > jauntsi

53) AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gehiago ala gutxiago? Zergatik eta

zenbat?

AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gutxiago.

54) /h/aren testuinguruak hitz barrenean:

V_V: aho (bokalaratean).

#_ + V: herri (hitz hasieran eta ondotik bokala). #_ + diptongoa: haur.

Ozen_V. (ozen eta bokal artean).

55) Mitxelenak emandako /h/aren sail etimologikoa:

-T^h > h

-Erromantze eta latineko f > h

-n- > h

-*h (AEkoa)

56) Zergatik *hire* baina *eure*? Eta *han* baina *anartean*?

Eure analogikoa da (Grassman); *han* zaharragoa (Mitxelena).

hi-heur-e: Grassmanen legeari jarraiki lehenengo h-a galdu, erro batean ezin baita hasperenik joan.

Han (3. graduko inesiboa) eta *anartean* forma luze berria, h-rik gabe. h-ren historia galerarena delako funtsean.

57) *h₂/ *h₃ > h-: zenbait adibide:

*enazur > *ehazur > hezur

*arena > areha > harea

*enaitz > haitz

*auhen > hauen

*edoni > edohi > hedoi > hodei

58) Ba ote /h/ etimologiko gehiago?

- -r- > h konposaketan.
- Gaskoiko maileguetan.
- hVR > VRh.

59) Grassmanen legeak:

Erro/ silaba barnekoa zaharrena eta erro/ silaba ezberdinekoa 1500etik aurrerakoa, heterosilaboa: hil + herri > hilerri > ilherri.

h_h

> _h

h >

Ø/_C

60) Hasperena Antzinatean eta Erdi Aroan: non?

Antzinatean euskalki guztietan eta Akitanian.

Erdi Aroan: Araban, Burgosen, Errioxan (Nafarroan jada ez).

61) saihets/ sahets/ saiets: /h/ etimologikoa ote? Eta hor,

hon-en? Saihets: etimologikoa, beranduago sortu zela uste da (Mitzelena). Hor, hon: CVC errespetatzen du, jatorrizkoa da.

Antietimologikoa da.

62) Onherran, ilhuri: zergatik -h- ez da halabeharrezkoa edo erantsia?

Hil + un < ilhun metatesia.

63) Eta harma eta harroka-n?

Nahasketaren ondorio dira; armar hartu > harma, harrokarekin berdin. Ez dira etimologikoak.

64) Gaskoiaren lekukotasuna /h/aren balio etimologikoaz:

Gaskoieran hVR > VRh euskaraz: hala > alha, orhartu...

65) Mitxelenaren 4 azentuera eredu nagusiak:

- Erdi-mendebaldekoa
- Erronkari-zuberoakoa
- Goi Nafarrerakoa
- Bidasoa aldekoa

66) Leizarragaren azentuerak zeinen antza du?

Erronkari eta Zubererakoarena.

67) Argudioak Martineten azentueraren alde:

Azentu demarkatikoa: markatzaile onena azentu demarkatikoa

delako. Hitz hasiera vs. Bamsa garrantzisa izan behar du fonologiak.

68) Argudioak Mitxelenaren azentuaren alde:

Lotura azentua eta hasperenaren artean (azentua hasperenaren ondoren).

Hasperena eta azentua lotzen ditu (hizkuntza askotan ematen da hau). Azentua 2. silaban egotea zilegi da, 2. silabatik aurrera hasperenik ez dagoelako eta hasperena azentuan egon behar delako.

69) Ba ote modurik bien helburu edo abantailak proposamenik egiteko? bil ditzakeen

Bai (Lakarra): bi silabako azentuera bisilabikoetan.

70) Bisilabo batean aurrizkia azentuduna ote? Eta atzizkia?

Ez, bisilaboetan azentua 2. silaban doalako.

71) Bizkai iparraldeko tonuak izan litezke AEkoak? Zergatik?

Nekez. Dialektoak askoz ere beranduagoak direlako, modernoagoak direlako.

72) Zein da bateragarriago hizkuntza eransle batekin: lehen silabako azentua ala azkenekoa? Zergatik?

Lehen silabakoa. Latinez adibidez azentua ez da azkeneko silaban jartzen.

73) Euskal silabaren egitura Mitxelenaren arabera:

(C) V (W) (R) (S) (T)

74) Kontsonante topaketa nagusiak euskaraz:

Ozen-txistukari

R-S Ozen-herskari

R-T Txistukari-

herskari S-T

Txistukari-ozen

S-R

75) **T*TV: zergatik?

AEko erroak monosilabikoak zirelako eta C hasi eta bukatzen zirelako. Gainera,

**TVTV soilik maileguetan edo eratorrietan aurkitu.

76) **TVTV; **CV; **VC eta **-T nola azal litezke?

Ordain, mailegu, fonosinbolismo edo konposaketan ageri dira soilik. (?) AEn CVC erro monosilaboa. -T ezinezkoa, beraz TV ere ez.

77) Erro monosilabikoa AEZean: hiru ondorio nagusi:

Lexikoak: erro berriak, mailegu berriak, lehendik ezagutzen genituen erro familiak zabaldu.

78) Nola sailka litezke erro ereduak bertako hitzen jatorriaren arabera? Zein da sail garrantzitsuena euskara zaharrena aztertzeko?

5 sail: maileguak, aldaera modernoak, konposatu deribatuak, fonosinbolismoak eta etimologia ezezagunekoak (iragazki fonologikoak alde batetik eta geografikoak bestetik).

79) Ze iragazki ezarri ahal zaie erro erduei beren zahartasuna ikertzeko?

Fonologikoa eta geografikoa.

80) Eman iragazkiak gainditzen dituzten 4 adibide etimologiarik gabeak:

CVC, OCV, aCV eta vCV. Edozein monosilabo: gor, sal, bel, dar,...

Huts, gar, sal, ber.

81) Hizkuntza eransleek nolako erro ereduak izan ohi dituzte?

-Bisilabikoak.

-Bisilaba irekiak dituztenak: CVCV/ CVC CV.

82) AEZean bi aurrizki; ba ote zuen gero galdu den beste hitz-eraketarako biderik?

Gi-, sa-.

Bai, erreduplikazioa.

83) Zer dakigu fonosinbolismoen erro-egiturez? Eta partikula gramatikalenez?

CVCtik ahalik eta urrutien dagoena. (braust).

Erro lexikoen antitetikoak dira, ahalik eta urrutien daudenak; partikula gramatikalak antzeko zerbait baina horrenbestera iritsi gabe.

84) Erro monosilabikoari nolako tipologia dagokio? Gogora munda/ monkhemer konparaketa?

Munda: erro bisilabikoa/ atzizkiak/ azentua ezkerrean/ aditza bukaeran/ eranslea.

Monkhemer: erro monosilabikoa/ aurrizkiak/ azentua eskuinean/ aditza erdian edo hasieran/ isolatzailea.

85) Erro zaharraren murriztapenak:

C hasi eta bukatu behar da, monosilabikoa eta CCC ezin da AE izan. Beraz, CVC.

86) Bi hizkuntza familia zeinetan erroaren ikerketak berreraiketarako balio handia izan duen:

/E/ Semitikoa/ Uralikoa/ Euskara.

87) Uhlenbecken euskal erroen sailkapena:

Erro bisilabikoa zela uste zuen. Hitz sailak eta erro ereduak aztertu behar direla dio.

88) Lafonen aditz erro egitura.

89) Erro monosilabikoaren teoriaren hasierako (1995eko) emaitzak:

CVC dela erroa, hiru murriztapen desberdin: **T/ **VC **CV/ **TVTV.

90) Eman hiru erro monosilabiko berreraiketan berreraikiak.

*ger, *bur, *bel.

91) Nola sartzen ziren hitz berriak aitzin euskara zaharrean?

Erreduplikazioak.

92) Zer dakar CVC erro egiturak AEren tipologiaz?

Monosilabikoa dela.

93) Eman bi hitz-familia:

94) Erro ereduak eta etimologia formala:

Maileguak, aldaerak, fonosinbolismoak, konposatu/ deribatutak.
Etimologia ezezagunekoak iragazki fonologiko eta geografikoa ezarri behar zaie.

95) Nola aldatzen da erroaren forma kanonikoa?

96) Argudioak AEren erro lexikoen eredia CVC zela esateko.

Erro monosilabikoa zelako, kontsonantez hasi eta bukatu behar zelako eta 3 kontsonanteko multzoak ez direlako AE.

97) Greenbergen tipologia eredu nagusiak? Guztiak harmonikoak ote?

Aditzaren hurrenkeraren arabera nagusiki hierarkikoki 3 taldetan sailkatu zituen: VSO, SVO, SOV.

Ez, 3. taldekoak ez dira horren harmonikoak 1go taldekoekin alderatuta.

98) Zein da euskara historikoaren tipologi eredu (lau ezaugarri garrantzitsuenak)?

Preposi

zio -

IzAdj +

IzGenit

– IzD +

SOV taldean sartzen du.

99) Hiru arrazoi pentsatzeko lehen ez zela horrela:

Genitibo lokatiboa ez zegoen SOV Hei dagokien lekuan.

Lehen ez zen hizkuntza ergatiboa, beraz SVOtik SOVra pasatu ergatiboa izateko. Ergatibotasuna berria da eta SVOtik SOVra pasatzean gehitzen zaio.

SOV Hek ez dituzte aurrizki edo laguntzaileak ezkerretara.

100) Zer da tipologia holistikoa?

Azentua/ ritmoa garrantzitsuena dela defendatzen dute, morfologia, sintaxia, etab-en gaineratik.

101) Munda eta mon-kbmerraren erkaketa: zertan balia genezake euskararen diakroniakarako?

Jatorri bera, baina oposaketa erabatekoa.

102) Taniaren aldaketa interesgarri zenbait.

Adjektibo kategorია aske bat garatuz doaz atzizkiak, partizipioak, erabiliz. Multzo aditz bezala erabiltzen ziren aditz bat ere erabiltzen dute, gure edin-en parekoa.

103) Izen-Adjektiboen ordena: arrazoirik bai ala halabehar hutsa ote?

104) Erlatiboaren kokagune zaharra (lekukotasunak) eta berria

Çure pena dioçunoc (Etxepare).

105) Atzizki eta postposizioen berankortasuna.

106) Berreraikitako aurrizkiek eta aur. > atz. Aldaketak: zer erakusten digute?

107) Nola azaltzen narru/ larru?

108) *d- > l-: bi adibide:

(NIREA)

HIRUGARREN PARTZIALA

- Arrazoiak euskararik zaharrenak adjektibo kategorია askerik ez zela esateko:
  - Euskarak lehen mailako adjektibo asko eratorritakoak izatea eta koloreetan bertan (lehen mailako alorra dena) ez egotea Dixonek markatutako lau sorbideetatik (eratorpena, mailegutza, erlatiboak, partizipioak) kanpoko ezer.
- Zein dira adjektibo kategoriaren hierarkian maila goreneko bi alor semantiko?
  - "Adina" (gazte, berri, zahar,...) eta "kolorea" (zuri,beltz,...)
- Zein da deklinabide mugatuaren jatorria? Zerk pentsarazten digu hori? eman datu bat:
  - **Postposizioak eta horren aurretik aditzak. Aurizkietatik atzizkietara emandako deribagatik. Ni mendi da-joan> ni mendila(>mendira) joan**
- Noizkoa da artikulua? zergatik?
  - Akitanieraz ez dago arrastorik. Litekeena da erromantze eta hizkera germanikoen agertzearekin batera sortzea: VIII-X mende bitartean.
- Zein deklinabideko -eta-ren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa? norena da?
  - Latineko -eta, etum>-eta; Schuchardten teoria da.
- -garren-en etimologia:
  - x- barren> x-Ø arren>x-garren (antikiatikoa).
Barren-en alomorfoa da, bokal artean egotean -b- galdu, hiatoa sortu eta gero /g/ antikiatikoa hartu duena: horregatik daude burubarren/burugarren/buruarren aldaerak.
- Eta hamar-ena?
  - *han + bor(tz)> hamar
- Euskarak ba ote du deklinabiderik? zergatik?
  - Ez, hizkuntza eransleetan ez dago benetako deklinabiderik, hori hizkuntza flexiboen kontua da: "erroa + x+ y (+z) dugu eta deklinabidea "erroa + marka bakarra" behar du izan "singularra + kasua". **Gainera, sistema bakarra dago (ez 4/5), mugatu/mugagabe bereizketa dago eta marka IS osoari jartzen zaio, ez osagai bakoitzari.**
- Zein da zaharragoa, deklinabide mugatua ala mugagabea?
  - Mugagabea
- Deklinabideko kasu edo postposizio marka guztiak garai berekoak dira? nola ikus dezakegu hori?
  - Ez, argi dago batzuk beste batzuk baino berantiaragoak direla: -(r)ean ablatibo zaharra genitiboaren gainean (-e) dago eraikia.
- Zein da -k ergatiboaren markaren jatorria? zerekin lot daiteke?
  - **-ga, kasu lokatiboetan erabiltzen den "bizigabetzeko" markatik dator**
- Datiboko markaren jatorria:
  - -i< *-nin
- Zein da zaharrago: -(r)e ala -(r)en? zergatik? Ba ote daturik kronologia absoluturik ematen duenik?

o Zaharragoa da -(r)e **aitzin-lokatibotik dator**: Izenordainetan nire, hire, gure, zure ditugulako. Horregatik eta horrekin bezalako formetan agertzen delako; ablatibo zaharra -(r)e genitiboaren gainean eraikita dagoelako, baita soziatiboa ere >-(r)ekin eta -(r)ean.

Lope iaun Ortire semea (1125)

- Zein da -(re)kin soziatiboaren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa? norena da?
  - o Urtek esan zuen -ekin, -eki> -ekien; gero Schuchardt-ek esan zuen hori guztia >*-e(n)
- + kide-n "en kompañia de".
- Zer dio >Traskek -n partizipioez?
  - o hauek ere -i amaierakoak zirela eta erroa -n-z amaitzen zela (*emani, *joani). Ondoren bokalarteko -n- galdu eta "emani>emai" bilakaera gertatuko zen.
- Nola azaltzen dira gaz-i, zur-i: etorr-i, ibil-i, etab.? zein da -i atzizki horren erabilera jatorrizkoa?
  - o -i hori adjektiboak eratzeko partizipioa dela esaten digute adibide horiek.

-i partizipioak eratzeko morfema zaharra. Hortik adjektiboak ere sortu

- .i eta -n-z landako partizipioak. Zein dira horien jatorriak?
  - o -tu berria (latinezko maileguetatik sortua), Ø saila (-o, -gi/-ki, adlatiboarenak,...).
- -tu-ren hedadura partizipio bakartzat:
  - o 1545erako -i zeharo ihartua dago eta bere lekua -tu atzizkiak hartu du, bai aditz berriak egiteko, baita lehenengo -i zutenak baretuz ere.
- Ad. oina + *edin/*ezan egitura inoiz orokorra izan bada, non hasi zen perifrasi horretan partizipioa Ad.oinaren tokia hartzen?
  - o XVII.mendetik aurrera mendebaldean.
- XVI. mendeko mendebaldeko datuei begira, zer esan dezakegu -i partizipioei dagokienez?

o **Aditzoinaren tokia hartua dutela ordurako**

- Ad. izenen kronologia erlatiboa:
  - o **te zaharrena, ondoren mendebaldean (k)eta eta erdialdean tze zabaldu**
- Ablatibo zaharra mendebaldean:
  - o -(r)ean da ablatibo zaharra mendebaldean, baina lehenengo lekukotasunetatik aurkitzen dugu: Ez du izan bereziekin balio, ezta toki- izen bereziekin, ezta denbora perpausekin. XIX. menderako galduta zegoen espresio fosilduetan izan ezik.
- Zein da Trasken ustez, adlatiboaren jatorrizko forma, -a ala -ra? zergatik? zer arazo du bere proposamenak?
  - o Bere ustez -ra berrikuntza da bi kontuk erraztu dutena: Berranalisiak (har-a → ha-ra) eta -a artikuluaekin nahastekoa arriskuak (abs. mug. "mendia"= adl. "*mendia").
- Ba ote preposizioen aztarnarik? non?
  - o Bai, la-bur → mendi-ra; gi-bel → ur-ik; aurrizki>atzizki prozesua (za- → -za; le- → -de/-te).
- Munduko hizkuntzen joera orokorrari begira SOV den hizkuntza batek artikulua izatea araua da, ala salbuespena?
  - o Salbuespena.

- Zer atera daiteke GUDUA DEISDEA iberiar idazkuntetik euskal artikularen diakroniaz?

o Gauza gutxi, bada esan duenik idazkunde hori euskaraz idatzitakoa dela, baina "gudua deisdea" artikulua gehiegi da euskara izateko, euskaraz IS-ak hartzen duelako artikulua, ez IS-ko elementu bakoitzak. artikulua euskaraz EBZ ondokoa da, VIII-X mende artekoa.

▪ Oina, partizipioa eta aditz izena: zein da zaharrena? Zergatik?

o Ad. oina da zaharrena: batetik, Ad. oinek duten marka bakarra *-e horren funtzioa ezezagunekoa delako, *e- aurrizkia ondare zaharrekoa adizki jokatu gabe guztiek izatea eta, aurrizkiak izatetik atzizkiak izatera igaro den hizkuntza izanik, oinek soilik dituztelako aurrizkiak (*e-).

▪ Zu izenordainaren jatorria:

o -z (plurala) + -u (lekua)

Plurala zela; eta zuek berrikuntza. Deklinabide plurala sortu aurretik.

▪ Zeren menpe dago euskal deklinabideko numero morfologikoa, hots, sing./pl. bereizketa?

·Mugatu/mugagabe bereizketaren menpe

▪ Hiru-ren
etimologia:

o hirur<
*her-bur

▪ Ablatibo/prosekutiboaren bereizkuntza:

o Ablatiboa:nondik (-rean)

o Prosekutiboa: Nondik zehar (-ti)

▪ NEURE AMA ROMAN ILTA: nongoa eta noizkoa da?

·mendebaldekoa, XVIIItik aurrera, ez delako Linschmann-Aresti legea betetzen

▪ Iruzkindu -reanik:

o Ablatibo singularreko forma zaharra; mendebaldekoa. -(r)ean + -(r)ik.

Pleonasma.

▪ ebili: erabili, gaitu: ** garaitu. Zergatik?

o "ebili" eta "erabili" erro bereko aditzak dira; besteak, aldiz, ez.

-ra- artizkia aditz zaharrekin erabiltzen zen soilik

▪ Hiru konbinaketa *e-da-ra-
CVC

o * e-da-dan> *e-aan>
ja(an)

·* e-da-dus-i> *e-a-dus-i> *e-aus-i> jausi

o *e-dakin> jakin

*e-da-ra-non> joan

*e-da-ra-gotz-i> urgatzi

▪ Euskarazko berranalisi

sintaktiko bat: Paris-

en>Parise-n

▪ Euskarazko hedadura sintaktiko bat:

·Parise, Lohizune...

▪ Euskarazko mailegu sintaktiko bat:

·zeren

▪ Ahal-en gramatikalizazioa:

- X-ekin y egituraren lekukotasun bi: Zergatik da garrantzizkoa euskal sintaxi diakronikoarentzat?

Beragaz Presebalen kaltetan. Euskara with-hizkuntza zela erakusten du eta hau H isolatzaileen ezaugarria da.

- Zer dakizu konparaziozko genitiboaz?

▪ Arrazoiak deklinabide mugagabeko enbor kontsonantikoei erantsi -e- ez zela epentesia erakusteko:

·C-z bukatutako erroekin erabiltzen da, baina izen arruntekin eta lokatiboetan bakarrik. Beraz ez da epentesia, epentesiek ez baitiote kategoriari begirutzen

- Aditz erroen forma kanonikoak: nola eraman litezke CVC-ra? **V-CV-CV-CVC**

o e +CVC+ i/n; e + ra + CVC + i/n; e+da+CVC+i/n;
e+dara+CVC+i/n;...

- Zergatik da interesgarria aditz askotan ja- hasiera izatea? fonetika hutsari egotz dakiok, ala beste zerbaiti?

o Aditz horiek erakusten dutelako antzineko aditzen "e+da-" hasierako egitura zutela eta ohikoa zela aditzak osatzeko orduan, e- erabiltzea.

- Zenbat trinko zeuden euskaraz XVI. mendean? eta orain?

o XVI.mendean: 60

o Egun: 12

- Zer uste zuen Lafon-ek aditz trinkoez eta perifrastikoez? zein da gaur egungo ikuspegia?

o Schuchardt-ekin bat egin eta perifrastikoak zaharragoak zirela uste zuen. Gaur egun, trinkoetatik eratorriak direla uste da.

- Zein da preifrasirik zaharrena? zergatik?

o Aoristoa, **aditzoina + edin/ezan zelako eta lehen perifrasi guztiak horrela eraikitzen ziren??**

- Zein da perifrasiari buruz esan dezakegun erdal ereduaren arabera sortuak direla?

▪ Partizipio + joan- eroan/eraman perifrasiak zer adierazten du? zer adieraziko zuen jatorrian?

o **Ohitura adierazten zuen**

- Zergatik bilatzen ditu Trasken euskara SVO hitz ordenekoa zeneko garaiko zantzuak?

o Euskal aditz-jokoan aurkitu daitezkeen d-, l-, b- eta z- horiek aspektu/ modu marka adizkietako aurrizkiak azaltzeko direla frogatzeko eta noizbait aurrizki izan direla frogatzeko.

- Zein da oro har komunztadura marken jatorria?

o 1. eta 2. pertsonen markak izenordainetatik datoz; d-, l-, b-, z- aspektu/modu markak aurrizkietatik datoz;...

- Zer gertatzen da hirugarren pertsonako ustezko komunztadura markekin? Zein dira?

o d-; l-; z-; b- horiek, lehen uste zuten denak zirela 3. pertsonako markak, baina Trask-ek 1977an frogatu zuen aspektu/modu markak direla.

- Zein zen ikus nezan bezalako perifrasi baten balioa? eta nekusan bezalako trinko batena?

·Aoristoa, balio perfektiboa

·Aoristoa edo perfektiboa eta imperfektiboa, biak

- XVI.mendeko aditz trinkoek zer balio izan zezaketen? balio hauek beti berberak ziren?

- Zein da, Trasken ustez, aditzetako da- aurizkiaren (cf. dator...) jatorrizko balioa?
  - o Orain aspektu marka, jatorrian aurizki edo laguntzailea
- Zein da, Mounoleren arabera, partizipio + izan/ *edun perifrasiaren jatorrizko balioa?
  - o Erresultatiboa

(ESTIRENAK)

- "Eure" eta "zeuen"-en jatorria:
  - o "*hi" + "(h)au(r)+e> *ihaure>eure
  - o zeu + en> zeuen (berria denez joko nominala jarraitzen du)
- Hiru zenbakiren etimologia:
  - o 5: bor-tz> bortz/bost
  - o 10: han-bor> hamar
  - o 15: han-bor-bor-tz.
  - o 20: bor-gehi> *bor-gehi> *or-gehi> *horgei> hogeii.
- Artikuluaren bilakabidea:
  - o Gaurko artikulua 3. graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko bihurturik: gizon ....
  - o Nahiko berankorra, Akitanian arrastorik ez, litekeena da erromantze eta Hizkuntza germanikoetan agertzearekin batera agertzea euskaraz (8. mendetik aurrera).
- Zer dakigu euskararen gramatika kategorien bereizkuntza zaharrez?
  - o Adj. kategoria itxia zela. Ez zegoela izenaren eta adjektiboaren arteko bereizkuntzarik.
- Adjektiboa: klase autonomoa AEZ-en? Zergatik?
  - o Hizkuntzalariek diote adjektiborik ez zela edo gutxi zirela AE-n. Bestalde, mailegatuta, eratorrita, partizipiorik eta erlatiborik sortua dela iradoki da, beraz, ez da klase autonomoa. Hierarkiaren goi mailan daudenetan (koloreetan) ere ez dago erro soilik.
- "gibel" ala "oste" da zaharrago? zergatik?
  - o "gibel" zaharragoa da. "gi"+"bel". Lakarrak "*gi-" aurizki zahartzat proposatzen du; "*bel" AEZko erro monosilabiko (CVC) gisa interpretatzen dugun bitartean. "oste", berriz, ezingo genuke zatitu, -c onarketarik ezin onar genezake gainera. Izatekotan, mailegua, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garairen batean hartua. Oste= *ohos+ te. Atzizkia duenez zaharragoa??
- Multzo aditzak zer dira?
  - o Aditz erro ezberdinen pilaketaz edo elkartzeaz sortutako aditzak dira. Euskararen kasuan, "aplikatiboa" + "kausatiboa" + CVC. Noizbait, "e + CVC + CVC + CVC" izan dugula pentsatu behar. Aditz hauen ezaugarri nagusia aspektu- denbora-modu- pertsona marken falta dela eta beren artean simetriko nahiz asimetrikoak izan daitezkeela. Euskaraz asimetrikoak dira
- AEn aditz guztiak ote simetriko? zenbat?
  - o Ez. Bi dozena inguru.
- Aoristoa:

o A.oina + *edin/*ezan. Zaharrentzat jotzen dira. Perifrasi hauek badituzte gaur egun desagertuak diren balioak euskaraz. Adb; "etor nendia" XVI. mendean aoristo zahar bat bezala itzuliko genuen baina gaur egun, "etorri nintzen" izango litzateke bere itzulpena.

▪ Berregituraketa "zuek"-ekin:

o "-zu" kolektibo, "pluraltasuna" adierazteko sortu zen zenbait gramatika esparrutan, deklinabide mugatu plurala sortu aurretik "zuek" berria. **Zu plural balioa izatetik errespetuzko balioa izatera pasa, orduan plural berria sortu: zuek**

▪ Laguntzailearen gramatikalizazio gradua:

o *edin/*ezan gramatikalizatuago *edun/ izan baino

▪ "-da-" eta "eu"-ren gramatikalizazioa:

o "da" aspektu burutugabea, "da-go": *dar>da.

o "eu" aspektu burutua, "n-en-goena": *

deu>eu. 73 . Fonologiako aldaketak eta tipologia

diakronikoa

o Kontsonante kopurua ugaldtu, erasletasuneranzko tipologiaruntz hurbilketa.

114. EBZ: "egin" laguntzailea ote? eta "eroan/eraman"?

▪ Ez, nagusia litzateke.

▪ Ohitura adierazten duen perifrasi

k) "-te"/"-tze" (etor). Zein da zaharragoa?

a. "-te" zaharragoa dela uste da. Euskara zaharrean "-te" hartu ozenez amaitutako erroa eta "-i" partizipio marka dutenek ere. Ondare zaharreko hitz guztiek "-te" hartu zuten aditzena egiteko. "-tze", aldiz, aditz modu berriarekin lotutako marka da.

l) AEZ: aditz jokatu asko ala gutxi? irizpideak:

a. Gutxi, Gaur 75 edo. (Lehenago gehienez 24 edo). Euskarak aditz jokatuena saila mugatua izan du Australia edo ginea Berriko hizkuntza askoren antzera.

b. Aditz sintetikorik ez da maileguen artean, aditz jokatuak jokatu gabeen gainean eraiki dira soilik, soilik "*e-" aurrizkia zuten erroek hartu zuten forma antetikoak, bokal harmonia eta erreduplikazioa ez dira aditz jokatueta eman...

AEZn multzo aditzak zeuden, hizkuntza isolatzaileetan ohi den moduan. Beraz ez zegoen aditz jokaturik

m) "Bergararroc asi dira trayioe baten asmacean": Zer esan liteke egitura honen historiaz?

a. Plural hurbila deritzoguna gradu aniztasunaren arrasto bat da. "bergarar"-ok eta "trayioe", oe>o lehenago bakundua.

n) Latineko bi atzizki: testuen kronologiak laguntzen ote du jatorri hori?

o) "Hogei" → zelt. "ugeint", zer esan genezake eraketa honetaz?

a. Euskarak zenbaki kardinaletan 20nako sistema du. frantses eta moderno, eta hizkuntza zeltikoek bezala. Azken honekin nahi da jatorria. cf. ("ugeint"). Gezurra da euskararekin ukipen egoeran zenean "mikuiti" zela; gainera orain are urutiago: borgen>oghei>hogei.

334. Emaidazu kronologia erlatiboaren adibide bat.

76. Zubereraz “u” > “ü” /y/ aldaketa, “o” > “u” aldaketa baino lehenago gertatu zen, besteala “o”-ak ere /y/ bihurtuko ziren eta.

- 1) “-n-” > “-h-”

2) *h₃ > h₁

“arena” > “areha” > “harea”,

335. Zer da gramatikalizazioa.

Meillet-ek (1912) sortutako kontzeptua: hitza gramatika-marka bihurtzen deneko prozesuari esaten zaio.

Kurylowicz-ek (1965): “morfema baten hedadura handitzean datza, estatus lexiko batetik gramatikal batera, edo gramatikal batetik gramatikalago batera igarota”.

Kontrako prozesua lexikalizazioa da.

336. Analogiaren euskarazko adibide pare bat.

Egitura fonetikoan faktore ez-fonetikoen eraginez gertatzen den aldaketa irregularra da. Adibidez:

- a. “*da-tor-z” > “datoz”, eta ez “**datos”; “rz” > “s” aldaketa erregularra den arren, “doaz”...-en analogiaz.
- b. Ekialdean “dira”-rekiko analogiaz “gira” eta “zira” formak sortu dira.

337. Zer da protohistoria?

1545 baino lehenago badugu zenbait informazio euskarari buruz, ez zuzena, zeharkakoa baizik: akitanierak (K. o. I-III. mendeak) eta Erdi Aroko dokumentazioak eskaintzen digutena. Protohistoria zehazki historia ez den, baina nolabaiteko lekukotasunak dituen garaiari deritzogu.

338. Noizko eta nongo hizkeraren lekuko da *Refranes y Sentencias*?

RS-n ez da islatzen biltzaileak erabiltzen zuen euskara, ezaugarri askotan askoz lehenagokoa baizik, atsotitzak, beste ahozko generoak bezala, buruz ikasten eta belaunaldietan zehar ahoz aho transmititzen direlako. Bilbo aldeko hizkerarekin lotu da,

eta 1596an lekukotzen bada ere, gutxi gora behera mende bat lehenago hizkeraren lekuko da.

(?) 6. Zer dira homologiak?

Jatorri bereko lekukotasunak dira, azaleko antzekotasuna (analogia) izan edo ez.

(?) 7. Euskararen ahaidetasun hipotesien artean zein da zuretzat egokiena? Zergatik?

Bat ere ez da egokia, analogietan oinarritzen baitira, ez homologieta. Luchoire-k proposatutako Akitanierarena salbuespena litzateke.

109) Maileguen egitekoa euskararen historiaurrearen berreraiketan.

77. Maileguetan gordetako aztarnek laguntza eman dezakete hizkuntzaren garai zaharragoez ezer jakiteko, dela hizkuntza hartzailearen, dela emailearen. Euskararen kasuan, Latinetik hartutako maileguek eta horien bilakabideak, berriz, AE-ren sistema fonologikoa berreraikitzeke oinarritzeko lekukotasunak izan ziren Mitxelenaentzat.

78. Maileguek lagun dezakete aldaketan kronologia erlatiboa ulertzen ere.

79. Maileguei buruz dakigunak maileguak ez direnen berri ematen digu. Euskararen berebiziko garrantzia dute.

110) Hiru argudio [bortitz / ahul] oposaketaren alde AE-ko herskariaren sisteman.

- Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari: lat. “BB” > eusk. “p”. “abbas” > “apaiz”.
- “f”-aren lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, baizik eta ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera.
- Lekukotasun zaharretako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs. <TH> hasperenduna).

111) Zer zuten komunean AE-z herskari, ozen eta txistukariak Mitxelena [bortitz / ahul] oposaketaren bitartez antolatzeke guztiak?

[bortitz / ahul] oposaketa, hots, neutralizazio patroia bera: hitz hasieran ahularen aldeko neutralizazioa, amaieran bortitzaren aldekoa eta bokal artean soilik mantentzea oposaketa.

112) **Zergatik ez du Mitxelenak /m/ AE-ren inbentarioansartzen?**

Maileguetarik eta fonosinbolismoetarik at, testuinguru sudurkarietan sortzen zen /b/-ren alofono gisa bakarrik aurkitzen delako.

113) **Emazu AEZ-ren ezaugarri fonologiko eta morfologiko bana.**

Leherkaririk ez hitz amaieran “**-T”, eta aurrizkien erabilera.

114) **Zergatik euskalkiak ez datoz leinuen hizkera zaharretatik?**

80. Aspaldiko hipotesia da lehenik erromatarren aurreko tribuek eta gero eliz barrutiek euskalkien mugak xeheki markatzen dituztelakoa, ez jakin tribuak eta elizbarrutiak euskalkien kausa diren, edo haien ondorio. Funtsean euskalkiak apaingarri historikoz janzteko ahaleginak besterik ez dira.

81. Garai bateko leinuen egiazkotasuna dudan egoteaz gainera, euren banaketak eta euskalkienak ez dute bat egiten, hain zaharrak balira, euskalkiak elkarrengandik urrunago leudekeelako.

115) **Ze eratako berrikuntzak dira garrantzitsuenak adarkatze bitarrerako? Zergatik?**

Berrikuntza zaharrenak, betiere paraleloak ez direnean, banaketa zaharrenetatik datorrelako euskalkia.

116) **u- / i- txandakatzea: AE, EBZ, dialektala? Zergatik?**

Dialektala. Bizkaierak gainerako euskalkiekin fonologian duen bereizgarri zaharra da. “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira, ez beti koherenteak.

117) **Zenbat eta zein bokal eta diptongo fonologiko zituen AE-k?**

5 bokal (“a”, “e”, “i”, “o”, “u”) [6, zubererazko “ü” kontuan hartuko bagenu] eta 5 diptongo (“au”, “eu”, “ai”, “ei” eta “oi”) [6, “ui” diptongo bakuna kontuan hartu ez gero].

118) **Bokal irekitzeen eta itxieren hiruna adibide. Zein testuingurutan ematen?**

82. Bokal irekiera: “e” > “a” (R): “berri” > “barri”, “txerri” > “txarri”, “gerri” > “garri”.

83. Bokal itxiera: “o” < “u” (n), Zubereraz: “gizon” > “gizun”, “ezkondu” > “ezkundu”, “ontsa” > “untsa”.

(?) 18. Amaierako bokalak: sailkapen nagusia.

Amaiera erlatiboa eta amaiera absolutua.

▪ **Noizdanik dira soinu sabaikariak?**

AE-n soinu bezala jada agertzen ziren maila alofonikoan bazen ere. Mendez mende fonema bihurtu da, lehen adierazgarri eta bazterreko ziren hotsak normaltzen joan diren heinean.

▪ **Fonosinbolismoen ezaugarri formal zenbait.**

Zenbat hizkuntzan bakanago den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek. Onomatopeia, oihu, umeen hizkuntza eta antzekoetan diptongoek duten ohiz kanpoko maiztasunak erakutsi du diptongoak ez direla oso zaharrak. Bestalde, muta cum likidoak onartzen dira (kontsonante taldeak).

▪ **Hitz hasierako herskari ahoskabeak: jatorriak.**

84. (1) Aurreko hotsak erori izana: BN “phaile” < “ephaile”.

- a. Hitz adierazgarriak (fonosinbolismoak): “khiño”, “plast”...
- b. Lehengo atzizkiak, aske erabiltzen hasitakoak: “kide”, “tegi”...
- c. Mailegu berriak: “pinu”, “parte”, “polit”, “taula”...
- d. Erromantzearen eragina: “pake” < “bake”...
- e. Bikote ugarien eraginez, forma ez etimologikoen sorrera: BN “pi(d)aia”...

85. Mailegu modernoak (parte), barneko asimilasioak (kalte), fonosinbolismoak (plast), analogiaz (pidaia).

▪ **AE-ko *d- hasierakoaren zenbait froga.**

- “d-” > “l-” maileguetan (Mitxelena).
- Erreduplikazioaren ondoko horzkarien disimilazioa: “*do-dol” > “odol”...
- “*d-” > “j-” (VV) adizki jokatu gabeetan (Lakarra).

▪ **Zer esan genezake /f/-az?**

Hots hau gurean berria dela (Markinako idazleek, Mogel, frai Bartolome... aldarrikatu bezala). Gaur egun Euskal Herri ia osoan /f/ fonema arrunta da, bai hitz hasieran, bai hitz barnean ere. G, B eta GN-n, maileguetako “f” > “p”, eta baita erdialdeko eremutik kanpo ere. Mitxelenak ez zuen AE-ren fonologiaren berreraiketan fonema bezala sartu.

▪ ***h2 / *h3 > h-: zenbait adibide.**

86. *h2 > h-: (1) “enuskara” > “ehuskara” > “heuskara” > “euskara”.

(2) “*enazur” > “*ehazur” > “*heazur” > “hezur”.

87. *h3 > h-: (1) lat. “arena” > eusk. “*arena” > “*areha” > “harea”.

(2) “*bor-gehi” > “*bor gehi” > “*or gehi” > “*horgei” > “hoge”.

(?) 25. Zenbat ozen fonologiko ziren AEM-n? Eta AEZ-n?

AEM-n 6 eta AEZ-n 3.

▪ **Non eta noiz ematen da artikulazio puntuaren neutralizazioa txistukarietan?**

○ Hitz hasieran frikariak (hitz adierazgarri batzuk salbu: “tzintzarri”, “tzar”...

○ Erroaren bukaeran afrikatua: “hatz”, “hitz”, “huts”...

▪ Mailegu zaharretan: lat. “fortis” > “bortitz”...

▪ Hitz bukaeran –TS, bokal artean –S.

▪ Batzuetan hitz bukaeran zalantzak: “amets” / “ames”...

▪ Salbuespenak: instrumentala “-z”, aditzoinak “haz”, “eros”...

○ Herskari aurrean frikaria: “hitz” □ “hizkuntza”...

○ “l” eta “n” ondoren zenbait euskalkitan afrikatua (inoiz “r” ondoren).

(?) 27. gatz / gazi, orratz / orrazi... Zein alomorfo zaharrago? Nola azaltzen bikotea?

“Gatz” eta “orratz” ezin dira zaharrenak izan, `frikaria > afrikatua`, euskararik zaharrenean ez zegoen oposaketa.

(?) 28. Grassmann-en legeak: erro / silaba barnean eta erro / silaba ezberdinetan.

hor + so > hohso > ohso > otso

(erroan). hi + haur + re > hihaure >

ihaure > eure.

▪ **Argudioak Martinet-en azentueraren alde eta kontra.**

Alde: Herskariak hitz hasieran eta barnean desberdin egokitzea azaltzen du. Azentu demarkatzailearen bidez beran nahi duena lortzen du.

Kontra: Azentu lehen vs 1. silabaren ezegonkortasuna.

▪ ****TVTV: zergatik?**

AEZ-erako Lakarrak proposatutako erro kanonikoa monosilaboa delako.

▪ **Erro monosilabikoa AEZ-n: hiru ondorio nagusi.**

○ Atzizki eta postposizio gutxi; aurrizkiak.

○ VO ordena.

○ Bokal gehiago eta kontsonante gutxiago.

▪ **Hizkuntza eransleek nolako erro ereduak izan ohi dituzte?**

Bisilaboak (silaba irekidunak).

(?) 33. Zer dakigu euskararen gramatika kategorien bereizkuntza zaharrez?

Adjektiboa kategoria itxia.

(?) 34. “Eure” eta “zeuen”-en jatorria.

“*hi” + “(h)au(r) + e > “*ihaure” > “eure”

zeu + en > zeuen

p) **Artikuluaren bilakabidea.**

Gaurko artikulua 3. graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko

bihurtuta: “*-har” > “-ha” > “-a”: “gizona” < “gizon *har”.

q) **Hiru zenbakiaren etimologia.**

- “*her” (cf. “hertsi” < “*hertz-(te)i”) + “ur” > “hirur”.
- “laur” < “labur”
- “bost” < “bortz” < “*bor-tz”
- “sei” < “*sehi”.
- “zazpi” < “*(bor)zaz + bi”.
- “zortzi” < “*zorrotz-i” (cf. Ukabileko mendixkak).
- “bederatzi” < “*beda” (cf. “bederen”, “bedera”) + “eratzi” (cf. “jantzi”).
- “hamar” < “*han-bor”.
- “hamaika” < “*hama(r)-be(da)-ka”.
- “hamabi” < “*hamar-bi” □ “amai” (B, XIX. mendea).

(15) “*han-bor-bor-tz”.

(20) “*(b)o(r)-gen-i” > “*ogehi” > “hogei”.

(100) “ehun” < “*hen” (cf. `enbor, zuhaiska´) + “hun” (cf. `hiedra´).

r) **Euskarak ba ote du deklinabiderik? Zergatik?**

Euskaraz eta gainerako eranskarietan ez dago benetako deklinabiderik; hizkuntza flexiboen kontua baino ez da. Gainera, gurean sistema bakar bat gehituaz doana vs. latineko bost deklinabideak, bakoitza hitz kopuru ezberdin eta ezberdintasun formalekin.

s) **Ergatiboaren jatorria.**

88. “-k” < “*ga”? Lakarrak bizidunetako “-ga”-rekin lotu du.

89. Leku atzizkian bizidunengan du jatorria. “aitaren-gan”. Hortik sortua, -ga horretatik.

t) **Datiboaren jatorria.**

Pl. E-Z “-ér” < “*-ag-e-ri” (Azkue 1923) / “-ai”, “-ei” < “*-agi” (Jakobsen-ek proposatu eta Mitxelenak onartua).

Gaur egun “-i” < “*nin” (Lakarra 2008).

u) **“gibel” ala “oste” da zaharrago? Zergatik?**

“gibel zaharragoa da”; “gibel” < “*gi-” + “*bel”, Lakarrak “*gi-” aurrizki zahartzat proposatzen du, “*bel” AEZ-eko erro monosilabo (CVC) gisa interpretatzen dugun bitartean. “Oste” berriz ezingo genuke zatitu, -C erorketarik ezin onar genezake gainera. Izatekotan mailegua izanen da, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garaiaren batean hartua.

v) **Ba ote preposizioen aztarnarik?**

Lakarrak AEZ-erako CVC erro kanonikoa monosilaboa zela proposatu zuen. “samur”, “labur”, “sakon”, “samin”, “labain”, “gibel”, “gizen”... hartzen baditugu, “sa-”, “la-” eta “gi-” aurrizkiak ateratzen zaizkigu, “*bel”, “*bur”, “*zen”, “*bin”... erroen aldamenean.

(?) 42. Aditz-erroen forma kanonikoak: nola eraman litezke CVC-ra?

“*e-da-ra-CVC”.

▪ **Hiru konbinaketa “*e-da-ra-CVC”.**

*e-da-ra-dan-o > *ardano > *ardao > ardo

*e-da-ra-don-i > *urbani > *urbahi > *hibai > ibai

*e-da-ra-gotz-i > “*eargotzi” > “*eorgatzi” > “urgatzi”

▪ **Multzo aditzak zer dira?**

Aditz erro ezberdinen pilaketaz edo elkartzeaz sortutako aditzak dira. Euskararen kasuan,

`aplikatiboa´ + `kausatiboa´ + CVC. Noizbait “e-CVC-CVC-CVC” izan dugula pentsatu behar. Aditz hauen ezaugarri nagusia aspektu-denbora-modu-pertsona marken falta dugu, eta beren artean simetrikoak nahiz asimetrikoak izan daitezke.

▪ **AE-n aditz guztiak ote sintetiko? Zenbatsu?**

Ez. Bi dozena inguru.

(?) 46. Zein da perifrasirik zaharrena? Zergatik?

Aditz oina + *edin / *ezan. Gramatikalizatuena delako eta inguruko hizkuntzetan parekorik ez duelako.

(?) 47. Aoristoa.

Aditz oina + *edin / *ezan erabiltzea aspektu burutua adierazteko. Adibidez, “ikus nezanean” `ikusi nuenean´.

48. Berregituraketa “zuek”-ekin.

“-zu” `kolektiboa´, `pluraltasuna´ adierazteko sartu zen zenbait gramatika-esparrutan, deklinabide mugatu plurala sortu aurretik. “zuek” berria. Ingl. “you” = `zu´ + `zuek´. eusk. “zu” sing. □ “zuek”.

(?) 49. “da-” eta “-en”-en gramatikalizazioa.

“da” aspektu burutugabea, “da-go”: *dar > da.

“en” aspektu burutua, “n-en-goien”: *den > en.

(?) 50. Kurylowicz-en analogiaren legetarik bat.

- **“Neure ama Roman iltza”: nongoa eta noizkoa da?**

- **Laguntzailearen gramatikalizazio gradua.**

*edin / *ezan gramatikalizatuago izan / *edun baino.

- **Bergarrok hasi dira “trajioe baten” asmatzean: zer duzu esatekorik egitura honetaz?**

- **“Han datz hilik” / “beraz Presebalen kaltean”: zer duzu esatekorik egitura honetaz?**

- **Fonologiako aldaketak eta tipologia diakronikoa.**

Kontsonante kopurua ugaltu, eransletasuneranzko tipologiarantz hurbilketa.

Galdera motzak: B eredia.

- **Datu eta data hauen inguruan zein gertakari garrantzitsu hizkuntzalaritza historikorako eta euskararen historiarako?**

- Leipzig: Neogramatikoen mugimendua bertako unibertsitateko ikertzaile batzuek sortu zuten.
- Ginebra: Ginebrako Eskolan (unibertsitatean) zebiltzan hizkuntzalari talde batek estrukturalismoa sortu eta garatu zuen bertan.
- 1950: Martinet-en proposamena [bortitz / ahul] AE-ko herskarien saila berreraikitzean.
- 1961 / 1977: Mitxelenaren “Fonética Histórica Vasca”-ren 1. eta 2. argitalpenak dira. Barne-berreraiketa sortu eta AE-ren sistema fonologikoa berreraiki zuen.

▪ **Analogiaren definizioa.**

Egitura fonetikoan faktore ez-fonetikoen eraginez gertatzen den aldaketa irregularra da. Adibidez:

- “*da-tor-z” > “datoz”, eta ez “**datos”; “rz” > “s” aldaketa erregularra den arren, “doaz”...-en analogiaz.
- Ekialdean “dira”-rekiko analogiaz “gira” eta “zira” formak sortu dira.

▪ **Protohistoria / historiaurrea.**

90. Protohistoria: 1545 baino lehenago badugu zenbait informazio euskarari buruz, ez zuzena, zeharkakoa baizik: akitanierak (K. o. I-III. mendeak) eta Erdi Aroko dokumentazioak eskaintzen digutena. Protohistoria zehazki historia ez den, baina nolabaiteko lekukotasunak dituen garaiari deritzogu.

91. Historiaurrea: Akitanieraren eta Erdi Aroko euskararen lekukotasunak protohistoriatzat hartuaz, euskararen historiaurrea atzerago eramango dugu, Kristo aurreko denboretara. Lekukotasunik ez dugun garai hori litzateke.

(?) 4. lat. duo : arm. erku / eusk. elkar : holand. elkaar. Zer dioskute analogiez eta homologiez?

elkar / *alkaar* homologia da; antzekotasun grafikoa, itxurazkoa duten jatorri ez bereko bi hitz dira. Berreraiketarako ez du baliorik.

duo / *erku* analogia da; berreraiketarako balio du.

▪ **Zergatik Mitxelenak ez zituen / m /, / p / eta sabaikariak sartu AE-ren inbentarioan?**

92. Ezpainkari bortitzik ez. /p/ hotsak ez du ematen izaera fonologikoa zuenik, zeren eta, gutxi agertzeaz gainera, agertzekotan /b/-ren alogono gisa baino ez baita.

93. Hots palatalak (sabaikariak). Euskara historikoan hots adierazgarriak dira edo sekundarioak; sistema nagusitik kanpo eta horren menpeko gisa leudeke, arlo fonosinbolikoan ziurrenera.

94. /m/ ere, maileguetarik eta fonosinbolismoetarik at, testuinguru sudurkarietan sortzen zen /b/-ren alofono gisa bakarrik.

▪ **Zer ikasi dugu euskal morfologia zaharraz iberikoarekiko eta kaukasikoarekiko erkaketaren bidez?**

Euskara, iberikoa eta kaukasikoa ez direla ahaide.

▪ **Zer dute komunean T, R eta S hots-sailek Mitxelenak oposaketa bakar batean biltzeko?**

[bortitz / ahul] oposaketa, hots, neutralizazio patroia bera: hitz hasieran ahularen aldeko neutralizazioa, amaieran bortitzaren aldekoa eta bokal artean soilik mantentzea oposaketa.

▪ **Mitxelenaren hiru argudio Martineten herskari zaharren teoriaren alde.**

✓ Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari: lat. “BB” > eusk. “p”. “abbas” > “apaiz”.

✓ “f”-aren lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, baizik eta ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera.

✓ Lekukotasun zaharrenetako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs. <TH> hasperenduna).

▪ **/ ü /: arrazoiak AE-n ez sartzearen alde.**

Z-k eta BN-ko hizkera batzuek /y/ <ü> dute, baina argi dago (Mitxelenaren arabera) /u/- ren emaitza dela baldintza jakinetan. EBZ-ren ondoko aldaketa erregularra izan da, eta beraz, “*u” > “ü” prozesuaren ondorio, salbuespenak salbuespen.

(?) 10. Zenbat ozen (eta zergatik) AEZ-ean? Eta txistukariak (eta zergatik)?

95. Ozen:
96. Txistukari: 2 (apikaria eta bizkarkaria).

11. EBZ: Zer da? Noizkoa? Zergatik?

Ditugun datuekin berreraiki dezakegun garaietan gugandik hurbilena, euskalki historikoen ama-hizkuntza. K. o. 5-6 (Mitxelena), 6-7 (Azkarate) mendeetan kokatzen da. Nafarroan /h/-ren galera X. mendean, eta X-XI mendeetatik aurrera “barri” / “berri” bezalako txandakatzeak; beraz, 10. mendearen aurretik izan behar du. Hizkuntza batuak gizarte egitura batua behar du. Mitxelenak proposatu euskaldunak 5-6 mendeetan bisigodoen aurka bildu zirela, eta Azkaratek antzera, Inperioaren gainbeheraren ondoko egoera berrian kokatzen du.

(?) 12. AEZ-tik AEB-ra bi aldaketa fonologiko eta morfologiko.

97. Fonologiko: Bi txistukari > lau txistukari, eta
98. Morfologiko: Erro kanonikoa monosilaboa > bisilaboa, eta aurrizki > atzizki.

(?) 13. EBZ: egin laguntzailea ote? Eta eroan / eraman?

99. “egin” ez, nagusia litzateke.
100. “eroan” / “eraman” ohitura adierazten duen perifrasiak litzateke.

(?) 14. i- / u- oposaketa (ile / ule, utzi / itxi): noizkoa? Zergatik?

Oposaketa dialektala. Bizkaierak gainerako euskalkiekin fonologian duen bereizgarri zaharra da. “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira, ez beti koherenteak. Inor ez da ausartu AE-rako seigarren bokal bat proposatzen, izan ere, “*eu-” diptongo zenbaiten emaitzak dira.

▪ Bokal irekiera eta itxiera: hiruna adibide.

101. Bokal irekiera: “e” > “a” (R): “berri” > “barri”, “txerri” > “txarri”, “gerri” > “garri”.
102. Bokal itxiera: “o” < “u” (n), Zubereraz: “gizon” > “gizun”, “ezkondu” > “ezkundu”, “ontsa” > “untsa”.

▪ j-: maileguez landa ze testuinguru (morfo)fonologikotan gertatzen da?

Ondare zaharreko hainbat hitzetan (“jaun”, “jainko”...) eta badirudi toki horretan aditz morfologian paperen bat ere baduela (“jasan”, “jario”, “joan”...). Badirudi osoki edo ia

“*e-” batetik datorrela. AE-n /j/-rik ez izan arren, hots hori euskalki guztietan aurkitzen dugu.

▪ **V- asko ote euskaraz? Zergatik?**

Hiru proposamen daude: zero hipotesia (euskal hitzen joera fonotatikoaren ondorio), bokal eransketa, eta hitz hasierako kontsonante galtzea. Lakarrak dio galdera gaizki planteatuta dagoela. Kontua ez bide da hitz hasieran bokal asko egotea edo ez, baizik eta zeinen urriak diren toki horretan zilegi diren kontsonanteak.

(?) 18. Non (ze hizkeratan) dira euskaraz soinu / fonema sabaikari gehiago? Nola azaltzen gertakari hori?

Gehiago mendebaldean, eta gutxiago N, BN eta L-n (despalatalizazioak egon dira).

(?) 19. Herskari bat izan ote liteke fonosinbolismo? Zergatik?

Bai, hala nola /m/. Zenbat hizkuntzan bakanago den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek.

▪ **Diptongoak fonosinbolismoetan asko agertzeak zer dakar beren estatus zaharraz?**

Diptongoak ez oso zahartzat jotzeko argudioa da. Izan ere, zenbat hizkuntza bakanago den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek. Onomatopeia, oihu, umeen hizkuntza eta antzekoetan diptongoek duten ohiz kanpoko maiztasuna bera da diptongoak duela gutxi arte erabat ohikoak ez direlako aski adierazle.

▪ **Zer pentsa liteke Nafarroa ekialdeko *kau* / *gau*, *kori* / *gori*, *kura* / *gura* eta gainerako deiktikoetako herskari antzinatasunaz?**

103. Herskaria indartsua zela, eta honegatik gerora > Ø / #____gertatu zela. Beraz, oposaketa `lenis´ / `fortis´ izaki, AEB-n kokatuko genituzke.

104. Baliteke antzinako herskari indartsua hasperen bihurtu ondoren (“haur”...) zenbait testuingurutan alde hartako hiztunek herskari bat berrezartzea hasperenaren orde; honek gogorazten digu atzizki eta kidekoetan herskari belarrak duen maiztasuna, agian nolabaiteko hedapen analogikoaren ondorioz: “-(k)ume”, “-(k)eria”, “-(k)ara”, “-(k)ide”...

▪ **Zergatik *pidai*-ren ahoskabea?**

Hitz hasierako herskariaren ahoskabetze eta ahoskabetze prozesuetan, gahoskabeak erregularri ahoskabetze egin ziren, baina zenbait kasutan ahoskabeak aurkitzen ditugu. Hala nola, bikote ugariaren eraginez, forma ez etimologikoak sortu ziren: BN “pidaia”...

▪ **Baldin eta gela < cella, bake < pace, zergatik zeru < coelu eta gurutze < cruce?**

Bigarrenak erromantzetik hartu ditugun maileguak direlako, eta lehendabizikoak, berriz, latin garaian sartutakoak, eta beraz ez dituzte erromantzeetan pairatu dituzten aldaketak jasan.

▪ **gau haur / gauR, biharamon / bihaR. Zergatik?**

R bukaeran neutraltzeko joera indartsua da, baina burutu gabekoa: kontrako indarrek (alboko hizkuntzen eragina, adibidez) batzuetan irabazi egin dute. Adibidez:

- Maileguetan: “plazerik” ala “plazerrick”?
- Ondare zaharreko hitzetan: “nor-en”... baina “ezer-en” ala “ezeR-en”?

▪ **Zub. deusere, aizina: zer dakizu txistukari hauezaz?**

/z/ eta /z̃/ fonemak direla Z eta BN-n, /s/ eta /s̃/-rekin oposaketan daudena, baina ezin zirela zahartzat jo, oro har mailegu berrietan (“aizina”) eta hitz loturan (“deusere”) baino ez baitira agertzen.

▪ **larru / narru: nola azaltzen bikoiztasuna?**

Bikoiztasuna dialektala da. Hitz hasierako ozenen txandakatzea da, “l-” ≈ “n-”-rena. Bizkaieraz “narru” / orok. “larru”.

▪ **solas, sasoiz, sarats: zeren lekukotasun?**

Txistukariaren ahoskunearen aldaketen lekuko dira. Hitz batean bi txistukari agertuz ger, ahoskune berekoak izan ohi dira: apikariak (“solas”, “sarats”). Bestalde, salbuespenak daude: hauek analogiak eta analisiak azaldu ohi dituzte. Gure kasuan, analisiak, bi txistukariak ez baitaude morfema berean (“sasoiz”).

▪ ***h2 > h1: bi adibide; *h3 > h1: beste bi adibide.**

105. *h2 > h-: (1) “enuskara” > “ehuskara” > “heuskara” > “euskara”.

(2) “*enazur” > “*ehazur” > “*heazur” > “hezur”.

106. *h3 > h-: (1) lat. “arena” > eusk. “*arena” > “*areha” > “harea”.

- “*bor-geni” > “*bor gehi” > “*or gehi” > “*horgei” > “hogeï”.

- **hilebethe: iruzkindu hasperenak**

Hitz hasierako /h/-a etimologikoa da. Bigarrena, berriz, ez. Leherkari hasperenduna leherkari ahoskabearen alofona besterik ez da. Beraz, ez daude bi hasperen hitz berean.

(?) 30. ári : arí, alhabá : alhába. Zer dakizu azentuera hauezaz?

- **Mitxelaren 4 azentuera-eremu nagusiak.**

- Erdi-mendebaldekoa (B, GN).
- Zuberera eta Erronkaria (Z + E).
- Goi-nafarrera (GN).
- Bidasoa aldekoa.

- **Zer dakar azentuaz B-G-L-ko gramatikariak (baina ez Oihenartek) XVI- XVIII. mendeetan euskal hitz guztiak –a batez amaitzen zirela defendatu izanak?**

(?) 33. Mitxelaren euskal silaba egitura eta ozentasun hierarkia.

- (C) V (W) (R) (S) (T).

107. CV-VC: Ozentasun hierarkia.

- **Bi hizkuntza familia zeinetan erroaren ikerketak berreraiketarako balio handia izan duen.**

IE eta hizkuntza uralikoak.

- **Bi argudio CVC erro ereduaren antzintasunaz.**

108. Erro eredu monosilabikokoak izan zitezkeen erroetarik % aipagarria lekukoturik du, lekukotasun horietarik mailegu gutxi eta etimologia ezezagun asko, eta azken hauen artean ia guztiak gaintzen dituzte irizpide fonotaktiko eta geografikoak. Bisilaboek, berriz, mailegaketa portzentai altuak dituzte eta etimologia ezezaguneko gutxi.

109. Lehen bisilabotzat edo polisilabotzat genituenak orain monosilabo konbinaketaren bitartez edo mailegu gisa azaldu ditzakegu.

110. CVC baino eredu txikiagoak (CV-) `aurrizki-erro´ konbinaketak direla ikusi dugu. Aurkako aukera (-CV) lehenagoko CVC higitu bat dela suposatzea litzateke, baina -C > Ø aldaketa ez da konposaketa-eratorpenean ez bestetan Erdi Aroa baino lehenago lekukotzen.

▪ **Zein lekukotasun mota eman ahal dute fonosinbolismoek erro ereduaz?**

Euskara modernoko edozein erro-sailtako hitzak bost taldetan koka daitezke: maileguak, aldaera, konposatu-eratorriak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak. Erro lexikoak sailkatzeko balio izan dute.

▪ **Nola aldatzen da erro egitura?**

▪ **Iragazki geografikoa eta erro eredia.**

▪ **Adjektiboa: klase autonomoa AEZ-n? Zergatik?**

Adjektiborik ez edo gutxi zeudela AE-n esaten dute hizkuntzalariak. Bestalde, mailegatuta, eratorrita, partizipiotik eta erlatibotik sartua dela iradoki da; beraz, ez da klase autonomoa.

▪ **“Hiru” zenbakiaren etimologia.**

- “*her” (cf. “hertsi” < “*hertz-(te)i”) + “ur” > “hirur”.
- “laur” < “labur”
- “bost” < “bortz” < “*bor-tz”
- “sei” < “*sehi”.
- “zazpi” < “*(bor)zaz + bi”.
- “zortzi” < “*zorrotz-i” (cf. Ukabileko mendixkak).
- “bederatzi” < “*beda” (cf. “bederen”, “bedera”) + “eratzi” (cf. “jantzi”).
- “hamar” < “*han-bor”.
- “hamaika” < “*hama(r)-be(da)-ka”.
- “hamabi” < “*hamar-bi” □ “amai” (B, XIX. mendea).

(15) “*han-bor-bor-tz”.

(20) “*(b)o(r)-gen-i” > “*ogehi” > “hogei”.

(100) “ehun” < “*hen” (cf. `enbor, zuhaiska´) + “hun” (cf. `hiedra´).

▪ **Neure ama, Roman iltza: nongoa eta noizkoa da?**

▪ **Euskal deklinabide historikoaren oinarritzko egitura: noizkoa eta zergatik.**

Euskaraz eta gainerako eranskarietan ez dago benetako deklinabiderik; hizkuntza flexiboen kontua baino ez da. Gainera, gurean sistema bakar bat gehituaz doana vs. latineko bost deklinabideak, bakoitza hitz kopuru ezberdin eta ezberdintasun formalekin.

▪ **Noizkoa da artikulua? Zergatik?**

111. Gaurko artikulua 3. graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko

bihurtuta: “*-har” > “-ha” > “-a”: “gizona” < “gizon *har”.

112. Nahiko berankorra bide da: akitanieraz arrastorik ez. Litekeena da erromantzeetan eta hizkuntza germanikoetan agertzearekin bateratsu agertzea euskaraz, agian, 8-10. mende bitartean. Espainiako erromantzean 8. mendean agertzen da eta euskaraz, agian, beranduago. Dirudienez iparralderantz hedatu da (Suomieraz 19. mendean agertu baita).

43. Dat. -i < ¿?

Pl. E-Z “-ér” < “*-ag-e-ri” (Azkue 1923) / “-ai”, “-ei” < “*-agi” (Jakobsen-ek proposatu eta Mitxelena onartua).

Gaur egun “-i” < “*nin” (Lakarra 2008).

▪ **Iruzkindu -reanik.**

Pleonasmoa dugu. Ablatiboaren bi forma ditugu, bata bestearen gainean eraikia: “-rean”
+ “-rik”.

▪ **Ergatiboko markaren jatorriaz zer dakizu?**

113. “-k” < “*ga”? Lakarrak bizidunetako “-ga”-rekin lotu du.

114. Leku atzizkian bizidunengan du jatorria. “aitaren-gan”. Hortik sortua, -ga horretatik.

▪ **Zein da perifrasiarik zaharrena euskaraz? Zergatik?**

`Aditz oina + \*edin / \*ezan´. Zaharrentzat jotzen dira. Perifrasi hauek badituzte gaur egun desagertuak diren balioak euskaraz. Adibidez, “etor nendin”, 16. mendean aoristo zahar bat izango balitz bezala itzuliko genuen baina gaur egun, `etorri nintzen´ izango litzateke bere itzulpena.

▪ **ebili : erabili, gaitu : **garaitu. Zergatik?**

“ebili” eta “erabili” erro bereko aditzak dira. “gaitu” eta “**garaitu”, berriz, ez.

▪ **-te / -tze (etor). Zein da zaharrago eta zergatik?**

115. “-te” zaharragoa dela uste da. Nabaria da “-te” atzeraka dabilela “-tze”-ren mesedetan. Euskara zaharrean “-te” hartzen dute ozen bukaerako erroa eta “-i” partizipio marka dutenek ere. “-tu” emankor bihurtu ahala “-tze” ere ugariago da. Ondare zaharreko aditz guztiek “-te” hartu zuten aditzizena egiteko.

116. Beraz, hipotesi nagusia “-te” orokorra da eta `fase sparita´-n dago aspalditik, eta badirudi Euskal Herri osoan konbinatzen zela antzina ondare zaharreko aditzekin. “- tze”, berriz, aditz modu berriekin lotutako marka da.

▪ **AEZ: aditz jokatu asko ala gutxi? Irizpideak.**

Gutxi, gehienez ere 75 edo. Gaur egun bi dozena inguru. Euskarak aditz jokatuena saila mugatua izan du, Australia eta Ginea Berriko hizkuntza askoren antzera.

117. Aditz sintetikorik ez da maileguen artean, aditz jokatuak jokatu gabeen gainean eratu dira, soilik “*e-” aurrizkia izan zuten erro soilek hartu dute forma sintetikoa, bokal harmonia eta erreduplikazioa ez dira aditz jokatueta eman...

▪ **XVI. mendeko aditz trinkoek zer balio izan zezaketen? Balio hauek beti berberak ziren?**

▪ **Zein da, Trask-en ustez, aditzetako da- aurrizkiaren (dator...) jatorrizko balioa?**

Aspektu markatzat azaldu zuen. Aurrizki nahiz laguntzaile ere izan zitekeela zioen, baina bigarren aukera ez zuela garatuko.

▪ **Hiru konbinaketa *e-da-ra-CVC.**

*e-da-ra-dan-o > *ardano > *ardao > ardo

*e-da-ra-don-i > arrano

*e-da-ra-gotz-i > “*eargotzi” > “*eorgatzi” > “urgatzi”

- **Aditzoina + *edin/*ezan egitura inoiz orokorra izan bada, non eta noiz hasi zen perifrasi horretan partizipioa aditzoinaren tokia hartzen?**

43. Aresti-Linschmann legearen definizioa (eta kronologia).

(?) 44. “Bergararroc asi dira trajioe baten asmacean”: zer esan liteke egitura honen historiaz?

“Plural hurbila” deritzaguna lehengo gradu aniztasun horren beste arrasto bat da: *berrgarar-ok*, eta *trajioe*, *-oe* > *-o* lehenago bakundua proposatu beharko?

- **“Ce an daz Presebalegaz bere caltean”: eta hemengoaz?**

- **“Lotsaga nindin, ogiz as nindin”: zergatik da interesgarri morfologia eta sintaxiaren aldetik?**

(?) 47. Euskal hitzak: zenbat sailetan sailka litezke beren etimologiaren arabera?

Bost sailetan: maileguak, aldaera, eratorri-konposatuak, fonosinbolismoak, eta etimologia ezezagunekoak.

48. “Adar” eta “zulo”: mailegu zeltikoak ote? Zergatik?

(?) Latinetiko bi atzizki: testuen kronologiak laguntzen ote du jatorri hori?

“-ebam”, “-ebas”.

12) “hogei”: zelt. “ugeint”, zer esan zenezake erkaketa honetaz?

Euskarak zenbaki kardenaletan 20nako sistema du, frantses zahar eta modernoak, eta hizkuntza zeltikoek bezala. Azken hauekin lotu izan da “hogei”-ren jatorria (cf. “ugeint”). Gezurra da: “wiknti” zen euskararekin ukipenean zenean. Orain, gainera, are urrutiago: “hogei” < “*bor-gen-i” < “*ogehi” < “hogei”.

13) Euskaraz zein aldaera zaharrago eta zergatik? “zelü” / “zeru”, “bike” / “phike”.

118. “zeru” zaharragoa da “l” > “r” aldaketa euskararen barruan pairatu baitu. Beraz, latinarekin ukipenean zegoenean mailegatutako hitza da. Ondorioz, “zelü” geroago erromantzeetatik mailegatutakoa da.

119. Kontsonante hasperendun guztiak maileguak dira, edo aldaerak dituzte. Kasu honetan, leherkari ahostunak dira euskaraz zaharrenak: “bike” > “phike”. Asimilaziorik ezean hasperenketarik ez! “b” > “p”.

14) “gibel” ala “oste”. Zein berriago eta zergatik?

“gibel zaharragoa da”; “gibel” < “*gi-” + “*bel”, Lakarrak “*gi-” aurrizki zahartzat proposatzen du, “*bel” AEZ-eko erro monosilabo (CVC) gisa interpretatzen dugun bitartean. “Oste” berriz ezingo genuke zatitu, -C erorketarik ezin onar genezake gainera. Izatekotan mailegua izanen da, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garaiaren batean hartua.

15) “bariku” < ?, “biao” < ?

120. “bariku” < “abari bagako egun”.

121. “biao” < “meridiano”.

Galdera motzak: C erdua.

▪ **Lege fonetikoak eta analogia zein korronteren oinarrizko analisi-bideak dira?**

Neogramatikarenak.

▪ **Zer dira aldaketa mota erregularrak?**

122. Batez ere fonetikoez dihardugu. Testuinguru, garai, geografia... jakin batean modu erregular batean (ia salbuespenik gabe) ematen direnak dira (esanahia alde batera utzita).

123. Baldintza egokiak dauden hitz guztietan gertatzen den aldaketa mota da (vs. noizbehinkakoa = irregularra).

▪ **Emaidazu kronologia erlatiboaren adibide bat.**

124. Zubereraz “u” > “ü” /y/ aldaketa, “o” > “u” aldaketa baino lehenago gertatu zen, besteala “o”-ak ere /y/ bihurtuko ziren eta.

- 1) “-n-” > “-h-”

2) *h3 > h1

“arena” > “areha” > “harea”.

▪ **Zergatik dira hain interesgarri irregularitateak?**

Garai zaharrago bateko gramatikaren isla direlako.

▪ **Analogiaren euskarazko adibide pare bat.**

Egitura fonetikoan faktore ez-fonetikoen eraginez gertatzen den aldaketa irregularra da. Adibidez:

○ “*da-tor-z” > “datoz”, eta ez “**datos”; “rz” > “s” aldaketa erregularra den arren, “doaz”...-en analogiaz.

○ Ekialdean “dira”-rekiko analogiaz “gira” eta “zira” formak sortu dira.

▪ **Berranalisiaren adibide bat euskaraz.**

▪ **Berreraikitzailearen etsai nagusia morfologian.**

Analogiak.

- **Zer da barneberreraiketa?**

Hizkuntza batek berak eskaintzen dituen datuetan (maileguetan zein bestelakoetan) oinarritutako berreraiketa (konparazioaren bidezkoa) da. Hizkuntzaren historiaren gertakariak aztarnak uzten dituzte geroko hizkuntzan. Honegatik ahaidegabeko hizkuntzetan ezinbestekoa da barneberreraiketa, zerekin erkatu ez dagoenean.

- **Definitu AEZ.**

Ditugun datuen (lekukotasunen) bitartez berreraiki dezakegun euskararen gugandik antzinakoen (urrutiagoen) den garaia da.

- **50'etako Mitxelenaren lanik garrantzitsuenak AE-z.**

“Las antiguas consonantes vascas”.

- **Nola gauzatzen dira bortitzak hitz hasieran? Etabokalarlean?**

Beti ahoskabe: hitz hasieran hasperendun, eta bokalarlean hasperenik gabe (‘goxo’).

- **Hiru argudio [bortitz / ahull] oposaketaren alde AE-ko herskariaren sisteman.**

9) Geminatuen bilakabideak adierazten du orduko euskaldunek hotsen indarrari begiratzen ziotela eta ez haien ahostuntasunari: lat. “BB” > eusk. “p”. “abbas” > “apaiz”.

10) “f”-aren lekukotasunek erakusten dute nola “b” eta “p”-ren arteko bereizketa ez zen ahostuntasunaren arabera, baizik eta ahoskera ahula edo indartsua izatearen arabera.

11) Lekukotasun zaharrenetako datuak ere alde. Akitanierazko <TT> eta <CC> grafiak indartsuen adierazpide ditugu (vs. <TH> hasperenduna).

- **Nola igarotzen gara sistema karratutik erronboraherskarietan?**

Neutralizazioaren bidez.

- **Ba ote soinu sabaikaririk AE-n?**

Alofono gisa behintzat bai.

- **Zenbat bokal, diptongo eta irristari zen AE-n?**

125. 5 bokal (“a”, “e”, “i”, “o”, “u”) [6, zubererazko “ü” kontuan hartuko bagenu].
126. 5 diptongo (“au”, “eu”, “ai”, “ei” eta “oi”) [6, “ui” diptongo bakuna kontuan hartu ez gero].
127. Irristaririk ez. Diptongo zenbaiten hondar zati gisa besterik gabe maileguetan.

▪ **Ondoko formak ezinezkoak dira AE-n. Zergatik?**

- **“tarrat”**: Hitz bukaeran herskaririk ez zegoelako (**-T), eta hitz hasieran ahoskabea.
- **“greba”**: Muta cum liquida. Euskaraz hitz hasieran kontsonante talderik ez.
- **“basalore”**: “lore” beranduago sortutakoa da, eta “baso-” > “basa-” Akitaniera ondoko fenomenoa.

▪ **Zein da zaharrago, “zelü” / “zeru” ala “gela”? Zergatik?**

- “gela” da zaharrena, latin garaian sartu zelako euskarara eta ez zuelako pairatu erromantzeetan pairatutako aldaketa (euskarazkoa bai, “k” > “g”).
- “zeru”. Erromantzetik hartutako maileguez belarearen ordeztatik txistukaria dute. Gero, “l” > “r” aldaketa Erdi Aroan pairatu zuen.
- “zelü”. Ez du “l” > “r” aldaketa egin Erdi Aroan; beraz, beranduagokoa da.

▪ **“-h” > Ø ala “*h3” > “h1”: zein zaharrago etazergatik?**

Lehendabizikoa zaharragoa da. Kronologia erlatiboa. Lehenik bi “h”-tatik bat erortzen da hitz berean ezin direlako bi /h/ egon, eta gero geratzen denak ezkererako mugida egin du.

▪ **Erronkarian zenbait berrikuntza berantiar.**

“gra”, “zra”.....1616. urtea baino beranduago gertatuak.

▪ **Non (zein hizkeratan) dira soinu sabaikari gehiago / gutxiago? Zergatik?**

128. Gehiago mendebaldean.

129. Gutxiago BN, N eta L-n, despalatizazioaren eraginez.

130. Hizkuntza eransleetan ohikoa da soinu sabaikariak topatzea, sistemak gehitu egiten direlako hizkuntza mota hauetan.

▪ **Emaidazu fonosinbolismoetako [+ markatu] [- markatu] bilakabidearen adibide pareak.**

▪ **Fonosinbolismoen ezaugarri formal zenbait.**

131. Zenbat hizkuntzan bakanago den hots bat, hainbat eta balio fonosinboliko gehiago izango du hots horrek. Onomatopeia, oiho, umeen hizkuntza eta antzekoetan diptongoek duten ohiz kanpoko maiztasunak erakutsi du diptongoak ez direla oso zaharrak. Bestalde, muta cum likidoak onartzen dira (kontsonante taldeak).

132. Askozaz diptongo gehiago, hitz amaieran normalean posible ez diren kontsonante taldeak posible dira (**-T), soinuak eta gramatikak zerikusi estua dute, eta muta cum liquidoak. Adibidea: “braust”.

▪ **Hitz hasierako herskari ahoskabe modernoak: jatorriak.**

▪ Mailegu modernoak.

▪ Barneko asimilazioak (sekundarioak): “kalte”, “koipe”...

▪ Fonosinbolismoak.

▪ Arrazoirik zehatzik gabeak, denetarikoak.

▪ **Hitz bukaerako herskari jatorriak.**

▪ Fonosinbolismoetan (“eup”).

▪ Mailegu oso modernoetan (“blog”).

▪ Hitz elkarketetan lehendabiziko osagaiak elementu bat galtzean, erortzean (“ogi” > “ot-”).

▪ **AEZ-eko “*d-” hasierakoaren zenbait froga.**

133. “latz” / “ardatz”, “lats” / “aldats” txandakatzeak.

134. Erreduplikazioak: Hitz hasierako “*d-” falta: “*do-dol” > “odol”, “*da-dar” > “adar” ...

▪ **Zergatik ez dugu “**lulur” (< “lur”), “**lalats” (< “lats”), ez “**leleku” (< “leku) eta ez “**lelehoi” (< “lehoi”)?**

- **Atzizki hasierako herskari / Ø alternantziak. Zer esan liteke horien jatorriaz?**

Herskari gabeko formak zaharragoak direla. Adibidez: “-eria” vs. “-keria”.

- **Eta /f/-aren jatorriaz?**

Hots hau gurean berria dela (Markinako idazleek, Mogel, frai Bartolome... aldarrikatu bezala). Gaur egun Euskal Herri ia osoan /f/ fonema arrunta da, bai hitz hasieran, bai hitz barnean ere. G, B eta GN-n, maileguetako “f” > “p”, eta baita erdialdeko eremutik kanpo ere. Mitxelenak ez zuen AE-ren fonologiaren berreraiketan fonema bezala sartu.

- **Bokal sudurkariak: nondik datoz? Lehen lekukotasunak.**

- **“ü”: non lekukotzen eta nondik dator?**

- **Bokal ixteen zenbait adibide. Zein testuingurutan gertatzen?**

- **Amaierako bokalak: sailkapen nagusia.**

- **Hitz hasierako bokalak: zer diote euskararen bilakabideaz?**

- **Ba ote ezer esatekorik “j-” ondoko bokalismoaz? Zergatikote?**

- **Ba ote /h/ etimologiko gehiago Mitxelenak eman /h/-aren sail etimologikoez landara?**

- **Zergatik “hire” baina “eure”? Eta “han” baina “anartean”?**

- **Hasperena Antzinatean eta Erdiaroan: non?**

- **“saihets” / “sahets” / “saiets”: /h/ etimologikoa ote? Eta “hor”, “hon”-en?**

- **“onherran”, “ilhun”: zergatik “-h-” ez da halabeharrezko edo erantsia?**

- **Gaskoiaren lekukotasuna /h/-aren balio etimologikoaz.**

- **Mitxelenaren 4 azentuera-eremu nagusiak.**
  - Erdi-mendebaldekoa (B, GN).
  - Zuberera eta Erronkaria (Z + E).
  - Goi-nafarrera (GN).
  - Bidasoa aldekoa.

- **Ba ote modurik Martinet-en eta Mitxelenaren azentuarekiko helburu edo abantailak bil ditzakeen proposamenik egiteko?**

- **Bisilabo batean aurrizkia azentuduna ote? Eta atzizkia?**

- **Bizkai iparraldeko tonuak izan litezke AE-koak? Zergatik?**

- **Zein da bateragarriago hizkuntza eransle batekin: lehen silabako azentua ala azkenekoa? Zergatik?**

- **Zer dakigu euskararen gramatika kategorien bereizkuntzazaharrez?**

- **Adjektiboaren irregulartasunak, egitura eta jatorria.**

- **“eure” eta “zeuen”-en jatorria.**

- **Artikuluaren bilakabidea.**

- **Hiru zenbakiaren etimologia.**
  - “*her” (cf. “hertsi” < “*hertz-(te)i”) + “ur” > “hirur”.
  - “laur” < “labur”
  - “bost” < “bortz” < “*bor-tz”
  - “sei” < “*sehi”.
  - “zazpi” < “*(bor)zaz + bi”.
  - “zortzi” < “*zorrotz-i” (cf. Ukabileko mendixkak).

- “bederatzi” < “*beda” (cf. “bederen”, “bedera”) + “eratzi” (cf. “jantzi”).
- “hamar” < “*han-bor”.
- “hamaika” < “*hama(r)-be(da)-ka”.
- “hamabi” < “*hamar-bi” + “amai” (B, XIX. mendea).

(15) “*han-bor-bor-tz”.

(20) “*(b)o(r)-gen-i” > “*ogehi” > “hogei”.

- “ehun” < “*hen” (cf. `enbor, zuhaiska´) + “hun” (cf. `hiedra´).

- **Ergatiboaren jatorria.**

135. “-k” < “*ga”? Lakarrak bizidunetako “-ga”-rekin lotu du.

136. Leku atzizkian bizidunengan du jatorria. “aitaren-gan”. Hortik sortua, -ga horretatik.

- **Datiboaren jatorria.**

Pl. E-Z “-ér” < “*-ag-e-ri” (Azkue 1923) / “-ai”, “-ei” < “*-agi” (Jakobsen-ek proposatu eta Mitxelenak onartua).

Gaur egun “-i” < “*nin” (Lakarra 2008).

- **Zein da zaharrago: “-e”, “-en”, “-re”, ala “-ren”.Zergatik?**

- **Ablatibozaharramendebalean.**

- **Ba ote preposizioen aztarnarik?**

EGILUZENA

Euskal Gramatika Historikoa

2. partziala

- n/N AE-n? Zer froga dugu?

n

Sistema erronbikoan: n

N 1

N

anoa.

;latineko “n” bortitza mantendu eta “n” ahula galdu edo “h” bihurtu: annona >

▪ ***-n- > -n: hiru adibide:**

*arrani > arrain

*artzani > artzain

*lukanika > lukainka

*atano > ataun

▪ **-r- > *-l- maileguetan: (bi erantzun)**

Begiratu (latineko vigilare); aizkora (latineko asciola); gura (latineko gura).

V_Vko latineko “l” ahulak euskarari eman du: orio/ olio, solo/ soro... hala ere, ez da bilakabidea orokorra izan denbora berdinean, latinezko “l” askotan mantendu da.

▪ ***r...R... > ? Zenbait adibide:**

Disimilazioa “r” ahularena: Erur

> edur/ el(h)ur Irar

> idar/ il(h)ar Berar

> bedar/ bel(h)ar

▪ **-r > -R. Zer dakigu honetaz? Burutu ez den neutralizazioa da.**

Gutziz edo sakoneko egiturari burutu ez den neutralizazioa da, ez da erregularra.

Amaierako kontsonanteak ozenak eta txistukariak bortitzak direla. Hitz bukaeran [r] anizkuna egon arren, atzizkia bokalez hasten bada [r] bakuna: Zer → zeri. Hala ere, egun [r] anizkunaren alde neutralizazioa.

▪ **Zenbat txistukari fonologiko ziren AEMen? Eta AEZean?**

AEM: 4 eta AEZ: 2

▪ **sazon > sasoi; solaz > solas; zinhetsi > sinetsi: Zer ateratzen da honetatik?**

Hitz berean bi txistukari egon direnean apikariaren aldeko asimilazioa gertatu da. Sazon, solaz eta zinhetsi zaharragoak dira.

Kontsonante homorganikoak → asimilazio absolutua saihesteko joera apikariaren alde.

▪ **Non eta noiz gertatzen da artikulazio puntuaren neutralizazioa txistukarietan?**

Mendebaldean XVI. mendean. Ekialderuntz hedatuz joan da. uzte → uste.

▪ **Eta artikulazio moduarena?**

EH guztian. Hitz + tegi > hiztegi.

▪ **Gatz/ gazi, arratz/ arrazi... Zein da alomorfo zaharragoa? Nola azaltzen da bikotea?**

Afrikatuak ezin du zaharrena izan.

Frikariduna da zaharragoa, afrikatuak berriagoak direlako. Hitz bukaerako bokala galtzean frikaria > afrikatu bihurtzen zen.

▪ **Intsaur < *?, Z jauntsi < *?**

Intsaur < intxaurtze (Mitxelena); intsausti < intsaurtze; jauntsi < *eduntsi.

Intsaurtzedi < intsausti : berranalisia: intsaur.

Jaunzte > jaunste > jauntsi.

rtzti → intzaursti

rtst > rst → intzausti

intsaur < *intxaurtze

intsausti <

*intsaurtze jantsi

<*eduntsi.

Intxaurtzedi > intsausti: berranalisiaren ondorioz

Jaunzte > jaunste > jauntsi

▪ **AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gehiago ala gutxiago? Zergatik eta zenbat?**

AEZean AEMan baino txistukari eta ozen gutxiago.

- **/h/aren testuinguruak hitz barrenean:**

V_V: aho (bokalaratean).

#_ + V: herri (hitz hasieran eta ondotik

bokala). #_ + diptongoa: haur.

Ozen_V. (ozen eta bokal artean).

- **Mitxelena emandako /h/aren sail etimologikoa:**

- T^h > h

- Erromantze eta latineko f > h

- n- > h

- *h (AEkoa)

- **Zergatik *hire* baina *eure*? Eta *han* baina *anartean*?**

Eure analogikoa da (Grassman); *han* zaharragoa (Mitxelena).

hi-heur-e: Grassmanen legeari jarraiki lehenengo h-a galdu, erro batean ezin baita hasperenik joan.

Han (3. graduko inesiboa) eta *anartean* forma luze berria, h-rik gabe.

h-ren historia galerarena delako funtsean.

- ***h₂/ *h₃ > h-: zenbait adibide:**

*enazur > *ehazur > hezur

*arena > areha > harea

*enaitz > haitz

*auhen > hauen

*edoni > edohi > hedoi > hodei

- **Ba ote /h/ etimologiko gehiago?**

- -r- > h konposaketan.

- Gaskoiko maileguetan.

- hVR > VRh.

- **Grassmanen legeak:**

Erro/ silaba barnekoa zaharrena eta erro/ silaba ezberdinekoa 1500etik aurrerakoa, heterosilaboa: hil + herri > hilerri > ilherri.

h_h > _h

h > Ø/_C

- **Hasperena Antzinatean eta Erdi Aroan: non?**

Antzinatean euskalki guztietan eta Akitanian.

Erdi Aroan: Araban, Burgosen, Errioxan (Nafarroan jada ez).

- **saihets/ sahets/ saiets: /h/ etimologikoa ote? Eta hor, hon-en?**

Saihets: etimologikoa, beranduago sortu zela uste da (Mitxelena). Hor,

hon: CVC errespetatzen du, jatorrizkoa da. Antietimologikoa da.

- **Onherran, ilhuri: zergatik -h- ez da halabeharrezkoa edo erantsia?**

Hil + un < ilhun metatesia.

- **Eta harma eta harroka-n?**

Nahasketaren ondorio dira; armar hartu > harma, harrokarekin berdin. Ez dira etimologikoak.

- **Gaskoiaren lekukotasuna /h/aren balio etimologikoaz:**

Gaskoieran hVR > VRh euskaraz: hala > alha, orhartu...

- **Mitxelenaren 4 azentuera eredu nagusiak:**

- Erdi-mendebaldekoa
- Erronkari-zuberoakoa
- Goi Nafarrerakoa
- Bidasoa aldekoa

- **Leizarragaren azentuerak zeinen antza du?**

Erronkari eta Zubererakoarena.

- **Argudioak Martineten azentueraren alde:**

Azentu demarkatikoa: markatzaile onena azentu demarkatikoa delako. Hitz

hasiera vs. Bamsa garrantzisa izan behar du fonologiak.

- **Argudioak Mitxelenaren azentuaren alde:**

Lotura azentua eta hasperenaren artean (azentua hasperenaren ondoren).

Hasperena eta azentua lotzen ditu (hizkuntza askotan ematen da hau). Azentua 2. silaban egotea zilegi da, 2. silabatik aurrera hasperenik ez dagoelako eta hasperena azentuan egon behar delako.

- **Ba ote modurik bien helburu edo abantailak bil ditzakeen proposamenik egiteko?**

Bai (Lakarra): bi silabako azentuera bisilabikoetan.

- **Bisilabo batean aurrizkia azentuduna ote? Eta atzizkia?**

Ez, bisilaboetan azentua 2. silaban doalako.

- **Bizkai iparraldeko tonuak izan litezke AEkoak? Zergatik?**

Nekez. Dialektoak askoz ere beranduagokoak direlako, modernoagoak direlako.

- **Zein da bateragarriago hizkuntza eransle batekin: lehen silabako azentua ala azkenekoa? Zergatik?**

Lehen silabakoa. Latinez adibidez azentua ez da azkeneko silaban jartzen.

- **Euskal silabaren egitura Mitxelenaren arabera:**

(C) V (W) (R) (S) (T)

- **Kontsonante topaketa nagusiak euskaraz:**

Ozen-txistukari R-S

Ozen-herskari R-T

Txistukari-herskari S-

T Txistukari-ozen S-R

- ****TDTV: zergatik?**

AEko erroak monosilabikoak zirelako eta C hasi eta bukatzen zirelako. Gainera, **TDTV soilik maileguetan edo eratorrietan aurkitu.

- ****TDTV; **CV; **VC eta *-T nola azal litezke?**

Ordain, mailegu, fonosinbolismo edo konposaketan ageri dira soilik.

(?) AEn CVC erro monosilaboa. -T ezinezkoa, beraz TV ere ez.

- **Erro monosilabikoa AEZean: hiru ondorio nagusi:**

Lexikoak: erro berriak, mailegu berriak, lehendik ezagutzen genituen erro familiak zabaldu.

- **Nola sailka litezke erro ereduak bertako hitzen jatorriaren arabera? Zein da sail garrantzitsuena euskara zaharrena aztertzeko?**

5 sail: maileguak, aldaera modernoak, konposatu deribatuak, fonosinbolismoak eta etimologia ezezagunekoak (iragazki fonologikoak alde batetik eta geografikoak bestetik).

- **Ze iragazki ezarri ahal zaie erro erduei beren zahartasuna ikertzeko?**

Fonologikoa eta geografikoa.

- **Eman iragazkiak gainditzen dituzten 4 adibide etimologiarik gabeak:**

CVC, OCV, aCV eta vCV. Edozein monosilabo: gor, sal, bel, dar,...

Huts, gar, sal, ber.

- **Hizkuntza eransleek nolako erro ereduak izan ohi dituzte?**

-Bisilabikoak.

-Bisilaba irekiak dituztenak: CVCV/ CVC CV.

- **AEZean bi aurrizki; ba ote zuen gero galdu den beste hitz-eraketarako biderik?**

Gi-, sa-.

Bai, erreduplikazioa.

- **Zer dakigu fonosinbolismoen erro-egiturez? Eta partikula gramatikalenez?**

CVCtik ahalik eta urrutien dagoena. (braust).

Erro lexikoen antitetikoak dira, ahalik eta urrutien daudenak; partikula gramatikalak antzeko zerbaite baina horrenbestera iritsi gabe.

- **Erro monosilabikoari nolako tipologia dagokio? Gogora munda/monkhemer konparaketa?**

Munda: erro bisilabikoa/ atzizkiak/ azentua ezkerrean/ aditza bukaeran/ eranslea.

Monkhemer: erro monosilabikoa/ aurrizkiak/ azentua eskuinean/ aditza erdian edo hasieran/ isolatzailea.

- **Erro zaharraren murriztapenak:**

C hasi eta bukatu behar da, monosilabikoa eta CCC ezin da AE izan. Beraz, CVC.

- **Bi hizkuntza familia zeinetan erroaren ikerketak berreraiketarako balio handia izan duen:**

/E/ Semitikoa/ Uralikoa/ Euskara.

- **Uhlenbecken euskal erroen sailkapena:**

Erro bisilabikoa zela uste zuen. Hitz sailak eta erro ereduak aztertu behar direla dio.

- **Lafonen aditz erro egitura.**

- **Erro monosilabikoaren teoriaren hasierako (1995eko) emaitzak:**

CVC dela erroa, hiru murriztapen desberdin: **T/ **VC **CV/ **T₁V₁T₂V₂.

- **Eman hiru erro monosilabiko berreraiketan berreraikiak.**

*ger, *bur, *bel.

- **Nola sartzen ziren hitz berriak aitzin euskara zaharrean?**

Erreduplikazioak.

- **Zer dakar CVC erro egiturak AEren tipologiaz?**

Monosilabikoa dela.

- **Eman bi hitz-familia:**

- **Erro ereduak eta etimologia formala:**

Maileguak, aldaerak, fonosinbolismoak, konposatu/ deribatuak.

Etimologia ezezagunekoiei iragazki fonologiko eta geografikoa ezarri behar zaie.

- **Nola aldatzen da erroaren forma kanonikoa?**

- **Argudioak AEren erro lexikoen eredu CVC zela esateko.**

Erro monosilabikoa zelako, kontsonantez hasi eta bukatu behar zelako eta 3 kontsonanteko multzoak ez direlako AE.

- **Greenbergen tipologia eredu nagusiak? Guztiak harmonikoak ote?**

Aditzaren hurrenkeraren arabera nagusiki hierarkikoki 3 taldetan sailkatu zituen: VSO, SVO, SOV.

Ez, 3. taldekoak ez dira horren harmonikoak 1go taldekoekin alderatuta.

- **Zein da euskara historikoaren tipologi eredua (lau ezaugarri garrantzitsuenak)?**

Preposizio

- IzAdj +

IzGenit –

IzD

+

SOV taldean sartzen du.

- **Hiru arrazoi pentsatzeko lehen ez zela horrela:**

Genitibo lokatiboa ez zegoen SOV Hei dagokien lekuan.

Lehen ez zen hizkuntza ergatiboa, beraz SVOTik SOVra pasatu ergatiboa izateko. Ergatibotasuna berria da eta SVOTik SOVra pasatzean gehitzen zaio.

SOV Hek ez dituzte aurrizki edo laguntzaileak ezkerretara.

- **Zer da tipologia holistikoa?**

Azentua/ ritmoa garrantzitsuena dela defendatzen dute, morfologia, sintaxia, etab-en gainetik.

- **Munda eta mon-kbmerraren erkaketa: zertan balia genezake euskararen diakroniakarako?**

Jatorri bera, baina oposaketa erabatekoa.

- **Taniaren aldaketa interesgarri zenbait.**

Adjektibo kategoria aske bat garatuz doaz atzizkiak, partizipioak, erabiliz. Multzo aditz bezala erabiltzen ziren aditz bat ere erabiltzen dute, gure edin-en parekoa.

- **Izen-Adjektiboen ordena: arrazoirik bai ala halabehar hutsa ote?**

- **Erlatiboaren kokagune zaharra (lekukotasunak) eta berria**

Çure pena dioçunoc (Etxepare).

- **Atzizki eta postposizioen berankortasuna.**

- **Berreraikitako aurrizkiek eta aur. > atz. Aldaketak: zer erakusten digute?**

- **Nola azaltzen narru/ larru?**

- ***d- > l-: bi adibide:**

EUSKAL GRAMATIKA HISTORIKOA LEHENENGO

PARTZIALEKO GALDERA MOTZAK

- **Lege fonetikoak eta analogia zein korronteren oinarrizko analisi-bideak dira?**

Neogramatikarenak.

- **Emaidazu kronologia erlatiboaren adibide bat.**

Arena > areha > harea.

- **Zer dira aldaketa mota erregularrak?**

Testuinguru zehatz batean salbuespenik gabe gertatzen diren aldaketak dira, gehienbat aldaketa fonetikoak dira. Aldaketa fonetiko erregularren eta besteen arteko bereizketa egingo dugu berreraiketarako.

- **Zergatik dira hain interesgarri irregularitateak?**

Beste garai zaharrago baten inguruko informazioa ematen digutelako; hau da, gramatika zaharraren isla dira irregularitateak eta antzinateko erregularitasunen berri ematen digute.

- **Berreraikitzailearen etsai**

nagusia morfologian. Analogia.

- **Zer da gramatikalizazioa?**

Unitate lexiko beregain batek gramatikan funtzio bat hartzen duenean.

Elementu lexiko edo gramatikal bati balio gramatikala areagotzea balio lexikoa kenduz.

- **Zer da deriba?**

Sapir-ek asmatu-terminoa: hizkuntzak norabide jakin batean aldatzen dira eta ez noraezean.

- **Zertan bereizten dira pidginak eta kreolerak?**

Pidgina bi hizkuntzetako hiztunek elkar ulertzeko asmatu-terminoa: hizkuntzen nahasketa da. Asmatu-terminoa hau bigarren belaunaldiari pasatzen zaionean ama-hizkuntza bezala kreolera da. (kreolerak pidgin hizkuntzatik eratorritako ama hizkuntzak dira).

- **Zer da protohistoria?**

Historia eta historiaurrearen arteko faseko lekukotasunak. Ez dago euskal testurik baina bai zeharkako lekukotasunak.

- **Zer dira homologiak?**

Azaleko antzekotasuna izan ala ez jatorri bera duten hitzak dira.

- **Euskararen ahaidetasun hipotesien artean zein da zuretzat egokiena? Zergatik?**

Isolatua dela. Metodo konparatuaren bidez ez delako nahikoa. (1.

aukera). Bat ere ez, ez dagoelako froga nahikorik. (2. aukera).

- **Zenbat urte (mende) ditu euskarak?**

Ez dakigu.

- **Definitu aitzin euskara:**

Berreraiki daitekeen euskararik zaharrena.

Berreraiketaren metodoaren bidez lortu den euskara zahar baten eredua

da. Euskararen berreraiketari sorturiko hizkuntza egoera da.

- **Nork ikertu zituen AEko**

herskariak 1950ean? Martinetek.

- **Zer da barne berreraiketa?**

Ahaiderik gabeko hizkuntza berean idatzitako lekukoetan oinarritutako berreraiketa. Hau da, hizkuntza bateko lanabesak erabiltzen dituenak.

- **Zer da aitzin hizkuntza bat?**

Berreraikitaren bidez lortzen den balizko hizkuntza edo hizkuntza-zatia (zaila da hizkuntza bat osotasunean berreraikitzea).

- **Noiz hasten da hizkuntzalaritza historikoa?**

XIX. mendean.

- **Emaidazu kronologia erlatiboaren adibide bat:**

Arena > areha > harea

- **Zer da hizkuntza baten kanpo historia?**

Hizkuntza horren hiztunen historia, norekin egon den ukipenean, mailegutza, literatura, soziolinguistika... Hizkuntza horretan idatzitako testuen, autoreen edota korronteen berri ematen duena.

- **Noizko eta nongo hizkeraren lekuko da *Refranes y Sentencias*?**

1596ko bizkaiera (mendebaldeko hizkera).

- **Proposa daiteke aitzin hizkuntza batentzat bokal bakarreko sistemarik? Zergatik?**

Ez; gutxienez munduko beste hizkuntza guztietan bezala bi bokal behar direlako.

- **50´etako Mitxelenaren lanik garrantzitsuena AEz.**

Las Antiguas Consonantes Vascas.

- **Zergatik euskalkiak ez datoz leinuen hizkera zaharretik?**

Ez datozelako guztiz bat gaur egungo euskalkien maparekin, ez dakigu garai hartan ze euskalki mapa zuten.

Barduliarrak, karistiarrak... III-IV. mendetik aurrera baliorik ez. ez dakigu euskararik bazen leinu hauetan.

- **Zenbat urte ditu euskarak? Zergatik?**

Ezin da data jakin bat ezarri, hizkuntzetan datak erlatiboak baitira.

- **Maileguen egitekoa euskararen historiaurrearen berreraiketan.**

Lege fonetikoak azaleratzea, euskarak maileguak nola hartu dituen agerian uzten duelako. Euskarak izan dituen aldaketen berri. (euskarak maileguak bereganatzeko moduaren arabera datazio bat edo beste izango dute). Aldaketa fonetikoaren arabera, garai batean edo bestean koka ditzakegu eta jakin zein hitz den zein baino zaharragoa.

- **Nola igarotzen gara sistema karratutik erronbora herskarietan?**

Neutralizazioaren bitartez.

Aitzin euskara bada erronboa euskara batu zaharra (neutralizazioa ahostunaren edo ahulen aldekoa da hain justu bitarte horretan ematen dena, hau sartu beharko genuke euskara zaharraren definizioan: hau Mitxelenak esaten du).

- **Zergatik ez du Mitxelenak /p/ AE-ren inbentarioan sartzen? Eta /m/?**

Mitxelenak ez zuelako beharrik ikusten

-/p/:

-/m/: Mitxelenak ez zuelako beharrik ikusten. Sudurkari bat bazelako “n” eta gainera “m”a “b”ren alofonoa zen zenbait testuingurutan.

- **Zenbat bokal, diptongo eta irristari ziren AEn?**

5 (a,e,i,o,u) eta 5 (au, eu, ai, ei, oi). Hala ere, sekundarioa dirudien 6.bat dago: oi.

Ez zegoen irristaririk.

- **Ondoko formak ezinezkoak dira AE-n. Zergatik?**

Tarrat: hasierako eta bukaerako “t”-gaitik. Hitz hasieran ezin liteke herskari ahoskaberik agertu.

Greba: Kontsonante bilkurak ez dira posible. AEn ez zegoen kontsonante bilkurarik (soilik hitz fonosinbolikoetan) ez du CVC egitura errespetatzen.

Basalore: “a” horregatik. “lore” latineko “flore”tik dator, eta mailegu hau latinarekiko ukipen- egoeratik datorrenez, AE baino berriagoa da.

- **Zein da zaharrago, zelü / zeru ala gela? Zergatik?**

Zaharrena “gela” da, latinetik dator. Hasieran txistukaria duten maileguak erromantze garaikoak dira. (*ü* antzinako *u* batetik dator. Eta *r* antzinako *l* batetik).

- **Emaidazu AEZ-ren ezaugarri fonologiko eta morfologiko bana.**

Morfo: aurrizkiak zituzten.

Fono: CVC egitura zuten.

- **Zer da eta noizkoa da Euskara Batu Zaharra?**

V-VI mende ingurukoa. Gugandik hurbilen egon daitekeen aitzin hizkuntza komuna bilatzea da EBZ berreraikitzea.

Egun ezagutzen ditugun euskalkiak sortu baino lehenagoko euskara da.

- **Nork proposatu zuen EBZ? Zergatik/ zertarako?**

Mitxelena proposatu zuen hizkera modernoak AEtik urrun gelditzen zirela ikusi zuelako.

AEk ez digu balio dialektoen adabegi izateko, gugandik hurbilago dagoen bat behar dugu, EBZtik aterako lirateke dialektoak.

- **Zer zioen Lacombek euskalkiez?**

Euskalkiak bitan banatu zituen argudio morfologikoak eskainiz: bizkaiera (bere ustez lexiko zabalgoa eta “egin” aditz erroa desberdina) eta gainerakoak.

- **Zer zioen Uhlenbeckek euskalkiez?**

Bere ustez euskalki bizkaitarrak eta gainerakoak jatorri ezberdinekoak dira, bi hizkuntza ezberdin kontsideratzen zituen.

- **EBZ-ren berrikuntza fonologiko bi.**

Sabaikaritzea.

Diptongoen ugaltzea, ahoskabeak hitz horietan berrezartzea, n→ h hasperentzea.

- **Mitxelenak emandako EBZ ondoko berrikuntza bat.**

Deklinabide aditza, artikulua.

*egin erroa (bizkaieran).

- **BZren arkaismoek balio ote dute hura gainerako euskalkietatik bereizteko?**

Ez. Arkaismoek ez dute balio hizkerak desberdintzeko. Arkaismoak dira, beraz, garai batean euskalki guztiek izan zituztela pentsatu behar dugu, hortaz, zerbait egitekotan batasun zaharra islatzen dute.

- **Ze eratako berrikuntzak dira garrantzitsuenak adarkatze bitarrerako? Zergatik?**

Berrikuntza zahar bereizleak. Bestela ezin direlako hizkerak edota hizkuntzak banatu.

- **Mendebaldeko euskara zaharraren berrikuntza morfologiko bat eta fonologiko bat.**

Morfo: -gaz soziatibo marka. / “egin” aditz erroa, *eutsi erroa...

Fono: a + a = ea. / “r” eta “l”ren aurreko bokalaren irekitzea: txarri, barri...

- **Gipuzkera goian ala behean litzateke horrelako banaketa batean? Zergatik?**

Behean. Berrikuntza zahar propio gutxi dituelako gipuzkerak, eta dituenak ez direlako oso zaharrak.

- ***ezan laguntzailea Z-n: arkaismo ala berrikuntza? Zergatik?**

Arkaismoa. Noizbait euskalki guztietan izan delako

- ***eutsi laguntzailea B (batua) eta A-n (antzinakoa) arkaismo ala berrikuntza?**

Berrikuntza. *eradun-etik datorrelako eta soilik A eta B-n eman delako.

- **Erronkarieraren zenbait berrikuntza berantiar.**

Erakusletako herskariak.

Kontsonante arteko bokal zenbait galdu: gra, zra,...

- **Bokal inbentario hori aski ote ule/ile, uzen/izen, utzi/itxi eta gainerako u-/i txandakatzeak azaltzeko? Zergatik?**

Ez. 6. bokal baten existentziaren ondorioz sortuak liratekeela uste da. Txandakatzeko hauek borobiltasunarekin lotuta daude.

- **Ü: non lekukotzen da? Nondik dator?**

Zuberoan eta BNko eremu batean. Frantseseko sistematik sartu zen (*u > ü) “u” zahar batetik dator.

▪ **Bokal ixteen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?**

Asimilazioaren bidezkoak: ule > ile; ukusi >

ikusi albokari aurretik (beldur < bildur)

▪ **Bokal irekitzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?**

Asimilazio edo disimilazioaren ondorioz (u > i ; gutxi > gitxi), r eta l aurretik doazenean (berri

> barri; txerri > txarri; beltz > baltz) eta o/e (omen > emen; othe>ete).

▪ **Bokal borobiltzeen eta desborobiltzeen zenbait adibide. Zein testuingurutan ematen dira?**

Aurreranzko asimilazioz: gutxi > gitxi

(borobiltzea). Atzeranzko asimilazioz: zubi >

zibu (desborobiltzea).

▪ **a+a hiatoa: bilakabide nagusiak:**

Disimilazioa: a + a > ea

Kontrakzioa: a + a > a

á azentuduna bada lehen bi bokal zeuden.

Zaraitzun: a+a > ara

▪ **Gainerako hiatoak: berreraiketarako balioa:**

Geminatuak: berreraiketarako garrantzia.

Funtsean hiatoek ez dute balio handirik berreraiketarako.

▪ **Amaierako bokalak: sailkapen nagusia:**

Amaiera absolutua eta amaiera erlatiboa.

▪ **Hitz hasierako bokalak: zer diote euskararen bilakabideaz?**

Uste izan da oso ugariak izan direla euskaraz, baina frogatu da ugaritasuna ez zela hainbesterako (#_-ko kontsonante gutxi, kots-erorketak...). Benetan ugaria balitz, euskararen eranskaritasunaren seinale.

Venneman (1994) eta Martinek (1955) hipotesia:1) bokalaren eransketa > protesi fonologiko edo antzinako aurrizkia. 2) Kontsonante erorketa.

- Euskal hotsen bilakabide orokorraz dakigunaren arabera, k.a-ko XVean ala k.o-ko XV.ean ote diptongo gehiago? Zergatik eta nola?

Gero eta diptongo gehiago daude.

K.O.go XV.mendean. Diptongoak modernoak dira. Aitzinan diptongoak ekiditeko bideak zeuden eta hori zen joera.

- **Irristariak. Jatorria eta bilakabidea:**

Ez dira AE-koak, W maileguetan baino ez ditugu topatzen. *e > j- bihurtu bokal aurrean.

“W” mailegusetatik dator eta askotan ekiditen da: swerte > sorte. “j” ugariagoa da, hitz zaharren hasieran eta aditz batzuetan ageri da, *e batetik dator: *e-da-dan > e-a-dan > ean > jan.

- **Noizdanikoak dira soinu sabaikariak? Nola?**

Aspaldikoak / betidanikoak dira soinu sabaikariak, baina lehen hizkera adierazgarrian soilik erabiltzen ziren, ez ziren sistemako fonemak. Ondoren sabaikaritzea orokortu eta adierazgarritasuna galdu zuten. Mitxelenak AEn bazeudela uste zuen lekukotasunik egon ez arren.

- **Non (zein hizkeratan) dira soinu sabaikari gehiago/ gutxiago? Zergatik?**

Gehiago dira bizkaialdean (mendebaldean), beste eremuetan ez dagoen sabaikaritze bat gehiago dutelako. Gutxiago Lapurdi eta Behe Nafarroan (baita Sakanan ere) desabaikaritzeen ondorioz.

Hizkuntza eransletan ohikoa da soinu sabaikariak topatzea.

- **Desabaikaritzeak zein ondorio du fonosinbolismoan?**

Ondorio fonetikoa (maileguetan) eta ondorio semantikoa (besteetan).

Lexiko banaketa bat egin du, eta fonosinbolismoa desegin (beraien ezaugarria baitzen sabaikaritzea).

- **Fonosinbolismoen ezaugarri formal zenbait.**

Hitz arruntetan arruntak ez diren kontsonante talde posibleak (braust)

Diptongo gehiago, bokalismoari dagokionez.

Euskaraz ez dira beti sabaikarien bitartez bakarrik eman. (gutun/kutun)

- **Hitz hasierako ahostuntzeak: frogak, kronologia.**

Kontuan hartuz latinaren ukipen-egoeran jada ahostuntzea ematen zela (pacem > bake), IV. mendea baino zaharragoak dira. Frogak:

latineko mailegutatik hartuak dira.

Kronologia: lehen haustura dialektala baino lehenago gertatua. (pacem > bake)

- **AEZ-eko *d- hasierakoaren zenbait froga.**

Disimilazioaz erreduplikazioa galdu zela. (dodol >

odol) Hitz hasieran d > l bihurtu. (*dor > lor)

- **AE-ran zergatik ez dugu behar /m/-rik?**

AEren fonologia sisteman ez zegoelako m-rik, hots komuna izan arren. Izan ere, m-dun hitz gehienak maileguak edo hitz fonosinbolismoak dira.

- **Zer dakizu /f/aren jatorriaz? Eta /p/renaz?**

/f/: AEn ez zen fonema bat, b-ren alofona baizik, baina euskalki guztietan egon da soinua. Hitz hasieran arruntagoa da topatzea beste tokietan baino. Euskaran nahiko berria da fonema modura.

/p/: fonosinbolismo, m mailegu edo bestelako fenomeno bidez lortzen da. Oso gutxitan ageri da hitz hasieran ez bada maileguetan. Bokal artean arraroa. Oso euskal hitz zahar gutxitan.

- **AE-z herskari, ozena eta txistukariak zer zuten oposaketa berean antolatzeko guztiak?**

Euskarak ahostun/ahoskabe oposaketa kokagunearen arabera neutralizatzeko joera du baina bi eratakoa: modu eta puntuaren arabera neutralizazioa.

- **Zer da eta noizkoa Euskara Batu Zaharra.**

Euskalkiak banatu aurretik zegoen euskararen batasun egoera. Mitxelena eta Zuazok V-VI mende inguruan kokatzen dute.

- **EBZren banaketan 1. adarkatze bitarreko garrantzitsu litzatekeen ezaugarriren bat.**

Berrikuntzarik zaharrenak (bereizleak).

- ***ezan laguntzailea Z-n: arkaismo ala berrikuntza? Zergatik?**

Arkaismoa. Uneren batean euskara osoan eman delako.

- **Goranzko diptongoak. Zenbat dira? Ze bilakabide nagusi dute?**

- Gutxi eta berantiarrak dira. Batzuetan indartu eta beste batzuetan galdu egiten dira.

- Euskaraz beheranzko diptongoak izan daitezke. (au-eu-ai-ei-oi).

Erromantzeetatik sortzen diren maileguetan dauden goranzko diptongoak ekiditeko moduak zeuden:

-Bokal erorketa

-Kontsonantizazioa

o -g- tartekatzea

o -r- zubi lana

▪ **Ba ote ezer esatekorik j- ondoko bokalismoaz?**

Aurrizki bat izan behar zuela noizbait.

“j” ondoko bokalismoan “d” bat falta da, bokal artean galdutakoa. “j”ren ondoren “a” bat omen zegoen, eta aurretik *e bat, e + a: j).

▪ **Fonosinbolismoetako [+markatu] [-markatu] bilakabidearen bi adibide.**

▪ **Hitz hasierako herskari ahoskabe modernoak: jatorriak.**

Fonosinbolismoak

Maileguak

Barneko

asimilazioa

Analogia

▪ **Hitz bukaerako herskari jatorriak.**

Hitz bukaerako bokala galtzearen ondorioz sortu ziren. Honez gain, fonosinbolismo eta mailegu modernoetan:

-Mailegua: block

-Fonosinbolismoak: eup

-Erorketa eta antzeko prozesuen ondorioak.

▪ **Analogiaren euskarazko pare bat adibide:**

-Dot/ dudan > duten.

-Askatu/ aske.

-Emeretzi: emezortzi > hamazortzi.

-Ene > nire. “nire” izenordain genitiboa, zure, gure...-ren analogiaz.

-Dira-rekiko analogiaz > *gira* eta *zira* sortu.

-Onagoa (hobe-ren orde).

- **Berranalisiaren adibide pare bat:**

-nor bait-dator > norbait dator.

-Atz-e-an > atz-e

-Paris-e-ko

-a-e integratu

▪ **AE-ren edo euskararen ezaugarriren bat kanpo-konparaketaren bitartez antzemana.**

Latineko maileguekin konparatuz, euskal hitzek erakusten dituzten aldaketa fonetikoaren ondorioz, euskararen fonetika historikoa asko aurreratu da esate baterako.

▪ **Nola gauzatzen dira bortitzak hitz hasieran? Eta bokalarlean?**

Hitz hasieran: hasperendunak.

Bokalarlean: hasperen gabeak.

▪ **Hiru argudio [bortitz/ ahul] oposaketaren alde AE-ko herskariaren sisteman.**

-/f/aren lekukotasunak (Mitxelena).

-Geminatu eta leherkariak.

-Erdi Aroko Akitanieraren lekukotasunak.

▪ **Zer zuten komunean AE-z herskari, ozen eta txistukariak Mitxelenak [bortitz/ ahul] oposaketaren bitartez antolatzeke guztiak?**

Denek zituzten neutralizazio puntu berberak (hitz hasieran, hitz amaieran, kontsurretik eta bokal aurretik). Erronboaren sistemaren araberrako gauzatzea. Neutralizazioa. Sistema alofoniko berbera.

▪ **Nola igarotzen gara sistema karratutik erronbora herskarietan?**

Hasiera batean, hitz-hasieran (gune bortizean) herskari bortitzak edota ahulak egon zitezkeen (sistema karratuan). Beranduago, bortitz hauek desagertu eta ahulak ahostundu ziren, soilik hitz hasieran “b”, “d” edo “g” aukerak geratu zirelarik (erronboa).

Neutralizazioaren bitartez.

▪ **Nola igarotzen gara sistema erronbotik karratura herskarietan?**

Hasperena galduz.

▪ **Zergatik IE, austronesioan eta beste hainbat dira adarkatze bitarrak dialekto banaketa diakronikoan?**

Edozein banaketa linguistikotan binamismoak hori markatzen duelako.

- **Ezagutzen duzu ezaugarriren bat EBZ-ren banaketan garrantzitsu litzatekena adarkatze bitarrerako?**

- **Ba ote soinu sabaikaririk AE-n?**

Bai, bazeuden. Beste fonemen alofono edo fonosinbolismoak bakarrik.

- **Sailka u-/i- txandakatzea: AE, EBZ, dialektala? Zergatik?**

Dialektala, ez delako euskalki guztietan gertatu.

- **-h > Θ ala *h3 > h1: Zein zaharrago eta zergatik?**

*h3 > h1 (arena>areha>harea>area).

- ***h2 > h1: bi adibide:**

-Leone → lehoi: leohe → lehoe → lehoi.

-Enazur → hezur: ehazur → he(a)zur.

- **Zergatik ez dugu **lulur (<lur), **lalats (<lats), ez **leleku (<leku) eta ez **lelehoi (<lehoi)?**

Ez dugulako horrelako erreduplikaziorik. D>l bilakaera bat izan zen, beraz forma guzti hauek sakonean “d” bat zeukaten, ondoren “l” bihurtu zena. Erreduplikazioetan soilik “d” da posible, ez “l”.

- **Bokal sudurkariak: nondik datoz? Lekukotasunak.**

Bokal arteko /n/ galtzearen ondorioz; Garibai eta Madariaga.

V_Vko sudurkari bat galtzean, bokal horiek sudurkariaren arrastoa mantendu zuten. Hauen lehen lekukotasunak Garibairenak (ardao)/ akitanieran oraindik “n” mantetzen zen (seni)

- **Atzizki hasierako herskari/ Θ alternantziak. Zer esan liteke horien jatorriaz?**

Formarik zaharrena herskaririk gabekoa da, herskariak aurreko hitzaren bukaeraren ondorioz sortu ziren, eta ondoren orokortu.

eria → keria: herskari gabeko formak normalean zaharragoak izan ohi dira. Adibidez, “eria” zaharragoa da “keria” baino.

HIRUGARREN PARTZIALA

(NIREA)

- Arrazoiak euskararik zaharrenak adjektibo kategoria askerik ez zela esateko:
  - Euskarak lehen mailako adjektibo asko eratorritakoak izatea eta koloreetan bertan (lehen mailako alorra dena) ez egotea Dixonek markatutako lau sorbideetatik (eratorpena, mailegutzua, erlatiboak, partizipioak) kanpoko ezer.
- Zein dira adjektibo kategoriaren hierarkian maila goreneko bi alor semantiko?
  - "Adina" (gazte, berri, zahar,...) eta "kolorea" (zuri,beltz,...)
- Zein da deklinabide mugatuaren jatorria? Zerk pentsarazten digu hori? eman datu bat:

Postposizioak eta horren aurretik aditzak. Aurrizkietatik atzizkietara emandako deribatutik. Ni mendi da-joan> ni mendila(>mendira) joan

- Noizkoa da artikulua? zergatik?
  - Akitanieraz ez dago arrastorik. Litekeena da erromantze eta hizkera germanikoen agertzearekin batera sortzea: VIII-X mende bitartean.
- Zein deklinabideko -eta-ren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa? norena da?
  - Latineko -eta, etum>-eta; Schuchardten teoria da.
- -garren-en etimologia:
  - x- barren> x-∅ arren>x-garren (antikiatikoa).

Barren-en alomorfoa da, bokal artean egotean -b- galdu, hiatoa sortu eta gero /g/ antikiatikoa hartu duena: horregatik daude burubarren/burugarren/buruarren aldaerak.

- Eta hamar-ena?
  - *han + bor(tz)> hamar
- Euskarak ba ote du deklinabiderik? zergatik?
  - Ez, hizkuntza eransleetan ez dago benetako deklinabiderik, hori hizkuntza flexiboen kontua da: "erroa + x+ y (+z) dugu eta deklinabidea "erroa + ,arka bakarra" behar du izan "singularra + kasua".
- Zein da zaharragoa, deklinabide mugatua ala mugagabea?
  - Mugagabea

- Deklinabideko kasu edo postposizio marka guztiak garai berekoak dira? nola ikus dezakegu hori?

- o Ez, argi dago batzuk beste batzuk baino berantiarragoak direla: -(r)ean ablatibo zaharra genitiboaren gainean (-e) dago eraikia.

- Zein da -k ergatiboaren markaren jatorria? zerekin lot daiteke?

- o -k ergatibo markaren jatorria historikoki bizidunen markatzat hartu izan den -ga- markatik dator, baina lokatiboarekin ere lotu behar da.

- Datiboko markaren jatorria:

- o -i < *-nin

- Zein da zaharrago: -(r)e ala -(r)en? zergatik? Ba ote daturik kronologia absoluturik ematen duenik?

- o Zaharragoa da -(r)e: Izenordainetan nire, hire, gure, zure ditugulako. Horregatik eta horrekin bezalako formetan agertzen delako; ablatibo zaharra -(r)e genitiboaren gainean eraikita dagoelako, baita sozietatiboa ere >-(r)ekin eta -(r)ean.

- Zein da -(re)kin sozietatiboaren jatorriari buruzko hipotesi klasikoa? norena da?

- o Urtek esan zuen -ekin, -eki> -ekien; gero Schuchardt-ek esan zuen hori guztia >*-e(n) + kide-n "en kompañia de".

- Zer dio >Traskek -n partizipioez?

- o hauek ere -i amaierakoak zirela eta erroa -n-z amaitzen zela (*emani, *joani). Ondoren bokalarteko -n- galdu eta "emani>emai" bilakaera gertatuko zen.

- Nola azaltzen dira gaz-i, zur-i: etorr-i, ibil-i, etab.? zein da -i atzizki horren erabilera jatorrizkoa?

- o -i hori adjektiboak eratzeko partizipioa dela esaten digute adibide horiek.

- .i eta -n-z landako partizipioak. Zein dira horien jatorriak?

- o -tu berria (latinezko mailegusetatik sortua), Ø saila (-o, -gi/-ki, adlatiboarenak,...).

- -tu-ren hedadura partizipio bakartzat:

- o 1545erako -i zeharo ihartua dago eta bere lekua -tu atzizkiak hartu du, bai aditz berriak egiteko, baita lehenengo -i zutenak baretuz ere.

- Ad. oina + *edin/*ezan egitura inoiz orokorra izan bada, non hasi zen perifrasi horretan partizipioa Ad.oinaren tokia hartzen?

o XVII.mendetik aurrera mendebaldean.

- XVI. mendeko mendebaldeko datuei begira, zer esan dezakegu -i partizipioei dagokienez?

o "emaite-" bezalakoak orokorrak ziren, hor -ni- zegoela baina bokal arteko -n- erortzearen ondorioz -i- soilik mantendu da. Horren berri ematen digute CVC erako aditz gehienak -n-z amaitzeak.

- Ad. izenen kronologia erlatiboa:

te zaharrena, ondoren mendebaldean (k)eta eta erdialdean tze zabaldu

- Ablatibo zaharra mendebaldean:

o - (r)ean da ablatibo zaharra mendebaldean, baina lehenengo lekukotasunetik aurkitzen dugu: Ez du izan bereziki balio, ezta toki- izen bereziki, ezta denbora perpausekin. XIX. menderako galduta zegoen espresio fosilduetan izan ezik.

- Zein da Trasken ustez, ablatiboaren jatorrizko forma, -a ala -ra? zergatik? zer arazo du bere proposamenak?

o Bere ustez -ra berrikuntza da bi kontuk erraztu dutena: Berranalisiak (har-a → ha-ra) eta -a artikularekin nahastekoa arriskuak (abs. mug. "mendia"= adl. "*mendia").

- Ba ote preposizioen aztarnarik? non?

o Bai, la-bur → mendi-ra; gi-bel → ur-ik; aurrizki>atzizki prozesua (za- → -za; le- → -de/-te).

- Munduko hizkuntzen joera orokorrari begira SOV den hizkuntza batek artikulua izatea araua da, ala salbuespena?

o Salbuespena.

- Zer atera daiteke GUDUA DEISDEA iberiar idazkuntetik euskal artikularen diakroniaz?

o Gauza gutxi, bada esan duenik idazkunde hori euskaraz idatzitakoa dela, baina "guduā deisdea" artikulua gehiegi da euskara izateko, euskaraz IS-ak hartzen duelako artikulua, ez IS-ko elementu bakoitzak. artikulua euskaraz EBZ ondokoa da, VIII-X mende artekoa.

- Oina, partizipioa eta aditz izena: zein da zaharrena? Zergatik?

o Ad. oina da zaharrena: batetik, Ad. oinek duten marka bakarra *-e horren funtzioa ezezagunekoa delako, *-e aurrizkia ondare zaharrekoa adizki jokatu gabe guztiek izatea eta, aurrizkiak izatetik atzizkiak izatera igaro den hizkuntza izanik, oinek soilik dituztelako aurrizkiak (*e-).

▪ Zu izenordainaren jatorria:

o -z (plurala) + -u (lekua)

Plurala zela; eta zuek berrikuntza. Deklinabide plurala sortu aurretik.

▪ Zeren menpe dago euskal deklinabideko numero morfologikoa, hots, sing./pl. bereizketa?

▪ Hiru-ren etimologia:

hirur < *her-bur

▪ Ablatibo/prosekutiboaren bereizkuntza:

o Ablatiboa: nondik (-rean)

o Prosekutiboa: Nondik zehar (-ti)

▪ NEURE AMA ROMAN ILTA: nongoa eta noizkoa da?

· mendebaldekoa, XVIIItik aurrera, ez delako Linschmann-Aresti legea betetzen

▪ Iruzkindu -reanik:

o Ablatibo singularreko forma; mendebaldekoa. -(r)ean + -(r)ik **Pleonasma**.

▪ ebili: erabili, gaitu: ** garaitu. Zergatik?

o "ebili" eta "erabili" erro bereko aditzak dira; besteak, aldiz, ez. **-ra-artizkia aditz zaharrekin erabiltzen zen soilik**

▪ Hiru konbinaketa *e-da-ra-CVC

o *e-da-dan > *e-aan > ja(an)

▪ *e-da-dus-i > *e-a-dus-i > *e-aus-i > jausi

o *e-dakin > jakin

*e-da-ra-non > joan

*e-da-ra-gotz-i > urgatzi

▪ Euskarazko berranalisi sintaktiko bat:

Paris-en>Parise-n

- Euskarazko hedadura sintaktiko bat:

·Parise, Lohizune...

- Euskarazko mailegu sintaktiko bat:

·zeren

- Ahal-en gramatikalizazioa:

·

- X-ekin y egituraren lekukotasun bi: Zergatik da garrantzizkoa euskal sintaxi diakronikoarentzat?

o Euskara with-hizkuntza zela erakusten du eta hau H isolatzaileen ezaugarria da.

- Zer dakizu konparaziozko genitiboaz?

·

- Arrazoiak deklinabide mugagabeko enbor kontsonantikoei erantsi -e- ez zela epentesia erakusteko:

39. C-z bukatutako erroekin erabiltzen da, baina izen arruntekin eta lokatiboetan bakarrik. Beraz ez da epentesia, epentesiek ez baitiote kategoriari begiratzen

- Aditz erroen forma kanonikoak: nola eraman litezke CVC-ra? V-CV-CV-CVC

o e +CVC+ i/n; e + ra + CVC + i/n; e+da+CVC+i/n; e+dara+CVC+i/n;...

- Zergatik da interesgarria aditz askotan ja- hasiera izatea? fonetika hutsari egotz dakiok, ala beste zerbaiti?

o Aditz horiek erakusten dutelako antzineko aditzen "e+da-" hasierako egitura zutela eta ohikoa zela aditzak osatzeko orduan, e- erabiltzea.

- Zenbat trinko zeuden euskaraz XVI. mendean? eta orain?

o XVI.mendean: 60

o Egun: 12

- Zer uste zuen Lafon-ek aditz trinkoez eta perifrastikoez? zein da gaur egungo ikuspegia?

o Schuchardt-ekin bat egin eta perifrastikoak zaharragoak zirela uste zuen. Gaur egun, trinkoetatik eratorriak direla uste da.

- Zein da preifrasirik zaharrena? zergatik?
  - Aoristoa. aditzoina + edin/ezan zelako eta lehen perifrasi guztiak horrela eraikitzen
  - ziren??

- Zein da perifrasiari buruz esan dezakegun erdal erduen arabera sortuak direla?

·

- Partizipio + joan- eroan/eraman perifrasiak zer adierazten du? zer adieraziko zuen jatorrian?

Ohitura adierazten zuen

- Zergatik bilatzen ditu Trasketik euskara SVO hitz ordenekoa zeneko garaiko zantzuak?

o Euskal aditz-jokoan aurkitu daitezkeen d-, l-, b- eta z- horiek aspektu/ modu marka adizkietako aurrizkiak azaltzeko direla frogatzeko eta noizbait aurrizki izan direla frogatzeko.

- Zein da oro har komuntadura marken jatorria?

o 1. eta 2. pertsonako markak izenordainetatik datoz; d-, l-, b-, z- aspektu/modu markak aurrizkietatik datoz;...

- Zer gertatzen da hirugarren pertsonako ustezko komuntadura markekin? Zein dira?

o d-, l-, z-, b- horiek, lehen uste zuten denak zirela 3. pertsonako markak, baina Trasketik 1977an frogatu zuen aspektu/modu markak direla.

- Zein zen ikus nezan bezalako perifrasi baten balioa? eta nekusan bezalako trinko batena?

· Aoristoa, balio perfektiboa

3) Aoristoa edo perfektiboa eta imperfektiboa, biak

·

- XVI. mendeko aditz trinkoek zer balio izan zezaketen? balio hauek beti berberak ziren?

·

- Zein da, Trasketik, aditzetako da- aurrizkiaren (cf. dator...) jatorrizko balioa?

o Orain aspektu marka, jatorrian aurrizki edo laguntzailea

- Zein da, Mounoleren arabera, partizipio + izan/ *edun perifrasiaren jatorrizko balioa?

o Erresultatiboa

(ESTIRENAK)

- "Eure" eta "zeuen"-en jatorria:
  - $*hi + (h)au(r)+e > *ihaure > eure$
    - zeu + en > zeuen (berria denez joko nominala jarraitzen du)
- Hiru zenbakiren etimologia:
  - 5: bor-tz > bortz/bost
  - 10: han-bor > hamar
  - 15: han-bor-bor-tz.
  - 20: bor-gehi > *bor-gehi > *or-gehi > *horgei > hoge.
- Zenbat ozen fonologiko ziren AEM-n eta AEZ-n?
  - AEM: 6
  - AEZ: 3
- Zergatik ez dugu **lulur (<lur), **lalats (<lats), ez *leleku (<leku) eta ez **lelehoi (<lehoi)?
  - d>l bilakaera bat izan zen, beraz, forma guzti horiek sakonean "d" bat zeukaten, ondoren "l" bat bihurtu zena. Erreduplikazioetan "d" soilik da posible, ez "l".
- Ba ote ezer esateko "j-" ondorengo bokalismoaz? zergatik ote?
  - "j"-ren ondoren "a" bat omen zegoen, eta aurretik "e" bat eta "j". "j" ondoko bokalismoan "d" bat falta da.
- AEZ-ean AEM-n baino txistukari eta ozen gehiago ala gutxiago? zergatik eta zenbat?

- o Ozenak: AEZ: 3; AEM:6
- o Txistukariak: AEZ:3; AEM:6
- o Esaterako AEZn ez zegoelako afrikaturik, ezta "m"-rik ere, dardarkari bakarra zegoen.
- Artikuluaren bilakabidea:
  - o Gaurko artikulua 3. graduko erakusletik dator, erakuslea klitiko bihurturik: gizon ....
  - o Nahiko berankorra, Akitanian arrastorik ez, litekeena da erromantze eta Hizkuntza germanikoetan agertzearekin batera agertzea euskaraz (8. mendetik aurrera).
- Zer dakigu euskararen gramatika kategorien bereizkuntza zaharrez?
  - o Adj. kategoria itxia zela. Ez zegoela
izenaren eta adjektiboaren
arteko bereizkuntzarik.
- Adjektiboa: klase autonomoa AEZ-en? Zergatik?
  - o Hizkuntzalariek diote adjektiborik ez zela edo gutxi zirela AE-n. Bestalde, mailegatuta, eratorrita, partizipiorik eta erlatiborik sortua dela iradoki da, beraz, ez da klase autonomoa. Hierarkiaren goi mailan daudenetan (koloreetan) ere ez dago erro soilik.
- "gibel" ala "oste" da zaharrago? zergatik?
  - o "gibel" zaharragoa da. "gi"+"bel". Lakarrak "*gi-" aurrizki zahartzat proposatzen du; "*bel" AEZko erro monosilabiko (CVC) gisa interpretatzen dugun bitartean. "oste", berriz, ezingo genuke zatitu, -c onarketarik ezin onar genezake gainera. Izatekotan, mailegua, baina beti ere CVC garaiaren ondorengo garaiaren batean hartua. Oste= *ohos+ te
- Multzo aditzak zer dira?
  - o Aditz erro ezberdinen pilaketaz edo elkartzeaz sortutako aditzak dira. Euskararen kasuan, "aplikatiboa" + "kausatiboa" + CVC. Noizbait, "e + CVC + CVC + CVC" izan dugula pentsatu behar. Aditz hauen ezaugarri nagusia aspektu- denbora- modu- pertsona marken falta dela eta beren artean simetriko nahiz asimetrikoak izan daitezkeela. Euskaraz asimetrikoak dira
- AEn aditz guztiak ote simetriko? zenbat?
  - o Ez. Bi dozena inguru.

- Aoristoa:
  - A.oina + *edin/*ezan. Zaharrentzat jotzen dira. Perifrasi hauek badituzte gaur egun desagertuak diren balioak euskaraz. Adb; "etor nendia" XVI. mendean aoristo zahar bat bezala itzuliko genuen baina gaur egun, "etorri nintzen" izango litzteke bere itzulpena.
- Berregituraketa "zuek"-ekin:
  - "-zu" kolektibo, "pluraltasuna" adierazteko sortu zen zenbait gramatika esparrutan, deklinabide mugatu plurala sortu aurretik "zuek" berria. **Zu plural balioa izatetik errespetuzko balioa izatera pasa, orduan plural berria sortu: zuek**
- Laguntzailearen gramatikalizazio gradua:
  - *edin/*ezan gramatikalizatuago *edun (izan baino)
- "-da-" eta "eu"-ren gramatikalizazioa:
  - "da" aspektu burutugabea, "da-go": *dar>da.
  - "eu" aspektu burutua, "n-en-goena": *deu>eu.

73 . Fonologiako aldaketak eta tipologia diakronikoa

- 4) Kontsonante kopurua ugaltu, erasletasuneranzko tipologiaruntz hurbilketa.

44. Balkanetako hizkuntza eremua: bi ezaugarri:

- Artikuluaren posizioa
- Infinitiboaren falta

45. Zer da kratilismoa?

- Platonek idatzitako "cratilo" elkarrizketarekin lotua: zeinu linguistikoaren alderdiak naturak lotzen dituela dioen joera da.

46. Materra, Olaetxea, Martin Harriet, Isastiren errefrauak: zergatik?

- Materra eta Martin Harriet euskara modernoaren garaikoak, Olaetxea euskara zahar eta klasikoaren garaikoa eta Isastiren errefrauak 1600 inguruan idatzi arren, euskara arkaikoak dira.

47. Zertan bereizten da Akitaniera Erdi Aroko euskaratik? Eta Erdi Arokoa euskara arkaikotik?

- Ez dago Erdi Aroko ezaugarri linguistikorik

48. Zein da hobekien ordezkaturako euskalkia: euskara Arkaikoan? eta euskara zahar eta klasikoan?

- Arkaikoan → Leizarragarena
- Klasikoan → Axularren lapurtera, esaterako

49. *bioao<?; *bariku<?

- bioa< meridiano
- bariku< abari bagako egun.

60. Zergatik da XV. mendekoa Arrasateko Erreketaren testua?

- RyS Bizkaiko mendebaldekoa da, eta testu hau ere antzekoa da. Biak horkoak izanik, konpara daitezke. RyS 1596 baino 100 urte lehenagokoa da, eta Arrasatek oraindik erabilera arkaikoagoa darabil.

61. Iruzkina: "Aspertu banequio asper lequiquet":

- Aditz laguntzaile berdinarekin (*edin) aditz aspektu desberdina agertzen da (partizipioa/radikala).

62. Lurrealde hotzetako hizkuntzetan, frikari ala afrikatu gehiago izan ohi dira? zeba?

- Galdera honek ez du zentzurik. Izatekotan, fonologian naturaltasun deitzen zaion denagatik: ez dago apenas hizkuntzarik afrikatu gehiago dituen frikariak baino.

63. Bana itzazu hizkuntza antzekotasunak beraietarik atera ditzakegun ondorioen arabera:

- Ondorio historikoetan eragina: mailegaketa eta erlazio generikoak.
- Ondorio historikoetan eraginik ez: fonosinbolismo eta kasualitate absolutuak.

64. Nor zen Bopp? Eta Kurylowicz?

- Bopp: Gramatika konparatuaren sortzaileetako bat.
- Kurylowicz: Hizkuntza indoeuroparren ikertzailea (analogiari buruzko lanengatik ezaguna).

65. Zer esan genezake txistukari neutralizazioaren bilakabideaz?

- Badirudi mendebaldetik ekialdera doala: RyS-n hasita bakarrik dago. Mikoletarengan erabatekoa da jada. Geografikoki ez da lineala.

66. Zein da "Sobre el pasado de la lengua vasca"-ko atalak?

- Sei atal ditu: dialekto sailkapena, latinaren eragina, latinaurreko ustezko eragina, hizkuntza ahaidetasuna...

67. Noizkoa da Landucciren hiztegia? Eta horren lehen edizioa?

- 1562koa, baina lehen edizioa 1958. urtekoa.

66. Iruzkina: "il eiquet, il haye eta ire erallea yl daye".

eic 8ezak); haye (haute); daye (dute). Erroa= egin. "Hilko dut, haiek hilko haute eta hire hiltzailea hilko dute".

- Zein da zaharrago eta zergatik: iratzarri/esnatu; detala/dedala.

- "iratzarri" zaharragoa bi muturretan erabiltzen delako, "esnatu" aldiz, erdialdean soilik.

- "dedala" zaharrena, ahostunetik ahoskabea pasa da; euskararen lege sinkronikoengatik ahoskabea ahostunera ezin da pasa.

- Zer dira kognaduak?

- Jatorri bera, baina garapen fonetiko ezberdina duten hitzak; homologien ondorioak.

- Nenduan - genduan - zenduan/neban -geban - zeban. Zein da zaharrago?

- Analisi formal baten bidez ezin da jakin horrelakorik. Biak direnez erregularrak ezin da jakin zein den zaharragoa, horretarako testuetara jo beharko genuke.

- Zein da "meillet-en legea"?

- Antzekotasunek ez dutela ezertarako balio.

- Zein da hizkuntza-eraketaren helburua? eta frogia hoberena?

- Hizkuntzaren historia egitea

- Berreraiketa

- Zubererazko bi errefrau-bilduma?

- Oihenartenak, esaterako.

- Mikoletagatik eta Kapanaga: Bi hizkuntza ezaugarri ezberdin:
  - Txistukarien neutralizazioa.
  - Batek "daude", besteak "dabe".
- Iruzkina: "Arrasaterenik etor çidi Garibay"?
  - Interesgarria: Arrasatereanik. kean +ia= pleonasmoa (XVII.m). horrelakoak ez dira ez bizidunekin, ezta toki izen propioekin ere erabiltzen. Ablatiboaren bi forma, bata bestearen gainean eraikiak "-rean" + "-rik"
- Maileguak ezagutzeko moduak: (Campbell-en artikulua).

Batzuk realisarekin lotuta daude, maileguak duen esanahiarekin.

Maileguak hizkuntza hartzailean dituen forma arazoengatik: fonologikoak, morfologikoak, barne-analisiaren loturakoek,...

- Zer dy ikustekorik Ferdinand de Sahsshren IE laringalekin?
  - Berak proposatu zituen bokalen tinbreak aldatu zituen laringalak.
- Nork berrargitaratu zuen Leizarraga? Eta Santxo Elso?
  - Schuchardt + Lindimanek
  - Inork ere ez, badakigu existitu zela baina ez da ale bat ere gorde.
- "Urte daik, urten mutil bantarean". Zein baladatakoa da?
  - "Anajoanix"-en agertzen da, eta berau balada bat da, baina ez daukagu daturik.
- Noiz ditugu lekuko gehiago aitzineuskara zahar edo berrian?
  - Ez dago inongo lekukotasunik.
- RyS ets Garibay: Bi ezaugarri grafiko bereizlea:
  - Garibayk bi proposamen: 1: Bokal sudurkariak egiteko txapela
2: Txistukari afrikatua egiteko "sh"
  - RyS: hasperenak "i" eta "n"-ren artean.
- Datu eta data hauen inguruan zein gertakari garrantzitsu hizkuntzalaritza historikorako eta euskararen historiako:

- Leipzig: Neogramatikoen mugimendua bertako unibertsitateko ikertzaile batzuk sortu zuten.
- Ginebra: Ginebrako eskolan (unibertsitatean) zebiltzan hizkuntzalari talde batek estrukturalismoa sortu eta garatu zuen bertan.
- 1950: Martineten [bortitz/ahul] proposamena AE-ko herskarien saila berreraikitzean.
- 1961/1977: Mitxelenaren "Fonética histórica vasca"-ren 1. eta 2. argitalpenak. Barne berreraiketa sortu eta AE-ren sistema fonologikoa berreraiki zuen.
- Diptongoak fonosinbolismoetan asko agertzeak zer dakar beren esatus zaharra:
  - Diptongoak ez oso zahartzat jotzeko argudioa da. Izan ere, zenbat eta hizkuntza bakanagoa den hots bat, orduan eta balio fonosinboliko gehiago izan du hots horrek.

- Zer pentsa daiteke Nafarroa ekialdeko "kau/gau", "kon/gon", "kura/gura", eta deiktikoetako herskarien aniztasunaz?
  - Herskaria indartsua zela, eta horregatik, gerora >Ø/#_ gertatu zela. beraz, oposaketa "lenis/fortis" izaki, AEM-n kokatuko genituzke.
  - Baliteke antzinako herskari indartsua hasperen bihurtu ondoren ("haur"...)
zenbait testuingurutan alde hartako hitzunen herskari bat berrezartzea hasperenaren orde; honek gogorarazten digu atzizkia hedapen analogikoaren ondorioz: "-(k)ume", "-(k)eria", "-(k)ara", "-(k)ide",...
- Zergatik "pidaia"-ren ahoskabea?
  - Hitz hasierako herskarien ahostuntze eta ahoskabetze prozesuetan, ahoskabeak erregularri ahostundu egiten ziren, baina zenbait kasutan ahoskabeak aurkitzen ditugu: Hala nola bikote ugariren erregimen forma ez- etimologikoak sortu ziren: BN "idaio"...
- Baldin eta "gela"<"cella"; "bake"<"pace"; zergatik "zeru"<"coelu" eta "gurutze"<"crice"?
  - Bigarrenak erromatzetik hartu ditugun maileguak direlako, eta lehendabizikoak, berriz, latin garaian sortutakoak, eta beraz, ez dituzte erromantzeetan pairatu dituzten aldaketak jasan.
- "gau haur"/"gaur"; "biharamon"/bihar". Zergatik?
  - R bukaeran neutralizatzeko joera indartsuagoa da, baina burutu gabekoa: Kontrako indarrek (alboko hizkuntzen eraginak adibidez) batzuetan irabazi egiten dute. Esaterako:
    - Maileguetan: "plaSerik" eta "plaZerik"
    - Ondare zaharreko hitzetan: "noren", baina "ezenen" ala "ezeken" 109.Zub.: "deusere", "aizina": Zer dakizu txistukari hauetaz?
      - /z/ eta /z'/ fonemak zirela Z eta BN-n, /s/ eta /s'/-rekin oposaketan daudenak, baina ezin zirela zahartzat jo, oro har mailegu berrietan (aizina) eta hitz loturan (deusere) agertzen zirelako.
  - Lat.: "duo": am: "erku"/ Eusk.: "elkar": holand: "elkaer". Zer dioskute analogiez eta homologiez?
    - o elkar/elkaer → Homologia da; antzekotasun grafikoa duten arren, jatorri ezberdinetako bi hitz dira. Ez du baliorik berreraiketarako.
    - o duo/erku → analogia; berreraiketarako balio du.

- Zer ikasi dugu euskal morfologia zaharraz iberikoarekiko eta kaukasikoarekiko erakeraren bitartez?
  - o Euskara, iberikoa eta kaukasikoa ez direla ahaide.
- ü: arrazoiak AE-n sortzearen alde.
  - o Z-k eta BN-ko hizkera batzuek /y/ <ü> dute, baina argi dago (Mitxelenaren arabera) /u/-ren emaitza dela baldintza jakinetan. EBZ-ren ondoko aldaketa erregularra izan da, eta beraz, *u>"ü" prozesuaren ondorio salbuespenak salbuespen.
- AEZ-tik AEM-ra bi aldaketa fonologiko eta morfologiko:
  - o Fon: bi txistukari> lau txistukari
  - o Morf: Erro kanoniko mono silabikoa> bisilaboa; aurrizki>atzizki
- EBZ: "egin" laguntzailea ote? eta "eroan/eraman"?
  - o Ez, nagusia litzateke.
  - o Ohitura adierazten duen perifrasi
- V- asko ote euskaraz? zergatik?
  - o 3 proposamen:
    - (4) 0 hipotesia (euskal hitzen joera fonotaktikoen ondorio).
    - (5) Bokal eransketa
    - (6) Hitz hasierako kontsonante-galtzea.

Lakarrak: galdera gaizki planteatuta dagoela, ez baita kontuan hitz hasieran bokal asko egotea edo ez, baizik era zein urriak diren toki horretan zilegi diren kontsonanteak.
- Herskari bat izan ote daiteke fonosinbolismo?
  - o Bere horretan ez. Bai, aldiz, herskariz amaitutako fonosinbolismoak: "enp" nahiz hots bakar batez, baina ez herskari batez osaturiko fonosinbolismoak: -en/-rekin esaterako.
- "larru"/"narru": nola azaltzen da bikoiztasuna?
  - o Bikoiztasuna dialektala da. Hitz hasierako ozenen txandakatzea da: "l-"≈ "n-" bizkaieraz "narru"/ orokorrean "larru".
- "hilbethe": iruzkindu hasperenak.

O Hitz hasierako /h/-a etimologikoa da; bigarrena, aldiz, ez- Laugarren silaban analogiaren ondorio → ezin zahartzat jo. Leherkari hasperenduna leherkari ahoskabearen alofonia besterik ez da. Beraz, ez daude bi hasperen hitz berean. Era berean, hitz elkartua izanik, "e" beharrean "a" izan behar luke.

▪ Bi hizkuntz familia zeinetan erroaren ikerketak berreraiketarako balio handia izan duen:

o IE eta hizkuntz uralikoak

▪ Bi argudio CVC erro ereduaren aniztasunaz:

o Erro eredu monosilabikoek eredu posibleen % altu bat betetzen dute eta lekukotasun horietatik mailegu gutxi eta etimologia ezezagun asko. Bisilaboez, aldiz, mailegaketaren portzentai altuak eta etimologia ezezaguneko gutxi.

o Lehen bisilabo edo polisilabotzat genituenak orain monosilabo konbinaketa baten bidez azal ditzakegu.

▪ "-te"/"-tze" (etor). Zein da zaharragoa?

o "-te" zaharragoa dela uste da. Euskara zaharrean "-te" hartu ozenez amaitutako erroa eta "-i" partizipio marka dutenek ere. Ondare zaharreko hitz guztiek "-te" hartu zuten aditzena egiteko. "-tze", aldiz, aditz modu berriarekin lotutako marka da.

▪ AEZ: aditz jokatu asko ala gutxi? irizpideak:

o Gutxi, Gaur 75 edo. (Lehenago gehienez 24 edo). Euskarak aditz jokatuena saila mugatua izan du Australia edo ginea Berriko hizkuntza askoren antzera. **AEZn multzo aditzak zeuden, hizkuntza isolatzaileetan ohi den moduan. Beraz ez zegoen aditz jokaturik**

• Aditz sintetikorik ez da maileguen artean, aditz jokatuak jokatu gabeen gainean eraiki dira soilik, soilik "*e-" aurrizkia zuten erroek hartu zuten forma antetikoa, bokal harmonia eta erreduplikazioa ez dira aditz jokatueta eman...

▪ "Bergarroc asi dira trayioe baten asmacean": Zer esan liteke egitura honen historiaz?

o Plural hurbila deritzoguna gradu aniztasunaren arrasto bat da. "bergarar"-ok eta "trayioe", oe>o lehenago bakundua.

▪ Latineko bi atzizki: testuen kronologiak laguntzen ote du jatorri hori?

. "-eban", "-ebas".

▪ "Hogei" → zelt. "ugeint", zer esan genezake eraketa honetaz?

O Euskarak zenbaki kardinaletan 20nako sistema du. frantses eta moderno, eta hizkuntza zeltikoek bezala. Azken honekin nahi da jatorria. cf. ("ugeint"). Gezurra da euskararekin ukipen egoeran zenean "mikuiti" zela; gainera orain are urrutiago:

borgeni>oghei>hoge.

- Euskaraz zein aldaera zaharrago eta zergatik? **zelü*/"zeru", "bike"/"plüke"
  - "zeru" zaharragoa de "l">"r" aldaketa euskaran bertan pairatu baitzen. Beraz, latinarekin ukipenean zegoenean mailegatutakoa da. "zelu" ondoren erromantzeetatik mailegatutakoa.
  - Kontsonante hasperendun guztiak maileguak dira edo aldaerak dituzte. kasu honetan, leherkari ahostunak dira euskaraz zaharrenak "bike">"plüke".
- Zergatik ez da -h- halabeharrezko edo erantsia? "horma"-n
  - Hitzaren hasieran berez tokatzen ez den <h> bat agertzen da, "armak" hartzera" katearen gurutzaketaren ondorioz, <h> agertuko da bere testuingurutik kanpo.
- hir/eure. nola azaldu?
  - Kontraesankorra biak direlako bigarren pertsonako genitiboak eta bakarrak duelako hasperena. "hire" → "h" bakarra tokatu eta gorde du. "eure" → bi "h" tokatu (hi+haue+e), baina bigarrena Grassmann-en legearen ondorioz galdu da. Hala ere, lehena "eure" beharko luke, baina ez dauka (eta hemen gramatikalizazioa aipatu beharrekoa) azentua galtzean, hasperena ere galduko duelako.
- Gaskoieraren lekukotasuna /h/-aren balio etimologikoaz:
  - "alodz" → l>h → ehodz eta "i" sartuz ("sahiets"-en bezala) > "nihodz".